

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYILDA ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİ
(ETRAK-I BÜZÜRK)

Doktora Tezi

Davut ŞAHBAZ

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

XVI. YÜZYILDA ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİ
(ETRAK-I BÜZÜRK)

Doktora Tezi

Davut ŞAHBAZ

Ankara-2018

TEZ ONAY SAYFASI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Davut ŞAHBAZ

XVI. YÜZYILDA ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİ
(ETRAK-I BÜZÜRK)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Üçler BULDUK

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.(...../...../2.....).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Davut ŞAHBAZ

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Anadolu'ya gelen Oğuz/Türk boylarının bir kısmı yerleşik hayata geçerken, bir kısmı da geleneksel göçer yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu çalışmada Osmanlı kırsal hayatının önemli bir unsurunu teşkil eden, XV ve XVI. yüzyıllarda Sivas'tan Eskişehir'e uzun bir yay çizen coğrafyada yer alan ve Bozkır/Türk kültürünün taşıyıcılarından biri olan Ulu Yörük teşekkülleri incelenmektedir. Bu çalışmayla Ulu Yörük teşekküllerinin idari, iktisadi ve sosyal yapısı ile taşıdığı tarihi ve kültürel kodların ortaya konması amaçlanmaktadır. Ayrıca Ulu Yörüklerin isim alması başta olmak üzere idari ve sosyal teşkilatlanmasında bölgeye hâkim olan siyasi unsurların nasıl bir etkide buldukları da merak konusudur.

Çalışmamızın kapsamını XVI. yüzyıl olarak belirlese de konunun daha iyi anlaşılması için zaman zaman bu tarihlendirmenin dışına çıkmıştır. Bu konuda hem XIV. yüzyılda kaleme alınmış eserler hem de Osmanlı arşiv kaynakları bizlere yol göstermiştir.

Çalışmamız giriş ve beş bölüm halinde düzenlenmiş olup, giriş bölümünde Ulu Yörük teşekküllerine ait kaynakların tanıtımı ele alınmıştır. Birinci bölümde adı geçen teşekkülün faaliyet gösterdiği sahanın genel tarih ve coğrafyası ile dağıldıkları sancak ve kazalar, ikinci bölümde Ulu Yörüklerin menşei, sosyal ve idari yapısı, üçüncü bölümde teşekkülü meydana getiren bölükler/cemaatler ve kışlaklar, dördüncü bölümde yerleşme ve nüfus, beşinci bölümde ise iktisadi faaliyetler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma konusunun belirlenip değerlendirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan ve bana yol gösteren muhterem danışman hocam Prof. Dr. Üçler BULDUK'a, eleştiri ve önerilerle tezime katkı sağlayan Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ, Prof. Dr. Haldun EROĞLU', Prof. Dr. Ahmet Kankal, Doç Dr. Cihat Aydoğmuşoğlu ile bana akademisyenliği sevdiren ve üzerimde büyük emeği olan değerli yüksek lisans danışman hocam Doç. Dr. Sadullah GÜLTEN'e çok teşekkür ederim. Yine maddi ve

manevi desteklerini yanımda hissettiğim ailem ile doktora hayatım boyunca bana burs desteği sağlayan TÜRK TARİH KURUMU'na ayrıca teşekkür ediyorum.

Davut ŞAHBAZ

ANKARA- Mayıs 2018

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
TABLOLAR LİSTESİ	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR	1
1. ARŞİV KAYNAKLARI.....	1
1.1 Tahrir Defterleri	1
1.1.1 Mufassal Defterler.....	3
1.1.2 İcmal Defterleri	7
1.2 Maliyeden Müdevver Defterler	8
1.3 Kadılık Tevcih Defterleri (Topkapı Sarayı Arşivi).....	10
1.4 Mühimme Defterleri	10
2. ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER	11
BİRİNCİ BÖLÜM	12
ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNİN FAALİYET GÖSTERDİĞİ SAHANIN GENEL COĞRAFYA VE TARİHİ	12
1.1 BÖLGENİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	12
1.1.1 Yüzey Şekilleri	12
1.1.2 İklim ve Bitki Örtüsü.....	15
1.1.3 Akarsu Havzaları.....	17
1.2 OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÖNCE BÖLGENİN GENEL TARİHİ	19
1.2.1 Erken Dönem.....	19
1.2.2 Danişmendli, Selçuklu-İlhanlı Dönemi.....	20
1.2.3 Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemi	25
1.3 OSMANLI DÖNEMİNDE ULU YÖRÜKLERİN TARİHİ COĞRAFYASI.....	31
İKİNCİ BÖLÜM	46
ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNİN MENŞEİ, SOSYAL VE İDARİ YAPISI ...	46
2.1 ANADOLU'DA KONAR-GÖÇERLERİN İDARİ VE HUKUKİ STATÜSÜNE GENEL BİR BAKIŞ	46
2.2 ULU YÖRÜK ADI (ETRAK-I YÖRÜKÂN-I BÜZÜRK)	52
2.3 ULU YÖRÜK'ÜN BÜYÜK BİR TEŞEKKÜL HALİNE GELMESİ	59

2.4 ULU YÖRÜK'ÜN İDARİ ve SOSYAL YAPISI.....	64
2.4.1 Ulu Yörük'te Üç Ana Kol; Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare.....	65
2.3.2 Ulu Yörük'te Bölük Kavramı.....	70
2.4.3 Ulu Yörük'te Cemaat ve Kışlak Kavramları.....	73
2.4.4 Ulu Yörük'te İdari Görevler ve Görevliler	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	83
ULU YÖRÜK'Ü MEYDANA GETİREN BÖLÜKLER VE	
CEMAATLER/KIŞLAKLAR	83
3.1 BÖLÜK-İ AKKUZULU	83
3.2 BÖLÜK-İ KOYUNCULU TÂBİ AKKUZULU	86
3.3 BÖLÜK-İ ÂDİLLİ TÂBİ AKKUZULU	88
3.4 BÖLÜK-İ AKSALUR	91
3.5 BÖLÜK-İ AKÇA (AĞCA) KOYUNLU	95
3.6 BÖLÜK-İ ALİ BEYLİ.....	99
3.7 BÖLÜK-İ BALLI	103
3.8 BÖLÜK-İ ÇAKIR ALİLİ	106
3.9 BÖLÜK-İ ÇAPANLI.....	110
3.10 BÖLÜK-İ ÇAVURCI.....	112
3.11 BÖLÜK-İ ÇEPNİ	115
3.12 BÖLÜK-İ ÇOMAKLI	122
3.13 BÖLÜK-İ ÇUNGAR	123
3.13.1 BÖLÜK-İ AŞAĞI ÇUNGAR.....	126
3.13.2 BÖLÜK-İ YUKARI ÇUNGAR.....	129
3.14 BÖLÜK-İ DODURGA (TURHAL YÖRÜKLERİ)	135
3.15 BÖLÜK-İ GÖKÇELİ	139
3.16 BÖLÜK-İ İKİZLİ/EKİZLİ	141
3.17 BÖLÜK-İ İLBEYLİ	143
3.18 BÖLÜK-İ İZZEDDİNLİ VE İDRİSLİ	153
3.19 BÖLÜK-İ KABASAKALLI.....	155
3.20 BÖLÜK-İ KARAFAKİHLİ.....	157
3.21 BÖLÜK-İ KARAKEÇİLİ.....	160
3.22 CEMAAT-İ KABİL?	168
3.23 BÖLÜK-İ KIZIKLI (Kırıklı)	169
3.24 BÖLÜK-İ KİRANPA	173
3.25 BÖLÜK-İ KULAĞUZLU	177

3.26 BÖLÜK-İ KURU GÖLLÜ	181
3.27 BÖLÜK-İ ÖZLÜ	185
3.28 BÖLÜK-İ PİREVLEKLİ	188
3.29 BÖLÜK-İ SIRAÇLI	190
3.30 BÖLÜK-İ TATLI	192
3.31 BÖLÜK-İ ŞERAFEDDİNLİ TABİ TATLI.....	197
3.32 BÖLÜK-İ TURGUTLU	200
3.33 BÖLÜK-İ ULU KAMANLI	202
3.34 BÖLÜK-İ USTACALI	209
3.35 BÖLÜK-İ ÜTÜKLÜ.....	211
3.36 ETRAKİYE-İ İNALLI.....	212
3.37 ANKARA YÖRÜKÂNINA TABİ ULU YÖRÜK CEMAATLERİ.....	222
3.37.1 Tevaif-i Ulu Yörük.....	222
3.38 TEKE SANCAĞI'NDA BULUNAN ULU YÖRÜK CEMAATLERİ.....	227
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	230
YERLEŞME (İskân) ve NÜFUS	230
4.1 ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE YERLEŞME	230
4.1.1 Kışlaklar	234
4.1.2 Mezralar	237
4.1.3 Köyler.....	239
4.2 ULU YÖRÜK TELŞEKKÜLLERİNDE NÜFUS.....	246
4.2.1 Nüfusun Gelişimi ve Toplam Nüfus	249
4.2.2 Nüfusun Yapısı.....	266
4.2.3 Nüfusun Bölgelere ve Bölüklere Dağılımı.....	272
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	276
İKTİSADİ FAALİYETLER.....	276
5.1 ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE ÜRETİM	278
5.1.1 Hayvancılık	278
5.1.1.1 Ulu Yörük Teşekküllerinde Nüfus-Koyun İlişkisi	284
5.1.2 Ulu Yörük Teşekküllerinde Zirai Üretim.....	291
5.2. ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE VERGİLER	292
5.2.1 RA'İYYET RÜSÛMU (Kişiyeye Bağlı Vergiler)	297
5.2.1.1 Resm-i Çift	299
5.2.12 Resm-i Kara.....	300

5.2.1.3 Resm-i Bennak	302
5.2.14 Resm-i Mücerred.....	304
5.2.2 HAYVANCILIK VE TARIMSAL FAALİYETLERE DAİR VERGİLER....	305
5.2.2.1 Koyun Vergisi	305
5.2.2.2 Kışlak Vergisi/Resm-i Dud	309
5.2.2.3 Kovan/Küvvare Vergisi.....	311
5.2.2.4 Arpa/Cev Vergisi.....	311
5.2.2.5 Değirmen/Asiyab Vergisi	312
5.2.2.6 Diğer Zirai Vergiler.....	313
5.2.3. ARIZİ VERGİLER	314
5.2.3.1 Bad-ı Heva ve Arusane	314
5.2.3.2 Resm-i Avarız	316
5.2.4 ULU YÖRÜK'ÜN VERGİ YEKÛNLARI	317
SONUÇ	320
ÖZET	324
ABSTRACT	325
KAYNAKÇA.....	326

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: XV ve XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Nüfusunun Toplam Nefer, Hane ve Mücerred Sayıları ve Yüzelik Artışları.	250
Tablo 2: 1485, 1520 ve 1575 Tarihleri Arasında Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Artış Oranları.	251
Tablo 3: 1485 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.	261
Tablo 4: 1520 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.	262
Tablo 5: 1575 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.	263
Tablo 6: 1523 ve 1571 Tarihleri Arasında Ankara Yörükân-ı İçindeki Ulu Yörük Cemaatlerinin Nefer, Hane, Mücerred ve Muaf Sayıları ve Yüzelil Artışları.	264
Tablo 7: XV. Yüzyılın Sonlarından XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar Ulu Yörük Nüfusunun Bölgelere Dağılımı.	273
Tablo 8: Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörük Teşekküllerinin Koyun Miktarının Bölüklere Dağılımı.	281
Tablo 9: XVI Yüzyıllarda Ulu Yörük Teşekküllerinin Sahip Olduğu Toplam Koyun Miktarı.	282
Tablo 10: XVI Yüzyılda Büyük Konar-göçer Teşekküllerde Bulunan Koyun Miktarları.	282
Tablo 11: Ulu Yörük Teşekküllerinin Hane ve Koyun Sayısındaki Yüzelik Artış....	285
Tablo 12: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinde Hane Başına Düşen Koyun Miktarı.	287
Tablo 13: 1575 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinde Bulunan Kara Haneler ile Bunlardan Alınan Vegi Miktarları.	301
Tablo 14: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Bennak Vergisi.	304
Tablo 15: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Koyun Vergisi.	307
Tablo 16: 1520 ve 1575 Tarihlerinde Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Resm-i Ganem Miktarı.	308
Tablo 17: 1520 ve 1575 Tarihlerinde Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Kışlak Vergisinin Bölüklere Dağılımı.	310
Tablo 18: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Bad-ı Heva ve Arusane Vergilerinin Bölüklere Dağılımı.	315
Tablo 19: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Vergi Yekûnlarının Bölüklere Dağılımı.	318

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Ulu Yörük Teşekküllerinde İdari ve Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.....	75
Şekil 2: Ulu Yörük Teşekküllerinde İdari ve Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.....	75
Şekil 3:Bozkır/Türk Kültüründe Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.	76
Şekil 4: XV ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörüklerin Nüfus Durumu.	251
Şekil 5: XVI. Yüzyılda Ankara Yörükân-ı İçindeki Ulu Yörük Cemaatlerinin Nüfusu.	264
Şekil 6: XVI. Yüzyılın Sonlarında Ulu Yörük Nüfusunun Bölgelere Dağılımı.....	274
Şekil 7: : 1575 Tarihinde Sivas Sancağındaki Ulu Yörük Nüfusunun Bölüklere Dağılımı.	274
Şekil 8: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerindeki Koyun Sayısı	286
Şekil 9: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerindeki Hane Sayısı.....	286
Şekil 10: XV ve XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinin Vergi Yekûnları.	319

KISALTMALAR

TKGM: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü

KKA: Kuyud-ı Kadime Arşivi

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

TSA: Topkapı Sarayı Arşivi

TD: Tahrir Defteri

MD: Mühimme Defteri

MAD: Maliyeden Müdevver Defter

nr: Numara

s: Sayfa

v: Varak

S: Sayı

a.g.m: Adı Geçen Makale

a.g.e: Adı Geçen Eser

a.g.t: Adı Geçen Tez

nd: Nam-ı Diğer

H: Hicri

M: Miladi

C: Cilt

Çev: Çeviren

Haz: Hazırlayan

dn: Dip Not

bkz: Bakınız

TDK: Türk Dil Kurumu

TTK: Türk Tarih Kurumu

A.Ü: Ankara Üniversitesi

DTCF: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi

OTAM: Osmanlı Araştırmaları Merkezi

GÜ: Gazi Üniversitesi

İÜİFM: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

İÜEF: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

MEBİA: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

THTM: Türk Hukuk Tarihi Mecmuası

YKY: Yapı Kredi Yayınları

TDAV: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

AKEV: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı

GİRİŞ

KAYNAKLAR

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1 Tahrir Defterleri

“XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri” adlı tez çalışmamızın ana kaynaklarını, adı geçen yüzyılın en önemli arşiv kaynakları arasında gösterilen tahrir defterleri oluşturmaktadır. Yazma, kitabet, kitap, telif ve tertip etme, kaleme alma, kayıt ve deftere geçirme gibi anlamlara gelen tahrir¹, Osmanlı Devleti’nde tımar sisteminin uygulandığı yerlerde mevcut nüfus ve ekonomik kaynakların envanterinin ortaya çıkarılması için tutulmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin idari, iktisadi ve sosyal yapısını ortaya koyan tahrir defterlerinin ne zamandan beri tutulduğuna dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Fakat en eski defterin 1431 tarihli olması, Osmanlı Devleti’nde tahrir usulünün XIV. yüzyılda mevcut olduğunu bizlere göstermektedir. Osmanlılarda tahrir geleneğinin XIV. yüzyılda uygulandığı bilinse de bu geleneğin köklerinin daha eskilere dayandığı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur.²

Emin ve kâtipler tarafından tutulan tahrir defterlerinden kaza, nahiye ve karye gibi meskûn mahallerin kimin tasarrufunda ve hangi iktisadi kalem (mülk, vakıf, tımar)

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK, Ankara, 2010, s. 1150.

² Tahrir Defterleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistikî Defter”, *İÜİFM*, C. II/I, 1940, s. 20-59; C. II/II, 1941, s. 214-247; Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, s. 429-439; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. I, İstanbul, 2000, s. 175-185; Osman Gümüşçü, “Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi”, *XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1321-1337; Irene Beldiceanu- Steinherr, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1315-1319.

içinde yer aldığı tespit edilebilmektedir. Ayrıca bu mahallerde yaşayan vergiye malik erkek nüfusun baba adlarıyla birlikte medeni halini, işlediği toprak miktarını, vergi mükellefiyetini, mesleğini veya muafiyet durumunu öğrenebiliriz. Diğer yandan her karyede yetiştirilen hayvansal ve bitkisel ürünler ile bu ürünlerden tahsil edilen vergi miktarlarını da bu defterler bizlere vermektedir.³ Dolayısıyla tahrir defterlerini temel alan sancak ve kazalara dair spesifik çalışmalar, XV ve XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari, iktisadi ve sosyal yapısı hakkında daha özelden genele doğru bir değerlendirme yapılmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde kırsal hayatın önemli bir parçasını oluşturan konar-göçerlerin yayıldığı sahalar ile iktisadi durumları, nüfus ve iskân faaliyetleri bu defterler sayesinde tespit edilebilmektedir.

Tahrir defterleri içerik ve muhtevalarına göre, mufassal, icmal ve vakıf olarak üç farklı kategoriye ayrılmıştır. Bir sancakta yer alan bütün vergi mükellefleri ile bu mükelleflerin ödediği vergilerin teferruatlı olarak kaydedildiği defterlere *mufassal defterler*, bir sancaktaki gelirlerin has, zeamet ve tımar sahipleri arasında nasıl paylaştırıldığını gösteren deftere *icmal defterleri*, fethedilen bölgelerdeki vakıfların gelir ve giderlerinin kaydedildiği defterlere ise *evkaf defterleri* adı verilmiştir. Ayrıca konar-göçerlerin müstakil olarak kaydedildiği *Yörükân defterleri* de mufassal defterler arasında zikredilmektedir.⁴ Bu bağlamda Ulu Yörük teşekküllerinin yer aldığı Sivas (KKA. TD. nr. 16) ve Ankara (KKA. TD. nr. 76) Yörükân defterleri bu minval üzere tutulmuş defterlerdir.⁵

³ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I", s. 20; Aynı Yazar, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1953, s. 9.

⁴ Üçler Bulduk, *Karahisar-ı Sahib (Afyon Karahisar Sancağı)*, TTK, Ankara, 2013, s. xix, xx; Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 431.

⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-174b; KKA. TD. nr. 76, v. 1a-216a.

Şimdi XV ve XVI. yüzyılda Ulu Yörük teşekküllerinin yer aldığı tahrir defterlerine ayrıntılı olarak bakalım.

1.1.1 Mufassal Defterler

BOA. TD. NR. 19

II. Bayezid döneminde emin Taceddin ve kâtip Muhyiddin tarafından tutulmuş olan H. Şevval 890/M. Ekim 1485 tarihli 19 numaralı mufassal tahrir defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer almaktadır. Defter, Tokat ve Sivas vilayetlerine tâbi Cincife, Venk, Kazabad, Zile, Halka-i Hass, Yeni-Müsliman, Meşhedabad, Aaçacı ve Özü-kavağı, Kuştaş (nd. Üç-taş), Karahisar-ı Behramşah, Turhal, Hüseyinabad, Kızılkümbed, Mecidözü, Artukabad, Silisözü, Sivas, Havik, Hargun, Komanat, Kafirni, Gilmigad, Tozanlı, Yıldız nahiyeleri ile Etrak-ı Emir Seyidlü, Etrak-ı Turhal, Etrak-ı Büzürk, Etrak-ı Sivas ve İnallı isimli konar-göçer cemaatlere dair kayıtları ihtiva etmektedir. Toplam 570 sayfadan müteşekkil olan defterde Ulu Yörük teşekkülleri 339-397 sayfaları arasında yer almaktadır.⁶

BOA. TD. NR. 79

Yavuz Sultan Selim döneminde Muhammed bin İbrahim tarafından düzenlenen H.926/M. 1520 tarihli 79 numaralı mufassal tahrir defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır. Defterde Tokat, Zile, Turhal, Kırşehir, Yörükân-ı Büzürk, Artukabad ve Sivas kazalar ile bu kazalara bağlı nahiyelere dair kayıtlar yer almaktadır. Toplam 640 sayfadan müteşekkil olan defterde, Kaza-i Yörükân-ı Büzürk (Ulu Yörük Kazası) 387-505 sayfaları arasındadır.⁷

⁶ Ali Açikel, *Changes in Settlement Patterns, Popilation and Society in Nort Central Anatolia: A Case Study of The District (Kaza) Of Tokat (1574-1643)*, The University Of Manchester, (Basılmamış Doktora Tezi), 1999, s. 24; BOA. TD. nr. 19, s. 1-570.

⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 1-640; Alpaslan Demir, *XVI. Yüzyılda Samsun Ayıntap Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi*, A.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 50, 51.

KKA. TD. NR. 16 (Sivas Yörükân Defteri)

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer alan H. 983/M. 1575 tarihli 16 numaralı Sivas Yörükân defterinin, 1570 tarihinde Eyalet-i Rum'u tahrir etmesi için görevlendirilen Trabzon Sancak Beyi Ömer Bey tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır. Ömer Bey Eyalet-i Rum'un tahrirlerini 14, 12 ve 10 numaralı defterler olmak üzere üç ciltte toplamıştır.⁸ Öte yandan aynı tarihte bölgedeki konar-göçerler için ayrıca bir defter tanzim edilerek 16 numaralı Sivas Yörükân defterinin oluşturulduğu görülüyor. Yani 16 numaralı Sivas Yörükân defteri bu üç cildin dördüncüsü olmalıdır. Ayrıca defterin başında Dizdarzade ve Atai Bey defterlerine atıf yapılmaktadır. Toplam 176 varaktan oluşan defterde 2b-146b varakları arasında Ulu Yörük teşekkülleri, 148a-161a varakları arasında Danişmendlü, Lek ve Parakende-i Şarki cemaatleri, 161b-173b varakları arasında ise Ulu Yörük'e tâbi İnallı Etraki bulunmaktadır. Öte yandan Adı geçen defterin numaralandırılmasında bir takım sıkıntıların olduğu göze çarpmaktadır. Öyle ki defterde 5 numaralı iki varak bulunurken, 25. varaktan sonra bir varak numarasız bırakılmış ve sonraki varak 26'dan devam etmiştir.⁹ Defterin neredeyse tamamının Ulu Yörük taifelerinin kayıtlarından müteşekkil olduğundan bu deftere Ulu Yörük defteri de desek yanlış olmaz.

BOA. TD. NR. 117

Kanuni Sultan Süleyman döneminde tutulmuş H. Gurre-i Zilhicce 919/M. Ekim 1523 tarihli Ankara mufassal tahrir defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 117 numarada yer alırken, defterde Ankara, Çubuk, Murtazabad, Yabanabad, Ayaş kazaları ile Kasaba nahiyesi, Ulu Yörük ve Haymane taifeleri hakkında veriler bulunmaktadır.

⁸ İsmail Kıvrım, *Taşova-Erbaa Yerleşme-Nüfus ve Ekonomi (15-16 Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul, 20104, s. 11; (14 numaralı defter 1. cilt, 12 numaralı defter 2. cilt, 10 numaralı defter 3. cilt olarak tasnif edilmiştir.)

⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 1a-174a; "Ulu Yörük taifesine *Dizdarzade* defterinde resm-i cev yazılmayub *Atai Bey* tahrir ettikte ez defter deyu resm-i cev takdir edüb *Ömer Bey* dahi *Atai Bey* defterine tâbi olup der-i defter eylemiş..." aynı defter v. 2b.

Toplam 729 sayfadan oluşan defterde Ulu Yörük taifeleri 447-508 sayfaları arasındadır.¹⁰

KKA. TD. NR. 76 (Ankara Yörükân/ Haymana Defteri)

H. 979/M. 1571 tarihli Ankara Yörükân/Haymana defteri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde 76 numarada bulunmaktadır. Ulu Yörük, Yörükân-ı Kasaba tâbi Karakeçili, Ulu Haymane hassı Mahmud Paşa, Haymane-i Aydın Beylü taifelerine ait kayıtları ihtiva eden defter, toplam 217 varaktan oluşurken, Ulu Yörük taifeleri 2b-32b varakları arasında yer almaktadır.¹¹

BOA. TD. NR. 02.

Fatih Sultan Mehmed döneminde emin Umur Bey ve kâtip Mustafa tarafından derlenen H. Evail-i Receb 859/M. Haziran 1455 tarihli 02 numaralı mufassal tapu tahrir defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer almaktadır. 677 sayfadan müteşekkil olan defterin fihristinde Tokat Kazabad, Venk, Cincife, Komanat Turhal Erkilet Turhal Yörükleri Cemaati, Hüseyinova, Kuştaş (nd.Üçtaş), Meşhedeabad ve Açacı, Karahisar-ı Behramşah, Halka-i Has, Zile, Artukabad Silisözü, Gilmigad, Yıldız, Sivas, Kafirni, Hafik ve Tozanlu'ya dair kayıtlar bulunmaktadır.¹²

KKA. TD. NR. 12

II. Selim dönemine ait H.984/M.1574 tarihli 12 numaralı mufassal tapu tahrir defteri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde yer almaktadır. 140 varaktan meydana gelen defterde, Sonisa, Turhal, Mecidözü, Zile, Hüseyinabad ve Artukbad kazalarına ait veriler mevcuttur.¹³ Ayrıca bu defter TKGM. Kuyud-ı Kadime

¹⁰ BOA. TD. nr. 117, s. 1-729; Emine Erdoğan, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi*, G.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004, s. 14.

¹¹ KKA. TD. nr. 76, v. 1a-216a; Emine Erdoğan, *a.g.t.*, s. 16, 17.

¹² BOA. TD. nr. 02, s. 1-677; Ali Açikel, *a.g.t.*, s. 24.

¹³ KKA. TD. nr. 12, Ankara, 2004, v. 7b-245a; İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 11, 12.

Arşivi tarafından tıpkıbasımıyla birlikte 2014 yılında yayınlanmıştır. Zikredilen defter dipnotlarada (KKA. TD. nr. 12, v. x) şeklinde verilmiştir.

KKA. TD. NR. 10

1574 tarihinde üç cilt halinde hazırlanmış olan Sivas Sancağı mufassal tahrirlerinden üçüncü cildini H. 982/M. 1574 tarihli 10 numaralı tapu tahrir defteri oluşturmaktadır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunan defter, toplam 211 varaktan müteşekkildir. Kanunnamesi bulunmayan defterin baş kısmında fihristle birlikte 7b-65b varakları arasında Niksar kazası, 66b-137b varakları arasında Budaközü Kazası, 138b-211b varakları arasında Sorkun Kazası yer almaktadır.¹⁴

KKA. TD. NR. 38

H. 984/M. 1576 tarihli 38 numaralı tahrir defteri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde yer almaktadır. Bu defterde Çorum livası; Çorumlu, Osmancık, İskilip, Karahisar-ı Demirli, Katar kazaları ile Divan-ı Karim tâbi Gümüş idari birimlerinden meydana gelmektedir. Özellikle defterde Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği Katar ve Karahisar kazalarında bulunan kışlak ve mezralara dair bilgiler bulunmaktadır.¹⁵ Ayrıca adı geçen defter TKGM. Kuyud-ı Kadime Arşivi tarafından tıpkıbasımıyla birlikte 2014 yılında yayınlanmıştır. Bu defter dipnotlarda (KKA. TD. nr. 38, v. x) şeklinde verilmiştir.

BOA. TD. NR. 287

Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle tahrir emini Atai bin Celal ve kâtip Yar Ahmed bin İvaz tarafından H. 961/M. 1554 tarihinde tamamlanan 287 numaralı defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmakta olup, 447 sayfadır. Defterin başındaki fihrist Sonisa, Turhal, Zile, Hüseyinabad, Artukabad ve Ulu Yörük kazalarına ait

¹⁴ KKA. TD. nr. 10, v. 7a-111; Alpaslan Demir, *a.g.t.*, s. 50.

¹⁵ KKA. TD. nr. 38, Ankara, 2014, 2014, v. 1b-7b.

kayıtların olduğunu gösterse de defter sadece Sivas ve Tokat kazalarının tahrirlerini ihtiva etmektedir.¹⁶

KKA. TD. NR. 107

II. Selim'in tuğrasını taşıyan H. 976/M. 1568 tarihli 107 numaralı tapu tahrir defteri Kapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde bulunmaktadır. Bu tarihte Teke ve Hamit sancaklarının tahrirleri Antalya kadısı Mevlana Yahya ve kâtip Hüseyin tarafından yapılmıştır. Kanunnamenin bulunmadığı defterde ayrıntılı bir fihrist bulunmaktadır. Adı geçen bölgedeki Ulu Yörük adlı konar-göçer taifeler 41b-53 varakları arasında bulunmaktadır.¹⁷

1.1.2 İcmal Defterleri

BOA. TD. NR. 387

Kanuni devrinin ilk yıllarında mevcut mufassal defterlerden özetlenmek suretiyle oluşturulmuş, nüfus ve hâsılların hülasasını gösteren defter serisine icmal defterleri adı verilmektedir ki, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan ve 1530 tarihli 387 numaralı Muhasebeyi Vilayeti Karaman ve Rum Defteri de bunlardan biridir. Karaman ve Rum Eyaletindeki tüm liva, kaza, nahiye, karye ve mezralara dair özet kayıtları ihtiva eden defter, toplam 978 sayfadan müteşekkildir. Defterin 349-351 sayfaları arasında Eyalet-i Rum kanunnamesi, 387-389 sayfaları arasında ise Ulu Yörük teşekkülleri yer almaktadır.¹⁸ Bu defter Başbakanlı Osmanlı Arşivi tarafından

¹⁶ Alpaslan Demir, *a.g.t.*, s. 51, 52.

¹⁷ KKA. TD. nr. 107, Fihrist-428; Behset Karaca, *XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1997, s. 8.

¹⁸ BOA. TD nr. 387, C.II, Ankara, 1997, s. 387-389; Bu defterin tarihlendirmesinde araştırmacılar farklı tarihler öne sürmüşlerdir. Buna göre M. Tayyip Gökbilgin ve Bahaeddin Yediyıldız 1520, Huricihan İslamoğlu 1523, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ise yayınlamadığı tıpkıbasımında 1530 olarak ifade etmiştir. İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 10.

tıpkıbasımlarıyla birlikte iki cilt halinde yayınlanmıştır. Ayrıca adı geçen defter dipnotlarda (BOA. TD. nr. 387,C.II, s. x) şeklinde verilmiştir.

BOA. TD. NR. 438

Kanuni döneminde düzenlenmiş icmal defterlerinden biri de Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 438 numaralı Anadolu Eyaleti icmal defterdir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından iki cilt halinde yayınlanan defterin birinci cildinde, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamid ve Ankara livaları, ikinci cildinde Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Kocaeli livaları yer almaktadır. Ankara livasındaki Ulu Yörük taifelerine ait kayıtlar ise birinci cildin 403-407 sayfaları arasında bulunmaktadır.¹⁹ Bu defter dipnotlarda (BOA. TD. nr. 438, s. x) şeklinde ifade edilmiştir.

BOA. TD. NR. 166

Kanuni döneminde hazırlanan Anadolu eyaletine ait bir başka icmal defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan 1530 tarihli 166 numaralı icmal defterdir. Bu icmal defteri, Hüdavendigar, Biga, Karasi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye livalarına ait özet kayıtları ihtiva etmektedir. Toplam 638 sayfadan oluşan defterde Teke livasındaki Ulu Yörük cemaatleri 222 ve 578. sayfalarda bulunmaktadır.²⁰ Ayrıca bu defter dipnotlarda (BOA. TD. nr. 166, s. x) şeklinde belirtilmiştir.

1.2 Maliyeden Müdevver Defterler

BOA. MAD. d. NR. 160

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan H. 959 tarihli MAD. 160 numaralı defter, Sivas, Artukabad, Tokat, Zile, Turhal, Niksar, Amasya, Çorum, Karahisar, İskilip, Osmancık, Samsun ve havalisinde bulunan padişah haslarına ait makbuzat hesapları ile kendir satın alınmak için yapılan ihracat hesaplarını ve Amasya, İsklip, Bafra mahsulât hesapları ile Osmancık, Tokat ve havalisi makbuzat ve ihracat

¹⁹ BOA. TD. nr. 438, C.I, Ankara, 1993, s. 403-407.

²⁰ BOA. TD. nr. 166, Ankara, 1995, s. 222, 578.

hesaplarını ihtiva eden muhasebe defteridir. İçerisinde Samsun kadısı Fetullah ve Sivas kadısı naibi Mehmed efendinin imza ve mühürleri mevcuttur. Toplam 50 sayfadan oluşan defterde Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Şarkpare, Ortopare ve Yüzdepare kazalarının hesapları 11b-12a varakları arasındadır.

BOA. MAD. d. NR. 619

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan MAD. 619 numaralı muhasebe mukataa defteri, İstanbul'da eski ve yeni saraylarda bahçe hasların tamirine ait varidat ve ihracat hesapları ile Teke, Alaiye, Hamit, Kütahya ve Midilli livaları mukataalarının muhtelif tarihlere ait ihracat, teslimat, mahsulât ve furuht muamelelerini ihtiva eden muhasebe defteridir. İki kısımdan ibaret olup baş tarafın birinci kısmındaki tarih (1099-1103)'dür. Toplam 88 sayfadan oluşan defterde Teke bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinin mukataa hesapları 43. sayfadadır.

BOA. MAD. d. NR. 253

Başbakanlık Osmanlı arşivinde yer alan Mad. 253 numaralı defterin hangi tarihte tutulduğuna dair kesin bilgiler olmamasına rağmen, II. Bayezid'in ölümünde sonra kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Çünkü 52. sayfada Merhum Sultan Bayezid Han'a atıf yapılması bu tahmini güçlendirmektedir. Bazı araştırmacılar bu defterin 166 numaralı icmal defterinin ihtiva ettiği kayıtlara paralellik gösterdiğinden ötürü, 1530 tarihinde tutulmuş mufassal defter olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Toplam 120 sayfadan oluşan defterde Ulu Yörük cemaatleri, 57-65 arasında yer almaktadır.²¹

TS.MA. d. 2194

H. 931 tarihli TS. MA. d. 2194 numaralı mukataat ve haslar defterinde Saruhan, Karaman, Rum (Sivas), Kemsh, Bayezid, Trabzon, Kefe, Rodos, İstanköy, Sakız ve Midilli adaları, Mentеше, Teke, Kütahya, Hüdavendigâr, Kocaeli, Biga, Karasi, Çankırı

²¹ Behset Karaca, *a.g.t.*, s. 7; BOA. MAD. d. 253, s. 57-65.

ve Bolu vilayetleri mülhakatındaki mukataa ve haslara iltizam bedellerinin isimlerini ihtiva etmektedir. Topkapı Sarayı Arşivinde yer alan defterde Rum eyaleti 10-12 sayfaları arasında yer alırken, Ulu Yörük mahsulüne ait veriler 12. Sayfada bulunmaktadır.

1.3 Kadılık Tevcih Defterleri (Topkapı Sarayı Arşivi)

TS.MA.d. 929

Anadolu vilayetlerine tayin edilen (Anadolu, Karaman ve Sivas) kadıların isimlerini ve görev sürelerini ihtiva eden H. 919/M. 1513 tarihli 929 numaralı defter Topkapı Sarayı Arşivinde yer almaktadır. XVI. yüzyılın başlarındaki Osmanlı idari taksimatını ortaya koyması açısından önemli bir kaynak olan defter, toplam 10 varaktan müteşekkildir. Amasya livasına bağlı Yörük kazasının bulunduğu varak numarası ise 8a'dır.

TS. MA. d. 5335

Anadolu kadılıklarına mutasarrıf olan kadıların tahsisatlarının miktarlarını ve Anadolu medreselerine mutasarrıf olan müderrislerin isimlerini ve tasarruf müddetlerini beyan eden H. 934/M. 1528 tarihli 5335 numaralı defter, Topkapı Sarayı Arşivinde yer almaktadır. Toplam 8 sayfadan oluşan defterde Ulu Yörük kazası ve kadısı 2. sayfada bulunmaktadır.

1.4 Mühimme Defterleri

Divân-ı Hümayûn toplantılarının düzenli yapıldığı dönemlerde divanda görüşülen her türlü idari, iktisadi ve ekonomik konulara dair kararların bir suretinin kaydedildiği defterlere Mühimme defteri denilmektedir. Osmanlı Devleti'nin askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını ortaya konması bakımının büyük önem taşıyan Mühimme defterlerinin toplam sayısı 263'tür.²² Bizim çalışmamızın zaman aralığında

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988, s. 79; Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. xxxvii.

toplam yetmiş adet mühimme defteri bulunmaktadır. Bu defterlerde genel olarak Ulu Yörük taifelerinin kethüda tayinlerine, iktisadi ve hukuki statülerine, vergi memurlarının suistimallerine ve taifelerin yaptıkları taşkınlıklara dair hükümler bulunmaktadır.

2. ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER

Anadolu'da bulunan konar-göçerler hakkında çok sayıda araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bu çalışmaların başında F. Sümer'in *Oğuzlar (Türkmenler)* adlı eseri gelmekle birlikte aynı yazarın bu konuyla alakalı çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Ayrıca Ahmet Refik'in *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Cevdet Türkay'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Yusuf Haçoğlu'nun *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler ve Oymaklar (1453-1650)*, Orhan Sakin'in *16. YY. Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Türkmenler ve Yörükler*, Mehmet Eröz'ün *Yörükler*, Cengiz Orhonlu'nun *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Yusuf Haçoğlu'nun *XIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, İlhan Şahin'in *Konar-Göçerler, Yenil Kazası ve Yeni İl Türkmenleri*, Hasan Basri Karadeniz'in *Atçeken Oymakları*, Tufan Günz'ün *Bozkırın Efendileri, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri ve Danişmendli Türkmenleri*, Sadullah Gülten'in *Anayuttan Atayurda Yörükler ve Bozok Türkmenleri*, Arif Sarı'nın *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, R. Paul Lindner *Göçebeler ve Osmanlılar* ve Mehmet Ak'ın *Teke Yörükleri (1800-1900)* önemli çalışmalar arasındadır. Yine Halil İnalçık'ın "The Yürüks", Selahaddin Çetintürk'ün "Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı", Vahid Çubuk'un "Yörükler", Üçler Bulduk'un "İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", Emine Erdoğan'ın "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tarihlerine Göre)" adlı makaleler konar-göçerler hakkında kaleme alınmış önemli makalelerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNİN FAALİYET GÖSTERDİĞİ SAHANIN

GENEL COĞRAFYA VE TARİHİ

1.1 BÖLGENİN GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1.1.1 Yüzey Şekilleri

Osmanlı arşiv kayıtlarında Sivas'tan Eskişehir'e uzun bir yay çizen coğrafyada yer alan bazı konar-göçer gruplar Ulu Yörük olarak adlandırılmaktaydı. Buna göre teşekkülün ana kütesinin bulunduğu saha, Sivas Sancağı merkezli olarak, Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde yer alan Tokat, Amasya, Çorum illeri ile İç Anadolu bölgesinin Yukarı ve Orta Kızılırmak havzasında bulunan Sivas, Yozgat, Kırşehir ve Kırıkkale yörelerini kapsıyordu.²³ Ayrıca Ulu Yörük'ün ana kütesinden ayrılmış ve Ankara Yörüklerine dâhil edilmiş bir diğer kolu, Ankara, Ayaş, Çubuk, Beypazarı, Sivrihisar, Sultanönü ve Mihaliç kazalarının bulunduğu Yukarı Sakarya bölümünde faaliyet göstermekteydi.²⁴ Diğer yandan Akdeniz bölgesinde, Teke Sancağı'na bağlı Antalya, Elmalı ve Karahisar kazalarındaki pek çok cemaat Ulu Yörük adı altında kaydedilmiştir.²⁵

²³ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, 387-505; BOA. TD. nr. 387, C.II, s. 487-493; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 197; Aynı Yazar, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irakt'a Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İÜİFM*, C. XI, Ekim 1949-Temmuz 1950, s. 514; Erhan Afyoncu, "Ulu Yörük (1584-1574)", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus, 2000, s. 1-7 (Ayrı Basım TTK Kütüphanesi).

²⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; BOA. TD. nr. 438, C.I, s. 403-407; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32b; Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", *OTAM Dergisi*, S. 18, 2005, s. 119-135.

²⁵ BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578; KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53b; Abdüllatif Armağan, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağında Konar-Göçerler: Sosyo-Ekonomik ve Demografik Durumları", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler*, Ankara, 2008, s. 92-94.

Tokat, Amasya, Çorum, Çankırı ve Sivas'ın kuzeyi, coğrafi olarak Karadeniz bölgesinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Ancak Kuzey Anadolu sıra dağlarının uzantıları bölgeyi kıyı kesimlerden ayırdığından, buralar sosyo-kültürel ve iktisadi açıdan İç Anadolu bölgesinin özelliklerini taşımaktadır. Sözü edilen bu geniş coğrafyada yer yer hem Karadeniz ikliminin hem de Karasal iklimin etkileri hissedilir.²⁶ Adı geçen sahanın yükseltisi Karadeniz'in diğer bölgelerine göre daha az, İç Anadolu bölgesine göre daha fazladır. Dolayısıyla Orta Karadeniz bölümündeki dağ silsilesinin yükseltisi, batı yakasında ortalama 1000-1250 metre arasında iken, doğu yakasında 1500-1750 metreye kadar ulaşmaktadır.²⁷

Kuzey Anadolu sıra dağlarının uzantıları, Orta Karadeniz bölgesinde Canik dağları adını alırken, aynı silsileye tâbi Ilgaz ve Köroğlu dağlarının bir kolu Gümüşhacıköy'e, diğer bir kolu da Hamamözü'nün güneyine sarmaktadır. Köroğlu dağlarının bir ucu ise Merzifon'un kuzeyinden Kelkit Vadisini oluşturan Köse dağlarına ulaşır. Kuzey Anadolu sıra dağlarının uzantılarından başka, Deveci ve onun kuzeyinde Zile dağları, Çorum Çayının güneyinde Karadağ, kuzeyinde Kırklar Dağı, daha ötede Avkat Dağı yer almaktadır. Aynı zamanda bu dağ silsileleri arasında Suşehri, Niksar, Erbaa, Tokat, Artova, Turhal, Amasya, Taşaova, Suluova, Merzifon Çorum ve Osmancık ovaları gibi geniş çöküntü düzlükler bulunmaktadır.²⁸

Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği alanlardan bir diğeri İç Anadolu bölgesinin Yukarı ve Orta Kızılırmak bölümleri ile Yukarı Sakarya bölümü idi. Bunlardan Yukarı Kızılırmak bölümü diğer bölümlere göre daha dağlık ve engebeli bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla yükseltisi 1500 ile 1800 metre arasında değişen kuzeyde

²⁶ Besim Darkot, *Türkiye Coğrafyası*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942, s. 81, 82, 86, 87.

²⁷ Ersin Güngördü, *Türkiye'nin Coğrafyası*, Ankara, 2006, s. 402, 403.

²⁸ Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 402-203; İbrahim Atalay, *Türkiye Coğrafyası*, İzmir, 1997, s. 35; Cemalettin Şahin, *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, Ankara, 2006, s. 38, 39.

Deveci, Yıldız, Çamlıbel, Asmalı, Tekeli, Köse ve Kızıldağ, güneyde Çengelli, Tecer ve Tahtalı, batıda ise Akdağ bulunmaktadır.²⁹ Aynı zamanda akarsularla yarılmış bir plato sahası olan bölgede, Kızılırmak boyunca sıralanmış İmranlı, Hafik, Sivas, Yıldızeli, Şarkışla, Gemerek düzlükleri yer alır. Ayrıca güneydeki Uzun Yayla ile kuzeydeki Çekerek havzası (Artova, Sulusaray), bölgenin diğer önemli ovalık alanlarını oluşturmaktadır.³⁰

Bozok ve Kırşehir yörelerinden meydana gelen Orta Kızılırmak havzası, hafif dalgalı yüksek düzlüklerden oluşurken, Bozok yöresinin yükseltisi, 1100- 1300 metre arasında değişen geniş sade bir plato ve yayla görünümündedir. Orta Kızılırmak havzasının doğusunda Akdağ, kuzeyinde Deveci Dağları, güneyinde Boğazlıyan Ovası, batıda ise Yerköy ve Delice düzlükleri yer almaktadır. Kızılırmak- Delice arasında bulunan Kırşehir yöresinin yükseltisi 1000 metre iken yörede 100 ile 200 metre derinliğinde akarsular tarafından parçalanmış plato sahaları bulunmaktadır. Ayrıca yöredeki Hirfanlı Barajı'nın doğu-güneydoğu kesiminde, geniş yaylalar ve platolar yer alır. Orta Kızılırmak bölümün Kayseri-Niğde yöresinde ise Erciyes, Melendiz, Hasandağı volkanik kütleleri ile Ürgüp, Göreme platoları, Ihlara, Zelve ve Soğanlı vadileri bulunmaktadır.³¹

Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği alanlardan bir diğeri İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümü idi. Ankara ve Eskişehir yörelerinden meydana gelen bu bölümün yüzey şekillerini, Sakarya nehri boyunca uzanan ovalar ile bunlar arasında yükselen dağlar ve yaylalar oluşturmaktadır. Bölgedeki geniş düzlüklerin yükseltisi 800 ile 1200 metre arasında değişirken, dağların yükseltisi 1500 metreyi

²⁹ İç Anadolu bölgesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakkı Yazıcı, *İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002, s. 12; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 199.

³⁰ Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 12; İbrahim Atalay, *a.g.e.*, s. 76; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 199-202.

³¹ Hakkı yazıcı, *a.g.e.*, s. 16, 17; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 187-198. İbrahim Atalay, *a.g.e.*, s. 76.

aşmaktadır. İç Anadolu bölgesinin kuzeyinde bulunan Sakarya Nehri ile Kızılırmak arasında kalan sahaya Ankara yöresi adı verilmektedir. Yörenin yüzey elemanlarını, Bala Yaylası, Balaban Ovası, İdris Dağı, Elma Dağı, biraz batıda Çubuk Ovası, daha batıda yer alan Mire Dağı, Mürted Ovası ve Ayaş Dağları oluşturur.³² Yukarı Sakarya bölümünün batı kesimini oluşturan Eskişehir yöresi, kuzeyden Sündiken dağları ve Bozdağlar, batıda Türkmen Dağı, güneyden Yazılı Kaya Platosu-Emir Dağı ve Akgöl havzasının kuzey kenarı ile çevrelenmektedir. Doğuda ise Sakarya yayı ile Ankara yöresinden ayrılmaktadır. Sakarya Nehri ile çevrelenen yöre, kuzeyden Karadeniz, kuzeybatıdan Marmara ve batıdan Ege bölgesi ile komşudur. Porsuk Çayı ile ikiye ayrılan yörenin yüzey elemanlarını Sakarya vadisi ile Eskişehir ovası arasındaki Sündiken dağları, Porsuk Ovası ile Yukarı Sakarya arasında güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu Sivrihisar dağları oluşturmaktadır. Porsuk Ovasının kuzeyindeki Bozdağlar ve Sündiken dağlarının yükseltisi 1768 metre, güneyindeki Türkmen Dağlarının yükseltisi ise 1829 metre civarında idi.³³

1.1.2 İklim ve Bitki Örtüsü

Ulu Yörük teşekküllerinin bulunduğu bölgeler, genelde Karasal iklim kuşağındaydı. Orta Karadeniz bölümünün güneyindeki saha, her ne kadar Karadeniz bölgesi olarak ifade edilse de denize paralel uzanan Kuzey Anadolu sıra dağları, Karadeniz ikliminin buralara sokulmasını engellemektedir. Kıyıların gerisinde kalan bu bölgelerde hem yağışlar azalır, hem de yağış rejimi İç Anadolu'daki şartları hatırlatacak değişikliklere uğrar. Dolayısıyla bölgede hem Karadeniz hem de Karasal ikliminin

³² Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 27-29; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 169-184.

³³ Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 27-29; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 169-184; Orta Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri'nin yüzey şekilleri için ayrıca bkz. Besim Darkot, *Türkiye Coğrafyası*, s. 81, 86, 115-122; Aynı Yazar, *Türkiye'nin İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Matbaası, İstanbul, ?, s. 9, 12.

özelliği hissedilir. Bu durum, Orta Kardeniz'in güneyine sosyo-kültürel ve coğrafi olarak bir geçiş bölgesi hüviyeti kazandırmaktadır.

İç Anadolu bölgesinin tamamında görülen karasal iklimde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise oldukça soğuk ve yağışlı geçer. Bölgede yıllık ve günlük sıcaklık farkları fazla olurken, yaz mevsiminin ortalama sıcaklığı 20 ila 22 derece, kış mevsiminde bu sıcaklık ortalaması 0 ila -3 derecelere kadar düşmektedir. Bu sıcaklık değerleri yükseltinin artmasına paralel olarak batıdan doğuya doğru gidildikçe azalmaktadır. Karasal iklim tipinin etkili olduğu İç Anadolu bölgesinin yağış rejimi ise düzensiz bir seyir izlemektedir. Buna göre en fazla yağış ilkbahar aylarında alan bölge, en az yağış yaz aylarında almaktadır. Kışın ise yağışlar genelde kar şeklindedir.³⁴

Karasal iklim tipinin karakteristik bitki örtüsü ile bezenmiş bozkır, konar-göçer hayatın temel geçim kaynağı olan hayvancılık için önemli rol oynamakta idi. Yağışın bol olduğu ilkbahar aylarında canlanan bitkiler, yağışın az olduğu yaz aylarında sararıp kurumaya başlar. Geven, yavşan otu, çoban yastığı, gelincik, sığırkuyruğu ve ada çayı Bozkır bitki örtüsünü oluşturan başlıca otlardır. Orta Anadolu'da 1000 ila 1200 metre arasında yetişen bozkır bitki örtüsü nispeten serin ve yağışlı bölgelerde çayirlara, dik yamaçlarda çalılıklara, yıllık yağışın 500 mm'nin üzerinde olduğu ve 1200 metreden daha yüksek yerlerde ormanlık alanlara dönüşebilir. Çalılık alanlar orman alanlarının tahrip edildiği yerlerde yaygın olarak görülürken orman ile bozkır bitki örtüsünün ara formunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla geniş çalılık ve orman topluluklarına, İç Anadolu bölgesinin Orta Karadeniz bölümüne sokulduğu Çekerek yöresi ile Akdağmadeni ve

³⁴ Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 30-31; Ayrıca bkz. İbrahim Atalay, *a.g.e.*, s. 145, 169-173. Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 32-40; Cemalettin Şahin, *a.g.e.*, s. 175-178; Arıca bkz. Besim Darkot, *Türkiye'nin İktisadi Coğrafyası*, s. 23-25; Aynı Yazar, *Türkiye Coğrafyası*, 46, 47, 86, 114.

çevresinde tesadüf edilirken, Kuzey Anadolu sıra dağlarının güneyinde kalan yerlerde de ormanlık alanlara rastlamak mümkündür.³⁵

1.1.3 Akarsu Havzaları

Konar-göçer yaşamın temel geçim kaynağı olan hayvancılık için doğal su kaynakları hayati öneme sahiptir. Zira büyük sürülere sahip konar-göçerler, bozkır bitki örtüsünde otlattıkları sürülerin su ihtiyacını, doğal su kaynaklarından karşılamaktaydılar. Bir bakıma Ulu Yörük teşekküllerine tahsis edilen kışlakların öz, dere, çay gibi sıfatlarla nitelenmesi doğal su kaynaklarının konar-göçerler için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Yeşilirmak, Kızılırmak ve en batıda Sakarya havzaları, Ulu Yörük'ün yoğun olarak faaliyet gösterdiği alanların başında gelmektedir.

Kaynağını Köseadağ eteklerinden alan Yeşilirmak, Tokat ve Turhal'ı geçtikten sonra, Amasya'da Kelkit ve Çekerek ırmaklarını da bünyesine alarak Çarşamba Ovasından Karadeniz'e dökülmektedir. Ülkenin en uzun akarsuyu unvanına sahip olan ve Sivas yakınlarındaki Kızıldağ'dan doğan 1355 km uzunluğundaki Kızılırmak, Orta Anadolu'da bir yay çizdikten sonra Delice, Devrez ve Gökırmak'ı da alarak Bafra Ovasından Karadeniz'e ulaşmaktadır. Kütahya ve Afyon arasındaki Bayat Platosundan kaynağını alan Sakarya Nehri ise, Polatlı Ovasını geçtikten sonra Porsuk ve Ankara Suyunu bünyesine kattıktan sonra kuzeybatıya yönelerek, Karadeniz'e dökülmektedir.³⁶

Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği alanlardaki akarsu havzalarının ana hatları bu şekilde iken, bölgede irili ufaklı birçok dere, öz ve çay bulunmaktadır. Genellikle Yozgat ve çevresinde dar ve uzun vadiler öz olarak adlandırılırken, bu kelime Güney Sibiry'a da bulunan Yenisey kitabelerinde vadi, dere-çay ve buraların

³⁵ Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 35-37; İbrahim Atalay, *a.g.e.*, s. 201-206; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 47, 48; Cemalettin Şahin, *a.g.e.*, s. 285, 286; Ayrıca bkz. Besim Darkot, *Türkiye Coğrafyası*, s. 51; Aynı Yazar, *Türkiye'nin İktisadi Coğrafyası*, s. 41, 42.

³⁶ Cemalettin Şahin, *a.g.e.*, s. 189; Ersin Güngördü, *a.g.e.*, s. 49, 51; Hakkı Yazıcı, *a.g.e.*, s. 38, 39; Besim Darkot, *Türkiye Coğrafyası*, s. 59, 60.

etrafi anlamına gelmektedir.³⁷ Eski Türk yazıtlarında yer alan öz kelimesinin Moğollar tarafından Anadolu'ya taşınmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü zikredilen kelimenin kullanım alanı daha ziyade Moğolların yaylak ve kışlaklarının bulunduğu İç Anadolu bölgesiydi. Bu durumu F. Sümer şöyle açıklamaktadır; “*Moğol oymakları Sivas'tan Kütahya'ya, Çorum bölgesindeki Karahisar-ı Demirli'den Konya'ya kadar Orta Anadolu'daki göçebe hayata elverişli bütün otlakları işgal ettiler. Bu esnada Moğol işgal kuvvetlerinden mühim bir topluluk, Özler bölgesi adını verdığımız Yozgat bölgesinde yurt tuttu. Çünkü, anlaşılacağı üzere buradaki kar düşmeyen veya pek az düşen özlere yün elbiseler ve kürkler giyerek keçe çadırlar içinde yaşamak, sürü ve yulkuları barındırmak mümkün olabiliyor, yazın da özlere civarındaki geniş, otu bol topraklarda kolayca beslenebiliyordu.*”³⁸

Yukarıda bahsettiğimiz yeryüzü şekilleri ve iklim özellikleri, Ulu Yörük taifelerinin dağılışı, yerleşme ve nüfus yoğunluklarını büyük ölçüde etkilemiş olmalıdır. Nitekim Anadolu'ya gelen konar-göçerlerin bir kısmı yeni köyler kurmak veya metruk köylere yerleşmek suretiyle yerleşik hayata geçerken, bir kısmı da geleneksel yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu bağlamda yukarıda zikredilen bölgelerin yüzey şekilleri, iklim-bitki örtüsü ve akarsu havzaları Ulu Yörük taifelerine büyük olanaklar sağlamış ve onların uzun bir süre konar-göçer hayata devam etmelerine neden olmuştur. Ayrıca bu coğrafi özellikler, Ulu Yörük taifelerinin iktisadi faaliyetlerini

³⁷ Faruk Sümer, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar” *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü: Anma Kitabı*, DTCF. Yayınları, Ankara, 1974, s. 310, 311; Öz kelimesinin anlamı için ayrıca bkz. Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara, 1994, s. 749.

³⁸ Faruk Sümer, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar”, s. 311; Günümüzde pek çok yerde olduğu gibi Çekerek ilçesinin Karahacılı Köyü'nde küçük akarsular ile buraların kenarlarında yer alan bahçeler hala öz olarak adlandırılır. Buralara (özlere) giden veya buralardan gelen kişilere nereden sorusu sorulduğunda özden geliyorum veya öze gidiyorum cevabı alınır.

çeşitlendirilen, yerleşiklik ile konar-göçerlik arasındaki geçişgenliği daha da kolaylaştırmıştır.

1.2 OSMANLI HAKİMİYETİNDEN ÖNCE BÖLGENİN GENEL TARİHİ

1.2.1 Erken Dönem

Orta Anadolu bölgesi ile bu bölgenin kuzeyinde kalan kesimler, ilk çağlardan beri çeşitli kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Zira yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde bölgedeki birçok medeniyetin izleri ortaya çıkartılmış ve bölgenin yerleşim tarihi M.Ö 3 bine kadar (Erken Tunç) götürülmüştür.³⁹ Anadolu'da M.Ö 3 bin ile 1200 tarihleri arasında bakır ile kalayın karıştırılarak çeşitli aletlerin ve kapların yapıldığı döneme Tunç Çağı adı verilmiştir.⁴⁰ Bu çağın Orta Anadolu'daki önemli yerleşmeleri ise Alishar (Yozgat), Alacahöyük (Çorum), Horoztepe (Erbaa), Boğazköy (Çorum), Polatlı (Ankara), Ahlatlıbel (Ankara), Karaoğlan (Ankara), Bitik (Ankara) Pazarlı (Çorum), Karahöyük/Kültepe (Kayseri), Hashöyük (Kırşehir), Fraktin (Kayseri) ve Maltepe (Sivas) höyükleri idi.⁴¹ Öte yandan Anadolu'da M.Ö 3 binli yılların medeniyetlerini oluşturan kavimlerin başında Hattiler gelmekteydi. Bu kavimin Kızılırmak kavisi (Halys) ile Toroslar arasından Yeşilirmak'a kadar uzanan sahada oturduğu anlaşılıyor.⁴² Anadolu'da M.Ö 2 binlerden itibaren Hititler, Çorum Hattuşa merkezli güçlü bir idare kurarken, M.Ö. 1900-1800 tarihlerinde Asur Ticaret kolonileri

³⁹ Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 11.

⁴⁰ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1995, s. 26.

⁴¹ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2007, s. 15-17. "Bu yerlerin büyük çoğunluğu Neolitik dönemden itibaren iskân edilmiştir" Aynı Yazar, *a.g.e.*, s. 17, dn. 30; Anadolu'daki diğer yerleşmeler için ayrıca bkz. Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 26-28.

⁴² Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 27, 28; Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 45.

faaliyet göstermiştir.⁴³ M.Ö 750'lerde Friglerin hâkimiyetine giren Orta Anadolu, daha sonra Kimmerlerin, Lidyalıların, Perslerin, Helenlerin ve Galatların egemenliğine girmiştir.⁴⁴

İsa'nın doğumunu müteakiben bölgede Roma hakimiyeti başlamış ve daha sonra ise bölge Pont krallığına bırakılmıştır.⁴⁵ Öte yandan M.Ö 47 senesinde Zile (Zela) yakınlarında Pharnakes'in ordusunu yenen Sezar, o ünlü *veni, vidi, vici* (geldim, gördüm, yendim) sözünü burada söylemiştir.⁴⁶ Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra bölge Doğu Roma (Bizans) toprakları içerisinde kalmıştır.⁴⁷ Ayrıca Doğu Roma toprakları üç yeni askeri-idari bölgeye (themalara) ayırırken, Sivas bu üç bölgeden birinin merkezi haline gelmiştir.⁴⁸

1.2.2 Danişmendli, Selçuklu-İlhanlı Dönemi

Türklerin Anadolu ile ilk münasebetleri dördüncü asırda Kafkaslar üzerinden Urfa'ya kadar ilerleyen Hunlar tarafından gerçekleşirken,⁴⁹ Anadolu'nun tam anlamıyla Türkleşmesi Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulup (23 Mayıs 1040),⁵⁰ Oğuz boylarının Anadolu'ya sevk edilmesiyle başlamıştır. Selçuklular döneminde Anadolu'ya yapılan

⁴³ Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 49-52, 46, 47; Ekrem Memiş, 73-134; Ayrıca bkz. Elmar Schwertheim, *Antik Çağda Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14-19.

⁴⁴ Elmar Schwertheim, *a.g.e.*, s. 20-29, 39, 49, 63; Ekrem Akurgal, *a.g.e.*, s. 191; Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s. 187, 189, 214.

⁴⁵ *1998 Sivas İl Yıllığı Cumhuriyetin 75. Yılında Sivas*, Edit. Zeki Ekmekçiöğlü, Ankara 1998, s. 30, 31.

⁴⁶ Anadolu'daki Roma hâkimiyeti için ayrıca bkz. Elmar Schwertheim, *a.g.e.*, s. 71-82; Erhan Akyıldız, *Taş Çağından Osmanlıya Anadolu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 92.

⁴⁷ Erhan Akyıldız, *a.g.e.*, s. 96, 97.

⁴⁸ *1998 Sivas İl Yıllığı*, s. 31.

⁴⁹ Akdes Nimet Kurat, *IV. XVII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, TTK, Ankara, 1972, s. 17. "Urfa Piskoposu Efraim Hunlar hakkında Yecüc ve Mecüc süvarileridir, küheylanların sırtlarında fırtına gibi uçarlar, karşılarında durabilecekleri kimse yoktur demiştir."

⁵⁰ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1969, s. 66.

ilk akınlar 1018 tarihinden itibaren Çağrı Bey⁵¹ komutasında gerçekleşirken, bunlar genellikle ganimet ve yurt bulma amacıyla yapılmış keşif mahiyetindeki akınlardı.⁵² Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra yapılan akınlar ise sistemli bir devlet politikası haline dönüştürülerek, kalabalık Oğuz/Türkmen boylarına yeni yurtlar tesis etmek ve Bizans'ın Anadolu'daki etkinliğini kırmak amacıyla yapılmıştı.⁵³ Nitekim Tuğrul Bey'den itibaren Anadolu'nun fethi, başında Selçuklu komutanlarının bulunduğu düzenli ordular tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Bizans topraklarına çok sayıda sefer düzenlenmiş, ancak hiç biri Malazgirt Zaferi kadar etkili olmamıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın takriben 50 bin kişilik ordusu ile Bizans İmparatoru Romanos Diyogenis'sin 200 bin kişilik ordusu arasında cereyan eden Malazgirt Meydan Savaşı, Selçukluların zaferiyle sonuçlanmıştır.⁵⁴

Anadolu Türk tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran 1071 Malazgirt zaferiyle Türkler, Anadolu içlerinde önemli bir direnişle karşılaşmadan Ege ve Marmara kıyılarına kolayca ilerlediler. Bu zafer, Türkler için bir istila ve yağmadan ziyade, fethedilen bölgelere yerleşme gayesiyle kazanılmış bir zafer idi.⁵⁵ Dolayısıyla Sultan Alparslan'ın Anadolu'nun fethi için görevlendirdiği komutanların önderliğindeki kalabalık Türkmen boyları, kısa bir sürede Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya,

⁵¹ Muhammed Bin Hüdavendşah Bin Mahmud Mirhand, *Ravzatus'-safa (Tabaka-i Selçukiyye)*, Tercüme ve Notlar Erkan Göksu, TTK, Ankara, 2015, s. 25-29; Urfalı Mateos Vekayinamesinde Çağrı Bey'in yapmış olduğu bu Akınlar, Allah'ın Hıristiyanlara bir gazabı olarak nitelendirilirken, aynı eserde Türkler; acaip şekilli, yaylı, uzun saçlı ve bu zamana kadar görülmemiş atlı askerler olarak tarif edilmişlerdir. *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, Çev, Hrant Andreasyan, TTK, Ankara, 2000, s. 48, 49.

⁵² Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2014, s. 34, 45.

⁵³ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 35, 45; Osman Turan, *a.g.e.*, s. 52, 53, 72, 76; Mükrimin Halik Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944, s. 35-38.

⁵⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, TTK, Ankara, 1971, s. 43-97.

⁵⁵ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 72, 84, 85.

Karadeniz kıyılarından Akdeniz kıyılarına kadar tüm Anadolu topraklarını Türk yurdu haline getirdiler.⁵⁶ Bu bağlamda Türkler, Yukarı Fırat havzasında Saltukulu, Aşağı Fırat havzasında Mengüceklî, Orta Anadolu’da Danişmentli, Van Gölü çevresinde Ahlatşahlar, Güney Doğu Anadolu’da ise Artuklu adlarıyla ilk Türk devletlerini kurdular.⁵⁷

Oğuz/Türkmen boylarının, sonraları Danişmendiye adını alacak olan sahasındaki ilk siyasi teşkilatlanması, Artuk Bey’in Kelkit ve Yeşilirmak havzasındaki fütuhatını takip eden Emir Danişmend Gazi’nin Niksar, Tokat, Amasya, Çorum, Sivas, Kayseri ve havalisinde Danişmendli Devleti’ni kurmasıyla ortaya çıkmıştır. 1080 tarihinde Danişmend Oğlu Ahmed Gazi tarafından Sivas merkezli kurulan bu devlet, kısa zamanda sınırlarını Kastamonu ve Çankırı’ya kadar genişletmiştir. I. Kılıç Arslan ile birlikte Haçlılara karşı başarılı mücadeleler veren Emir Danişmend Gazi, bir süre sonra vefat etmiş ve yerine oğlu Emir Gazi geçmiştir. 1124 tarihinde Malatya’yı alan Emir Gazi, Kilikya bölgesine başarılı seferler düzenlemiştir. Sonraki yıllarda ise hanedan üyeleri arasında taht kavgaları başlamış ve Danişmendli Devleti Sivas, Kayseri ve Malatya olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Bu durumu fırsat bilen II. Kılıç Arslan 1175 tarihinde Sivas merkezli Danişmenli topraklarını Türkiye Selçuklu hâkimiyetine katmıştır.⁵⁸

⁵⁶ Mustafa Kafalı, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 1-17.

⁵⁷ Ali Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 85; Ayrıca bkz. Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara, 1990, s. 1-85.

⁵⁸ Mükrimin Halil Yinanç, *a.g.e.*, s. 85-96; Ayrıca bkz. Aynı yazar, “Danişmendliler” *MEB.İA*, C. 3, İstanbul, 1978, s. 468-479; Ali Sevim, *Anadolu’nun Fethi Selçuklu Dönemi*, s. 177-180; Osman Turan, “Kılıçarslan II”, *MEB. İA*, C. 6, İstanbul, 1977, s. 690-692.

Türkiye Selçuklu tahtında başarılı bir dönem geçiren II. Kılıç Arslan, Türk hakimiyet telakkisi çerçevesinde ülke topraklarını oğlları arasında üleştirmiştir.⁵⁹ Buna göre XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük teşekküllerinin dağıldığı alanlardan Tokat ve çevresini Melik Rükneddin Süleymanşah'a, Niksar ve çevresini Melik Nasıreddin Berkyarukşah'a, Kayseri bölgesini Melik Nureddin Sultanşah'a, Sivas ve Aksaray'ı Melik Kudbeddin Melikşah'a, Amasya'yı Melik Nizameddin Argunşah'a, Ankara'yı ise Melik Muhyeddin Mesud Şah'a vermiştir.⁶⁰ Uzun bir süre Selçuklu hakimiyetinde kalan bölge en parlak dönemini ise Alaeddin Keykubad döneminde yaşamıştır. Öte yandan Alaeddin Keykubad dönemin sonlarına doğru doğuda beliren Moğol tehlikesi Sivas ve çevresini tarihi hadiselerin odak noktası haline getirmiştir.

Anadolu'daki Selçuklu hakimiyeti, II. Keyhüsrev döneminde patlak veren Baba İshak isyanıyla (1240) yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır.⁶¹ Bu durumu fırsat bilen Baycu Noyan komutasındaki Moğollar, 1241 tarihinde Anadolu üzerine yürüyerek, Erzurum ve çevresini yağmalamış, 1243 tarihinde ise Sivas yakınlarındaki Köseadağ mevkiinde Selçuklu ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır.⁶² Bu savaş ile Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki siyasi hâkimiyeti Moğolların eline geçmiştir. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklu Devleti belirli bir miktar vergi yüküyle İlhanlı Devleti'ne tâbi olurken, bu tâbiyetlik yerini 1278'den sonra işgale bırakmıştır. Bu dönemden sonra Anadolu, artık Moğol valileri tarafından Sivas ve Kayseri merkezli olarak idare

⁵⁹ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 225; Aynı Yazar, *a.g.m.*, s. 696, 697.

⁶⁰ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014, s. 50, 51.

⁶¹ İbn Bibi, *a.g.e.*, s. 478-482.

⁶² İbn Bibi, *a.g.e.*, s. 490, 491, 493-502; Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *Müsameretül-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000, s. 35; Osman Turan, *a.g.e.*, s. 213, 228-231.

edilmeye başlamıştır.⁶³ Anadolu’da görev yapan Moğol valilerin sonuncusu ve en bilineni şüphesiz Emir Çoban Oğlu Timurtaş idi. Ebu Said Bahadır Han tarafından Anadolu’ya istikrarı sağlamak amacıyla gönderilen Emir Çoban, Sivas yakınlarındaki Karanbükü mevkiinde otağ kurarak, Karamanoğlu hariç diğer Türkmen beylerine hakimiyetini kabul ettirmişti. Emir Çoban, Anadolu’da düzeni sağladıktan sonra Oğlu Timurtaş’ı yerine vekil bırakarak Anadolu’dan ayrılmış,⁶⁴ bir süre sora İlhanlı merkezi de Timurtaş’ı Anadolu genel valisi sıfatıyla görevlendirmiştir. İlhanlı Devleti adına Anadolu’da güçlü bir idare kuran Timurtaş halkın takdirlerini de kazanmıştır. Hatta bu güçlü idare onun Anadolu’da bağımsızlığını ilan etmesine ve İlhanlı payitahtı ile arasının bozulmasına yol açmıştır.⁶⁵

Anadolu Türk tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran (1243) Köseadağ Savaşı, Anadolu’da uzun süre devam edecek olan Moğol hâkimiyetinin başlangıcı sayılmıştır. Bu hâkimiyet idari, sosyal ve kültürel alanlarının yanı sıra özellikle Orta ve Kuzey Anadolu’nun demografik yapısına büyük etki etmiştir. Zira Anadolu’ya Moğol istilasıyla birlikte çok sayıda Moğol-Tatar göçebesi ve ayrıca Uygur, Oğuz, Kıpçak gibi Türk boylarına mensup topluluklar gelmiştir. Anadolu’ya gelen bu Moğol-Tatar nüfus, daha çok Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Ankara, Yozgat, Kırşehir ve Kayseri çevresinde toplanmıştır.⁶⁶ Uzun süre Anadolu Selçuklu Devleti’nin idari sistemi içerisinde bulunan Orta Anadolu’daki şehirler, köyler ve konar-göçerler, 1243 Köseadağ

⁶³ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, TTK, Ankara, 1970, s. 75; Kemal Göde, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK, Ankara, 2000, s. 6.

⁶⁴ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *a.g.e*, s. 251, 252;

⁶⁵ Kemal Göde, *a.g.e*, s. 8-15; İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Emir Çoban, Soldos ve Demirtaş”, *Belleten*, XXXI/124, 1967, s. 622-627.

⁶⁶ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 115-119; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, İstanbul 2015, s. 91-93; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Erol Üveypazarcı, İstanbul 2000, s. 310.

Savaşı'ndan sonra İlhanlı Devleti'nin sosyal, idari ve iktisadi organizasyonuna göre düzenlenmeye başlamıştır.⁶⁷ Dolayısıyla Köseadağ savaşından sonra Anadolu'ya gelen ve XV-XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük Türkleri olarak adlandırılan bazı konar-göçer taifelerin isminin ve idari teşkilatlanmasının bu dönemin bir hatırası olduğu düşünülmektedir.

1.2.3 Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemi

Moğolların önünden kaçan Türkmen gruplar Moğol hâkimiyeti dışında kalan bölgelere özellikle Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir.⁶⁸ İbn Said'in verdiği bilgilere göre XIII. yüzyılın ikinci yarısında Denizli ve civarında 200.000, Kastamonu ve civarında 100.000, Kütahya ve civarında ise 30.000 çadır göçebe Türkmen yaşamaktaydı.⁶⁹ Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyetine girmesinin ardından Batı Anadolu kıyılarına göç eden bu Oğuz boyları, buralarda kendi beyliklerini kurmaya başlamışlardı. Fakat Moğol valilerinin sert tutumları bunların siyasi bir aktör olarak hareket etmelerini geciktirmiştir. Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyetinin zayıflamaya başlamasıyla birlikte Batı Anadolu'da Osmanoğulları, Germiyanogulları, Aydınoğulları, Karasioğulları ve Candaroğulları gibi beylikler kurulmuştur. Ayrıca Anadolu'ya hâkim olan bu beyliklere Tevavaif-i Mülük denilmiştir.⁷⁰

Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği bölgede ise İlhanlıların varisi konumundaki Eratna Devleti bulunuyordu. Anadolu'da uzun süre Moğolların genel

⁶⁷ Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli" *XI. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 1994, s. 580-600; Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *THTM*, C. I, İstanbul, 1931, s. 1-42.

⁶⁸ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 231-233.

⁶⁹ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 232; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, Yeditepe, İstanbul, 2012, s. 64.

⁷⁰ Beylikler için bkz. El Ömeri, *Mesaliku'l Ebsar (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul, 2014, s. 132, 133, 144-171; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1969, s. XI, XII, 1-297.

valisi sıfatıyla bulunan Emir Timurtaş'ın bağımsızlık hevesine kapılıp başına buyruk hareket etmesi, İlhanlı payitahtı ile arasının açılmasına yol açılmıştır.⁷¹ Ayrıca Anadolu'da Türkmen beyleri ile yaptığı mücadeleyi kaybetmesi ve İlhanlı payitahtında babası Emir Çoban'ın öldürülmesi Emir Timurtaş'ı endişelendirmişti. Bu durum üzerine Anadolu'da tutnamayacağını anlayan Timurtaş, yerine Uygur Türklerinden Emir Alaeddin Eratna'yı vekil tayin ederek, Mısır'a iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler Emir Alaeddin Eratna'ya bağımsızlığını ilan etmesi yolunda büyük bir fırsat vermiştir. Bir süre İlhanlı tahtına bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Emir Eratna,⁷² Ebu Said Bahadır Hanı'nın ölümünü müteakiben Kayseri merkezli olarak bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷³ Eratna Devleti'nin sınırları doğuda Çıldır ve Ahıska'dan batıda Ankara bölgesine, kuzeyde Samsun'dan güneyde Konya yaylaları ve Toroslar'a kadar uzanmaktaydı.⁷⁴

Alaeddin Eratna Bey'in en büyük başarılarından biri, Karanbük mevkiinde Çobanileri yenmesidir. Çünkü babalarından dolayı Anadolu'ya hakim olma hakkının kendilerinde olduğunu savunan Çobaniler, Emir Eratna'ya itaat etmesi gerektiğini salık veriyorlardı. Bunun üzerine Sivas ile Erzincan arasındaki Karanbük mevkiinde Çobani Şeyh Hasanı karşılayan Emir Eratna, Şeyh Hasan'ı büyük bir yenilgiye uğratmıştır.

⁷¹ Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 8-15; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban, Soldos ve Demirtaş", s. 622-632.

⁷² İbn Battuta; Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Amasya, Sonisa, Gümüşhane, Erzincan ve Erzurum'um Irak (İlhanlı) hümdarı adına Eratna Bey'in idaresi altında olduğunu belirtir. Ayrıca müellif Eratna Bey'in Sivas'ta, Irak (İlhanlı) ordu birlikleri ile Eratna Bey'in hatunlarından birinin Kayseri'de bulunduğunu haber vermektedir. *İbn Battuta Seyehatnamesi*, C. I, Çev, A. Sait Aykut, YKY. İstanbul, 2000, s. 414-418.

⁷³ Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 333, 34, 59-62; İ. Hakkı Uzun Çarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 155-161; Şikari " Ravi eydür: Kayseriyye begi Cafer Bey Karaman'ın Tayısı idi. Vefat edüp bir oğlu yerine beg oldu. Adına Ertena derlerdi." şeklinde Eratna'nın bey olmasını anlatmıştır. Şikari, *Karamanname*, Haz. Metin Sözen, İbrahim Solakoğlu, Karaman Valiliği ve Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 107.

⁷⁴ Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 69.

1343 tarihli bu zafer Anadolu'da yeniden başlayacak muhtemel bir Çobanlı hakimiyetini de önlemiştir. Öte yandan ileri görüşlü bir devlet adamı olan Emir Alaeddin Erana Bey, bu tür tehlikelere karşı zaman zaman Memlûklülerin himayesine girerek, bölgedeki varlığını devam ettirmiştir. Eratna Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğulları aynı başarıları gösteremeyerek sahip oldukları şehirleri birer birer kayetmeye başlamışlardır.⁷⁵

Özellikle Eratna beylerinden Sultan Gıyaseddin Mehmed'in kendi devlet adamları; Amasya emiri Hacı Şadgeldi, Sivas hâkimi Hacı İbrahim ve Karahisar-ı Şarki hakimi Kılıçarslan tarafından 1365 tarihinde Sivas'ta öldürülmesinden sonra yerine Alaeddin Ali Bey geçmiştir.⁷⁶ Eratna Devleti'nde idarenin kabiliyet ve tecrübeden yoksun birinin eline geçmesi devlet otoritesinin bozulmasına, fitne ve karışıklıkların ülke geneline yayılmasına neden olmuştur. Devletin içinde bulunduğu bu durumu fırsat bilen Türkemen ve Moğollar, muhaliflerle işbirliği yaparak ayaklanmaya başladılar. Öyle ki, bu dönemde Babuk'un Moğolları Sivas'ı tehdit eder duruma gelirken, Karamanoğlu Konya, Aksaray, Niğde ve Kayseri'yi muhasara etmeye muaffak olmuştur. Yine Osmanlılar Ankara'yı, Memlûklüler ise Darende ve Divriği'yi kendi sınırlarına dahil etmişlerdir.⁷⁷

1327-1381 tarihleri arasında bölgede faaliyet gösteren Eratnalılardan sonra, siyasi idareyi Kadı Burhaneddin Devleti ele almıştır. Şam ve Mısır'da devrin alimlerinden iyi derecede tahsil gören Oğuzların Salur Boyun'a mensup Kadı Burhaneddin, Kayseri kadılığına getirilmişti. İleri görüşlülüğü ve kabiliyeti sayesinde

⁷⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 155-160; Kemal Göde, *a.g.e*, s. 54-57.

⁷⁶ Kemal Göde, *a.g.e*, s. 100, 102; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 158.

⁷⁷ Ali Bey Dönemi için bkz. Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014, s. 102-108; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti (1344-11398)*, DTCF. Yayınları, Ankara, 1970, s. 21-25; Aynı Yazar, *Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, DTCF, Ankara, 1982, s. 9; Kemal Göde, *a.g.e*, s. 102-114; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 158-159.

Ali Bey'i, Hacı Mukbil'in elinden kurtaran Kadı Burhaneddin, 1378'de vezirlik makamı ile onurlandırmıştır.⁷⁸ Kadı Burhaneddin vezirlik makamına geçtikten sonra Ali Bey döneminde değindiğimiz karışıklık ve ayaklanmalara ivedi bir şekilde müdahale etmiştir. Bu amaçla ilk olarak Amasya'da başına buyruk hareket eden Hacı Şadgeldi'nin üzerine yürümüş, ardında Karahisar-ı Develi, Niğde, Aksaray, Niksar ve Erzincan'a seferler düzenleyerek bozulmuş olan devlet otoritesini yeniden tesis etmeye çalışmıştır.⁷⁹

Alaeddin Ali Bey'in vebadan ölmesi üzerine Eratna tahtına 1380 tarihinde II. Mehmed Bey geçmiş, ancak Mehmed Bey'in küçük yaşta olmasından dolayı devlet idaresini naibler devralmışlardır. Bir süredir Eratna tahtında naiplik görevini ifa eden Karahisar-ı Şarki emiri Kılıçarslan, Kadı Burhaneddin'i en büyük rakibi olarak görüyor ve onu ortadan kaldırma planları yapıyordu. Kılıçarslan'ın kendisine bir suikast düzenleyeceğini öğrenen Burhaneddin, ivedilikle harekete geçmiş ve Kılıçarslan ile amcası Keyhüsrev'i ortadan kaldırmıştır. Bu gelişmenin ardından 1381 tarihinde II. Mehmed'e naib seçilen Kadı Burhaneddin, devlet idaresini ele almış ve memleketin her tarafına elçiler göndererek iktidarını bildirmiştir.⁸⁰ Ancak Eratna ümerasından Amasya Emiri Hacı Şadgeldi, Kadı Burhaneddine sürekli muhalefet ediyor, onun Eratna tahtında yükselmesini istemiyordu. Bu itibarla, Hacı Şadgeldi Sivas üzerine bir sefer tertip etse de Kadı Burhaneddin çeşitli vaadlerle müttefiklerini Şadgeldi'den ayırarak, Amasya'ya dönmeye mecbur bırakmıştır. Kuvvetlerinin azlığı nedeniyle Amasya'ya dönmek zorunda kalan Hacı Şadgeldi, Danişmendiye köyünde Kadı Burhaneddin'in kuvvetleri tarafından bozguna uğratarak öldürülmüştür. Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'nin ortadan

⁷⁸ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 53, 76, 85, 138, 139; Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 113-115; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 22-34.

⁷⁹ Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 114-125; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 34-41.

⁸⁰ Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 133, 134; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 47, 48.

kaldırılmasıyla, hükümdarlık yolundaki son engeli de aşan Kadı Burhaneddin, Eratna tahtında bulunan küçük yaştaki II. Mehmed'i Türk geleneklerine göre bertaraf ederek, kendi adına hutbe okutup, para bastırmak suretiyle bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸¹

1381'in sonbaharında Sivas'ta bağımsızlığını ilan eden Kadı Burhaneddin, ilk olarak merkezîyetçi bir devlet vücuda getirmek amacıyla Eratna tahtında hak iddia edebilecek haneden mensuplarını birer birer ortadan kaldırmış yada onları iteat almaya çalışmıştır. Özellikle Seydi Hüsam, Artukabad Emiri Feridun, Tokat Emiri Şeyh Necip ve Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'nin oğlu Ahmet Bey Kadı Burhaneddin'in muhalifleri olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bu dönemde Karamanoğlu Alaeddin ve Erzincan hakimi Mutahharten ile mücadele eden Kadı Burhaneddin doğudan yaklaşan Timur tehlikesine karşı Sivas'ı tahkim etmiştir.⁸²

Öte yandan Memlük sultanına isyan eden Mintaş'ı himaye etmek suretiyle Malatya'ya hakim olmak isteyen Kadı Burhaneddin, Memlüklülerin tepkisini çekmişti. Bu durum üzerine 1389 tarihinde Yalboğa kumandasında harekete geçen Memlüklü kuvvetleri, Sivas'ı muhasara ettilerse de şehre girmeye muaffak olamadılar. Yıldırım Bayezid Anadolu'daki faaliyetleri doğrultusunda büyük oğlu Ertuğrul kumandasında bir kuvveti Kadı Burhaneddin üzerine sevk etmiş ise de, 1391 tarihinde Çorum yakınlarındaki Kırkdilim mevkiinde gerçekleşen savaşta bozguna uğramaktan kurtulamamıştır. Kadı Burhaneddin'in sonunu hazırlayan olay ise Karamanoğlu Alaeddin'in teşvikiyle Kayseri valisi Şeyh Müeyyed'in isyanı olmuştur. İsyân üzerine harekete geçen Kadı Burhaneddin, Kayseri'yi muhasara etmiş, hizmetindeki Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın ricasını dahi dikkate almadan Şeyh Müeyyed'i öldürmüştür. Bu

⁸¹ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 247-252, Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti*, s. 59; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 162-168.

⁸² Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 218-123; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 61; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 163, 164.

olay Kara Yülük Osman'ın Kadı Burhaneddin'in hizmetinden çıkmasına neden olurken, duruma hiddetlenen Kadı Burhaneddin Kara Yülük Osman'ı takip ederken, esir düşmüş ve öldürülmüştür.⁸³

Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra yerine oğlu Alaeddin Ali on dört yaşında tahta geçmiştir. Tam bu sırada doğuda beliren Timur tehlikesi ve hükümdarın küçük yaşta olması Sivas halkını endişeye sevk etmişti. Bunun üzerine Sivas ileri gelenleri aralarında istişare etmişler ve Sivas'ın Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'e verilmesini kararlaştırmışlardır.⁸⁴ Sivas ve çevresini Osmanlı topraklarına katan Yıldırım Bayezid oğlu Çelebi Mehmed'i Amasya'ya, Süleyman Çelebi'yi ise Sivas'a vali tayin ederek, bölgede Osmanlı hakimiyetini tesis etmiştir. Bu vesile ile Osmanlı hakimiyetine katılan Sivas, bir süre Osmanlı Devletinin doğu sınırını oluştururken, aynı zamanda doğuya yapılacak seferlerin nirengi noktası olmuştur. Ayrıca bölgede XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük içerisinde tesadüf ettiğimiz Dodurga,⁸⁵ Salur, Çungar, Samagar ile İnaloğullarının Kadı Burhaneddin döneminin siyasi ve sosyal olaylarında önemli roller oynadıkları tespit edilmiştir.⁸⁶

⁸³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 162-168; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 92-102, 113, 114, 157; Eratna ve Kadı Burhaneddin dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, C. 3, Haz. Mesut Aydın –Güler Aydın, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2007, s. 3-99.

⁸⁴ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, C. I, Haz. Faik Reşit Unat- Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara, 2014, s. 321; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. H. Nihal Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014, s. 70, 80; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, TTK, Ankara, 1988, s. 299.

⁸⁵ Kadı Burhaneddin döneminde Dodurga, Zara ile birlikte Sivas yakınlarında bir vilayet olarak geçmektedir. Muhtemelen kalabalık Dodurga boyunun faaliyet sahası olması münasebetiyle böyle bir adlandırılma yapılmıştır. Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 269.

⁸⁶ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 53, 272, 304; Mehmed Neşri, *a.g.e.*, C.I, s. 387, 395, 401. Çungarlar için bkz. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 66, 70, 82.

1.3 OSMANLI DÖNEMİNDE ULU YÖRÜKLERİN TARİHİ

COĞRAFYASI

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi, yeni idari birimlerin ve bölgelerin teşkil edilmesini zorunlu hale getirmişti. Bu açıdan Murad Hüdavendigâr döneminde Rumeli (1362), Yıldırım Bayezid döneminde ise Anadolu (1393) ve Rum (1413) Beylerbeylikleri ihdas edilmiştir.⁸⁷ Bu genel idari teşkilatlanma içerisinde Ulu Yörük teşekküllerinin Rum ve Anadolu beylerbeyliklerine bağlı sancak ve kazalarda faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Fakat kaza statüsü verilmiş olan Ulu Yörük'ün ana gövdesi, Rum Beylerbeyliği diğer adıyla Eyalet-i Rum topraklarında bulunmaktaydı.⁸⁸

Rum kelimesi, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine izafeten Anadolu'nun bütünü için kullanılırken, XV ve XVI. yüzyıllarda Sivas-Tokat ve Amasya'yı içine alan küçük bir bölgeyi ifade etmektedir. Osmanlı Devleti, zaman zaman İklim-i Rum, Memleket-i Rum gibi genel ifadelerden Sivas, Tokat ve Amasya'yı ayırmak için bölgeyi, Eyalet-i Rumiye-i Sugra olarak tanımlamıştır.⁸⁹ Canik, Çorum ve Karahisar-ı Şarki vilayetlerinin eklenmesiyle genişleyen Rum Eyaletine, daha sonra Trabzon, Bayburt, Divriği, Malatya ve Kemah sancakları bağlanmış ve bu sancaklara da Vilayet-i Rum-ı Hadis adı verilmiştir.⁹⁰

⁸⁷ Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara, 1989, s. 289, 290.

⁸⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 387-505; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173a; BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a; BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578; KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53b.

⁸⁹ M. Tayyip Gökbilgin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, C. VI, İstanbul, 1995, s. 51. Eski Danişmendiye bölgesi olarak adlandırılan Rum Eyaletinin merkezi Amasya iken, sonradan Sivasa taşınmıştır.

⁹⁰ Tayyip Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 51-61, Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği", s. 289-299.

Yukarıda ifade edildiği gibi Ulu Yörük teşekkülleri, Rum ve Anadolu eyaletlerinin muhtelif sancak ve kazalarında faaliyet gösteriyorlardı. Zira teşekkülün ana kütesinin bulunduğu saha, Sivas Sancağı merkezli olarak Tokat, Kazabad, Gilmigad, Turhal, Zile, Hüseyinabad, Artukabad, Geldiklanabad (Amasya), Sonisa, Katar, Karahisar-ı Demirli, Bayatözü (Çorum), Mecidözü, Budaközü, Deliceözü, Kanak, Sorgun ve Kırşehir olmak üzere hemen hemen Eyalet-i Rum-ı Suğra topraklarının tamamını kapsamaktaydı.⁹¹ Bu cümleden olarak Sivas, Çorum, Bozok, Kırşehir ve Amasya sancaklarında Ulu Yörük teşekküllerinin kışlak mahalleri yer almaktadır. Bu kışlakların buldukları sancak defterlerine değil de Sivas Sancağı tahrir defterlerine kaydedilmesi, kışlaklarda sakin olan kabile ve cemaatlerin bütün Sivas vilayetlerinde olanlarla beraber ayrı bir statüde ve kategoride tasnif edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.⁹² Öte yandan Ulu Yörük'ün ana kütesinden ayrılmış ve Ankara Yörüklerine dâhil edilen diğer bir kolu ise Anadolu Eyaleti'nin Ankara, Sultanönü ve Hüdavendigar sancaklarının, Ankara, Ayaş, Çubuk, Bacı, Sultanönü (Eskişehir), Beypazarı, Sivrihisar ve Mihaliç kazalarını ihtiva etmekteydi.⁹³ Yine Anadolu Eyaleti'nin Teke, Hamid ve Biga livalarında bazı konar-göçer gruplar Ulu Yörük adı altında kaydedilmişlerdi.⁹⁴

Ulu Yörük teşekküllerinin yayıldığı sancak ve kazalara ayrıntılı olarak bakalım.

⁹¹ BOA. TD. nr. 02, s. BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 387-505; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173a; BOA. TD. nr. 117, s. 447-508. Ayrıca bkz. KKA. 10, 12, 38 numaralı mufassal tahrir defterleri; Yukarıda geçen Hüseyinabad, Artukabad, Kazabad isimlerine gelen “âbad” kelimesi bayındır mamur, abadan anlamlarının yanında mecazi olarak şen, neşeli anlamlarına da gelmektedir. Bu kelime Farsça ve Arapça isimlerin sonuna gelerek birinci kelimenin ifade ettiği niteliğin fazlalığını, bolluğunu belirten birleşik kelimeler yapmaktadır. Harâb-âbad (Viranelik), Şems-âbad (Bol güneşli yer) v.b, Kubbealtı lugatim.com.

⁹² Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 40.

⁹³ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

⁹⁴ BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578; KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53b.

Sivas Kazası: Kızılırmak, Yeşilirmak ve Fırat havzalarının kesiştiği noktada yer alan Sivas; Giresun, Ordu, Tokat, Erzincan, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri ve Yozgat vilayetleri ile komşudur.⁹⁵ Osmanlı idari sisteminde Eyalet-i Rum'un baş sancağı konumunda olan Sivas'ın merkez kazası; Nefs-i Sivas, Nahiye-i Koçhisar (Hafik) ve Hargun ve Etrak-i Yörükân-ı Sivas idari birimlerinden oluşmaktaydı.⁹⁶ Kızılırmak havzası üzerinde yer alan Sivas ve çevresinde önemli konar-göçer cemaatler bulunuyordu. Bu cümleden olan Ulu Yörük teşekkülleri, idari bakımdan mezkûr sancağa bağlı idi. Ayrıca teşekkülü meydana getiren bazı bölüklerin Sivas kazası sınırları içinde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

İlbeyli bölüğü, Sivas'ın güney batısından Bozok ve Kayseri istikametine doğru yayılmıştır. Zira Melekoğlu ve Saru Seydi kışlaklarının Sivas'a mı yoksa Bozok Sancağı'nın Gedük nahiyesine mi ait olduğu konusunda bir takım sorunlar yaşanmıştı.⁹⁷ 18. Yüzyılda İlbeyli cemaatlerinin faaliyet alanı Sivas'ın Tonus (Altınyayla), Bedirli, Kayadibi, Şarkışla ilçelerini ve havalisini kapsamaktaydı.⁹⁸ Sivas Kazası'nda bulunan bir diğer taife ise Ulu Yörük'ün bir kolu olarak düşündüğümüz ve 1485 tarihinde Çökeklü, Halil Kethüda, İsa Kethüda, Köpek Kethüda, Demircilü, Yahşi Hanlu, Celallü,

⁹⁵ *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sivas*, 1998 Sivas İl Yıllığı, Edit. Zeki Ekmekçioğlu, Ankara, 1998, s. 17.

⁹⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Tahsimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 179.

⁹⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 14b, 15a. Bu kışlakların kadimden Sivas toprağı olduğu ve Bozok Sancağı'yla bir alakasının olmadığı kanısına varılmıştır. Aynı yer; Gedik nahiyesi Şimdiki Sivas Kayseri arasındaki Şarkışla ve civarındaki köylerden müteşekkil olan bölgeye karşılık gelmektedir. Nahiyenin XVI. Yüzyılda 83 köyü bulunmaktadır. Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 16; Ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", s. 329.

⁹⁸ Mehmet Beşirli, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi-I Tokat (1771-1853)*, Tokat, 2005, s. 61. Günümüzde Bedirli ve Kayadibi Sivas'ın merkez ilçesine bağlı birer köydür. www.yerelnet.org.tr. (07. 01.2018).

Karacalu, Sudurlu?, Gökçeli, İshak ve Ahmet Kethüda cemaatlerinden oluşan Etrakiye-i Yörükân-ı Sivas idi.⁹⁹ Buradaki Etrakiye kavramı ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Sonisa Kazası: Osmanlı idaresinde Taşabad (Taşova), Felenbel, Pambuközü, Kuh-ı Karakuş ve Frenkhisarı nahiyelerinden müteşekkil olan Sivas Sancağı'na tâbi Sonisa, günümüz coğrafi sınırları Tokat ve Amasya'nın kuzeyini içine alan bölgeyi kapsamaktadır. Sonisa Kazası'nın merkezi ise Amasya'nın Taşova ilçesine bağlı Ulu Köy olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Öte yandan Sonisa'nın kırsal kesimlerinde Ulu Yörük taifelerinin izlerine rastlamak mümkündür. Örneğin Felenbel nahiyesinin Haddadi mezrasında Kiranpa cemaatinin bir şubesi mütemekkin olup ziraatla uğraşmaktaydı. Ayrıca Sonisa kırsalında Etrakiye-i Yörükân-ı Sonisa olarak isimlendirilen konar-göçerlerin kurmuş olduğu köyler yer alıyordu. Bunlar Ahurköy, İnbut-ı zir, Kotil, Musalu, Derecik, Selçuk, Osmanlu, Hormu, Bozkaya, Kışlakşeyhhasan, Sepetlü, Alplü ve İncük karyeleri idi.¹⁰¹ Muhtemelen Etrakiye köylerinde meskûn olan bu konar-göçer taifeler Ulu Yörük'ün Sonisa kazası sınırları içerisindeki şubeleriydi.

Turhal Kazası: Ulu Yörük teşekküllerinden Turhal Yörüklerine ismini veren kaza, bu gün Tokat'ın en kalabalık ilçelerinden biri olup, şehrin 48 km. batısında yer almaktadır. Yeşilirmak'ın geçtiği vadi üzerinde kurulan ve Danişmend Gazi tarafından Türk hâkimiyetine katılan şehir, sırasıyla Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Eratna, Kadı Burhaneddin ve son olarak Osmanlı idaresine girmiştir.¹⁰² Osmanlı hâkimiyetinin ilk

⁹⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 553-556; Etrak-ı Sivas için ayrıca bkz. BOA. TD. nr. 02, s. 668-672; BOA. TD. nr. 387, s. 513; BOA. TD. nr. 79, s. 600-602.

¹⁰⁰ KKA TD. nr. 12, Ankara, 2014. s. 11-14.

¹⁰¹ KKA. TD. nr. 12, v. 19b, 20b, 21a, 26b, 29a, 29b, 38b, 50a, 50b, 51a, 54b, 55a, 58a, 69b, 78a; İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁰² Ahmet Şimşirgil, "Turhal Kazası", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 1997, s. 463, 464; Alpaslan Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi" *OTAM. Dergisi*, 27/Bahar, Ankara, 2010, s. 61.

yıllarında (1455) Tokat Kazası'na bağlı bir nahiyeye olan Turhal'a, 1520'den itibaren kaza hüviyeti verilmiş, 1575'te Sivas'a bağlanmıştır. Dodurga bölüğünün (Turhal Yörükleri) faaliyet sahası olan Turhal'ın Etrakiye-i Ulaşmış karyesinde Ulu Yörük taifesi mütemekkin idi. Ayrıca bu karyenin gelirleri Paşa Safa Duheri Şadgeldi Vakfı'na divani tımar olarak verilirken,¹⁰³ Dodurga cemaatlerinin bulunduğu, Hacılar kışlağının gelirleri ise Turhal'daki Ahi Yusuf Perrende Zaviyesi'ne aittir.¹⁰⁴

Mecidözü Kazası: Günümüzde Çorum'un ilçelerinden birini teşkil eden Mecidözü, 1530 tarihinde Turhal Kazası'na bağlı bir nahiyeye iken, 1575'te Sivas Sancağı'na bağlanarak kaza statüsü verilmiştir.¹⁰⁵ Mecidözü ve havalisinde Ulu Yörük taifeleri tarafından kurulmuş çok sayıda karye ve mezra yer almaktaydı. Buna göre adı geçen taifeye mensup cemaatler; Saru Solmuş, Mühreler, Yoz Beyi, Badam, Saru Selman, Türkan Şah, Kara Hecin, Karkın ve Hakşeyh karyeleri ile Keşlik ve Sevindik Alanı mezralarına yerleşmişlerdir.¹⁰⁶

Zile Kazası: Günümüzde Tokat'ın ilçelerinden olan Zile, Ulu Yörük teşekküllerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği yerler arasında idi. XVI. yüzyılda Meşhedabad, Yeni Müslüman, Özü Kavağı, Halka-ı Has, Açıacı, Kuştaş (Üçtaş), Kızılkümbed ve Karahisar-ı Behramşah nahiyelerinden müteşekkil olan kazanın

¹⁰³ BOA. TD. nr. 79, s. 313; KKA. TD. nr. 12, v. 98b, 99a.

¹⁰⁴ Dodurga cemaatlerinin kışlak olarak kullandıkları Hacılar (Kışlağı) Karyesi, 1455 tarihinde harabe durumunda iken, muhtemelen daha sonraki yıllarda Ulu Yörük taifelerine kışlak olarak tahsis edilerek şenlendirilmeye çalışılmıştır. Ahmet Şimşirgil, "Turhal Kazası", s. 470, 471. Yukarıda geçen Duher kelimesi sözlükte kız çocuğu, kız, Perrende ise uçan, uçucu, av kuşu anlamlarına gelmektedir.

¹⁰⁵ BOA. TD. nr. 387, C.II, s. xiii.

¹⁰⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 231, 232, 246; BOA. TD. nr. 79, s. 342, 355, 356; KKA. TD. nr. 12, v. 109b, 111b, 112a, 113a, 113b, 114a.114b, 115a, 123b, 124a.

günümüzdeki tekabül ettiği yerler şu şekildedir;¹⁰⁷ Aaçacı ve Özü Kavağı nahiyeleri Yozgat'ın Kadışehri ve Çekerek kırsalını kapsarken, bunlardan Aaçacı nahiyesi günümüzde Bayındırhöyük köyüne tekabül etmektedir. Yeni Müslüman nahiyesi Yıldıztepe (Boztepe) ve kırsalını, Halka-ı Has Kadışehri ilçesini, Karahisar-ı Behramşah Akdağmadeni ilçesinin sınırları dâhilinde bulunan Müşalim köyünü, Kızılkümbed nahiyesi Çekerek ve Aydınçık civarını, Meşhedabad Zile'nin Bozdepe köyünü, Kuştaş ise Zile'nin İğdir köyünü kapsamaktadır.¹⁰⁸

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Zile kazasına tâbi bazı köylerin, Ulu Yörük tarafından kurulduğu veya şenlendirildiği tespit edilmiştir. Buna göre Zile Kazası'nda Savcı, Kara Öyük, Belciş, Sarraç, Danişmend Bahşayış Kalesi, Tatlar ve Karaca Öz karyeleri ile Özü Kavağı Nahiyesi'ne tâbi Kilise Alanı Karyesi'nde Ulu Yörük taifeleri mütemekkin idi. Ayrıca Savcı, Kara Öyük ve Belciş karyelerinin gelirleri Şeyh Nusret Vakfı tarafından tasarruf ediliyordu.¹⁰⁹ Diğer yandan Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi'nin Kesri Hisarı ve Güllük karyelerinde Ulu Yörük taifesi mütemekkin iken,¹¹⁰ özellikle teşekküle bağlı Âdilli tâbi Akkuzulu¹¹¹, Akkuzulu, Çepni,¹¹² Turhal Yörükleri,¹¹³ Tatlı¹¹⁴ Kiranpa ve Ustacalı¹¹⁵ cemaatleri bölgedeki karye ve mezraları kışlak olarak kullanıyorlardı.

¹⁰⁷ BOA. TD. nr. 387, C.II, s. XIII; KKA. TD. nr. 12, s. 15. Zile şehri için ayrıca bkz. Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı İdaresinde Zile Şehri (1455-1574)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 1992, s. 221-243.

¹⁰⁸ KKA. TD. nr. 12, s. 15-17.

¹⁰⁹ BOA. TD. nr. 02, s. 343, 350, 351, 352; BOA. TD. nr. 19, s. 121, 123, 124; BOA. TD. nr. 79, s. 211, 212, 213; KKA. TD. nr. 12, v. 137a, 137b, 140a, 141b, 142a, 142b, 143a, 179a, 187a, 187b.

¹¹⁰ KKA. TD. nr. 12, v. 185a, 185b.

¹¹¹ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a; KKA. TD. nr. 12, v. 189a.

¹¹² KKA. TD. nr. 12, v. 187a, 187b; KKA. TD. nr. 16, v. 34a; Çepni bölüğünün Kaya Kışla kışlağı, Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin Karaca Öz karyesinin hududunda yer alıyordu. Ayrıca Sülün Gönc kışlağı Silis karyesine tâbiydi. Silis karyesi ise Cumhuriyet döneminde Zile kazasına bağlı bir köy olarak

Hüseyinabad Kazası (Alaca): 1530 tarihinde Zile'ye tâbi bir nahiye olan Hüseyinabad, 1575'te kaza statüsü verilerek Sivas Sancağı'na bağlanmıştır. Mezkûr kazanın günümüzdeki sınırları Çorum'un Alaca ilçesi ile Yozgat'ın Sorgun ilçesi arasında kalan bölgeye denk gelmektedir.¹¹⁶ Ulu Yörük teşekküllerinin yoğun olarak bulunduğu bu bölgede birçok köy ve mezranın zikredilen taife tarafından kurulduğu anlaşılıyor. Bu bağlamda Alacalar, Geçid, Akpınar, Kızıllar, Kulağuz, Yağlı, Kapaklu, Murad Sofu, Koçhisar, Ali Fakih, Saban Pınarı ve Gerdek Kaya karyelerinde Ulu Yörük taifeleri sakin olup, ziraat ediyorlardı. Zikredilen karyelerin yanı sıra Çatak Pınarı, Gökviran, Karapınar, Domalan, Saçık, Kızkaracalu, Yaban ve Niyazcık karyeleri ile Çatak?, Güdül Kaya, Sapmaz ve Gökviran mezralarından “hasıl-ı Etrakiye” tahsil edilmekteydi. Ayrıca Kızıllar, Yağlı, Kapaklu ve Gerdek Kaya karyelerinin gelirleri Karahisar-ı Demirli Kazası'nda bulunan Hüsamiye Medresesi Vakfı'na aitti.¹¹⁷ Hüseyinabad kazası ve civarında Ulu Yörük'ten İnallı, Yukarı Çungar, Şerafeddinli, Tatlı ve Tutaş cemaatleri faaliyet gösteriyordu.¹¹⁸

Artukabad Kazası: Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında Tokat Vilayeti'ne bağlı bir nahiye olan Artukabad, 1520 tarihinde kaza statüsüne yükseltilerek Sivas

karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti, *Son Teşkilat-ı Mükiyede Köylerimizin Adları*, 1928, s. 512.

¹¹³ BOA. TD. nr. 79, s. 197; KKA. TD. nr. 12, v. 140a.

¹¹⁴ KKA. TD. nr. 12, v. 185b, 186b, 188a, 189a.

¹¹⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 96a, 96b.

¹¹⁶ BOA. TD. nr. 387, s. XIII; KKA. TD. 12, s. 17, 18.

¹¹⁷ BOA. TD. nr. 02, s. 241,242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251; BOA: TD. nr. 19, s. 205, 206, 207, 208, 209, 213, 216, 217; BOA. TD. nr. 79, s. 292, 277, 278, 279, 280,281, 282, 283, 284, 288, 293, 297; KKA. TD. nr. 12, 197b, 193a, 193b, 194a, 194b, 195b, 196b, 197a, 201a, 202b, 204b, 207b, , 208b, 209a.

¹¹⁸ KKA. TD. nr. 12, v. 193b, 195b, 196a, 196b, 197a, 199a, 201a, 202a, 202b, 203b, 207b, 208b, 210a; KKA. TD. nr. 16, v. 63a.

Sancağı'na bağlanmıştır.¹¹⁹ Sivas'ın kuzeydoğusunda yer alan Artukabad (Artova) kazasının kuzeyinde, Tokat ve Turhal, doğusunda Zile, güneyinde Gilmigad ve Bozok, batısında ise Zile ve Bozok Sancağı bulunmaktadır. Günümüzde Artova ismiyle anılan bölge; Tokat'ın Artova, Sulusaray, Yeşilyurt ilçeleri ile Zile'nin doğusunda kalan küçük bir bölgeye tekabül etmektedir.¹²⁰ 1520 ve 1530 tarihlerinde Ulu Yörük taifelerinin önemli faaliyet sahalarından biri olan Artukabad kazasında, 1575 tarihli mufassal sancak defterinde adı geçen taifeden bahsedilmemesi dikkat çekmektedir.¹²¹ Bu durum Ulu Yörük taifelerinin aynı tarihte tutulan Sivas Yörükân defterine ayrı olarak kaydedilmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim, 1520 tarihli mufassal ve 1575 tarihli Yörükân defterlerinden Artukabad kazasında İlbeyli, Ulu Kamanlu ve Kuru Göllü bölüklerinin yoğun olarak bulunduğu anlaşılmaktadır.¹²²

Gilmigad ve Kazabad Nahiyeleri: Tokat'ın nahiyelerinden olan Gilmigad ve Kazabad, Ulu Yörük teşekküllerinin bulunduğu önemli yerler arasında idi. Özellikle Kulağuzlu ve Ütüklü cemaatleri Gilmigad nahiyesi dahilinde,¹²³ Sıraçlı cemaati ise Kazabad nahiyesinin muhtelif mezralarında hayatlarını sürmekteydi.¹²⁴ Ayrıca Tozanlı nahiyesinin Hisarcık Karyesi'ni İlbeyli kethüdalarından Emirze veledi Mürüvvet kethüda tasarruf etmekteydi.¹²⁵

Geldiklanabad Nahiyesi: Ulu Yörük taifelerinin dağıldığı alanlardan birisi de Amasya'nın Geldiklanabad nahiyesiydi. Zikredilen nahiye Amasya'nın batı taraflarını

¹¹⁹ Ali Açıklı- Tekin Susam, "Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı", *Tarih İnceleme Dergisi*, C. XVIII, S. 2, Aralık, 2003, s. 1, 2.

¹²⁰ Ali Açıklı- Tekin Susam, *a.g.m.*, s. 3.

¹²¹ BOA. TD. nr. 387, C.II, s. 487; KKA. TD. nr. 12, v. 211b-245a.

¹²² BOA. TD. nr. 79, s. 388-396, 482-484; KKA. TD. nr. 16, v. 3a-14b, 26a; KKA. TD. nr. 12, v. 220a.

¹²³ BOA. TD. nr. 79, s. 405, 406; KKA. TD. 16, v. 41b-44b; BOA. TD. nr. 387, s. 445.

¹²⁴ BOA. TD. nr. 287, s. 245.

¹²⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 540.

içine alan bölge olup, merkezi Ortaköydür.¹²⁶ Ulu Yörük taifelerinden Kiranpa, Gökçeli, İlbeyli, Karafakihli ve Kabil cemaatlerinin bazı şubeleri mezkûr nahiye sınırları dahilinde bulunuyordu.¹²⁷ Ayrıca Amasya bölgesinde Adnan Gürbüz tarafından tespit edilen Turahacılı, Tazgallu, Kiranpa, Beşlü, Çakırbekiş, Polad, Şarkıyan, Karakeçili ve Keçilü cemaatleri Ulu Yörük taifelerinden idi.¹²⁸ Diğer yandan Amasya’da “Etrak” olarak nitelenen ya da “hasıl-ı Etrakiye” alınan karyeler Etrak, Berdeçor, Hacı Bayramlı, Cameşuy, Çakırca, Karaca Viran, Ada Tepe, Emirlü, Saraycık, Kürtler, Karye-i Çavuş ve Polto, Dargillu karyeleri idi.¹²⁹

Katar Kazası: XVI. yüzyılda Çorum Sancağı'nın idari ünitelerinden birini teşkil eden Katar, Çorum ve İskilip arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Günümüzde ise bölgedeki Kızılırmak'ın oluşturduğu alanlar ile Uğurludağ'a tekabül etmektedir. Fakat bölgede konar-göçer cemaatlerin yoğunluğu ve buna bağlı olarak yerleşik hayatın oturmamış olması bölge sınırlarının belirlenmesini oldukça zorlaştırmaktadır.¹³⁰ Nitekim 1520 tarihinde İnallı Etrakinin faaliyet sahası Katar olarak görünürken, 1575 tarihinde Karahisar-ı Demirli olarak görünüyordu.¹³¹ Ayrıca Katar kazasında Tataran-ı

¹²⁶ Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *a.g.e.*, s. 205.

¹²⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 10a, 10b, 61b, 96a, 113a, 113b; KKA. *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, Ankara, 2015, s. 128-131, 449, 538, 609.

¹²⁸ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkisi İçerisinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, A.Ü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993, s. 83.

¹²⁹ *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 109, 128-131, 146-148, 190, 192, 197, 198, 207, 209-211, 499, 500, 510, 554, 587, 632.

¹³⁰ Üçler Bulduk, “Çorum Sancağı I: Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri” *OTAM Dergisi*, S. 6, Ocak, 1995, s. 161; KKA. TD. 38, s. 593.

¹³¹ BOA. TD. nr. 79, s. 498; KKA. TD. nr. 38, v. 243b, 244a, 244b, 245a, 245b, 249b, 250a, 250b, 251a, 251b.

Mugal cemaatiyle birlikte çok sayıda bölük ve cemaat yer alırken, bu cemaatlerin Ulu Yörük'ün birer şubeleri olduğu anlaşılmaktadır.¹³²

Karahisar-ı Demirli Kazası: Ulu Yörük teşekküllerinin önemli bir bölümünün bulunduğu Karahisar-ı Demirli Kazası'nın batısında Katar, doğusunda Mecidözü yer almaktadır. Günümüzde ise burası, Alaca ilçesinin hemen kuzeyinde Mahmudiye yakınındaki Kalehisar köyü olarak belirtilmiştir. Selçuklu döneminde bölgenin idari merkezi olan kaza, Osmanlı hâkimiyetinden sonra Çorum Sancağı'na dâhil edilmiştir. Ayrıca XVI. yüzyılda mezkûr kazada Gazi ve Alagöz Kışlası (nd. Karaçay) divanları yer almaktaydı.¹³³ Öte yandan Karahisar-ı Demirli Kazası'nda Ulu Yörük'ten İnallı ve Ballı başta olmak üzere Çapanlu, Kabil?, Çavurcu, İkizli ve Karakeçili cemaatleri bulunuyordu.¹³⁴

Bayatözü Nahiyesi: Ulu Yörük taifelerinin Çorum'un Katar ve Karahisar-ı Demirli kazalarından başka, Bayatözü ve havalisinde de faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir.¹³⁵ İskilip Kazası'nın en büyük nahiyesi konumunda olan Bayatözü, batıda Çankırı, doğuda Fevkattarik ve Halka Suyu, güneyde Kızılırmak, kuzeyde Tahtettarik nahiyeleri olmak üzere geniş bir alanı kapsamaktadır.¹³⁶ Coğrafi sınırları bu şekilde çizilen bölge, hem Yörük-Türkmen hem de Moğol-Tatar ve diğer Türk unsurlara ev sahipliği yapıyordu. XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde rastladığımız ve F. Sümer tarafından Moğolların sol kol oymaklarından olduğu ifade

¹³² Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 161.

¹³³ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 157, 158; KKA, TD. nr. 38, s. 543.

¹³⁴ KKA. TD. nr. 38, v. 243b-252b.

¹³⁵ KKA. TD. nr. 79, s. 459, 460; KKA. TD. nr. 16, v. 80b-81b.

¹³⁶ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 152.

edilen Aşağı Çungar bölüğünün yer aldığı saha Bayatözü ve çevresi idi.¹³⁷ Bu çevre ise Kırıkkale'ye kadar uzanmaktadır.

Budaközü Kazası (Sungurlu): Bazı defterlerde Bozok, bazı defterlerde Çorumlu ve Sivas livaları idari taksimatına dâhil edilen Budaközü,¹³⁸ günümüzde Çorum Kazası'nın Sungurlu ilçesi ve çevresine tekabül etmektedir. Öte yandan Ulu Yörük'e bağlı birçok cemaatin kışlak alanları bu kaza sınırları içerisinde idi. 1574/75 tarihli mufassal deftere göre birçok köy ve mezranın teşekküle tâbi Akçakoyunlu, Turgutlu, Karakeçili, Çungar, Şambayadı, Poyrazlı ve İnallı cemaatleri tarafından tasarruf edildiği ve bu alanlara yerleştikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bazı köy ve mezralara yerleşen cemaatler teşekkülün üst ismiyle yani Ulu Yörük adıyla ifade edilmiş,¹³⁹ buralara yerleşen cemaatlerin vergileri köylülerle birlikte kaydedilmişti. Mezra ve karyelerde mütemekkin olan cemaatler, çift akçesi ve benzeri zemin/tapu vergilerini şer'i hukuka göre dirlik sahibine verirken adet-i ağnam ve bad-ı heva vergilerini padişah hassı için emirlere veriyorlardı.¹⁴⁰

Sorgun Kazası: Bozok Sancağı'nın idari ünitelerinden birini teşkil eden Sorgun, bazen Sivas Sancağı'na bağlı olarak kaydedilmiştir. İhtimaldir ki bunun sebebi, Sivas bölgesinde bulunan Ulu Yörük taifelerinin bir kısmının Bozok Sancağı'ı idaresindeki topraklara taşıdığı içindir. XVI. yüzyıldaki sınırları ile günümüz sınırları hemen hemen aynı olan Sorgun'da çok sayıda konar-göçer cemaat yer alırken, bunların önemli bir kısmı Ulu Yörük taifelerine bağlıydı. Özellikle Ulu Yörük'e tâbi Çungar cemaatlerinin yoğun olarak yerleştikleri bölgede Tat (Tatlu), Ortapare, Şarkpare, Evcı ve Peyniryemez

¹³⁷ KKA. TD. nr. 79, s. 459, 460; KKA. TD. nr. 16, v. 80b-81b; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 119.

¹³⁸ BOA. TD. nr. 387, s. 1, 2.

¹³⁹ KKA. TD. nr. 10, v. 69a, 70a, 81b, 82a, 86a, 86b, 87b, 95b, 96a, 96b, 97a, 99b, 100b, 103a, 104b, 108b, 110b, 112a, 113a, 115a, 124b, 127b, 128b, 129b, 135b, 136a.

¹⁴⁰ KKA. TD. nr. 10, v. 96b, 97a, 100b, 110b, 113a, 113a-131b.

cemaatleri yerleşerek ziraat ediyorlardı. Ayrıca birçok köy ve mezraya yerleşen cemaatler teşekkülün üst ismiyle yani Ulu Yörük adıyla kaydedilmiştir.¹⁴¹ Yine Bozok Sancağı'nın Delice Özü, Kanak ve Çubuk nahiyelerinde Ulu Yörük taifelerine tesadüf edilmektedir.¹⁴²

Kırşehir Kazası: Günümüzde İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde yer alan Kırşehir; Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale, Yozgat ve Ankara ile komşudur.¹⁴³ Anadolu'nun fethinden itibaren Yörük-Türkmen teşekküllerinin önemli faaliyet alanlarından biri olan Kırşehir, Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında (1485) Kırşehir Vilayeti olarak Rum Eyaleti'ne, 1530 tarihinde ise Bozok Sancağı'na bağlanmıştır. Kırşehir'in sancak statüsüne getirilmesi ise 1554 yılında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 1482 tarihinde bölgede Cısr-i Hacib, Kızılöz, Malya, Kırşehir, Kulpak ve Araklu, Yaylacık, Bekdik ve Daruözü nahiyeleri bulunuyordu.¹⁴⁴

Özellikle Malya Nahiyesi'nin mezralarında Kuru Göllü bölümü bulunurken, şehrin ortasından geçen Kılıçözü deresinin bir idari merkeze ismini verdiği şüphesizdir. Çünkü Ulu Yörük'e tahsis edilen bazı kışlakların Kılıçözü'ne tâbiyetleri özellikle vurgulanmıştır.¹⁴⁵ Yukarıdaki cümlede ifade edildiği gibi Kırşehir ve çevresinde bulunan konar-göçer teşekküller arasında Ulu Yörük önemli bir yer tutmaktaydı. Adı

¹⁴¹ KKA. TD. nr. 10, v. 149a, 151a, 152a, 153b, 154b, 155a, 155b, 157a, 157b, 158a, 159a, 159b, 173b, 174a, 176a, 176b, 177a, 181a, 182a, 187a, 196b, 200b, 201b, 202a, 206b, 207a, 207b, 209a, 209b, 210b, 211a, 211b.

¹⁴² Sadullah Gülten, *a.g.e*, s. 96-110.

¹⁴³ *1993 Kırşehir İl Yıllığı*, Komisyon Başkanı F. Remzi Sadi, Ankara, 1993, s. 19,

¹⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayınları, İstanbul, 2011, s. 23, 24, 48; 1241 tarihinde Selçuklu Sultanı Keyhüsevin komutasındaki ordu Baba İshak ve taraftarlarını Malya Ovasında bozguna uğratmıştır. İbn Bibi, *a.g.e*, s. 481.

¹⁴⁵ İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, s. 21, dn. 10; BOA. TD. nr. 79, s. 444-449; KKA. TD. nr. 16, v. 116b-119a.

geçen taifenin şehir merkezi başta olmak üzere, kırsal kesimdeki karye ve mezralara yerleştikleri görülüyor. Buralara yerleşenler ise Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup Akçakoyunlu,¹⁴⁶ Çomaklu,¹⁴⁷ Karakeçili,¹⁴⁸ Kuru Göllü,¹⁴⁹ Özlü¹⁵⁰ ve Turgutlu¹⁵¹ taifeleriydi. Günümüzde Kırşehir'in Mucur ve Nevşehir'in Acıgöl ilçelerinde Kurugöl adında birer köy bulunurken, muhtemelen Kırşehir'in Kaman ilçesi Ulu Yörük'ün Ulu Kamanlu taifesinden ayrılan şubelerin bölgeye yerleşmesi sonucu meydana gelmiştir.

Ankara Livası: Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin çevrelediği il sınırları, günümüzde Çankırı, Bolu, Çorum, Kırıkkale, Kırşehir, Aksaray, Eskişehir ve Konya vilayetlerine komşudur.¹⁵² Osmanlı idari sistemi içerisinde Murtazabad, Çubuk, Ayaş, Bacı, Yabanabad, Ankara, Yörükân-ı Ankara, Şorba ve Çukurcak kadıliklarından oluşan Ankara Sancağı,¹⁵³ konar-göçer taifelerin yoğun olarak yaşadığı yerler arasındaydı. Bu bağlamda Yörükân-ı Ankara kadılığı idari ve sosyal teşkilatlanmasının altında Ulu Yörük, Yörükân-ı Kasaba tâbi Karakeçili, Ulu Haymana ve Haymanaha-ı Aydın Beylü ve Çukurcak taifeleri yer alıyordu.¹⁵⁴ Bu taifelerden ve bizim konumuzu oluşturan Ulu Yörük, zikredilen sancak dâhilinde Ankara, Ayaş, Çubuk ve Bacı kazalarının muhtelif mezra ve karyelerinde mütemekkin olarak hayatlarını sürdürüyordu. Özellikle Ankara

¹⁴⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 444-449; KKA. TD. nr. 16, v. 116b-119a.

¹⁴⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 435.

¹⁴⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 473.

¹⁴⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 122a-129b; BOA. TD. nr. 79, s. 489-497.

¹⁵⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 429-434.

¹⁵¹ KKA. TD. nr. 16, v. 116, BOA TD. nr. 79, s. 443, 444.

¹⁵² Cumhuriyetin 75. Ankara İl Yıllığı, Ankara, 1973, s. 25.

¹⁵³ BOA. TD. nr. 438, C.I, s. 337-411; Hülya Taş, XVII. Yüzyılda Ankara, TTK, Ankara, 2014, s. 29.

¹⁵⁴ KKA. TD. nr. 76, v. 1; Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri" DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 30, 1997, s. 42; Ayrıca bkz. Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri", s. 121.

Kazası'nın Baraközü Deresi boyunca uzanan sahaya yayılan Ulu Yörük, bundan başka Kızılca Kışla Karyesi, Hoca Özü, Boyalu Öz, Öyük, Dikilü Taş, Kurd Şeyh, Dutluca, Şekillik, Kendirli ve Ahi Dere, Ağ İn ve Kara İn Korusu, Kalın Ağıl, Ayağı Kırı ve Karaca Kaya mezzalarında mütemekkindiler.¹⁵⁵ Ayrıca Çubuk Kazası'nın Aydıncık, Karaca Viran,¹⁵⁶ Ayaş kazasının Kara Viran, Keçili ve Güdül karyelerinde,¹⁵⁷ Bacı Kazası'nın ise Kızıl Eşme ve Karaca Viran mezzalarında sakindiler.¹⁵⁸

Sultanönü Sancağı (Eskişehir): Anadolu Eyaleti'nin önemli livalarından biri olan Sultanönü; Bilecik ve Eskişehir, İnönü, Seyidgazi kazaları ile Karaca Şehir Nahiyesi'nden müteşekkildi.¹⁵⁹ Zira adı geçen bölge önemli derecede konar-göçer cemaate ev sahipliği yapıyordu. Bu cümleden olan Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük taifeleri de Sultanönü Kazası'nın muhtelif mezra ve karyelerinde mütemekkin olup ziraatla meşgul olmaktaydılar. Özellikle, Kaşyarmış, Kara Üyük, Kayır Argı Karyesi, Mandır Karyesi, Avlağu Özü, Uzun Öz, Kınık ve Kerç karyelerinde hayatlarını sürdürüyorlardı.¹⁶⁰

Beypazarı Kazası: Orhan Bey'in Ankara ve çevresini Osmanlı hâkimiyetine katmasını müteakiben, idari bakımdan Hüdavendigâr livasına bağlanan Beypazarı, 1868 tarihinde Ankara livasına bağlı bir ilçe haline getirilmiştir. Kazanın Davut Paşa

¹⁵⁵ BOA. TD. nr. 117, s. 447, 448, 451, 452, 454, 455, 469, 450, 451,455, 456, 463, 464, 480, 483, 492, 491, 494, 507; KKA. TD. nr. 76, v. 5a, 11b, 19b, 21a, 22b, 24b, 25a, 25b, 26a, 26b, 27a, 27b, 28a, 28b, 29a, 29b, 30a, 30b.

¹⁵⁶ BOA. TD. nr. 117, s. 453, 457; KKA. TD. nr 76, v. 31a,

¹⁵⁷ BOA. TD. nr. 117, s. 496, 507; KKA. TD. nr. 76, v. 31b, 32a,

¹⁵⁸ KKA. TD. nr. 76, v. 20a, 21a.

¹⁵⁹ BOA. TD. nr. 438, C.I, s. 219-240; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı*, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, s. 88, 90.

¹⁶⁰ BOA. TD. nr. 117, s. 478, 479, 480, 489, 495, 497, 507; KKA. TD. nr. 76, v. 2b, 3a, 3b, 4a, 4b, 6a, 7a, 7b, 8b, 10a.

Derbendi ile Ak Viran, Kozcuğaz, Ayagü Bendi (Bend Ayağı), Hüseyin Argı, Ayagü Bükü, Misecik, Ayman, Kayacık Hisar, Ulucak ve Koz Yar karyelerinde Ulu Yörük taifeleri mütemekkin idiler.¹⁶¹

Sivrihisar ve Mihaliç Kazaları: XVI. yüzyıl Osmanlı idari sisteminde Hüdavendigâr livasına bağlı olan Sivrihisar, Ulu Yörük taifelerinin yayıldığı alanlardan bir başkasını teşkil ediyordu. Zira adı geçen taifeye bağlı cemaatlerden bazıları Sivrihisar Kazası'nın, Biçer, Akça İn, Narlu karyeleri ile Almalu ve Taşgın mezrasında bulunuyorlardı.¹⁶² Öte yandan adı geçen taifeye bağlı cemaatlerin Hüdavendigâr Livası'nın Mihaliç Kazası'na kadar uzandığı da görülmektedir. Buna göre Ulu Yörük'ün İsa Beylü-i Diğer cemaati mezkûr kaza sınırları dâhilinde faaliyet gösterirken, Semayil cemaati Bend Ayagü, Hüseyinler cemaati Giden mezrasında mütemekkindi.¹⁶³ Ayrıca Bursa Livası'nda bulunan Kara Ağıl mezrasını Ulu Yörük taifeleri tasarruf ediyordu.¹⁶⁴

Teke Sancağı: Anadolu Eyaleti'nin önemli sancaklarından biri olan Teke; Antalya, İstanos, Kaş, Elmalu, Kara-hisar, Kürt, İğdir, Kümbe, Kilidos nahiyeleri ile Kara-hisar, Kaş, Elmalu, Kalkanlı kazalarından müteşekkül idi. Ulu Yörük adlı cemaatler ise özellikle Antalya, Elmalı, Kürt, Karahisar ve Alaiye civarındaki karye ve mezralarda bulunuyorlardı.¹⁶⁵

¹⁶¹ *Cumhuriyetin 75. Ankara İl Yıllığı*, s. 60; BOA. TD. nr. 117, s. 483, 484, 486, 490, 494, 497, 501, 506, 507; KKA. TD. nr. 76, v. 6b, 9a, 9b, 12b, 13a, 13b.

¹⁶² BOA. TD. nr. 117, s. 456, 470, 471, 473, 475, 477, 484, 498, 502, 503; KKA. TD. nr. 76, v. 5a, 6b, 8a, 9a, 11a, 15a, 15b, 16a, 16b, 17b, 18b, 24b.

¹⁶³ BOA. TD. nr. 117, s. 487, 503, KKA. TD. nr. 76, v. 6a, 10b.

¹⁶⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 482, 485, KKA. TD. nr. 76, v. 12a.

¹⁶⁵ BOA. TD. nr. 166, s. 5; Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92, 93.

İKİNCİ BÖLÜM

ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNİN MENŞEİ, SOSYAL VE İDARİ YAPISI

2.1 ANADOLU'DA KONAR-GÖÇERLERİN İDARİ VE HUKUKİ

STATÜSÜNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı toplumu kabaca vergiden muaf yönetici/askeri kesim ile belirli miktarda vergi vermekle yükümlü reayadan oluşmakta idi. Reayayı ise genellikle şehirliler, köylüler ve konar-göçerler meydana getirmekte idi.¹⁶⁶ Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin sosyal sınıflarından birini teşkil edilen konar-göçerler, Anadolu'da Yörük ve Türkmen şeklinde anılmaktadır.¹⁶⁷ Fakat Türkmen adının İslamiyeti kabul döneminden itibaren Oğuzlara verildiği anlaşılıyor.¹⁶⁸ Orta Asya'nın Mirki yöresinde Müslümanlığı ilk kabul eden ve Karluklardan koptuğu anlaşılan Türkmen adında küçük bir Türk topluluğu yaşamaktaydı. Bazı araştırmacılar Türkmen adının bu topluluktan

¹⁶⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, YKY., İstanbul, 2014, s. 74, 75; Aynı Yazar, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C. I*, 52; Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, 2014, s. 105, 106. Mustafa Akdağ ise Osmanlı toplumunu Askeriler, Şehirliler ve Köylüler olmak üzere üç ana kısma ayırmaktadır. Aynı yazar, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, s. -113-130.

¹⁶⁷ Faruk Sümer, "Yörükler", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 570; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006, s. 61; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 46, 47.

¹⁶⁸ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 79; "Önceki Türklere "Türkmanend" diye ad koydular. Onun anlamı "Türk'e benzer" dir. Sıradan halk (avam tabakası) "Türkmanend" diyemediğinden "Türkmen" dedi." Ebu'l Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Hazı. Zuhâl Kargı Ölmez, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, Ankara, 1996, s. 251; İbrahim Kafesoğlu ise -men, - man eklerinden hareketle Türkmen tâbirinin koyu Türk, halis Türk v.s anlamlara geldiğini belirtmektedir. İbrahim Kafesoğlu, "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti" *Belleten*, C. LXIX, S. 254, Ankara, 2005, s. 121-133; Türkmen adı için ayrıca bkz. Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 41-48.

tevarüs etmiş olabileceği görüşünü de öne sürmüşlerdir.¹⁶⁹ Bu çerçevede X. ve XI. yüzyıllarda Oğuz boylarının Müslüman olmaya başlaması, Oğuz adının Türkmen adına evrilmesine neden olmuştur, diyebiliriz.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra kitleler halinde Anadolu'ya akın eden Türkmenlerden bazıları, burada göçerliği bırakarak, kendilerine yeni köyler kurmak veya metruk köylere yerleşmek suretiyle yerleşik hayata geçmeye başlamışlardı. Yerleşik hayata geçen bu Türkmenler, daha sonraki dönemlerde Türk olarak anıldılar.¹⁷⁰ Dolayısıyla Anadolu'da yerleşik hayata geçenlere Türk, konar-göçerlik faaliyetlerini devam ettirenlere Yörük ya da Türkmen denilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti Türk olarak nitelendirilirken, aşiret aristokrasisine dayanan Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevi devletleri ile Anadolu beylikleri Türkmen olarak adlandırılmıştır.¹⁷¹

Anadolu'da konar-göçerliğin bir diğer ifadesi olan Yörük tâbirine ilk olarak XV. yüzyılın ikinci yarısında Yazıcı Oğlu Ali tarafından kaleme alınan Tevarih-i Ali Selçuk'ta rastlanmaktadır. Yazar Ebulca Handan “*Sahra nişin ve göçküncü idi, yani yaban yurtlu ve yörüktü*” diye bahsetmektedir. Yine Düstürname-i Enveri, Anonim Tevârih-i âl-i Osman ve Şikari gibi eserlerde Yörük adına tesadüf edilmiştir.¹⁷² Mesela Oruç Bey tarihinde “*Oğuz tayfası yörük tayfası idi*”, “*Saruhan elinde göçer yörükler vardı. Onları hep göçürüp Serez tarafına getirdiler*” ifadeleri göçer toplulukları nitelemek için kullanılmıştır.¹⁷³ Öte yandan kanunnamelerinde yer alan *yörük taifesi*

¹⁶⁹ Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, C. II, Ankara, 2003, s. 51-52; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 79.

¹⁷⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 158; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 46.

¹⁷¹ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 46.

¹⁷² Yazıcıoğlu'dan naklen; Faruk Sümer, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış,” s. 518, 519.

¹⁷³ *Oruç Bey Tarihi*, Haz, Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s.22,41.

göçer halklardı, yurtluda ve yörükde, yörük taifesi yerlü gibi ifadeler ile konar-göçerlere atıf yapılmıştır.¹⁷⁴

M. Tayyip Gökbilgin Yörük adının menşeyini *Yürük* ve *Er* kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıktığını ve kelimenin aslının *Yürük-Eri* olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵ Kemal Güngör kelimeyi, Oğuzların Yüreğir boyu ile ilişkilendirse de bu görüşler tarihçiler tarafından kabul görmemiştir.¹⁷⁶ Anadolu'da ortaya çıkmış olan Yörük kelimesinin Türkçe *Yörü* fiiline *-k* yapım eki getirilerek türetilmiş olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.¹⁷⁷ Ancak kelimeyi Yürük şeklinde telaffuz eden çok sayıda araştırmacı olmasına rağmen, Mehmet Eröz kelimenin Yörük şeklinde telaffuz edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁷⁸ Yürüyen, sefere koşan ve çadır halkı manalarına gelen Yörük adı, sonraki devirlerde bir yerde durmayıp, yer değiştiren göçer halkın genel adı olmuştur. Bu ad, Anadolu halk ağzında cesur, muharip, iyi yürüyen, eli

¹⁷⁴ Ahmet Akgündüz, *Merkezi ve Umumi Kanunnameler*, İstanbul 1991, C. 7, s. 229, C. 3, s. 101, C. 4, s. 313.

¹⁷⁵ M. Tayyip Gökbilgin, *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul, 1957, s. 6-7

¹⁷⁶ Kemal Güngör, *Cenubi Anadolu Yörüklerinin Etno- Antropolojik Tetkiki*, DTCF. Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1941, s. 38, 39.

¹⁷⁷ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 61; Sadullah Gülten, "Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler", *AKEV. Akademi Dergisi*, S. 39, 2009, s. 2.

¹⁷⁸ "Yörük: Yürümek fiilinden yapılma, Anadolu'ya gelip yurt tutan göçebe Oğuz boylarını (Türkmenleri) ifade eden bir kelimedir. Yürük kelimesi yürümekten yapılmış bir isim değildir. Bu kelime sıfattır; aslı da Yügrüktür. Kelime sıfat halinde ileri, medeni, bilgili, cins ve halis manalarına gelir. Örneğin Yürük at yemini artırır deyimi aslında Cins at yemini artırır şeklinde kelimenin cins anlamına geldiğini belirtilmiştir. Bir başka örnekte aşiretler birbirlerini överken onlar bizden daha yürüktü derken aslında bizden daha medeni ve ileriler anlamında kullanıldığını ortaya koymuştur." Mehmet Eröz, *Yörükler*, TDAV. Yayınları, İstanbul, 1991, s. 20, 21.

ayağı çabuk kimse, çok doğurgan hayvan ve iyi mahsul veren tarla gibi manaları da ifade etmektedir.¹⁷⁹

Anadolu'daki konar-göçerleri ifade eden Yörük ve Türkmen kavramları, müstakil kullanıldığı gibi birbirinin muadili olarak da kullanılmaktadır. Bu açıdan yapılan çalışmalar, Kızılırmak'ın doğu ve güney tarafında kalan konar-göçerlere Türkmen, batı tarafında kalanlara ise Yörük denildiğini göstermektedir.¹⁸⁰ Fakat *Halep Türkmenleri için Yörükân-ı Halep, Dulkadirli Türkmenleri için Yörükân-ı Maraş, Bozok Türkmenleri için Yörükân-ı Bozok* ifadelerinin kullanılması bu coğrafi ayırımın yapılmasını oldukça güçleştirmektedir.¹⁸¹ Coğrafi farklılıklardan başka konar-göçerlerin Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile Dulkadirli, Ramazanoğlu ve Karamanoğlu beyliklerinin idaresinde bulunmuş olmaları da onların Türkmen olarak adlandırılmasında önemli rol oynamış olabilir.¹⁸²

Burada Sivas'tan Eskişehir'e kadar uzun bir hat üzerinde bulunan ve bizim konumuzu oluşturan Ulu Yörük taifelerine "Yörük" isminin ne suretle verildiği ise önemli bir konudur. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere buradaki "Yörük" tanımlaması bir taifenin müstakil adından ziyade, onların konar-göçer hayatına atıfta bulunmak için kullanılmış bir kavramdır. Öyle ki Ulu Yörük Türkleri, Batı Anadolu'daki Yörük taifeleri gibi yerleşik hayata daha yakın, kısa mesafeli ve dağ/dikey yönlü bir yaylak-kışlak hayatı sürmektedirler. Dolayısıyla bu sosyal, iktisadi ve içtimai özellikler hem Ulu Yörük Türklerinin hem de Batı Anadolu'daki konar-göçer taifelerin Yörük olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

¹⁷⁹ Vahid Çubuk, "Yörükler", *MEB. İA*, C. 13, İstanbul 1986, s. 430; Sadullah Gülten, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁸⁰ Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", s. 513.

¹⁸¹ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe, İstanbul, 2010, s. 34.

¹⁸² Sadullah Gülten, *a.g.m.*, s. 3, 4.

Yörük ve Türkmen ayrımının coğrafi ve içtimai yaşayış şekilleriyle alakalı olabileceğini ileri süren Üçler Bulduk,¹⁸³ konuyu şu şekilde özetlemiştir. “*Türk göçerliği, özellikle Anadolu göçerliği iki içtimai grup ile tanımlanır; Yörükler ve Türkmenler. Oğuz boylarına mensup Yörük ve Türkmen aslında coğrafya-kültür ilişkisi çerçevesinde şekillenen ve bu manada da birbirinden farklılaşan sosyo-ekonomik tercihlerin adı veya tanımıdır. Kısacası Yörüklük dağ/dikey göçerliğini esas alırken Türkmenlik bozkır/yatay göçerliğini benimser. Yörük hayvancılığının ana unsuru keçi iken Türkmen hayvancılığı ise koyun ile özdeşleşir. Coğrafyanın zorladığı bu hayvancı içtimai yapıdan politik örgütlenme sistematiğine geçmekte Türkmenler daha öne çıkar. Daha açık bir ifadeyle Türkmenler sadece içtimai bir topluluk değil aynı zamanda siyasi bir topluluktur ve devlet kurma, yönetme güç ve yeteneğine sahiptir.*”¹⁸⁴

Yörük-Türkmen adlandırmasının ne suretle yapıldığı husundan sonra, bu konar-göçer taifelerin Osmanlı idaresi nezdinde nasıl bir hukuki çerçevede faaliyet gösterdiklerini genel olarak ele alabiliriz. Vergi reayası olarak nitelendirilen ama hayat tarzları itibariyle şehirli ve köylülerden ayrılan konar-göçerlerin devletle ve diğer sosyal sınıflarla münasebetleri belirli hükümler çerçevesinde kanun ve kaidelere bağlanmıştı. Bu amaçla Osmanlı Devleti, konar-göçerlerin devlete olan yükümlülüklerini, yaylak-kışlak hayatlarını, mali, hukuki ve idari statülerini, savaş ya da barış dönemlerindeki vazifelerini belirli bir standarta kavuşturarak, hareketli konar-göçer yaşam üzerinde daha rahat hâkimiyet kurmayı amaçlamıştır.¹⁸⁵

¹⁸³ Üçler Bulduk, “Sosyal Yaşayış, Konar-Göçerlik ve Etnisite”, *Uyan Türkiyem II. Yörük-Türkmen Büyük Kurultayı ve Bilim Şenliği (3-4 Mayıs 2008)*, Ankara 2008, s. 216-223.

¹⁸⁴ Üçler Bulduk, “Akkoyunlulardan Koyun Baba’ya: Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Tüklerde Koyun Kültürü”, *Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum, 2016, s. 365, 366.

¹⁸⁵ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 185-200; Selahaddin Çetintürk, “Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *DTCF Dergisi*, S. 2, Ankara 1943, s.107-116.

Konar-göçerlerin idari, iktisadi ve içtimai teşkilatlanmaları alışılmış yerleşik düzenin idari örgütlenmelerinden farklılar arz ediyordu. Bu bağlamda İl ve Ulus adı altında gruplandırılan konar-göçerler genellikle, boy (kabile), aşiret, cemaat, bölük, oymak, oba, tir ve mahalle gibi bölümlere ayrılmakta idi.¹⁸⁶ Ulu Yörük taifelerinin idari teşkilatlanması ise bölük esasına dayanıyordu. Umumen aşiret hiyerarşisi, Osmanlı Devleti tarafından oluşturulmuş bir yapılanma olmayıp, kökleri daha eskiye gider. Osmanlı Devleti de bu sistemi çok değiştirmeden devam ettirmiştir.¹⁸⁷

Kendi iç hiyerarşisi yukarıdaki gibi şekillenen konar-göçerler, kışlak yerleri esas alınmak suretiyle idari ve hukuki bakımdan bir sancağa bağlanır ve o sancağın tebaası sayılırdı.¹⁸⁸ Belirli bir sancağa bağlanmalarının yanında, Ulu Yörük, Halep, Yeni İl, Danişmendli, Dulkadirli, Atçeken, Bozulus gibi büyük konar-göçer teşekküllere nüfus kesafetinden dolayı kaza statüsü verilmiştir. Ancak yoğun göçer nüfus barındıran coğrafyalarının, tarımdan ziyade hayvancılığa müsait olması nedeniyle oluşturulan kazaların merkezleri bulunmuyordu. Kaza merkezi bulunmayan teşekküller için kadılar yaylak ve kışlaklara en yakın kaza merkezlerinde oturarak ya da cemaatler arasında dolaşarak davaları çözüme yoluna giderlerdi.¹⁸⁹ Müstakil Yörük/Türkmen kadılıklarının dışındaki konar-göçerler diğer reaya gibi idari bakımdan ait buldukları sancağın hukuki kaidelerine bağlı idiler.

¹⁸⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara, 2014. s. 21; Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadullah Gülten, *Atayurttan Anayurda Yörükler*, Gece Yayınları, Ankara, 2016, s. 61-68.

¹⁸⁷ Reşat Kasaba, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda göçebeler ve Göçmenler ve Sığınmacılar*, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 29.

¹⁸⁸ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 186.

¹⁸⁹ Tufan Gündüz, *a.g.m.*, s. 162; Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 27; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 186; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1987, s. 20.

Mali yükümlülükleri ile devletin önemli gelir kaynakları arasında zikredilen konar-göçerler, üzerinde buldukları toprak sistemi çerçevesinde tımar, zeamet, has ve vakıf reayası olarak yazılmışlardır. Genellikle küçük konar-göçer gruplar tımar reayası, Bozulus ve Halep Türkmenleri gibi büyük teşekküller has reayası statünde idiler. Ulu Yörük teşekkülleri ise şehzade hasları arasında bulunuyordu. Bu teşekküllerin vergi yükünlerinin yüksek meblağlar tutması onların has gelirleri içinde yer almalarına neden olmuştur. Ayrıca vakıflara kayıtlı çok sayıda konar-göçer taife de bulunmaktadır. Mesela Yeni İl Türkmenleri Üsküdar'daki Atik Valide Sultan Vakfı'nın reayası idi.¹⁹⁰ Has, zeamet veya vakıflara bağlanan konar-göçer cemaatlerin belirli miktarlarda vergi yükümlülükleri de bulunuyordu. Buna göre raiyyet rüsumunun yanı sıra adet-i ağnam (koyun vergisi), resm-i yaylak, resm-i kışlak, bad-ı heva, ve resm-i arusane adında vergi alınmaktaydı.¹⁹¹ Ayrıca konar-göçerler derbentçilik, madencilik ve nakliyecilik işlerinde görevlendirilir; kale, köprü, yol vs. yapımında ve meremmetinde (onarımında) çalıştırılırlardı.¹⁹²

2.2 ULU YÖRÜK ADI (ETRAK-I YÖRÜKÂN-I BÜZÜRK)

Osmanlı arşiv kayıtlarında aynı hayat tarzını benimsemiş konar-göçerlerin farklı isimler altında kaydedildikleri görülmektedir. İsim almalarındaki bu farklılık onların yayıldıkları coğrafyaya, mensup oldukları asıl boylara, beyliklerin bakiyeleri olup olmadıklarına, sosyal (içtimai) hadiseler, ekonomik faaliyetlere ve vergi mükellefiyetlerine bağlıydı.¹⁹³ Örneğin Ulu Yörük'e tâbi Turhal Yörükleri, bazen

¹⁹⁰ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 186-196; Konar-göçerlerin mali statüleri için ayrıca bkz. Faruk Sümer "Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", s. 517; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 25; Cengiz Orhonlu, *a.g.e*, s. 16.

¹⁹¹Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 111-119; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 28, 30.

¹⁹² Selahaddin Çetintürk, *a.g.m*, s. 111, 112.

¹⁹³ Konar-göçerlerin isim almalarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 127.

bulunduğu coğrafi kazanın ismiyle bazen de mensubu olduğu boy (Dodurga) adıyla kaydedilmiştir. Öte yandan Ulu Yörük içerisindeki Bayad, Çepni, Ak Salur, Eymir (Eymir Han, Eymir Hacı), Kızık, Dodurga,¹⁹⁴ Çungar ve Samagar¹⁹⁵ adını taşıyan bölük ve cemaatler asıl boyların isimleriyle anılıyorlardı. Yine İlbeyli, Ali Beyli, ve İnallı gibi bölükler isimlerini beylerinden veya kethüdalarından alırken, Karakeçili, Akkuzulu ve Akçakoyunlular isimlerini besledikleri hayvanlardan veya onların renginden almışlardı. Ayrıca 1485 tarihinde Kuru Göllü, Özlü, Çomaklı ve Çavurcu bölükleri vergi mükellefiyetleri münasebetiyle Yüzdeciler olarak bilinmekte idiler.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti'nde konar-göçerlere bu isimlerin gelişigüzel verilmediği açık bir şekilde görülürken, İç Anadolu bölgesinin muhtelif sancak ve kazalarına yayılan göçerlerin niçin “Ulu Yörük Türkleri” (Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk) olarak adlandırıldığı önemi bir konudur. Ancak Ulu Yörük adının ne zamandan beri ve ne için verildiğine dair kaynaklarda kesin bilgilerin olmaması, bizleri bazı yorum ve tahminler yapmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda Sivas'tan Eskişehir'e uzun bir yay çizen coğrafyada yer alan bazı konar-göçer gruplar Ulu Yörük olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca Eyalet-i Rum'da bulunan ve ana gövdeyi oluşturanlar için Farsça Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk (Ulu Yörük Türkleri) tâbiri de kullanılmıştır.¹⁹⁷ Bu Farsça tâbirlerin Osmanlı belge literatüründe

¹⁹⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 5a, 5b, 28a-39b, 48a-51a, 38a, 64b, 96b-100a; Oğuz Boyları için bkz. Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009, s. XLVII, 6, 24-27.

¹⁹⁵ KKA. TD. nr. 16, 25b, 65b-80b; Moğolların sol kol oymaklarından olan Çungarlar; Amasya, Tokat ve Yozgat bölgelerinde bulunmaktadırlar. Samagarlar ise Samagar Noyan'ın oğullarının idaresi altında bulunan Moğol oymaklarıdır. Faruk Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 118, 119.

¹⁹⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 388.

¹⁹⁷ BOA. TD. nr. 02, s. 241; BOA. TD. nr. 19, s. 339; BOA, TD. nr. 79, s. 387; KKA. TD. nr. 16, v. 2b; BOA. TD. nr. 117, s. 447; KKA. TD. nr. 76, v. 2b.

sıkça kullanıldığı görülüyor. Nitekim Konya-Karaman bölgesinde yer alan “Atçeken” oymakları da katipler tarafından sık sık Farsça “Esbkeşân” olarak kaydedilmişlerdir.¹⁹⁸

Ulu Yörük adı, *Etrak(ı)+Yörük(an-ı)+Büzürk* (Ulu+Yörük+Türkleri) üçlemesinden meydana gelmiş bir isim tamlamasıdır. Ancak bu isimlendirme kanaatimize göre sıradan bir isimlendirme değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, konar-göçer teşekküllere isim verilirken, onların bağlı oldukları boy, bey veya ilden ilham alındığını veya sosyal ve ekonomik vasıflarına göre adlandırıldıklarını belirtmiş idik. Etrak-ı Yörkan-ı Büzürk adında bu isimlendirme hususiyetlerinin dışında ayrıca tarihsel bir arka plan olduğunu da görmekteyiz. Tarihsel arka planı daha iyi anlamak için bu isim tamlamasının üç kelimesini ayrı ayrı incelemek gereklidir.

Etrak/Türkler: Osmanlı coğrafyasında göçerlik, genellikle Yörük ve Türkmen kavramlarıyla ifade edilirken, Sivas Sancağı dâhilinde bulunan bazı konar-göçerler ile bu konar-göçerlerin mütemekkin olduğu karyeler “Etrak”¹⁹⁹ olarak nitelendirilmiştir. Örneğin Etrak-ı Ulu Yörük (Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk), Etrak-ı Yörükân-ı Turhal, Etrak-ı Yörükân-ı Sivas, Etrak-ı İnallı, Karye-i Etrakiye-i Türkan Şah, Karye-i Etrakiye-i Ali Fakih vs. Bu bakımdan eski Danişmendiye Vilayeti’nde bulunan bu konar-göçer taifelerin hem Yörükân hem de Etrak (Türkler) olarak ifade edilmeleri dikkat çekmektedir.²⁰⁰ Öte yandan Şecereler vasıtasıyla Türk/Oguz geleneğine bağlanan

¹⁹⁸ H. Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1995, s. 35.

¹⁹⁹ “Türk adıyla vasıflanan köyler, o bölge ve yörenin Selçuklular ve beylikler devrinden beri yerleşmiş en eski Türk halkına ait olanlardır.” Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 193; Üçler Bulduk, “Sosyal Yaşayış, Konar-Göçerlik ve Etnisite”, s. 222.

²⁰⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 246, 198, 207, 339, 394; BOA. TD. nr. 79, s. 280, 355, 356, 387, 498, 326; KKA. TD. nr. 16, v. 2b, 161b.

Osmanlı Devletinin²⁰¹ yerleşik olmayan bir unsuru (Ulu Yörük) Etrak (Türkler) olarak nitelendirmesi ayrıca dikkat çekmektedir.

Etrak tâbirinin XIV. yüzyılın ilk yarısındaki kaynaklarda Anadolu'daki bazı Oğuz kabilelerini nitelemek için kullanıldığı görülüyor. Örneğin Etrak-ı Germiyan ya da Etrak ve Germiyan, Taife-i Etrak, Etrak-ı Şam vb.²⁰² Yine Aksarayı'de Selçuklu ve Bizans sınırındaki Türk kabillerine Etrak ve Türkmen olarak atıf yapılmıştır.²⁰³ Yusuf Halaçoğlu Osmanlı belgelerinde geçen “Etrak” ve “Ekrad” kavramlarının mecazi anlamda kullanıldığını ve bu ifadelerin, Fatih kanunnamelerinde etnik anlamdan ziyade yaşayış biçimini ifade ettiğini belirtmiştir.²⁰⁴ Tufan Gündüz Kayseri bölgesinde “Etrak Yörükânı” tâbirinin kullanılmasını, muhtemelen onların Anadolu'ya ilk gelen konar-göçerlerin bakiyeleri olmalarına bağlamıştır.²⁰⁵ İlhan Şahin ise Etrak kelimesinin, kavmi hususiyetlerinden ileri geldiğini söylemektedir.²⁰⁶

Konar-göçerler hakkında önemli çalışmalar yapan bilim insanlarının görüşleri bu şekilde iken, Etrak kavramının birkaç anlam ifade ettiği görülüyor. İlk olarak Etraklık

²⁰¹ Üçler Bulduk, “Osmanlı Beyliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri”, *Osmanlı*, C. I, Ankara, 1999, s. 161-165; Aynı Yazar, “Osmanlı Kroniklerinde Türk-Oğuz Şecereleleri ve Kayıtlar”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 1999, s. 129-139.

²⁰² Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s. 319; Halil İnalçık, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Oriental Carpet and Textile Studies*, London, 1996, s. 39; Etrak tâbirinin kaynaklardaki kullanımı görmek için bkz. İbn Bibi *a.g.e.*, s. 484, 478, 589, 637; Aziz B. Esterebadi, *a.g.e.*, s. 287.

²⁰³ Halil İnalçık, “The Yürüks”, s. 39.

²⁰⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler Cemaatler ve Oymaklar (1453-1650)*, C. I, TTK, Ankara, 2009, s. XXIII; “Liva-i Adana'da mütemekkin olan reayay-ı Etrakden ve küffardan..., Liva-i Özer'de mütemekkin olan reayay-ı Etrakden...”, Ö. Lütfi Barkan, *Kanunlar*, s. 204, 205; Ayrıca bkz, Ahmet Nezih Turhan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, TTK, Ankara, 2012, s. 46-54.

²⁰⁵ Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 22.

²⁰⁶ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 75.

sosyal hayat açısından Anadolu'ya ilk gelen ve yerleşen köylüler için kullanılmıştır. İkinci olarak ise siyasi meşruiyeti elinde bulunduranlar veya coğrafyalarında hakim unsur olarak yaşayan göçerler için kullanılmıştır. Bu cümleler olarak Orta Asya'ya hakim olan sosyal ve siyasal kültür bozkırdır ve bozkırın egemenlik anlayışı, bu kültürün temsilcisi Türkleri daha ön plana çıkarmıştır. Bozkır/Türk kültürü gelişime ve değişime açık olmakla birlikte aynı zamanda baskın bir kültürdür. Nitekim XII. yüzyılda Cengiz Han ile beraber Moğol kabilleri bu Bozkır/Türk kültüründen etkilenmişler ve Türkleşmeye başlamışlardır. Cengiz Han ile başlayan yeni dönemde, Bozkırın egemenlik anlayışı ve kimlik tanımlaması, Oğuz şecereleri ile harmanlanarak yeniden şekillenmiştir. Öyle ki, Cengiz'in soy şeceresi, Oğuzlara bağlanmış ve 19. yüzyıla kadar bu şecere geleneği hâkimiyetin meşruiyet kaynağı olmuştur. Hatta bu şecerelerde "Moğol" tâbiri ve çağrıştırdığı kültür küçümsenmektedir. Cengiz Han ile başlayan bu dönüşümün özünde meşruiyet kaygısı yatmaktadır. İslami döneme girildiğinde Türkistan, İran ve Anadolu Türk tarihinin çekirdeğini Oğuzlar/Türkmenler oluşturmaktadır. Elbette ki, Cengiz oğulları kendi meşruiyetlerinin kaynağını Oğuzlarda arayacaklardı.²⁰⁷ Dolayısıyla Bozkır-Türk coğrafyasına özgü konar-göçer, hayvancı/çoban kültürü ve bozkır aidiyeti Cengiz Hanla birlikte Moğollara geçmiş ve Moğolların hakim olduğu coğrafyalar ile buralara hakim olan unsurlar Türk olarak nitelenmiştir. Bu bağlamda XV ve XVI. yüzyılda İlhanlı hakimiyet sahasındaki konar-göçerlerin Türkler diye nitelendirilmesi tesadüf olamaz. Nitekim bu yerler İlhanlı hâkimiyetine atfen Ulu/Büyük Türkler (Etrak-ı Büzürk) olarak nitelenmiş; fakat İlhanlı Devleti'nin siyasi hâkimiyetini kaybetmesiyle birlikte bu isim sadece zikredilen devletin egemenliği altında kalan bölgedeki konar-göçerlere verilmiştir. Adlandırma yapılırken de Erak-ı Büzürk adına göçer taifenin içtimai yaşam tarzlarına atfen Yörük kelimesi ilave edilmiş olmalıdır.

²⁰⁷ Üçler Bulduk, "Sosyal Yaşayış, Konargöçerlik ve Etnisite", s. 216-223.

Doyısıyla Etrak tâbiri sadece konar-göçer Türk gruplarıyla da sınırlandırılmayabilir. Etrak-ı Büzürk olarak nitelendirilen coğrafyanın İlhanlı döneminin hatırası olduğu göz önüne alınırsa, bu tâbirin Tatar- Moğol gruplarını da içine almış olma ihtimali yüksektir. Hatta Cengiz hâkimiyeti ile başlayan Türk/Oğuz meşruiyetine dayanma ananesi gereği Türklük, hâkimiyet ve meşruiyeti temsil etmektedir. Nitekim Cengiz soyundan gelen Hive hükümdarı Ebulgazi Bahadır Han, Oğuz/Türkmen tarihini anlattığı eserine “Şecere-i Terakime” yani Türkmenlerin Tarihi adını verirken Cengiz soyunu anlattığı eserini ise “Şecere-i Türk” olarak yazmıştır.²⁰⁸

Ulu=Büzürk: Eski Türk yazıtlarında ve Kaşgarlı Mahmut'ta “Kiçi(ğ)” kelimesinin karşıtı olarak kullanılan “Ulu(ğ)” kelimesi geniş bir anlam ihtiva etmektedir. Buna göre eski dönemlerden itibaren Türk coğrafyasında yer alan bazı yerleşim yerlerinin, dini ve sosyal tesislerin, toplulukların, akarsu, geçit ve dağların azamet ve büyüklüğünü anlatmak için “Ulu(ğ)” kelimesi kullanılırken, küçüklüğünü anlatmak için “kiçi” kelimesi kullanılmaktadır.²⁰⁹ Ulu Cami, Ulu Dağ, Ulu Yörük, Ulu Kaman, Ulu Köy vs. Fakat Osmanlı tahrirlerinde kâtibin tercihinine göre bazen “Ulu” kelimesinin yerine Farsça eş anlamlısının (Büzürk) kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Akçakoyunlu bölüğünün Kılıçözü'ne tâbi kışlaklarından birinin adı Emreliy-i Küçük, diğerininki ise Emreliy-i Büzürk idi.²¹⁰ Ayrıca Ulu Yörük de kimi yerde Yörükân-ı Büzürk olarak kaydediliyordu.

Bu kelimelerin sadece Anadolu Türkçesinde değil aynı zamanda diğer Türk topluluklarında da geniş anlamlar ihtiva etmektedir. Bu bağlamda Kazakları meydana

²⁰⁸ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Haz. Zühal Kargı Ölmez, Ankara, 1996; Aynı Yazar, *Şecere-i Türk*, Çev. Rıza Nur, Sadelerştiren, Yunus Yiğit, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

²⁰⁹ “Ulu ve Kiçi” kelimelerinin geniş bir değerlendirmesi için bkz. İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, s. 20, dn. 9; Büzürk sözlüklerde Büyük, ulu, azim, cesim ve kebir manalarına gelmektedir. Şemseddin Sami, a.g.e, s. 160.

²¹⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 117b, 118b; BOA. TD. nr. 79, s. 446, 447.

getiren topluluklardan biri Ulu Cüz, diğeri Kişi (Kiçi) Cüz olarak biliniyordu. Kırgızlarda ise küçük yerler için Kiçi kelimesi (Kiçi Kemin, Kiçi Çargılçak, Kiçi Örüktü v.s), daha büyük yerler için Çong kelimesi kullanılıyordu (Çong Kemin, Çong Çargılçak, Çong Arık v.s). Yine Kırgız toplumunda yaşça küçük kimseler Kiçü kelimesiyle (al menden kiçüü), yaşça büyük kişiler ise Ulu kelimesiyle niteleniyordu (Ulu Kişi, Ulu adam). Öte yandan Uluk Biy, Uluk Manap örneklerinde olduğu gibi toplumun büyükleri ve yüksek makamlı kişilerini nitelemek için “Uluk” kelimesi kullanılmıştır. Bu hususlar, Anadolu’da kullanılan Ulu ve Kiçi kelimelerinin menşeyini göstermesi bakımından önemlidir.²¹¹

Yörük: İlk olarak Yazıcazade Ali’nin *Tarih-i âl-i Selçuk* adlı eserinde tesadüf edilen ve göçer anlamında kullanılan Yörük adı, *Aşık Paşazade Tarihi*, *Düstürname-i Enveri*, *Oruç Bey* ve *Anonim Tevarih-i âl-i Osman* gibi eserlerde de aynı anlamı ihtiva etmektedir. Şikari ise, *aslı cinsi yok bir Yörük oğlu iken, bey oldu* sözüyle Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’i, asil olmayan bir göçerin oğlu olarak göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı kanunnamelerinde yerleşik zümrelerin karşıtı olarak göçer taifeler, Yörük olarak ifade edilmiştir.²¹²

Anadolu’da Yörük olarak isimlendirilen göçerlerin bazı özellikleri bu adla anılmalarında etkili olmuş olmalıdır. Bu bağlamda Yörükler, belli bir sancağın sınırları dahilinde kendilerine tahsis edilen yaylak/kışlak mahallerinde göçerlik ediyorlardı. İktisadi faaliyetlerinin dar alanda gerçekleşmesi, onların hayvancılığın yanında tarımsal faaliyetlere ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Bu nedenle coğrafi yapının ve iklim şartlarının elverdiği ölçüde ziraatla uğraşan Yörükler, yerleşik hayata daha yakın bir

²¹¹ İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, s. 20, dn. 9.

²¹² Faruk Sümer, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış”, s. 520, 521.

konumda idiler.²¹³ Nitekim dar alanda göçerlik eden bir çok Yörük taifesinin kısa zamanda yerleşikliğe geçtiği bilinmektedir. Bu taifelerden biri olan Ulu Yörükler de 1455 veya daha öncesinde köylere yerleşmeye başlamışlardı.²¹⁴ Bu açıdan göçerliği ifade eden Yörük kavramı, coğrafya-kültür ilişkisi çerçevesinde şekillenen sosyo-ekonomik tercihlerin adı veya tanımı olarak değerlendirilebilir.²¹⁵ Dolayısıyla Ulu Yörüklerin, sosyal, iktisadi ve içtimai bakımdan yerleşik hayata daha yakın, kısa mesafeli ve dağ/dikey yönlü bir yaylak-kışlak hayatı sürmesi, onların Yörük olarak adlandırılmasına neden olmuştur yorumu yapılabilir.

Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk adını meydana getiren kelimelerin mana ve menşeleri ayrıntılı olarak ele aldıktan sonra bu isimlendirmenin tamamı hakkında bir değerlendirme yapabiliriz. Buna göre Etrak kavramıyla Orta Asya bozkır aidiyeti ile İlhanlı hâkimiyetine, Yörük kavramıyla taifenin coğrafi ve içtimai yaşayış şekline, Ulu/Büzürk kavramıyla da kapladığı alanın büyüklüğüne ve nüfus yoğunluğuna veya büyük bir devletin bakiyesi olmasına atıf yapılmış olmalıdır. Ayrıca Ulu Yörük'ün isim almasına dair bir başka görüş ise Faruk Sümer'den gelmiştir. Ona göre bu ad Moğollar döneminde Anadolu'ya gelmiş kalabalık bir Moğol topluluğu olan ve aynı zamanda bakiyelerine Ulu Yörük içinde rastladığımız Cavungar (Çungar) beyi olan Ulu Bey'den gelmiş olması ihtimal dâhilindedir.²¹⁶

2.3 ULU YÖRÜK'ÜN BÜYÜK BİR TEŞEKKÜL HALİNE GELMESİ

Osmanlı Devleti'nde boy, taife, aşiret, bölük, cemaat oba, tir vs. idari ve sosyal yapılanma içerisinde olan konar-göçerlerin, farklı idari ve iktisadi organizasyonlar çerçevesinde toplandıkları görülmektedir. Bu bağlamda Cengiz Orhonlu Anadolu'da

²¹³ Sadullah Gülten, *Atayurttan Anayurda Yörükler*, s. 44

²¹⁴ BOA. TD. nr. 02, s. 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 304, 343,350, 351, 352.

²¹⁵ Üçler Bulduk, "Akkoyunlulardan Koyun Baba'ya: Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Tüklerde Koyun Kültürü" s. 365.

²¹⁶ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 138

aynı hayat tazını benimsemiş, fakat oluşumları itibariyle farklılıklar arzeden konar-göçerleri; “1- Bir boydan ibaret olan ve müstakil bir teşekkül halinde bulunanlar, 2- Bir boydan ayrılmış ve zamanla çoğalarak sayıları dörtten on altıya veya daha fazla olan oymaklar grubu ki, bunlar genelde reislerinin ismiyle anılmışlardı. 3- Federasyon şekli gösteren kuruluşlar; Ana teşekküllerinden ayrılmış olan muhtelif oymakların birleşmesinden meydana geldiği gibi, bir teşekkülden ayrılıp küçük grupların birleşmesinden de meydana gelebilir”²¹⁷ şeklinde üç grupta toplamıştır.

Yukarıdaki sınıflandırmayı göz önüne aldığımızda, üçüncü gruba dâhil olduğu anlaşılan Ulu Yörük, ana boylardan ayrılan muhtelif oymakların bir araya gelmesinden müteşekkildi. Dolayısıyla böyle büyük teşekkülleri klasik boy tasnifine tâbi tutmak mümkün ve mantıklı değildir. Çünkü teşekkülün içinde Çungar, Çavurcu, Sıraçlı, Samagar isimleriyle anılan Moğol bakiyeleri ile Halep Türkmenleri içerisinde rastladığımız İnallı, Dulkadirli Türkmenleri içerisinde de bulunan Akçakoyunlu cemaatleri yer almaktadır.²¹⁸ Öte yandan yirmi dört Oğuz boyundan Çepni, Dodurga, Kızık ve Salur boylarına mensup bölükler²¹⁹ ile Kayı boyu ile ilişkilendirilen Karakeçililer de bu teşekkül içerisinde bulunuyordu.²²⁰ Ayrıca Safevi Devletinin kuruluşuna katılan Ustacalı oymağının Orta Anadolu’da kalan bir obası ile aynı şekilde İran’a giden Girampa bölüğünün geride kalan oymakları Ulu Yörük içerisinde hayatlarını devam ettiriyorlardı.²²¹

²¹⁷ Cengiz Orhonlu, *a.g.e*, s. 15, 16. Ayrıca bkz.: Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 23.

²¹⁸ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 137, 138; Aynı Yazar, “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irakta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış”, s. 514.

²¹⁹ Yazıcızade Ali, *a.g.e*, s. 6, 7, 24-27.

²²⁰ Üçler Bulduk, “İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri”, s. 37-39.

²²¹ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 137, 138, Aynı Yazar, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara, 1999, s. 165; *Tarih-i Kızılbaşan*, Tercüme ve Notlar, Tufan Gündüz, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 75-80.

Ulu Yörük'ün büyük bir teşekkül haline ne zamandan beri getirildiği hususu ise tahminden ileri gitmemektedir. Fakat teşekkül içerisinde Çungar, Çavurcu, Sıraçlı, Samagar gibi Moğolca isim taşıyan bakiyelerin bulunması ve Ulu Yörüklerin idari-sosyal teşkilatının İran'da, Moğollardan itibaren idari ve mali yöre anlamında kullanılan bölük²²² esasına göre düzenlenmesi, Moğol idarecilerinin bölgedeki konar-göçerleri bir sisteme dâhil ettiğini akla getirmektedir.²²³ Bu bakımdan Ulu Yörük'ün menşei Moğol hakimiyetine kadar eskiye götürülebilir. Ancak Anadolu'daki Moğol hakimiyetinden bahseden *Camîu't-Tevarih*, *Müsameretü'l-Ahbar*, *Karamanname* ve *Selçukname* gibi eserlerde Ulu Yörük adlı bir konar-göçer gruba rastlanmamaktadır. Ayrıca biraz daha yakın dönemi, Kadı Burhaneddin dönemini anlatan *Bezm u Rezm*'de de Ulu Yörük adına tesadüf edilmemektedir.

XIII. ve XIV. yüzyıllara ait kaynaklarda Ulu Yörük ismine tesadüf edilmese de Ulu Yörük'ün alt birimlerini oluşturan Salur, Dodurga, Çungar ve İnallı gruplarının Osmanlı hakimiyetinden evvel bölgede müstakil olarak faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir.²²⁴ Fakat bu grupların İlhanlı, Eratna ve Kadı Burhaneddin devletlerinin idari ve mali sistemi içerisinde ne şekilde yer aldıkları belli değildir. Ancak Moğollların Anadolu'daki üç vergi kalemlerinden birinin göçebe illerin hayvanlarından alınan *qoççur/kopçur* olması,²²⁵ buradaki göçerlerin bir iktisadi ve idari yapıya bağlı

²²² Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 137.

²²³ Erhan Afyoncu, *a.g.m*, s. 1.

²²⁴ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e*, s. 53, 269, 272, 304; Mehmed Neşri, *a.g.e*, C. I, s. 387, 395, 401. Çungarlar için ayrıca bkz. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 66, 70, 82.

²²⁵ Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti (1)", s. 18, 19. "Reşüdidin'e göre "köylülerin qoççuru" senede iki defa alınıp bir kısmı Nevruz Celaliden başlayıp yirmi gün zarfında, diğer kısmı mizanın birinden yirmisine kadar vakit içinde alınır. "göçebelerin qoççuru" sene bidayetinde, yani Nevruz Celaliden başlayıp yirmi gün zarfında alınır." Aynı yazar, *a.g.m*, s. 19. Ayrıca bkz. W. Bartold, "İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet", *THTM*, C. I, İstanbul, 1931, s. 135-159.

olduklarını göstermektedir. Ayrıca Abdullah Gündoğdu, bozkır devletlerinin tebalarını dini ve etnik anlamdan ziyade iktisadi tercihlerine göre taksim ettiklerini ve dolayısıyla İlhanlı hakimiyeti devrinde Anadolu kır hayatının yeniden örgütlenecek yeniden üretildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yazar Boz Ulus ve Ulu Yörük gibi teşkilatların İlhanlı döneminin bir kalıntısı olabileceğini öne sürmüştür.²²⁶

Anadolu’da Moğol hakimiyeti döneminde bu düşünceyi destekler nitelikte düzenlemelerin olduğu görülüyor. Nitekim Anadolu, Argun zamanında başında mültezimlerin bulunduğu iki mali bölgeye ayrılırken, bu sayı Gazan Han zamanında dörde çıkmıştır. Buna göre Vezir Cemaleddin Diyarbakır, Cemaleddin Tiflisi Amasya ve Samsun, Pervane İzzeddin Mehmed Kastamonu ve Müstevfi Şerafeddin Osman Niğde bölgesine mültezim olarak tayin edilmişlerdir.²²⁷ Dolayısıyla buralarda bulunan konar-göçer taifeler de bu mali bölgelerin reyası idiler.

Ulu Yörük’ün idari, iktisadi ve sosyal yapısının Moğol idaresi sisteminden izler taşınmasına ve birçok bölüğün Moğol menşeli olmasına rağmen, mezkur taifenin Osmanlı döneminde büyük bir teşekkül haline dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Çünkü merkezi devlet anlayışının bir gereği olarak, konar-göçerlerin bir araya getirilerek daha kolay idare edilebilir teşekküllere dönüştürülmesi Osmanlı Devleti’ne özgü bir durumdur. Osmanlı idaresindeki Ulu Yörük taifelerinin ilk izlerine Kanuni dönemi Ankara kanunnamelerinde II. Murad dönemine (1421-1451) yapılan atıflarda rastlanmaktadır. Kanunnamede “...*Bunları (Ulu Yörük) avarıza katmaya ve incidmeye*

“Reşideddin’in Rum ve başka vilayetlerde göçebe kabilelerinin reisleri idaresinde baktırılan 250 000 kadar koyunu ve başka hayvanları olmuştur, ki yün ve ba(ğ)ırsaklarının hasılatı Tebriz’deki Rabi’ Reşidi’ye tahsis edilmiştir.” Z. Velidi Togan, “Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’ya Ait Kayıtlar” *İÜİFM*, C. XV, (1-4), İstanbul, 1953-54, s. 37.

²²⁶ Abdullah Gündoğdu, “Türk dünyasında Dini Hayat Üzerinde Cengiz Etkisi”, *Orta Asyada İslam Ansiklopeisi*, C.II, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara-Türkistan, 2012, s. 1049.

²²⁷ Abdulkadir Yuvalı, *a.g.m.*, s. 590.

ve üşendirmeye deyu merhumun Sultan Murad ve Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid ve Sultan Selim tabe serahum nişan-ı şerif verip...” şeklinde ifade edilmektedir. Bu kanunnamede Ulu Yörük taifelerinin II. Murad döneminden itibaren angaryalardan ve bütün avarız-ı divaniyelerden muaf tutulduklarına dair hükümler yer almaktadır.²²⁸

Ulu Yörük teşekkülüne yapılan en eski atıf Ankara kanunnamesinde II. Murat döneminden başlatılsa da onu izleyen diğer bir atıf II. Mehmed dönemine aittir. Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörük taifelerine ait kayda 1455 tarihli Sivas Sancağı tahrir defterinde tesadüf edilmektedir. Bu defterde Ulu Yörük'ü meydana getiren bölükler zikredilmezken, Hüseyinabad Kazası'na tâbi Alaç, Geçid, Akpınar, Kızıllar, Kulağuzlu ve Yağlı karyeleri ile Gökviran, Sapmaz ve Güdül Kaya mezralarının, Özükaşağı Nahiyesi'ne tâbi Kilise Alanı Karyesi'nin ve Zile Nahiyesi'ne tâbi Savcı, Kara Öyük, Belciş ve Sarrac karyelerinin Ulu Yörük köyleri olduğu belirtilmiştir.²²⁹ Sonradan Ulu Yörük'e dahil edilen İnallı Etraki ile Turhal Yörükleri (Dodurga) de bu tarihli defterde yer almaktadır.²³⁰

1455 tarihli defterde İnallıların ve Turhal Yörüklerinin cemaatleriyle birlikte kaydedilip, Ulu Yörük'ün bölüklerine yer verilmemesi bölgenin ya tam manasıyla tahrir edilememiş olmasını ya da teşekkülün idari ve sosyal yapılanmasının hala tamamlanmamış olduğunu göstermektedir.²³¹ Bu tarihte Ulu Yörük'ün bölüklerine yer verilmemesi veya bölük ayrımının henüz yapılmaması adı geçen taifenin Osmanlı döneminde büyük bir teşekkül haline dönüştürüldüğüne bir işaret de olabilir. O halde 1455 tarihinden sonra Eyalet-i Rum'da bulunan bazı konar-göçer gruplar, Ulu Yörük ismi altında toplanmış ve yeniden düzenlenmiştir, şeklinde bir değerlendirme

²²⁸ KKA. TD. nr. 76, v. 32b.

²²⁹ BOA. TD. nr. 02, s. 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 304, 343,350, 351, 352.

²³⁰ BOA. TD. nr. 02, s. 235-239, 256-262.

²³¹ Erhan Afyoncu, a.g.m, s. 2.

yapabiliriz. Nitekim bir sonraki 1485 tarihli Sivas mufassal defterinde bölgede faaliyet gösteren yirmi yedi muhtelif bölük, Ulu Yörük Türkleri adı altında büyük bir konar-göçer teşekkülü meydana getirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin büyük göçer grupların idaresini kolaylaştırmak, devletle olan ilişkilerini güçlendirmek ve aralarında oluşan problemleri daha kolay çözmek adına konar-göçer kadılıkları oluşturduğundan daha önce bahsedilmişti. Dolayısıyla 1485 tarihinde Orta Anadolu'nun muhtelif kazalarına dağılan ve yirmi yedi bölükten oluşan Ulu Yörük teşekküllerine bir kadı tayin edilmek suretiyle de kaza statüsü verilmiştir. Teşekkülün kaza statüsüne ne zaman getirildiğine dair kesin bilgilere sahip olmamakla birlikte, 1513 tarihinde Eyalet-i Rum merkezinin Amasya olduğunu gösteren TSA. 929 numaralı defterde kadısı Mevlana Boyacızade Hüseyin olan ve ayrı bir ismi bulunmayan bir "Yörük Kazası" kaydedilmiştir.²³² Bu kaza kuvvetle muhtemel Ulu Yörük'ü işaret etmektedir. 1528 tarihli kadılık defterinde ise Ulu Yörük Kazası'nın kadısı Mevlana Hızır idi.²³³ Yine 1530 tarihinde yevmiyesi 50 akçe olan bir kadı, Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk kazasında görev yapmaktaydı.²³⁴ Bu bilgiler çerçevesinde Ulu Yörük teşekküllerine 1513 tarihinden itibaren kaza statüsü verildiği anlaşılmaktadır.

2.4 ULU YÖRÜK'ÜN İDARİ ve SOSYAL YAPISI

Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi²³⁵ büyükten küçüğe doğru eyalet, sancak, kaza/nahiye ve karye şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bu idari teşkilatlanma içerisinde Ulu Yörük'ün ana gövdesi, Rum Eyaleti'ne bağlı Sivas Sancağı'nın bir göçer kazasını teşkil etmekteydi. Bu cümleden olarak Ulu Yörük kazası da kendi içerisinde Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare şeklide üç kola ayrılmakta idi. Bu birimlerin altında da bölükler

²³² TSA. *Kadılık Tevcih Defteri nr. 929*, v. 8a.

²³³ TSA. *Kadılık Tevcih Defteri, nr. 5335*, s. 2. "Kaza-i Ulu Yörük Mevlana Hızır".

²³⁴ BOA. *TD. nr. 387*, s. 492; Kaza-ı Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk: "Kaza-i fi yevm 50"

²³⁵ Osmanlı idari teşkilatının ayrıntılı izahı için bkz. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 1-38.

ve cemaatler yer alıyordu. Şimdi Ulu Yörük teşekküllerini oluşturan bu idari birimlerin ne olduğunu ayrıntılı olarak ele alalım.

2.4.1 Ulu Yörük'te Üç Ana Kol; Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare

Eyalet-i Rum'da bulunan Ulu Yörük teşekküllerinin idari teşkilatlanması kendi içerisinde Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare olarak üç kola ayrılmaktaydı.²³⁶ Bu idari yapılanmanın ne zaman ve ne amaçla ihdas edildiği hususu açık olmamakla birlikte Ulu Yörük'ün yer aldığı 1455, 1485 ve 1520 tarihli tahrirlerde böyle bir idari düzenlemeye rastlanılmamaktadır. Fakat 1575 tarihli Sivas Yörükân defterinde bazı bölüklerin; Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare şeklinde ifade edilen idari ve sosyal birimlere tâbiyetleri vurgulanmıştır.²³⁷ Öyle görünüyor ki bu idari ve sosyal yapılanma en azından 1520 tarihinden sonra yapılmış olmalıdır. Tahrir kayıtlarında bölüklerin tamamının hangi idari kısım içinde yer aldığı belirtilmezken, 1575 tarihli kayıtlardan Aşağı Çungar, Ballı, Çapanlı, İkizli, Ustacalı bölükleri Ortapare, Özlü, Karafakihli, Turgutlu, Akçakoyunlu, Kuru Göllü, İzzedinli ve İdrisli, Karakeçili bölükleri Yüzdepare, Yukarı Çungar, Sıracı ve Dodurga bölüğü Şarkpare kazasına tâbiydi.²³⁸

Zikrettiğimiz idari ve sosyal yapılanmayla alakalı olarak araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymuşlardır. İlk olarak İlhan Şahin Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya gelmiş Moğol-Tatar ve diğer Türk unsurların yer alması ve adı geçen topluluğun İlhanlı hakimiyet sahası içerisinde bulunmasından dolayı böyle bir idari yapılanmaya gidilmiş olabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Kazak göçebelerinde rastladığımız Ulu Cüz, Orta Cüz, ve Kişi (Kiçi) Cüz idari

²³⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 197; Aynı Yazar, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irakta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış, s. 514; KKA. TD. nr. 16, v. 80b, 84b, 89b, 92a, 94b, 96b, 100a, 112b, 114b, 116b, 122a, 129b, 131a.

²³⁷ Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s. 3.

²³⁸ Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s. 3; KKA. TD. nr. 16, v. 80b, 84b, 89b, 92a, 94b, 96b, 100a, 112b, 114b, 116b, 122a, 129b, 131a.

yapılanmasının Ulu Yörük teşekküllerindeki Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare idari yapılanmasıyla bir bağlantısının olup olmadığını gündeme getirmiştir.²³⁹ Faruk Sümer ise bu örgütlenmeyi Moğolların askeri teşkilatlanmasının bir yansıması olarak değerlendirirken, Yüzdepare (Yüzdeciler de denir) kolunun menşeyini Moğolların Yüzlük (Farsçada sade) teşkilatına dayanabileceğini belirtmiştir. Bu açıdan aynı yazar Anadolu’da 52 oymağa ayrılan Moğol-Tatar gruplarının her yüz çadırına bir yurt tahsis edildiğini vurgulamış ve aynı zamanda Moğolların askeri teşkilat yapısının hala XVI. yüzyılın sonlarına doğru varlığını devam ettirdiğini ifade etmiştir.²⁴⁰

Faruk Sümer Ulu Yörük’ün Yüzdepare kolunun menşeyini, Moğolların askeri teşkilat yapısının XVI. yüzyıldaki bir yansıması olarak değerlendirirse de bu kavramın konar-göçerlerin iktisadi sorumlulukları münasebetiyle verilmiş olması gerekir. Osmanlı döneminde de Yüzdeciler ismiyle anılan Yörükler, her yüz koyunda kırk akçe verdikleri için bu adla anılıyorlardı.²⁴¹ Lindner’in Bertold Spuler’e dayandırdığı ifadesine göre, bu verginin kökeni yüzden fazla hayvanı bulunan sürü sahiplerinin yüzde bir vergi verdiği, yüz hayvandan az olan sürü sahiplerinin vergi dışı kaldığı, ilk dönem Moğol vergi uygulamasına uzanıyordu.²⁴² Öte yandan bu vergi uygulamasının en güzel örneğini Çavurcu bölüğünde görmekteyiz ki, 1485 tarihinde Halife Cafer Bey Hazretleri bunları (Çavurcu bölüğünü) isimleriyle görüp, “yüz koyunda bir koyun vereler

²³⁹ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 192, 193; Faruk Sümer, “XVI. Asırda Anadolu’da Moğollar”, s. 116, dipnot 24, 137.

²⁴⁰ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 115, 116.

²⁴¹ Feridun Emecen, “Ağnam Resm-i”, *DİA*, C. I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 478, 479; Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 5, İstanbul 1993, s. 204.

²⁴² Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 98; “Bu vergi sadece yüz hayvanlık sürü sahiplerinden alınacak ve bunlar mallarının %1’ini verecekti.” Bertold Spuler, *İran Moğolları*, TTK. Ankara, 2011, s. 336, 337.

diye ellerine mektup vermişti” şeklinde bir not düşülmüştür.²⁴³ Yine Ulu Yörük içerisinde vergi mükellefiyetleri münasebetiyle “*Yüzdecıyan-ı Etrakiye Hass-ı Şehzade Tale Bekahu*” olarak kaydedilen Kuru Göllü, Çomaklı, Özlü ve Çavurcu bölükleri yer almaktaydı. Ayrıca 1485 tarihli 19 numaralı defterin fihristinde “*Etrak-i Büzürk maa Yüzdecıyan*” ifadesi kullanılmıştır. Bir sonraki tahrirde (1520) yukarıda Yüzdecıyan olarak ifade edilen bölüklere düşülen “*yüzdecilermiş şimdi iki koyuna bir akçe verirler*” ifadesi, bu ismin vergi mükellefiyetleri dolayısıyla verildiğinin en somut örneklerindedir.²⁴⁴

Yukarıda bahsedilen idari örgütlenmeler askeri ve iktisadi ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlenmiş olsalar da, bu örgütlenmeler zamanla askeri ve iktisadi anlamlarından uzaklaşarak sivil idari bölgeleri ifade eden kavramlar halini almış olmalıdır. Dolayısıyla Ulu Yörük teşekküllerindeki Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare kavramlarının menşeyini bu minvalde değerlendirebiliriz. Burada Zeki Velidi Togan’ın tespiti önem arz etmektedir. Ona göre Türk/Moğol ordularının çoğu uruğlara göre teşkil edildiğinden, uruğ (klan) taksimatı her vakit askeri taksimat (on, yüz, bin, tümen, sağ, sol) ile muvazı (paralel) ve ancak ona tâbi olarak yaşamıştır.”²⁴⁵

Ulu Yörük teşekküllerinin kapsadığı alanın genişliği ve nüfus miktarının fazlalığı teşekkülün idaresini ve vergi tahsilini zorlaştırmıştır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın sonlarına doğru teşekkülü Ortapare, Yüzdepare ve Şarkpare olmak üzere üç kazaya ayırmış ve bu kazaları mukataalara vermek suretiyle de daha kolay vergi toplamayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti bu ayrımı yaparken de muhtemelen bölüklerin coğrafi konumlarıyla ekonomik geçmişlerini ve askeri pozisyonlarını göz önüne almıştır. Öyle ki Pare kelimesi cüz, parça, bölüm, kesinti,

²⁴³ BOA. TD. nr. 19, s. 388, 393.

²⁴⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 435, 464, 474, 481.

²⁴⁵ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 300, 301.

adet, kıta manalarına gelmektedir.²⁴⁶ Bu kelimeye getirilen yön kavramları ile Şarkpare (Doğu Bölümü), Ortapare (Orta Bölümü), Yüzdepare ise geçmişteki vergi mükellefiyetleri dolayısıyla Yüzdeciyân denilen bölümü işaret etmektedir.

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın yeni şartları içerisinde mali ve idari teşkilatlanmasında yeni düzenlemelere gitmiştir. Bu amaçla vergileri düzenli toplamak ve hazineye nakit para akışını sağlamak amacıyla mukata usulünü daha da yaygınlaştırmıştır. Buna paralel olarak vergi gelirlerinin toplanmasında esas olan kaza sayısını da artırmıştır.²⁴⁷ Dolayısıyla XVI. yüzyılın sonlarına doğru gördüğümüz bu düzenlemelerden Ulu Yörük teşekkülleri de nasibini almıştır. Nitekim Ulu Yörük'ün kollarından Şarkpare, Ortapare Yüzdepare başta olmak üzere İlbeyli, İnallı-Ballı, Karakeçili ve Çepni-Çungar kazaları ihdas edilmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti, konar-göçer grupları coğrafi konumlarına göre küçük kadılıklara ayırarak daha kolay idare etmeyi ve vergi tahsil etmeyi amaçlamış olmalıdır. Bundan dolayı XVI. yüzyılın son çeyreğinde mühimme kayıtlarından Ulu Yörük'e tâbi Yüzdepare kadısına, Ortapare kadısına ve Şarkpare kadısına olmak üzere pek çok hükmün gönderildiği anlaşılıyor.²⁴⁸ Diğer yandan XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Ulu Yörük'ün Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare kolları Sivas iline bağlı birer kaza ünitesini teşkil etmekteydi.²⁴⁹ Yine Atçeken (Esbkeşan) Oymakları da benzer şekilde Konya

²⁴⁶ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 958; www.osmanlicaturkce.com. 14.05.2017.

²⁴⁷ Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 22.

²⁴⁸ Bozok Sancağı Beyi Çerkes Bey'e ve Akdağ ve Şarkpare Kadılarına hüküm ki; BOA. *MD. nr. 41*, Hüküm: 11, s. 6, (987); Çorum ve Ortapare kadılarına hüküm ki, BOA. *MD. nr. 41*, Hüküm: 160, s. 75, (987); Ankara Sancağı Beyi ve Ankara ve Yüzdepare kadılarına hüküm ki, BOA. *MD. nr. 41*, Hüküm: 434, s. 191, (987).

²⁴⁹ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 214, 215, 217, 239.

Sancağı'na tâbi Turgud, Bayburd ve Eski İl olmak üzere üç kazaya ayrılmışlardır.²⁵⁰ Ulu Yörük'ün üç ana koluna/kazasına coğrafi bir sınır çizdiğimizde Yüzdepare kolu/kazası, genellikle İç Anadolu bölgesinin güneyi Bozok, Kırşehir, Aksaray'dan Ankara'ya, Şarkpare kolu, Bozok ve Sivas'a, Ortapare kolu ise daha ziyade İç Anadolu'nun kuzeyi Çorum ve Amasya'ya uzanmaktadır. Bu coğrafi tasnifi ayrıca mühimme defterlerinden de anlamak mümkündür (bkz. dn. 248).

Şarkpare, Yüzdepare ve Ortapare adlarının kaza olarak ifade edilmesinin yanında bazen cemaat adı olarak da zikredildiği tespit edilmiştir. Buna göre Mecidözü Kazası'nın Yozbeyi karyesi ile Keşlik mezrasında Yörükân-ı Ortapare diye isimlendirilen iki Yörük grubu yer almaktaydı.²⁵¹ Ayrıca Karahisar-ı Demirli Kazası'nın Nuhi Ziyaret karyesinde Cemaat-i Yüzdepare olarak kaydedilen bir grup bulunuyordu.²⁵² Yine Sorgun Kazası'nın Karakısık, Sarukaya (nd. Saru Kalascı) karyeleri ile Yassıpınar mezrasında Ortapare cemaati, Sarular, Doğuca İn ve Tavşan Avlangu karyelerinde Şarkpare cemaati yer almaktaydı.²⁵³

Yüzdepare adıyla anılan cemaatlerin büyük bölümünün Kırşehir'in merkez kazası ile Hacıbektaş, Süleymanlı, Keskin ve Çiçek Dağı nahiyelerinde yer aldıkları tespit edilmiş, özellikle Çiçek Dağı Nahiyesi'nde bulunan çok sayıda köy Yüzdepare cemaatleri tarafından kurulmuştur.²⁵⁴ Öte yandan kayıtlarda Kabile-i Yüzdeciyen veya

²⁵⁰ Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmımiş Doktora Tezi), Kayseri, 1995, s. 63.

²⁵¹ KKA. TD. nr. 12, v. 111b, 113a.

²⁵² KKA. TD. nr. 38, v. 234a, 234b.

²⁵³ KKA. TD. nr. 10, v. 155a, 158a, 200b, 209b.

²⁵⁴ Rafet Metin, *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, GÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmımiş Doktora Tezi), Ankara, 2007, s. 138-147; "Kırşehir Merkez Kazası'nda; İğdecik, Seba Sıracı, Köşker, Ahmed Viranı, Reyhan, Ağca Viran, Şa'banlu Kışlası, Kenelüce, Gökçe Öz nd. Bağdatlı, Budak Fakih, Maden Öyüğü, Kaya Fakih ve Çaylak karyeleri,

Taife-i Yüzdeciyân (Yüzdeciler) olarak geçen çok sayıda cemaatin Aksaray ve Koçhisar kazaları başta olmak üzere Eski İl, Ereğli, Niğde, Anduğu ve Ürgüp kazalarının muhtelif köy ve mezralarında buldukları anlaşılmaktadır.²⁵⁵

2.3.2 Ulu Yörük'te Bölük Kavramı

Bölük; büyük bir gruptan ayrılmış cemaat, fırka, takım, taife, hizip, zümre, kıta, kısım, cüz vs. anlamların yanında, yüz kişiden oluşan bir askeri birlik manasına da gelmektedir.²⁵⁶ Ayrıca Osmanlı idari sisteminde kaza veya konar-göçer taifelerin her bir bölümünü ifade eden idari, sosyal ve coğrafi adlandırmaya da bölük adı verilmektedir.²⁵⁷ Bölük tâbiri bazen cemaatin bir üst birimini, bazen de cemaatin bir alt birimini ifade edebiliyordu. Örneğin 1485 tarihinde Kırşehir'de bulunan Varsaklar'da bölük, cemaatin altında kaydedilirken, Ulu Yörük'te cemaatin üstünde

Hacıbektaş Nahiyesi'nde; Güllüce Asma, Dur Şeyh, Çatal Arkaç, İki Kuyu, Süleymanlı Nahiyesi'nde; Mandallu ve Mescid karyeleri, Keskin Nahiyesi'nde; Beşbüçak, Eşme-i Sarum Beylü karyeleri, Çiçek Dağı Nahiyesi; Sarular, Erikilü, Avcılar, Kara Demirci, Dereli, Orta Köy, Kısır, Ağca, Dere Kışla, Boğaz Kesen, Ahilü, Budak Kethüda, Yazılı, Birecik Oğlu, Çavundur, Kızılcalu, Kızılca Alan, Eclad-ı Kırık nd. Kızıl Mehmed, Karacalar nd. Yörük İlyas Kışlası, Durdular, Kalaycılı, Delüler, Bektaşlu, Pekmezci, Ezmezlü, Künküş, İn Suyu, Sırıklı, Yonca, Tiftik-i Zir, Tiftik-i Bala, Depeciklü, Hasıblü Yörük, Kanaklu, Aynalu Künbed, Dana Dilü, Koruca Eflak nd. Gözü Kızıl Kışlası, Haydar Fakih Kadı Kışlası nd. Hamza Fakihlü, Sakallu, Demürciler, Tatarlı, Hüseyinlü nd. Şeyhlü, Ilıca-ı Haydar, Şuayıblü, Kışlak-ı Tatar, Murad Viranı, Pınar nd. Karacalar, Yaruk, Ali Hacılu, Bedirlü, Kiçi Kalası, Düllü Hacı, Kara Seydi, Ümmetoğlu, Azizler, Kara Hasan, İlsuyu, İlsuyu diğer karyeleri Yüzdepare cemaatleri tarafından kurulmuştur.” Rafet Metin, aynı yer.

²⁵⁵ Doğan Yörük, “Aksaray Sancağı'ndaki Konar-Göçer Teşekküller (1500-1584)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, 2002, s. 391-394, 397-399. (ss.385-401)

²⁵⁶ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 148.

²⁵⁷ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 44, 45; Üçler Bulduk, “Çorum Sancağı I”, s. 161; İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 33.

kaydedilmiştir.²⁵⁸ Ayrıca Bozdoğan Yörüklerinden bazı gruplar ile Batı Anadolu'da Hamit ve Teke sancaklarında yer alan bazı cemaatler, bölük kavramıyla sınıflandırılmıştır.²⁵⁹ Dolayısıyla idari ve sosyal açıdan bölük tâbiri, cemaatin muadili mi yoksa cemaatin alt veya üst birimini mi ifade ediyor? Bunu anlamak oldukça güçtür.

Bölük tâbirinin kökeni, kullanım alanları ve ihtiva ettiği anlamlar üzerine, araştırmacılar farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Faruk Sümer XVI. asırda Ulu Yörük ve Dodurga (Turhal Yörükleri) denilen grubun bölük esasına göre kaydedilmesini onların kabilevi yapısından kaynaklandığını ve bölük tâbirinin İran'da Moğol devrinden itibaren idari ve mali yöre anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.²⁶⁰ Bu bağlamda İlhanlılar döneminde uruglara göre düzenlenen tümenlerin ve minglerin kendi kabile yurtları bulunuyordu. Zira bu kabile birliklerinin iâşesini karşılamak için onların yurtlarına yakın yerlerde ayrıca Çerig Yurtları tahsis edilmekte, böylece memleket bölüklere taksim edilmiş olmaktadır.²⁶¹

Öte yandan Bahaeddin Yediyıldız'a göre bölük; Osmanlı Devleti'nin ilk dönem tahrir kayıtlarında, belirli sayıda köyün bağlı bulunduğu, yerleşik idari düzenin parçaları olan niyabet ve divana eş değer bir idari üniteyi ifade etmekteydi.²⁶² Üçler Bulduk ise bölük tâbirinin, idari bir üniteden ziyade cemaatlerin alt kollarını meydana getiren birimlere verilen genel bir tâbirdir der.²⁶³ Örneğin Etrak-ı Ulu Yörük; Bölük-ü İlbeyli,

²⁵⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 291-338, 339-393.

²⁵⁹ Sadullah Gülten, *Atayurttan Anayurda Yörükler*, s. 68.

²⁶⁰ F Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 137; Aynı Yazar, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", *DTCF. Dergisi*, C. XI, (I. Sayıdan Ayrı Basım), TTK, Ankara, 1953, s.71.

²⁶¹ Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 289; Eratna ordusunu meydana getiren unsurlar arasında çerik denilen Moğol aşiret kuvvetleri de bulunuyordu. Kemal Göde, *a.g.e.*, s. 145.

²⁶² Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 44, 45.

²⁶³ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 161.

Bölük-ü Çepni, Bölük-ü Karakeçili, Bölük-ü Aksalur vs. Öte yandan Ulu Yörük'ün bölük sayısı 1485 tarihinde yirmi yedi, 1575'te ise otuz dört olarak tespit edilmiştir.²⁶⁴

Yukarıda bahsedilen bölük ve divan tâbirleri daha ziyade konar-göçer ve feodal yapıların etkin olduğu dönemlerin bir yadigârıdır. Uzun süre Moğol hâkimiyetinde kalmış yerlerde bölük tâbirine rastlanması ve Ulu Yörük'ü meydana getiren grupların bölük esasına dayalı kaydedilmeleri, bölgedeki Moğol idari ve askeri sisteminin Osmanlı Devleti'ndeki bir yansıması olarak da görülebilir. Bu görüşü destekleyen bir diğer kaynak Şikari'dir. Şikari "Keykubad zamanında Nogay Tatarı otuz bin er ile gelip Rum'a (Anadolu) çıkmışlardı. Keykubad bunlara riayet edip asker edinmiş idi. Bunlar yedi bölük idi. Her bir bölüğüne bu diyarların yaylağın ve otağın vermişlerdi. Bunlar şehre girmezler idi. Hemen etrafta olan yaylaklarda otururlar idi. Zira konar-göçer ulus idi. Her kim Rum'a şah olsa bunları asker edinir idi. Ol zamanda bunlardan yavuz asker yoğ idi."²⁶⁵ diyerek adeta Ulu Yörükleri tarif etmektedir.

Bölük gibi bu bölgeye has diğer bir idari ünite olan "divan"ların ne anlama geldiği de tartışma konusudur. Çorum Sancağı'nın yanı sıra Ordu, Çankırı, Bolu gibi Karadeniz'in özellikle iç ve orta kesimlerinde kullanılan divan tâbiri günümüz coğrafyacılara göre "köy öncesi bir iskan şekli"dir.²⁶⁶ Evliya Çelebi ise bu konuda bizim aradığımız tarihsel cevabı vermektedir. Evliya Çelebi, divan için, "Etrakin divan tâbir ettikleri, Selçukilerden sultan Alaaddin Asrı'nda Bolu Beği iken bu dağları feth ettikçe, aman vermek için divan edip, kös çaldığı yerlerdir ki hala divan lafzı ile tâbir olunur" der.²⁶⁷ Sonuç olarak Osmanlı Devleti, İran'da Moğol devrinden itibaren idari ve mali yöre anlamında kullanılan ve İlhanlılar vasıtasıyla Anadolu'ya taşınan bölük

²⁶⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b.

²⁶⁵ Şikari'nin *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1946 s. 118 (Haz. Mesut Koman).

²⁶⁶ Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 139; Benzer açıklama için ayrıca bkz.: Ali Tanoğlu, *Beşeri Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul, 1966, s. 252-253.

²⁶⁷ E. Çelebi, *Seyahatname C.II*, s. 175'den naklen Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı I", s. 139.

kavramını, hem niyabet, divan ve nahiye gibi yerleşik birimlerin muadili olarak, hem de konar-göçerlerin alt birimlerini ifade etmek için kullanmıştır.²⁶⁸

2.4.3 Ulu Yörük'te Cemaat ve Kışlak Kavramları

Bir araya toplanmış insan topluluğu anlamına gelen cemaat, Osmanlı idari ve sosyal sistemi içerisinde konar-göçer grupları oluşturan birimlerin her birinin genel adı olarak da kullanılmaktaydı.²⁶⁹ Bu açıdan bir veya birden fazla cemaatin bir araya gelmesiyle bölükler, bölüklerin bir araya gelmesiyle de Ulu Yörük teşekkülleri meydana gelmekteydi. Ancak adı geçen taifenin kışlaklara yerleştirilmesiyle Ulu Yörük, bölüklere bölükler de kışlaklara ayrılmıştır. Örneğin 1485 tarihinde *Etrak-ı Ulu Yörük Bölük-ü Akkuzulu Cemaat-i Koyunculu* şeklinde bir idari ve sosyal yapılanma söz konusu iken, 1520 ve 1575 tarihlerinde *Etrak-ı Ulu Yörük Bölük-ü Akkuzulu Kışlak-ı Aköz* şeklinde bir yapı karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁰ Dolayısıyla 1485 tarihli defterde kullanılan cemaat tâbirinin yerini 1520 ve 1575 tarihli defterlerde kışlak tâbiri almıştır. Bu durum Ulu Yörük taifelerinin konar-göçerlikten yerleşikliğe evrildiğinin bir göstergesi olmalıdır.

Burada 1520 ve 1575 tarihlerinde kullanılan kışlak kavramı, cemaat tâbirinin muadili olarak mı kullanılmıştır sorusu karşımıza çıkmaktadır. Erhan Afyoncu Ulu Yörük hakkındaki makalesinde kışlak sayısını cemaat sayısı olarak vermiştir. Öte yandan 1485 tarihinde Ballı bölüğünün bütün alt birimleri cemaat ile tâbir olunurken, aynı birimler 1520 ve 1575 tarihlerinde kışlak kavramıyla nitelenmiştir. Örneğin *Cemaat-i Tımarlı, Cemaat-i Kozcalu, Kışlak-ı Tımarlı, Kışlak-ı Kozcalu vs.*²⁷¹ Yine

²⁶⁸ F Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 137; Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 44, 45; Üçler Bulduk, “Çorum Sancağı I”, s. 161.

²⁶⁹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 170; Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 14; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 21.

²⁷⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 351-353; BOA. TD. nr. 79, s. 408, 409; KKA. TD. nr. 16, v. 44b-46a.

²⁷¹ BOA. TD. nr. 19, s. 353-356; BOA. TD. nr. 79, s. 476-481; KKA. TD. nr. 16, v. 84b-89b.

Karakeçili bölümünde *Cemaat-i Ali Hacı, Depecik ve Saclu Hamza* şekilde kaydedilen birimler 1520 ve 1575'te *Kışlak-ı Ali Hacı, Depecik ve Saçlu Hamza* olarak kaydedilmiştir.²⁷² Bu durum muhtemelen Ulu Yörük teşekküllerine kışlaklar tahsis edilirken mevcut cemaat isimlerinin kışlak ismi olarak verildiğini göstermektedir. Kulağuzlu bölümünde ise bazı birimler *Kışlak-ı Ömer Hacı der Kışlak-ı Delü Hüseyin, Kışlak-ı Musa Kethüda der Kışlak-ı Gök Arslan, Kışlak-ı Süleyman der Kışlak-ı Senik ve Kışlak-ı Yaramış Fakih der Kışlak-ı Kuyucak* şeklinde kaydedilmiştir.²⁷³ Burada ikinci kısımda kullanılan kışlak tâbirinin bir yeri/yerleşmeyi ifade ettiği açık bir şekilde görülürken, birinci kısımdaki kışlak, cemaat kavramının yerine kullanılmış olmalıdır. Aksalur bölümü ise bütün tahrirlerde cemaat tâbiriyle nitelenen birimlerden oluşurken bu durum onlara hala bir kışlak yeri tahsis edilmediğini göstermektedir.²⁷⁴

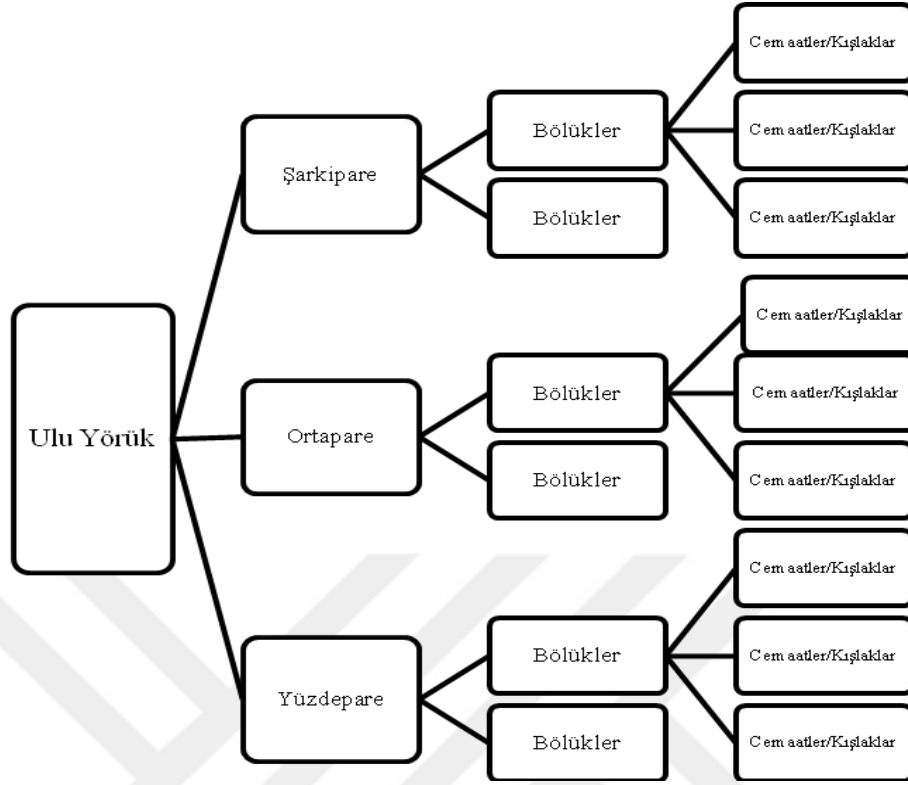
Ulu Yörük teşekküllerinin yukarıda bahsettiğimiz iç içe geçmiş kümeleri anadılan idari ve sosyal yapısı aşağıdaki modellemeler üzerinden daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca bu yapı Bozkır/Türk kültürünün sosyal yapısı ile karşılaştırılarak benzerlikler yada farklılıklar ortaya konabilir.

²⁷² BOA. TD. nr. 19, s. 364, 366; BOA. TD. nr. 79, s. 466, 468; KKA. TD. nr. 16, v. 132a, 139a, 141a.

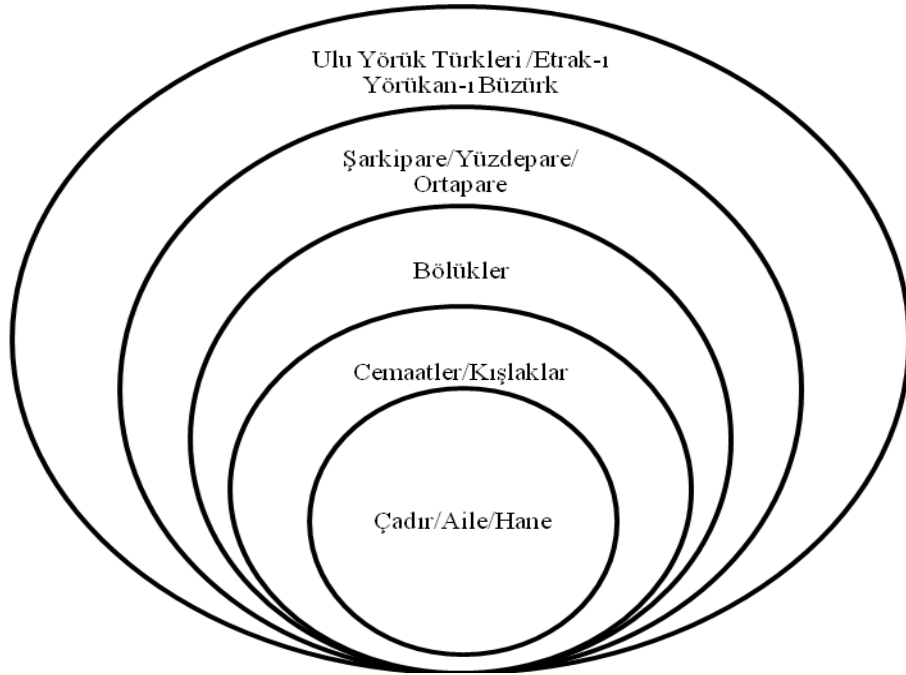
²⁷³ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

²⁷⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 342-344; BOA. TD. nr. 79, s. 410-412; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a.

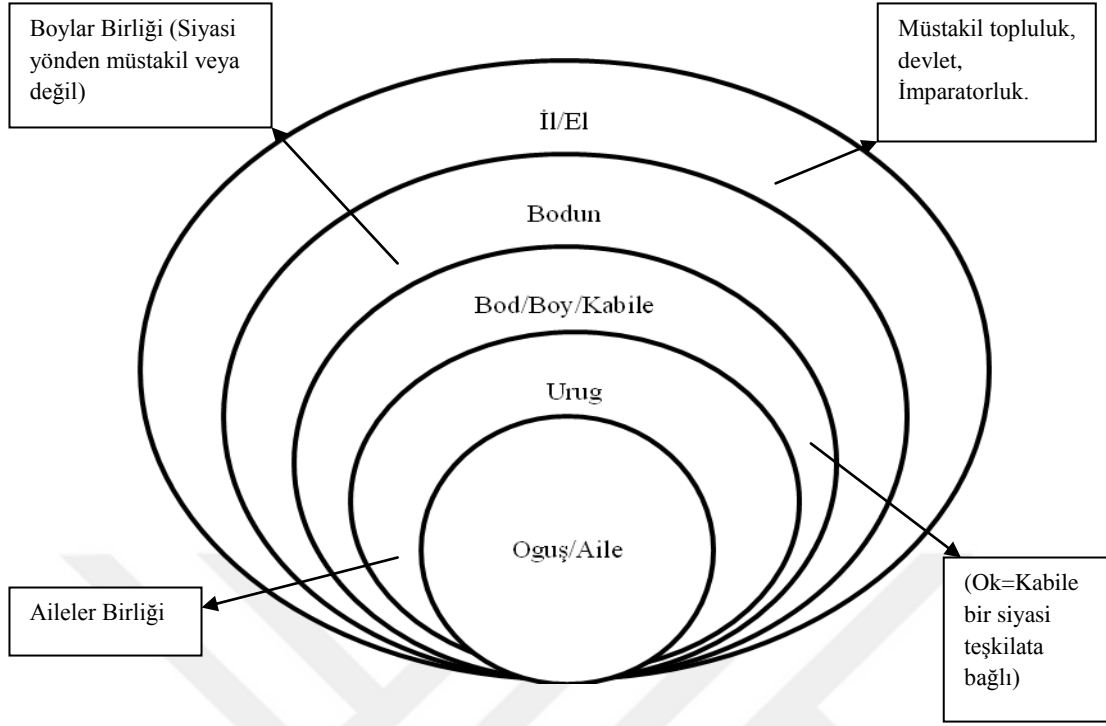
Şekil 1: Ulu Yörük Teşekküllerinde İdari ve Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.

Şekil 2: Ulu Yörük Teşekküllerinde İdari ve Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.

Şekil 3:Bozkır/Türk Kültüründe Sosyal Yapıyı Gösterir Bir Modelleme.

2.4.4 Ulu Yörük'te İdari Görevler ve Görevliler

Anadolu'da konar-göçer taifeler, belirli bir idari düzenin parçaları olarak çerçevesi devlet tarafından çizilen kanun ve kaidelere bağlı olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti, yerleşiklere göre daha serbest bir hareket kabiliyetine sahip olan konar-göçerlerin kontrolünü sağlamak, merkeze bağlılıklarını artırmak ve vergi tahsillerini kolaylaştırmak amacıyla kendi içlerinden görevliler atamaktaydı. Bu görevlilerin başında ise boy beyleri, kadılar, kethüdalar, voyvodalar, eminler ve amiller vs. gelmekteydi. Şimdi Ulu Yörük teşekküllerinde vazifeli olan idari ve iktisadi kadroları daha ayrıntılı olarak ele alalım.

Kadı: Osmanlı Devleti merkezi devlet anlayışının bir gereği olarak, büyük nüfus kitlelerine sahip konar-göçerlere kadılar tayin etmek suretiyle kaza statüsü vermiştir.²⁷⁵ Bu kazalara tayin edilen kadılar her türlü adli ve idari işlerden sorumlu olurken, genel

²⁷⁵ Tufan Gündüz, "Konargöçer", s. 162; İlhan Şahin, "Göçebeler" *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 32, İstanbul, 2000, s. 381; Vahid Çubuk, *a.g.m*, s. 434.

olarak görevleri devlet ile konar-göçerler arasında bağlantıyı kurmak, cemaatler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek, devlet adına görev yapan vergi memurlarına karşı cemaatlerin hukukunu korumak, aynı şekilde devletin hukukunu cemaatlere karşı korumak, asayiş bozukluklarını gidermek, kethüdaları ve voyvodaları merkeze bildirmek, ekonomik ve sosyal sıkıntılara çözüm bulmak idi.²⁷⁶

Ulu Yörük teşekkülleri de, yukarıda bahsedilen kadı tayin edilmek suretiyle, kaza statüsü verilen gruplar arasındaydı. Nitekim 1513 tarihinde Eyalet-i Rum merkezinin Amasya olduğu dönemde Yörük kazasının kadısı Mevlana Boyacızade Hüseyin idi.²⁷⁷ 1528 tarihinde ise Ulu Yörük kazasında görev yapmak üzere Mevlana Hızır'a? kadılık vazifesi tevcih edilmiştir.²⁷⁸ Öte yandan XVI. yüzyılın sonlarına doğru Ulu Yörük kazası kendi içinde, Şarkpare, Ortapare, Yüzdepare, İlbeyli, Çepni-Çungar ve İnallı-Ballı ve Karakeçili gibi daha küçük kadılıklara ayrılmıştır. Ancak bu kadılıkların (kazaların) belirli bir idare merkezleri olmadığından, kadılar ya cemaatler arasında gezerek ya da cemaatlere yakın bir yerleşim yerlerinde oturarak idari ve adli vakalara bakıyorlardı.²⁷⁹

Ulu Yörük teşekküllerine mensup bölüklerin aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi noktasında kadılara müracaat ettikleri görülürken, bu mahkemelerin nerede kuruldukları ve yargılamaların ne suretle yapıldığı bilinmemektedir. Fakat 1546 tarihinde merkezden Karaman valisi şehzade Mustafa, lalası Hüseyin'e ve Ulu Yörük kadısına gönderilen bir fermanda Karakeçili cemaatinden Herekçi Oğulları ve Bozok'tan Ağçeli ve Arslan Hacılı cemaatlerinin davalarının görülmesi istenmiştir.²⁸⁰ Ayrıca konar-göçerlerin davaları Yörük kadılarından başka, buldukları kazanın

²⁷⁶ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 44, 45.

²⁷⁷ TSA. *Kadılık Tevcih Defteri nr. 929*, v. 8a.

²⁷⁸ TSA. *Kadılık Tevcih Defteri, nr. 5335*, s. 2.

²⁷⁹ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 44.

²⁸⁰ BOA, *Dosya No:3, 953 z 29, 151*.

kadısına da havale edilebiliyordu. Örneğin Tokat kazası dâhilinde Aladdin karyesi halkı ile Emir Seyidlü cemaati arasındaki mera ihtilafı Tokat kadısına havale edilmiştir.²⁸¹ Diğer yandan kadılar tarafından çözümlenemeyen konular mektup veya adam göndermek suretiyle divana sunulabiliyordu. Örneğin Sivas kadısına gönderilen hükümde Şarkpare Yörüklerine tâbi Koyunlu cemaati ahalisinden Pir Bende, emin ve amillerin rüsumlarını kanun üzere almayıp fazladan aldıklarını, beylerbeyi ve subaşların, cürm ve cinayet talep ettiklerini, yaylak ve kışlak parası istediklerini merkeze bildirmiştir.²⁸² Bir başka hükümde ise Ortapare kazasına tâbi İlbeyli Yörüklerinden kanundan fazla vergi alan emin ve amillerin merkeze şikâyet edildikleri görülüyordu.²⁸³

Kethüda: Ulu Yörük gibi kaza statüsü verilmiş büyük teşekküllerin genel idaresinden kadılar sorumlu iken bölük, cemaat, tir vs. alt birimlerin idaresinden berat verilmiş olan kethüdalar sorumluydu.²⁸⁴ Cemaatlerin idari ve sosyal sorumluluğunu üzerine alan kethüdalar, cemaat düzeninin sağlanması, tahrirlerin yapılması ve vergilerin toplanması gibi konularda idari görevlilerin en önemli yardımcılarıydı.²⁸⁵ Kethüdaların cemaat içerisinde olmasına gereken ihtimam gösterilmesi

²⁸¹ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 45, 46.; BOA, MD. nr. 1, Hüküm: 1380, s. 240, (962). Burada yerleşikler ile konar-göçer arasındaki davalar yerleşikler esas alınarak yapılmış olmalıdır.

²⁸² Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 56-58; BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 2, s. 1, (987).

²⁸³ BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 194, s. 84, (987).

²⁸⁴ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 50; Aynı Yazar, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 66; Ayrıca bkz. İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 173-183; Yusuf Haçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 22, Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", s. 511.

²⁸⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 51.

mecburiyetindeydi. Aksi halde kethüda tayinine müsaade edilmezdi.²⁸⁶ Cemaat içindeki ileri gelen ailelerden seçilen kethüdalar, istisna durumlar dışında babadan oğla geçen irsi bir özellik gösteriyordu.²⁸⁷ Bu nedenle cemaat idaresindeki kethüdalık pozisyonu boşaldığında yerine hemen kethüdanın oğlu tayin ediliyordu. Örneğin Ortapare Kazası'nda Ulu Yörük cemaati kethüdalarından Kılıç'ın vefat etmesi üzerine, kethüdalık vazifesine oğlu Cihan Şah tayin edilmiştir. Yine Yüzdepare Kazası'nda Akçakoyunlu'ya bağlı Uzunlu cemaatinden Mustafa kethüdanın vefat etmesiyle, yerine oğlu Hüseyin görevlendirilmişti.²⁸⁸ Bu şekilde mühimme kayıtlarında kethüdalık vazifesinin irsi bir özellik gösterdiğini anlatan pek çok hüküm yer almaktadır.

Kethüda tayinleri sadece kethüdaların vefatıyla yapılmıyordu. Öyle ki kadıların merkeze gönderdikleri şikâyetler, vergi tahsilindeki ihmal ya da yararlılıklar kethüdaların azledilmesinde veya görevlendirilmesinde etkili olabiliyordu.²⁸⁹ Cemaat ileri gelenleri tarafından belirlenen kethüda adayı kazanın kadısı veya voyvodası marifetiyle merkeze sunulurdu. Merkez de ihtiyar heyetinin ve kadının olurluğunu almış olan kişinin kethüdalık beratını onaylardı.²⁹⁰ Kethüdalık vazifesinin tevcihinde kadıların

²⁸⁶ BOA. MD. nr. 92, Hüküm: 125, (1067); “Zile kadısına ve (?) Voyvodasına hüküm ki, Yüzdepare cemaati gelip Göni ve Özlü nam kabilelere ahardan (dışarıdan) kethüda ola gelmiş olmayıp, içlerinden olur iken hala ahardan bazı kimesneler kethüda olmalarıyla onların men'i için yazıldı.”

²⁸⁷ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 175; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 51.

²⁸⁸ BOA. MD. nr. 1, Hüküm: 1199, s. 207, (961); BOA. MD. nr. 4, Hüküm: 462, s. 44, (967).

²⁸⁹ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 52; Yüzdepare cemaati kethüdası Pir Ahmed Durak'ın mal-ı miri tahsilindeki ihmalden dolayı Kubad bin Hüseyin'in tayin edilmesi. BOA. MD. nr. 1, Hüküm: 1220, s. 209, (961); Yüzdepare kazasının Emrelü ve Yavamişlü ve İsalu karyelerine miri tahsilâtında hizmeti görülen Gülhayrın kethüda tayini. BOA. MD. nr. 4, Hüküm: 1964, s. 188, (968).

²⁹⁰ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 178, 179; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 51, Aynı Yazar, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 66, 67;

olurunun alındığına dair pek çok hüküm yer almaktadır.²⁹¹ Ulu Yörük içerisindeki hemen hemen her bölük ve cemaat için kethüdalar tayin edilmiştir. Özellikle 1485 tarihinde bölüklerin altındaki cemaatler kethüdalarının isimlerini almışlardı. Örneğin, *Girampa bölüğüne tâbi Cemaat-i Hamza Kethüda, Cemaat-i Musa Kethüda, Cemaat-i Mehmed Kethüda, Cemaat-i Çırak Kethüda* vs. bu isimlerin ayrıca kethüdalık vazifesini de yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.²⁹² Öte yandan Ulu Yörük'e tâbi cemaatlerin nüfus fazlalığına göre bir veya iki kethüda müşterek görev yapabiliyordu.²⁹³ Kethüdaların hangi cemaatte vazifeli olduğu ise bölükler ve cemaatler kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Voyvoda, Emin ve Amiller: Vergi kalemleri içerisinde padişah veya şehzade hasları içerisinde kaydedilen konar-göçer teşekküllerin vergi tahsilinden voyvodalar (Türkmen ağası), eminler ve amiller sorumluydu.²⁹⁴ Vergi toplama dönemlerinde bir yıllığına görevlendirilen voyvodaların görevi isteğe bağlı olarak birer yıl daha uzatılabiliyordu. Bir veya birkaç cemaatten sorumlu olan voyvodalar cemaatlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlar ve toplanan vergiden %25 oranında hisse alırlardı.²⁹⁵ Voyvodaların başlıca görevleri arasında, toplanan vergileri merkeze ulaştırmak, vergi toplama sırasında ihmalleri olan kethüdaların azledilmesini sağlamak,

²⁹¹ “Yüzdepare kazasında Karakeçili cemaati kethüdası Mehmed’in fevtinden dolayı yerine oğlu Nazar’ın tayini için kaza kadısının mektubu üzerine nişan-ı hümayun...,” BOA. MD. nr. 1, Hüküm: 1209, s. 208, (961); “Cemaati Ballu kethüdalığına Kara’nın tayin olduğuna dair Ortapare kadısının mektubu üzerine nişan-ı hümayun...” BOA. MD. nr. 1, Hüküm: 1196, s. 207, (961).

²⁹² BOA. TD. nr. 19, s. 339-397.

²⁹³ BOA. TD. nr. 79, s. 459, 489; Bölük-ü Aşağı Çungar, Kethüda Mehmed veledi Ali Fakih ve Musa veledi Osman Ba Berat-ı Müşterek, Bölük-ü Ulu Kaman, Abdullah Kethüda veledi Yusuf ve Ahmed veledi Ulu Kaman Müşterek vs.

²⁹⁴ Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 19; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s. 46; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 197.

²⁹⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s. 46, 47.

farklı teşekküllerden gelen cemaatleri eski yerlerine göndermek, cemaatler arasında barınan eşkıyaları merkeze bildirmek, verginin adaletli dağılması için tahrirlerin yenilenmesini sağlamak ve cemaatlerin mali durumunu gözeterek hükümetten vergi indirimleri talep etmek gibi konular bulunmaktadır.²⁹⁶

Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin mali örgütlenmesini yenilediği 17. yüzyılda defterdarlık kurumunun yerini voyvodalık kurumu almaya başlamıştır. Bu bağlamda Rum Eyaleti'nin mali işleri Rum Hazinesi Defterdalığı tarafından yürütülürken, 1659 yılında Tokat Voyvodalığı ihdas edilerek hassa-i hümayuna ait gelir kaynakları bir bütün olarak iltizama verilmiştir.²⁹⁷ Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Çungar, Çepni, İlbeyli ve Sıraclu cemaatleri ile Şarkpare Kazası Tokat Voyvodalığına tâbi idi.²⁹⁸ Bu voyvodalar hem kendi gelir bölgelerinin idari yöneticileri hem de hazineye ait gelirleri toplayan tahsildarlardı.²⁹⁹

Belgelerden anlaşıldığına göre Ulu Yörük teşekkülleri arasında hem voyvodalar hem de emin ve amiller görev yapmakta idi. Örneğin Kara Hamid Sancağı'nın Çakallı karyesinden göçüp Ortapare Kazası'na gelen Ektrat taifesinin vergilerini *Ortapare Voyvodalığına* eda etmeleri istenmiştir.³⁰⁰ Merkeze gönderilen bir arzuhalden ise Ortapare, Yüzdepare, Elekli, Akçakoyunlu ve Karakeçili cemaatlerinin *Zile Voyvodalığına* bağlı olduğu anlaşılmaktadır.³⁰¹ Diğer yandan Çukurcak kazasına tâbi Karakeçili köylerinden Hüseyin adında birinin meclis-i şer'e gelip vergilerini Karakeçili

²⁹⁶ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 47; Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 18-20.

²⁹⁷ Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 22, 23.

²⁹⁸ Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 38, 40 dn. 46; ; Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 72-75; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 33.

²⁹⁹ Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 23.

³⁰⁰ BOA. TD. nr. 16, v. 1a.

³⁰¹ BOA, *Dosya No 64, 1255 z.29, 3156.*

ağasına mı? Yoksa *Zile Voyvodalığına mı?* ödeyeceklerini ukurcak kadısına arz etmiştir.³⁰²

XVI. yüzyıla ait kaynaklar incelendiğinde emin ve amillerin kanunlara aykırı vergi topladıkları da görülmüştür. Örneğın Sivas kadısına yazılan hükümde, Şarkpare Kazası'na tâbi Koyunlu cemaati ahalisinden Pir Bende, *emin ve amillerin* vergileri kanun üzere alınmadıklarını bildirilmiştir.³⁰³ Diğer bir örnekte ise Ortapare Kazası'nın Horti cemaati ahalisi, *emin ve amillerin* kanundan fazla rüsum ve kanunsuz cerime almalarından dolayı şikâyette bulunmuşlardı. Yine Ortapare'ye tâbi İlbeyli Yörüklerinden, *emin ve amillerin* kanundan fazla hukuk ve rüsum aldıkları merkeze arz edilmiştir.³⁰⁴ ifin ve avurcu Yörüklerinin şikâyetleri üzerine *emin ve amillerin* kanundan fazla resm-i kara, resm-i cev ve resm-i dud vergisi almamaları hususunda İnallı ve Ortapare kadılarına hükümler gönderilmiştir.³⁰⁵

³⁰² BOA, *Dosya No 5, 1103, c.5, 426.*

³⁰³ BOA, *MD. nr. 4, Hüküm: 2, s. 1, (987).*

³⁰⁴ BOA, *MD. nr. 4, Hüküm: 160, s. 75, (987).*

³⁰⁵ BOA, *MD. nr. 4, Hüküm: 442, s. 195, (987).*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULU YÖRÜK'Ü MEYDANA GETİREN BÖLÜKLER VE CEMAATLER/KIŞLAKLAR

Ulu Yörük teşekküllerini meydana getiren bölükleri, Oğuz ve Moğol/Tatar boylarına mensup olanlar, bey ve kethüdaların ismiyle veya besledikleri hayvanların rengiyle anılanlar, Safevi Devleti'nin kuruluşunda yer alanlar şeklinde bir tasnife tâbi tutmak mümkündür. Bu açıdan Dodurga, Çepni, Aksalur, Kızık bölükleri Oğuz boylarına, Çungar, Çavurcu ve Sıracılı oymakları Moğol/Tatar boylarına mensup idiler. Âdilli, Ali Beyli, Çakır Alili, Gökçeli, İlbeyli, İnallı, İzzeddinli ve İdrisli, Karafakihli, Şerafiddinli, ve Turgutlu gibi bölükler de idarecilerinin isimleriyle anılıyordu. Bunlardan İnallı oymağı Oğuzların Bayad boyuna mensup olup, Halep Türkmenlerinden idi. Diğer yandan Koyunculu, Karakeçili, Akkuzulu, Akçakoyunlu bölükleri isimlerini besledikleri hayvanların renginden almışlardı. Adı geçen bölüklerden Akçakoyunlular, Dulkadirli Türkmenlerine, Karakeçililer ise Oğuzların Kayı boyuna mensup oldukları bilinmektedir. Ayrıca Ustacalı ve Kiranpa bölükleri Safevi Devleti'nin kuruluşunda yer almışlardır.

3.1 BÖLÜK-İ AKKUZULU

Anadolu'da Ankara, Çankırı, Malatya ve Halep sancakları ile Keskin, Zile, Ortapare, Yeni İl, Kaş ve Kangal kazalarında yer alan Akkuzulu cemaatlerinin bir kısmı,³⁰⁶ Sivas Sancağı dahilinde ve Ulu Yörük'e tâbi Ortapare kazası³⁰⁷ içerisinde bulunuyordu. Daha ilk tahrirlerden itibaren adına rastladığımız Akkuzulu bölüğü 1485 tarihinde Koyunculu, Musa Kethüda ve Mihmad Kethüda cemaatlerinden oluşuyordu. Cemaatlere isimlerini veren bu kişiler aynı zamanda kethüdalık vazifesini de yerine

³⁰⁶ Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul, 2012, s. 29, 165.

³⁰⁷ BOA. Fon Kodu: AE. SAMD, Dosya No: 108, Gömlek No: 10682, Tarih: 1125. C. 01.

getiriyorlardı.³⁰⁸ 1485'te cemaat olarak gördüğümüz bu oymaklar 1520 ve 1575 tarihlerinde, İncik Özü, Aköz, Uzun Öz, Öküz Ağzı, Akçakaya ve Göynük ismiyle altı kışlağa ayrılmıştır.³⁰⁹ Bu kışlakların Zile ve çevresinde olduğu anlaşılıyor. Burada kışlak isimlerinin önüne getirilen öz kelimesi cemaatlerin bulunduğu saha ile ilgili bazı fikirler vermesi açısından önemlidir. Buna göre büyük akarsuları besleyen küçük kollara öz ve kanak denilmekteydi. Dolayısıyla Akkuzulu bölüğü ismini bir kuzunun renginden alırken, kışlaklar ise isimlerini kenarında buldukları akarsudan (özden) almıştır diyebiliriz.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Akkuzulu Bölüğünün Nüfus Durumu.

AKKUZULU BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Aköz	x	x	x	18	18	x	56	30	26	8
İncik Özü	x	x	x	19	18	1	91	53	38	10
Öküz Ağzı	x	x	x	23	21	2	51	49	2	8
Ak Kaya	x	x	x	6	5	1	24	16	8	5
Uzun Öz	x	x	x	9	9	x	52	35	17	8
Göynük	x	x	x	18	16	2	67	47	20	12
Cemaat-i Koyunculu	30	22	8	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Musa Kethüda	104	104	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Mihmad Kethüda	56	56	x	x	x	x	x	x	x	x
TOPLAM	190	182	8	93	87	6	341	230	111	51

1485 tarihinde Akkuzulu bölümünde toplam 190 nefer yer alırken, 1520 tarihinde bu sayı %51 azalarak 93 nefere gerilemiştir. 1575'te ise bölümün nüfusunda büyük bir patlama yaşanmış ve %267 oranında artarak 341 nefere yükselmiştir. Ayrıca 1485 tarihinde 5 nefer, 1520 tarihinde ise 2 nefer imam olarak kaydedilmiştir.³¹⁰ Bölgedeki siyasi ve sosyal olaylar ile idari olarak 1520'de Koyunculu ve 1575'te Âdilli

³⁰⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 351-353.

³⁰⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 408, 409; KKA. TD. nr. 16, v. 44b-46a.

³¹⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 351-353. BOA. TD. nr. 79, s. 408, 409; KKA. TD. nr. 16, v. 44b-46a.

bölüklerinin Akkuzuluya bağlanması 1485, 1520 ve 1575 tarihleri arasında nüfusun dalgalı bir seyir izlemesine yol açmıştır.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Akkuzulu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 AKKUZULU BÖLÜĞÜ						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Aköz	104	62	93	1489	170	1918
İncik Özü tâbi m.	130	104	156	858	225	1473
Öküz Ağzı	104	98	147	827	210	1386
Akkaya	65	32	48	259	70	454
Uzun Öz tâbi m.	104	68	102	1552	150	1966
Göynük	156	92	138	718	180	1284
TOPLAM: 1575	663	456	684	5703	1005	8481
TOPLAM: 1520	x	x	261	5751	900+429	7341

Akkuzulu bölüğünden 1520 tarihinde 5.751 akçe resm-i ganem, 261 akçe resm-i dud, 429 akçe resm-i arusane, 900 akçe bad-ı heva tahsil edilirken, bölüğün devlete ödediği yıllık vergi yekûnu 7.341 akçeydi.³¹¹ 1575 tarihinde ise bölükten 663 akçe resm-i kara, 456 akçe resm-i cev, 684 akçe resm-i dud, 5.703 akçe resm-i ganem, 1.005 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere toplam 8.481 akçe tasarruf edilmekteydi.³¹² Bu verilerden hareketle Akkuzulu bölüğünün vergi değerlerinde yaklaşık %15'lik bir artışın olduğu anlaşılmaktadır.

Temel iktisadi faaliyetin küçükbaş hayvancılık olduğu bölükte, 1520 tarihinde toplam 11.502, 1575'tarihinde ise 11.406 koyun besleniyordu. Ayrıca bu tarihte kara olarak ifade edilen 51 hanede ya hiç koyun bulunmuyor ya da bir hane oluşturacak miktarda değildi. Diğer yandan 1520 ve 1575 tarihleri arasında nüfusun %267 arttığı bir dönemde nüfusu besleyen koyun miktarının durağan seyretmesi dikkat çekmektedir.³¹³ Bu konu üzerinde ayrıca durulacaktır.

³¹¹ BOA. TD. nr. 79, s. 409.

³¹² KKA. TD. nr. 16, v. 44b-46a.

³¹³ BOA. TD. nr. 79, s. 408, 409; KKA. TD. nr. 16, v. 44b-46a.

3.2 BÖLÜK-İ KOYUNCULU TÂBİ AKKUZULU

Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılan Koyunculu cemaatlerinin bir kolu,³¹⁴ Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak Sivas Sancağı dahilinde bulunmaktaydı.³¹⁵ İlk tahrirde müstakil bir ünite olarak karşımıza çıkan Koyunculu bölüğü, 1520 ve 1575 tarihlerinde Akkuzulu bölüğüne bağlanmıştır.³¹⁶ Koyunculu bölüğünün Akkuzulu'ya bağlanmasının sebebi bilinmemekle beraber, kışlakları birbirine yakın olan cemaatlerin sevk ve idaresini kolaylaştırmak amacıyla böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülebilir. Öyle ki 1575 tarihinde Âdilli cemaatleri de Akkuzulu'ya dâhil edilmişti.³¹⁷

Akkuzulu bölüğünün Zile ve çevresinde faaliyet göstermesi, Koyunculu cemaatlerinin de bu bölgede olduğuna işarettir. Nitekim günümüzde Çekerek ilçesi sınırları içerisinde Koyunculu adında bir köy bulunmaktadır. Koyunculu bölüğü 1485 tarihinde üç cemaatle temsil edilirken, 1520'de Akkuzulu'ya tâbi olduktan sonra, Ebul Kasım veledi Hacı Hamza Kethüda adıyla anılan cemaatin altında kaydedilen yedi muayyen kışlak ile bir mezradan müteşekkildi. Muhtemelen kışlakların idaresinden Ebul Kasım veledi Hacı Hamza kethüda sorumlu olduğu için bu şekilde kaydedilmişlerdi. 1575 tarihinde ise kışlak ve mezra sayısında bir değişiklik olmamıştır.³¹⁸

³¹⁴ Koyunculu cemaatleri “Adana, Saruhan, Karaman, Kırşehir, Kayseri, Halep, Maraş, Tarsus, Sis, Siverek ve İçel sancakları, Kars-ı Zülkadiriye Kazası (Maraş Sancağı), Haymana Kazası (Ankara Sancağı), Dünderli Nahiyesi (Kütahya Sancağı), Yüreğir Kazası (Adana Sancağı)” gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinde dağılmışlardır.; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 458,459; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 231; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1495-1450.

³¹⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 380-382; BOA. TD. nr. 79, s. 487-489; KKA. TD. nr. 16, v. 21a-22b.

³¹⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 380; BOA. TD. nr. 79, s. 487; KKA. TD. nr. 16, vr. 21a.

³¹⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a.

³¹⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 380-382; BOA. TD. nr. 79, s. 487-489; KKA. TD. nr. 16, v. 21a-22b.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Koyunculu Tâbi Akkuzulu Bölüğünün Nüfus Durumu.

Kışlaklar	KOYUNCULU TABİ AKKUZULU									
	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Kethüda Hacı Hamza	99	78	21	x	x	x	x	x	x	x
Hüseyin Kethüda veledi Kaba Sakal	35	30	5	x	x	x	x	x	x	x
Piri Kethüda	41	41	x	x	x	x	x	x	x	x
Keçek	x	x	x	26	22	4	46	31	15	10
Kızılca	x	x	x	35	24	11	49	29	20	10
Kanadlı	x	x	x	39	30	9	65	45	20	20
Sögüdcük	x	x	x	23	18	5	33	30	3	23
Ortaç	x	x	x	14	11	3	13	11	2	5
Ahvadlu	x	x	x	20	17	3	x	x	x	x
Boyalu	x	x	x	15	11	4	16	11	5	5
Ayılı	x	x	x	x	x	x	55	30	25	10
Mezra-i Halvet nezd-i Haydarözü	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
TOPLAM	175	149	26	172	133	39	277	187	90	83

Koyunculu tâbi Akkuzulu bölüğünün tahrirlere göre nüfus hareketleri ise yukarıdaki tablodaki gibi şekillenmişti. Buna göre Koyunculu tâbi Akkuzulu bölüğünün nüfusu, 1485 ile 1520 arasında durağan seyrederken, 1520-1575 tarihleri arasında %61 oranında bir artış göstermişti. Ayrıca 1520 tarihinde 4 nefer de imam olarak kaydedilmiştir.³¹⁹

Koyunculu tâbi Akkuzulu bölüğünün ekonomik faaliyetleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu verilere göre 1520 tarihinde koyun, kışlak, arusane ve bad-ı heva kalemlerinden toplam 6.828 akçe tasarruf ediliyordu. 1575 tarihinde ise bu rakam 8.965 akçeye yükselmiştir. Tablodaki verilere göre nüfus artışına paralel olarak ekonomik faaliyetlerde de artış gözlenmekteydi. Öyle ki toplam hâsıl içerisinde büyük bir yer tutan ağnam vergisinin yaklaşık 2.5 kat artması ödenen vergi tutarının yükselmesine neden olmuştur.

³¹⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 380-382; BOA. TD. nr. 79, s. 487-489; KKA. TD. nr. 16, v. 21a-22b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Koyunculu Tâbi Akkuzulu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 KOYUNCULU TABİ AKKUZULU							
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Resm-i Çift	Hâsıl
Keçek	130	60	90	1440	165	x	1885
Kızılca	130	54	71	1384	116	x	1754
Kanadlı	260	82	123	508	180	x	1154
Sögüdüçük	299	36	69	1138	130	x	1682
Ayılı	130	56	84	1502	120	x	1792
Boyalu	65	22	33	143	33	x	308
Ortaç tâbi m.	65	22	33	235	33	x	390
TOPLAM: 1575	1079	332	503	6350	777	x	8965
TOPLAM: 1520	x	x	452	2642	1750+690	492	6828

Küçükbaş hayvancılığın ön planda olduğu bölükte, 1520 tarihinde 5.284 koyun beslenirken, 1575'te 12.350 koyun beslenmekteydi.³²⁰ Ayrıca Koyunculu ve Akkuzulu cemaatlerinin bulunduğu Zile Kazası'nın Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi'ne tâbi Alan karyesi yakınlarındaki Kurdağlı ve Koyuncu ismiyle anılan kışlaklardan 200 akçe resm-i yatak tasarruf edilmekteydi.³²¹

3.3 BÖLÜK-İ ÂDİLLİ TÂBİ AKKUZULU

Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde Âdilli tâbi Akkuzulu bölüğüne 1575 tarihinde tesadüf edilmesi, onların bölgeye sonradan geldiğinin veya nüfus artışı sonucu yeni bir ünite oluşturulduğunun göstergesiydi.³²² Âdilli cemaatleri Sivas Sancağı'nın Zile Kazası ve havalisinde faaliyet gösterirken, aynı isimli cemaatlerin bir kısmının Anadolu'nun farklı yerlerinde ve farklı konar-göçer grupları arasında buldukları anlaşılıyor. Bu cümleden olarak Âdilli cemaatleri Maraş Yörüklerinden Anamuslu ve Demircilü taifeleri ile Kilis, Ayıntab, Maraş sancakları başta olmak üzere Anadolu'nun muhtelif

³²⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 489; KKA. TD. nr. 16, v. 21a-22b.

³²¹ KKA. TD. nr. 12, v. 189a.

³²² KKA. TD. nr. 16, v. 46a.

yerlerine yayılmışlardır. Cemaatin bir kolu da Bozok Sancağı'nda Süleymanlı kabilesi içerisindeydi.³²³

Ulu Yörük içerisindeki Âdilli cemaatinin zikredilen diğer gruplarla bağlantısının ne olduğu ise bilinmemektedir. 1575 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerinden biri olan Âdilli tâbi Akkuzulu bölüğü, 7 kışlak ve 1 mezradan oluşurken, mezkûr cemaatin ekinlik olarak kullandığı Hamza mezrasında sabit nüfus bulunmuyordu. Zile Kazası'nın Aaçacı Nahiyesi'ne bağlı Alan karyesine tâbi Hamza mezrasından istihsal edilen ürünlerin vergisini Alan köyü sipahisi alıyordu.³²⁴ Buna göre bölüğün faaliyet alanının Zile ve çevresi olduğu anlaşılıyor. KKA. 12 numaralı defterde Alan karyesi Kızıl Kümbed Nahiyesi'ne tâbiydi. Aaçacı ve Kızıl Kümbed nahiyeleri, bu günkü Yozgat'a bağlı Kadışehri ve Çekerek ilçeleri ve kırsallarını, Aaçacı ise Bayındırhöyük köyü ve çevresini kapsamaktadır.³²⁵

XVI yüzyılda Âdilli tâbi Akkuzulu bölüğünün kışlak isimleriyle günümüzde Yozgat'ın Çekerek ilçesine bağlı bazı köy isimlerinin birebir aynı olduğu tespit edilmiştir. Çekerek ırmağı vadisinin kenarlarında kurulan bu köylerin günümüzdeki isimleri Kurdağlı, Sarı Kaya, Arpaç ve Hamza(lı) idi. Ayrıca adı geçen bölük içinde yer alan Kışlak-1 Hacı ile Çekerek ilçesinin eski adı olan Hacı Köy'ün arasında bir bağlantının söz konusu olması kuvvetle muhtemeldir. Günümüzde Sarı Kaya ve Kurdağlı köyleri Süreyya Bey Barajının suları altında kalmıştır. Sonuç olarak Âdilli tâbi

³²³ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 29, 50; Orhan Sakin, *Anadolu'da Türkmenler ve Yörükler*, İstanbul, 2012, s. 68; Arif Sarı, *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, G.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015, s. 461.

³²⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a.

³²⁵ KKA. TD. nr. 12, (TKGM. KKA. Arşivi Tarafından Yayınlanmıştır), Ankara-20014, s. 15.

Akkuzulu bölüğü Zile ve Çekerek çevresindeki kışlak ve mezralarda hayatlarını sürdürmüşlerdir.³²⁶

1575 tarihinde Âdilli tâbi Akkuzulu bölümünün nüfus ve vergi hareketlerine baktığımızda, bölükte 186 hane ve 207 mücerred olmak üzere toplam 394 nefer yer alıyordu. Ayrıca hanelerden 58'i resm-i kara, 2'si imam, Saru Kaya kışlağındaki 3 nefer de gedik³²⁷ olarak kaydedilmişti. Öte yandan Hacı kışlağında İbrahim Kethüda görev yaparken, Arpaç, Hamza ve Hacı kışlakları en fazla nüfusun bulunduğu kışlaklar idi.³²⁸

1575 Tarihinde Âdillü Tâbi Akkuzulu Bölüğünün Nüfus ve Vergileri.

1575 ADİLLÜ TABİ AKKUZULU										
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Hamza tâbi Akkuzulu	76	49	27	13	169	96	144	743	208	1360
Akçakaya tâbi Akkuzulu	34	13	21	6	78	24	36	1150	50	1338
Hacı tâbi Akkuzulu	72	35	37	11	143	70	105	2597	150	3065
Uzun Viran	42	15	27	5	65	24	42	1201	60	1396
Saru Kaya	43	20	23	7	91	42	63	1308	85	1589
Arpaç tâbi Akkuzulu	78	34	44	10	130	68	102	2516	150	1966
Kurdağlı tâbi Akkuzulu	48	20	28	6	78	40	60	1302	50	1530
TOPLAM	393	186	207	58	754	364	552	10817	753	12244

Aynı tarihte mezkûr bölükten 754 akçe resm-i kara, 364 akçe resm-i cev, 552 akçe resm-i dud, 10.817 akçe adet-i ağnam, 753 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere 12.244 akçe vergi tahsil edilmekteydi. Vergilerden anlaşıldığı kadarıyla bölümün temel

³²⁶ Çekerek İlçesinin köyleri için bkz. www.yerelnet.org.tr. Çekerek'in eski adı (Hacı Köy) için bkz. www.cekerek.gov.tr.

³²⁷ Gedik: Ticaret ve sanat yapabilme salahiyetiyle taltif olunan gedik, vaktiyle esnafa mahsus bir şeyken bilahire emlake sirayet ettirilmiş, memlekette asırlaca sanayi ve ticaretin telakkisine, refah ve servet-i umumiyenin artmasına hail olmuştur. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB. Basımevi, İstanbul 1983. s. 656.

³²⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a.

geçim kaynağının hayvancılık olduğu görülüyor. Bu cümleden olarak bölümde toplam 21.714 koyunun beslenirken, en fazla koyun Hacı kışlağında yetiştirilmekteydi.³²⁹

3.4 BÖLÜK-İ AKSALUR

Oğuzların Üçok kolundan Dağhan'ın büyük oğlu olan Salur, Kaşgarlı'da beşinci, Reşideddin ve Yazıcızade'de on yedinci sırada zikredilmiştir. Moğol dönemine kadar Salgur şeklinde ifade edilen Salur'un anlamı kılıç, ongunu ise kartal idi.³³⁰ Salurların, Dede Korkut destanlarında önemli bir yer işgal etmesi Oğuzların tarihinde büyük roller oynadıklarını göstermesi açısından önemlidir. Keza destanda geçen Oğuz İlinin hâkimi olan Kazan Bey Salur boyuna mensuptu.³³¹ X ve XI. yüzyıllarda Salur boyunun, Oğuzlara liderlik ettiği bilirken, bu durum Üçokların hakim unsur haline geldiklerini göstermektedir.³³²

Salur boyunun bir kısmı Hazar ötesinde kalırken, bir kısmı da Selçuklularla beraber Anadolu'nun fethine katılmış ve Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli roller üstlenmişti. Öyle ki Anadolu'nun pek çok noktasında Salur adında yer ve oymak adının bulunması bunu göstermekteydi.³³³ Nitekim XVI. yüzyılda 51 Salur adlı yer bulunurken, günümüzde bu sayı 22'ye kadar düşmüştür.³³⁴ Öte yandan Orta Anadolu'da

³²⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a.

³³⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 229-232; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara 2006, s. 56; Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, s. 248; Yazıcızade Ali, *a.g.e.*, s. 6, 26.

³³¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 232; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 38.

³³² Üçler Bulduk, İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri, s. 37; Aynı Yazar, "Oğuznamelere Göre, Üç-ok ve Boz-ok veya İç-Oğuz Dış-Oğuz Meselesi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, 1997, s. 109-116.

³³³ Salur adlı oymak ve yerler için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 336-338, 418, 419; "Doğu Anadolu'da yerleşen Salur uruğu İlhanlılar zamanında gelen uruğlardandır." Z. Velidi Togan, *a.g.e.*, s. 258.

³³⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 427.

hâkimiyet kurmuş Kadı Burhaneddin Ahmed'in Salur boyundan olduğu bilinmekteydi.³³⁵ Zikredilen bölgedeki Ulu Yörük teşekkülleri arasında yer alan Aksalur bölüğü, muhtemelen Kadı Burhaneddin Ahmed'in mensup olduğu Salur boyunun bir bakiyesiydi.³³⁶ Dolayısıyla Ak sıfatının da yönetici ve hakim unsur olmalarından dolayı verimesi kuvvetle muhtemeldir.³³⁷

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli roller oynamış Salur boyu, Osmanlı döneminde genelde Sivas, Adana ve Trablusşam başta olmak üzere, Anadolu'nun güney ve doğu taraflarında bulunan büyük Türkmen teşekküllerine dâhil olmuştur. XV ve XVI. yüzyıllarda Aksalur ve Aksalurlu imlasıyla kaydedilen ve Ulu Yörük'ün Ortapare koluna mensup olan grup, Amasya'nın güney bölgesiyle ile Zile ve Artukabad kazalarında hayatlarını sürdürüyordu.³³⁸ Buna göre Sivas vilayetinde 1 mezra ile 2 köy, Tokat'ta 2 köy Salur ismiyle ifade edilirken, Amasya'da 1 köy Aksalur ismiyle belirtilmişti. Bu verilerden hareketle Faruk Sümer, Salur boyunun Amasya Sivas hattında, büyük bir iskân faaliyetinde bulunmuş olabileceğini ifade etmekteydi.³³⁹

Altı cemaatten müteşekkil olan Aksalur bölüğünün nüfus hareketleri tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre 1485 tarihinde 240 nefer yer alırken, bu rakam

³³⁵ Aziz B. Erdeşiri Esterebadî, *a.g.e.*, s. 53; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 15; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 332.

³³⁶ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 15, 16; Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", s. 514.

³³⁷ Salur isminin başına getirilen -Ak sıfatı, yönetici ve hakim boy olmasından ileri gelmektedir. Zira Türklerde ülke toprakları Kuzey-Güney, Büyük-Küçük, İç-Dış, Bozok-Üçok gibi ikili teşkilata ayrılmakta idi. Bu bölümlerde yaşayanlar ise Ak/Sarı ve Kara sıfatları ile birbirinden ayrılır. Bu bölünmede daima bir tarafın üstünlüğü tanınırdı. Türklerde ikili teşkilat için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, 2005, s. 271-274.

³³⁸ Faruk Sümer, "Üçoklu Oğuz Boylarına Dair", *İÜ. İFM*, (XI. ciltten ayrı basım), İstanbul, 1952, s. 453; Aynı Yazar, *a.g.e.*, s. 338; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 166; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 73.

³³⁹ Faruk Sümer, "Üçoklu Oğuz Boylarına Dair", s. 453.

1520’de %5 azalarak 228 nefere gerilemiştir. 1575 tarihinde ise büyük bir nüfus patlaması yaşanmış ve bölüğün nüfusu %252 oranında artarak 803 nefere yükselmiştir. Öte yandan adı geçen bölükte 1485’te 2, 1520 ve 1575 tarihlerinde 1’er nefer imam olarak ifade edilmiştir.³⁴⁰ Yukarıdaki verilerden hareketle en fazla nüfusun Şahsuvar veledi Mehmed kethüda cemaatinde bulunduğu anlaşılıyor. Bu cemaat Çay Deresi mevkiini, Himmet Kethüda cemaati ise Akıncılı mevkiini kışlak olarak kullanmaktaydı. Diğer yandan Ala Bedirlü cemaatinde 1520 tarihinde Ali veledi İldegin, 1575’te ise Budak veledi Eymür, kethüda olarak görev yapmaktaydı.³⁴¹

XV ve XVI. Yüzyıllarda Aksalur Bölüğünün Nüfus Durumu.

Cemaatler	AKSALUR BÖLÜĞÜ									
	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Şahsuvar veledi Mehmed Kethüda*	71	57	14	91	65	26	211	107	104	15
Hacı Halifelü	x	x	x	x	x	x	59	26	33	9
Hacı Kaya	x	x	x	37	26	11	162	58	104	15
Himmet Kethüda	x	x	x	x	x	x	160	71	89	32
Kışlak-ı Akıncılı an Cemaati m.**	34	28	6	32	32	x	76	34	42	8
Ala Bedirlü	30	28	2	33	33	x	135	67	68	15
Emin kethüda	x	x	x	25	25	x	x	x	x	x
İl Eminlü	17	17	x	10	10	x	x	x	x	x
Ahmet Kethüda veledi Mehmed	49	35	14	x	x	x	x	x	x	x
Ali Kethüda	39	31	8	x	x	x	x	x	x	x
TOPLAM	240	196	44	228	191	37	803	363	440	94

*1485 tarihinde Cemaat-i Mehmed Kethüda olarak kaydedilmişti. **1485 ve 1520 tarihlerinde Mehmed veledi Murad Kethüda (nd. Akıncılı) şeklinde kaydedilmişti.

Yukarıdaki veriler çerçevesinde XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar Aksalur bölümünde büyük bir nüfus artışının yaşandığı görülüyor. 1520 ve 1575 tarihlerinde Ulu Yörük teşekküllerinin tamamı kışlaklara yerleştirilirken, Aksalur bölümünün hala cemaat idari yapılanması içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu

³⁴⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 342-344; BOA. TD. nr. 79, s. 410-412; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a.

³⁴¹ BOA. TD. nr. 79, s. 411; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a, 50a, 50b.

durum bölüğün hala belli bir yerleşik mekâna bağlanmadığını göstermekteydi.³⁴² Öte yandan bölüğü meydana getiren cemaatlerin kethüda ismiyle anılması, devletin cemaatler üzerindeki kontrol gücünü gösterdiği gibi, defter eminlerinin kayıt tutma işini kolaylaştırdığı da düşünülebilir.

1520 ve 1575 tarihlerinde Aksalur Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.* Toplam hâsıl içinde 42 akçe resm-i küvvare ve 360 akçe resm-i çift bulunmaktadır.

1575 AKSALUR BÖLÜĞÜ						
Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Şahsuvar veldi Mehmed Kethüda	195	212	318	1819	450	2994
Hacı Halifelü	117	50	75	2358	108	2708
Hacı Kaya	195	116	174	907	250	1642
Himmet Kethüda	416	144	216	982	311	2009
Kışlak-ı Akıncılı	104	72	102	2484	150	2912
Ala Bedirlü	195	134	201	1078	250	1858
TOPLAM: 1575	1222	728	1086	9628	1519	14123
TOPLAM: 1520	x	x	582	5300	1200+680	8164*

Aksalur bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde toplam 8.164 akçe vergi alınmaktaydı. Ayrıca aynı tarihte İl Eminlü cemaatinde diğer vergilerden farklı olarak 360 akçe çift ve 42 akçe kovan vergisine tesadüf edilmektedir. XVI. yüzyılın son çeyreğinde tahsil edilen verginin toplam tutarı ise %73 oranında bir artışla 14.123 akçeye yükselmiştir.³⁴³ Son tahrirde vergi tutarının yükselmesine koyun miktarındaki artış ile cev ve kara vergilerinin ihdas edilmesi neden olmuştur. Tablodan da anlaşılacağı üzere Aksalur bölüğünün temel geçim kaynağı küçükbaş hayvancılık idi. Bu bağlamda 1520 tarihinde bölüğün genelinde 10.600, 1575 tarihinde 19.256 koyun beslenmekteydi.³⁴⁴ Diğer yandan 1520 tarihinde Aksalur bölüğünde arıcılık faaliyetine de rastlanmaktaydı. 21 kovanın bulunduğu bölükten 42 akçe kovan vergisi tahsil edilmekteydi. Ayrıca teşekkülden 1520 tarihinde 360 akçe çift

³⁴² BOA. TD. nr. 19, s. 342-344; BOA. TD. nr. 79, s. 410-412; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a.

³⁴³ BOA. TD. nr. 79, s. 410-412; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a.

³⁴⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 410-412; KKA. TD. nr. 16, v. 48a-51a.

resm-inin alınması ve 1575'te arpa istihsalinin yapılması bölüğün küçük çaplı tarımsal faaliyetlerde bulunduğunu gösteriyordu.³⁴⁵

3.5 BÖLÜK-İ AKÇA (AĞÇA) KOYUNLU

Akçakoyunlu cemaatleri Orta ve Güney Anadolu başta olmak üzere Anadolu ve Balkanların muhtelif sancak ve kazalarına yayılmışlardır.³⁴⁶ Anadolu'nun Orta ve Güney bölgelerine dağılan Akçakoyunlu taifelerinin Dulkadirli Türkmenlerine mensup oldukları tahmin edilmektedir. Dolayısıyla adı geçen taifenin bir kolu Dulkadirli Türkmenleri içerisinde Maraş ve çevresini kışlak olarak kullanırken, bir kolu da Bozok Sancağı'na uzanıyordu. Bir diğer kol ise Ulu Yörük ile Yeni İl Türkmenlerine bağlı olarak Sivas Sancağı dahilinde bulunmaktaydı.³⁴⁷ Bozok Türkmenleri içerisindeki Akçakoyunlu cemaatleri; Beymiş Hacı, Gedik Ağça Koyunlusu, İdem, İl Eminlü, İlyas Hacı, Mesudlu ve Mihmadlu cemaatlerinden oluşmaktadır. Bu cemaatler, Şarkışla yöresiyle Gedik nahiyesindeki muhtelif karye ve mezralarda ziraat ediyorlardı.³⁴⁸ Adı geçen cemaat mensuplarının bazı dini ve siyasi olaylarda rol aldıkları görülüyor. Bu cümleden olarak Bozok Sancağı'nda meydana gelen Zünnün Oğlu ayaklanmasına katılan bazı Akçakoyunlu cemaatlerinin, daha sonraki yıllarda Kaçar obalarıyla İran'a gittiği bilinmektedir.³⁴⁹

³⁴⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 49a, 50a, 50b; BOA. TD. nr. 79, s. 412.

³⁴⁶ Akçakoyunluların faaliyet gösterdiği bölgeler için bkz. Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 163; Orhan Sakin, *a.g.e.*, 70, 73; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 65-76.

³⁴⁷ Arif Sarı, *a.g.t.*, s. 121; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 225, 226; İlhan Şahin, *Yeni İl Kazası ve Yenil İl Türkmenleri (1548-1653)*, İÜEF. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1980, s. 161.

³⁴⁸ Bozok Bölgesinde bulunan Akçakoyunlu cemaatlerinin mezra, kışlak ve nüfusları için bkz. Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 225-228.

³⁴⁹ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 225; Zünnun Oğlu ayaklanması için bkz. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 77, 186.

Yukarıda ifade ettiğimiz yer ve teşekküller dışında Akçakoyunlular, Ulu Yörük içerisinde önemli bir yer tutmaktaydı. Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup olan Akçakoyunlu bölüğü, Kırşehir'in Kılıçözü bölgesi ile Çorum'un Budaközü nahiyesinde hayatlarını sürdürmekteydi.³⁵⁰ Daha ilk tahrirden itibaren karşımıza çıkan Akçakoyunlular, 1485'te Turacık Ahmed cemaatiyle temsil edilirken, 1520 tarihinde 15 kışlak ve 1 cemaate ayrılmıştı. Bu tarihte bölüğe tâbi kışlakların idaresinden sorumlu olan, Arab Ahmed veledi İsmet ve İlaldı bin Turacık kethüdalar tımar sahibi olarak belirtilmiştir. Buna karşılık Turacık kışlağında *evladı sipahiyan* olarak isimlendirilen 14 nefere bakıyorlardı. Ayrıca Depe kışlağında imam olarak kaydedilen Yusuf Fakih veledi Ali de tımar sahibi olarak ifade edilmiştir.³⁵¹

Tarihler 1575'i gösterdiğinde Azad veledi İsmet kethüdanın idaresinde bulunan Akçakoyunlu bölüğünde, Bozok cemaati ile Dişi Akçalı, Bozcalı ve Kurucan kışlakları yer almazken, bunların yerine Şeyh Hüseyinlü, Kebirlü, ve Oyruk kışlakları kaydedilmiştir. Akçakoyunlu bölüğünde Azad veledi İsmet, Manahoş kışlağında Piri veledi Mustafa, Oyruk ve Kebirlü kışlağında Erkulu, Avratlı kışlağında Erkulu, Mustafa ve Ali kethüdalar görev yapmaktaydı.³⁵²

Aşağıdaki tabloya göre Akçakoyunlu bölüğünün nüfusunun XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürekli olarak arttığı anlaşılıyor. Buna göre bölükte 1485 tarihinde bekar nüfusa tesdüf edilmezken, sadece 115 hane vergi nüfusu yer almaktaydı. 1520 tarihinde bölüğün nüfusu %403 oranında büyük bir artış göstermiş ve 579 nefere yükselmiştir. Bu artış eğilimi 1575'te ise %18 oranında gerçekleşmiştir. Akçakoyunlu cemaatleri içerisinde bir takım askeri vazifeli kişilerin olduğu anlaşılıyor. Nitekim 1520 tarihinde 13 sipahi ile 1 sipahizade yer alırken,

³⁵⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 346; BOA. TD. nr. 79, s. 444; KKA. TD. nr. 16, v. 116b.

³⁵¹ BOA. TD. nr. 19, s. 346; BOA. TD. nr. 79, s. 444-446.

³⁵² KKA. TD. nr. 16, v. 116b-119a.

1575'te 8 sipahi bulunmaktaydı. Ayrıca Emreli-i Küçük cemaatinde bir nefer de hatip olarak kaydedilmiştir.³⁵³

XV ve XVI. Yüzyıllarda Akçakoyunlu Bölüğünün Nüfus Durumu. *1485 tarihinde Cemaat-i Turacık Ahmed olarak kaydedilmiştir. **1575 tarihinde Söğüd Özü olarak kaydedilmiştir.

AKÇAKOYUNLU BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar	1485	1520			1575			
	Hane	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
*Turacık tâbi Kılıçözü	115	65	32	33	60	35	25	15
an Sipahiyan	x	14	8	6	8	8	x	x
Ulaşlu tâbi Kılıçözü	x	69	36	33	53	25	28	12
Depe tâbi Kılıçözü	x	31	18	13	40	19	21	4
an Cemaat-i Bozok	x	8	7	1	x	x	x	x
**Söğüdcük tâbi Kılıçözü	x	48	23	25	66	31	35	18
Kayserlü	x	31	20	11	42	26	16	10
Dişi Akçalı	x	14	14	x	x	x	x	x
Boğaz Kesen tâbi Kılıçözü	x	21	12	9	22	10	12	6
Emreli-i Küçük tâbi Kılıçözü	x	50	31	19	41	17	24	7
Manahoş	x	21	15	6	62	32	30	10
Kızılca	x	5	5	x	45	23	22	10
Emreli-i Büzürk tâbi Kılıçözü	x	61	36	25	64	31	33	15
Avradlu tâbi Kılıçözü	x	72	57	15	89	58	31	21
Halidlü tâbi Kılıçözü	x	36	22	14	23	16	7	4
Bozcalı tâbi Kılıçözü	x	26	14	12	x	x	x	x
Kurucan	x	7	5	2	x	x	x	x
Şeyh Hüseyinlü	x	x	x	x	13	10	3	5
Kebirlü	x	x	x	x	28	16	12	5
Oyruk	x	x	x	x	29	13	16	6
TOPLAM	115	579	355	224	685	370	315	148

Aşağıdaki tablodan hareketle Akçakoyunlu bölüğünden 1520 tarihinde toplam 16.108 akçe tasarruf edililirken, bu rakamın 1575 tarihinde 5.853 akçe düşerek 10.255 akçeye gerilediği tespit edilmiştir.³⁵⁴ Vergi oranlarındaki bu gerilemenin nedeni koyun sayısının azalmasına bağlı olarak ganem vergisinin 4.877 akçeye düşmesi ve 1520 tarihinde yüksek kaydedilen bad-ı heva vergisinin 1575 tarihinde normal seviyelere inmesinden kaynaklanmaktadır. Koyun sayısındaki bu düşüşe rağmen bölüğün temel

³⁵³ BOA. TD. nr. 19, s. 346, 347; BOA. TD. nr. 79, s. 444-446; KKA. TD. nr. 16, v. 116b-119a.

³⁵⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 444-446; KKA. TD. nr. 16, v. 116b-119.

iktisadi faaliyetini küçükbaş hayvancılık oluşturmaktaydı. Bu bağlamda 1520 tarihinde Akçakoyunlu bölüğünün genelinde 15.100 koyun beslenirken, 1575' bu rakam 9.754'e düşmüştür. En fazla koyun ise Avratlı kışlağında beslenmekteydi. Koyun miktarındaki bu azalma, Akçakoyunluların artık yerleşik hayata geçmesiyle veya koyunların herhagi bir sebepten dolayı kırılmasıyla açıklanabilir.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Akçakoyunlu Bölüğünün Ödediği Yıllık Vergi Kalemleri ve Miktarları.

Kışlaklar	1575 AKÇAKOYUNLU BÖLÜĞÜ					
	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Akçakoyunlu Turacık tâbi Kılıçözü	195	70	105	470	150	990
Ulaşlı tâbi Kılıçözü	156	48	72	300	140	680
Depe tâbi Kılıçözü	52	38	57	304	79	535
Söğüd Özü tâbi Turacıklı	234	64	96	274	135	903
Kaysırlı	130	52	78	364	108	732
Şeyh Hüseyinlü	65	20	30	128	45	288
Boğaz Kesen tâbi Kılıçözü	78	18	27	91	40	254
Emreliy-i Küçük tâbi Kılıçözü	91	34	51	232	90	498
Kebirli tâbi Erkulu kethüda	65	30	45	220	60	420
Manahoş tâbi m.	130	64	96	478	135	902
Kızılca	130	46	69	272	100	617
Emreliy-i Büzürk	195	62	93	494	120	964
Oyruk tâbi Akça Koyulu	78	26	39	169	55	367
Avradlı tâbi Kılıçözü	273	116	174	829	250	1642
Halidli tâbi Kılıçözü	52	32	48	252	79	463
TOPLAM: 1575	1924	720	1080	4877	1586	10255
TOPLAM: 1520	x	x	1018	7550	6640+900	16108

Ayrıca zikredilen taifeye mensup cemaatlerin hayvancılığı tamamlayıcı olarak ziraatla iştiğal ettikleri anlaşılmaktadır. Buna göre 1530 tarihli tahrirde Budaközü kazasının Selim Oğlu Kışlası, Ömer Oğlu Kışlası, Derecik Kışlası, Burun Kışlası, Saru Oğlu Kışlası, Varsak Kışlası, Alim Bey Kışlası, Saru Kaya, Bodan, Hüseyin Hacı, Ekiciler, Gündoğmuşlar, Eymirli Kışlası, Kara Hacı Kışlası, Bordan? Kışlası ve Mihmad Oğlu mezralarını Akçakoyunlu cemaatleri tasarruf ederken, buna karşılık

11.390 akçe vergi ödüyorlardı.³⁵⁵ Öte yandan H. 1108 tarihli bir hükümde Akçakoyunlu cemaatinin iktisadi bakımdan Zile hassına tâbi olduğu anlaşılıyor.³⁵⁶

3.6 BÖLÜK-İ ALİ BEYLİ

Cevdet Türkay'ın tespitine göre Mamalu aşiretinden³⁵⁷ olan Ali Beyli cemaatleri, genellikle Ulu Yörük, Dulkadirli ve Bozok Türkmenleri arasında Anadolu'nun muhtelif sancak ve kazalarına dağılmışlardır.³⁵⁸ İsmi bir beyden alan ve Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olan Ali Beyli cemaatleri ise, Sivas Sancağı dahilinde yer almaktaydı.³⁵⁹ Ancak bu teşekkülün Sivas Sancağı'nın hangi kazasında faaliyet gösterdiği sarih değildir. Erhan Afyoncu makalesinde Ali Beyli bölümünün faaliyet sahasını Bozok Sancağı'nın Gedik, Emlak ve Deliceözü nahiyeleri olarak gösterse de³⁶⁰ buralar Bozok Türkmenlerinden Süleymanlı kabilesine tâbi Ali Beyli cemaatlerinin yaşam alanları idi.³⁶¹ Bize göre Ulu Yörük teşekkülleri arasında bulunan Ali Beyli bölümünün yaşam sahası Amasya'nın Geldiklanabad nahiyesi ve çevresiydi. Zira 1520 tarihinde Ali Beyli içerisinde rastladığımız Köse Algın kışlağı Geldiklanabad kazası dâhilinde bulunuyordu.³⁶² Yine Ali Beyli bölümü içerisinde zikredilen Derzilü ve Orta

³⁵⁵ BOA. TD. nr. 387, s. 424, 425.

³⁵⁶ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 1930, s. 114.

³⁵⁷ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 171.

³⁵⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 347; BOA. TD. nr. 79, s. 455; KKA. TD. nr. 16, v. 119b; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 113; Akçakoyunluların bulunduğu başlıca sancaklar; Adana, Sivas, Sis, Maraş, Rakka, Bozok, Kastamonu, Saruhan, Canik, Bozok, Hüdavendigâr ve Kayseri sancakları idi". Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s.171; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 77; Arif Sarı, *a.g.t.*, s. 160, 161; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 103-108.

³⁵⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 347; BOA. TD. nr. 79, s. 455; KKA. TD. nr. 16, v. 119b.

³⁶⁰ Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s. 3.

³⁶¹ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 113.

³⁶² BOA. TD. nr. 79, s. 457, 458; Bu kışlak 1575 tarihinde Karahisar-ı Demirli kazasında bulunan Kabil cemaati içerisinde kaydedilmiştir. KKA. TD. nr. 16, v. 96a.

Köy kışlaklarının isimlerine Geldiklanabad, Aştagul ve Argoma nahiyeleri ile Mecidözü Kazası'nda, İlisu ismine ise Zile Kazası'nın Kızılkümbed Nahiyesi'nde rastlanılmaktadır.³⁶³ Ayrıca günümüzde Amasya'nın Göynücek ilçesinde Ali Beyli bölüğü içerisinde de tesadüf ettiğimiz Şarklı ve İlisu köyleri yer almaktadır.³⁶⁴

XV ve XVI. Yüzyılda Ali Beyli Bölüğünün Nüfusu.

ALİ BEYLÜ BÖLÜĞÜ										
Cemaatler ve Kışlaklar	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Pir Ahmed veled-i Hüseyin Kethüda	85	85	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i...Lükçe?	41	39	2	x	x	x	x	x	x	x
İsmail Kethüda	x	x	x	36	23	13	62	33	29	12
Çakırlı (nd. Hamid Hacılu)	x	x	x	12	9	3	40	23	17	8
Şarklı	x	x	x	36	21	15	52	28	24	11
Kalaycılı	x	x	x	34	20	14	45	28	17	10
Pekmezçili	x	x	x	50	36	14	84	37	47	15
Tat	x	x	x	30	27	3	31	16	15	5
Derzili Duruhan	x	x	x	13	10	3	12	7	5	3
İlisu (nd. Alaçlı)	x	x	x	31	23	8	43	20	23	9
Bilallü	x	x	x	9	7	2	x	x	x	x
Köse Eyüb	x	x	x	40	36	4	x	x	x	x
Bilallü	x	x	x	19	14	5	76	41	35	22
Pınar Bellü (nd. Orta Köy)	x	x	x	32	18	14	57	29	28	10
Küçük Şarklı	x	x	x	13	9	4	22	12	10	5
Bozkırlar	x	x	x	12	9	3	10	7	3	2
Serbedarlı	x	x	x	10	5	5	38	20	18	8
TOPLAM	126	124	2	377	267	110	572	301	271	120

1485 tarihinde iki cematle temsil olunan Ali Beyli bölüğü, 1520'de on beş, 1575'te on üç kışlağa ayrılmıştır.³⁶⁵ 1520 tarihinde İsmail veledi Bektaş kethüdanın idaresinde bulunan bölük, 1575'te Ataullah veledi Hamza, Veli ve Mustafa kethüdaların

³⁶³ *Defteri Mufassalı Liva-i Amasya, Cildül Evvel*, v. 106b, 107a, 125a, 125b. KKA. TD. nr. 12, v. 178a, 178b; BOA. TD. nr. 387 (Muhasebe-i Vilayeti Karaman ve Rum), s. 357, 377, 379, 478, 468. Bu nahie ve kazalarda geçen yerler köy olarak belirtilmiştir.

³⁶⁴ www.goynucek.gov.tr/koylerimiz; (21.04.2018).

³⁶⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 347, 348; BOA. TD. nr. 79, s. 455-457; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

idaresinde bulunuyordu. Ayrıca İsmail Kethüda cemaatinde Ataulah veledi Mustafa, Bilallü ve Pınar Bellü kışlaklarında Kaya veledi Tahir, Serbedarlı kışlağında ise Ahmed veledi Mehmed ve Himmet veledi Şeyh Bayad kethüdalar görev yapmaktaydı. Yine Bilallü kışlağında Yusuf veledi Nasuh'un elinde tımar emri bulurmaktaydı.³⁶⁶ Ayrıca 1520-1575 tarihlerinde Şarklı ve Küçük Şarklı adında iki kışlak mahalli bulunmaktadır. Bunlar doğudan gelen Türkmen oymaklarının yerleştiği kışlaklar olmalıdır.

Yukarıdaki tabloda Ali Beyli bölüğüne tâbi kışlakların nüfus durumları ayrıntılı olarak belirtilmişti. Buna göre bölüğün nüfusu 1485 ile 1520 tarihleri arasında %199 oranında artarken, 1520 ile 1575 tarihleri arasında %52 oranında artmıştır. Ayrıca adı geçen bölükte 1520 tarihinde 9 imam ve 3 fakih, 1575 tarihinde ise 2 imam yer alıyordu. Aynı tarihte İsmail Kethüda kışlağında 3 sipahi ve 1 sipahizade, Bilallü kışlağında 2 sipahi olmak üzere toplam 6 nefer askeri vazifeli olarak tanımlanmıştır.³⁶⁷ Yukarıdaki veriler çerçevesinde 1485 tarihinde Pir Ahmed veledi Hüseyin Kethüda cemaati ile 1520 ve 1575'te Pekmezcilü kışlağı en fazla nüfusun bulunduğu yerlerdi.³⁶⁸

Ali Beyli bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde 15.459 akçe, 1575 tarihinde ise 8.512 akçe tasarruf ediliyordu.³⁶⁹ Bu iki tarih arasında Ali Beyli bölüğünden tahsil edilen vergi tutarının yaklaşık olarak 7.000 akçe düştüğü tespit edilmiştir. Koyun ve bad-ı heva vergisinin iki kattan fazla azalmasıyla birlikte ikinci tarihte küvvare ve çift vergilerinin tahsil edilmemesi, tahsil edilen vergi hâsılının bir hayli azalmasına neden olmuştur. Ayrıca

³⁶⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 455-457; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

³⁶⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 347, 348; BOA. TD. nr. 79, s. 455-459; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

³⁶⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 347, 348; BOA. TD. nr. 79, s. 455-459; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

³⁶⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 455-459; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

1520 tarihinde Köse Algın kışlağında diğer vergilerden farklı olarak 664 akçe kovan vergisi ile 954 akçe çift vergisinin tahsil edildiği tespit edilmiştir.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Ali Beylü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 ALİ BEYLÜ BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heya ve Arusane	Hâsıl
İsmail Kethüda	156	58	87	395	125	821
Çakırlu (nd. Hamid Hacılı)	104	46	69	333	100	652
Şarklu	143	56	84	389	322	994
Kalaycılı	130	56	84	402	121	793
Pekmezçilü	195	74	111	510	155	1043
Tat	65	32	48	239	69	452
Derzilü Duruhan	39	14	21	94	30	198
Ilisu (nd. Alaclu)	117	40	60	263	90	570
Bilallü	286	76	114	436	160	1072
Pınar Bellü (nd. Orta Köy)	130	58	87	421	125	821
Küçük Şarklu	65	24	36	153	50	328
Bozkırlar	26	14	21	107	30	198
Serbedarlu	104	40	60	296	90	570
TOPLAM: 1575	1560	588	882	4038	1467	8512
TOPLAM: 1520	x	x	693	10068	2390+690	15459

Ali Beyli bölüğünün iktisadi faaliyetlerinin temelini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği oluşturmaktaydı. Buna göre 1520 tarihinde 20.136 koyun beslenirken, bu rakam 1575 tarihinde 8.076'ya gerilemişti.³⁷⁰ Bölüğün genelinde koyun yetiştirilirken, 1520 tarihinde Geldiklanabad nahiyesine tâbi Köse Algın kışlağında arıcılık faaliyetine de rastlanmaktaydı. Buna göre kışlakta 332 kovan bulunurken, bu kovalardan 664 akçe resm-i küvvare tahsil edilmiştir. Yine Yusuf veledi Nasuh'un elinde tımar emrinin bulunması ve Köse Algın kışlağında rastladığımız çift vergisi, Ali Beyli bölüğünün küçük çaplı tarımsal faaliyet içerisinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³⁷¹

³⁷⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 455-459; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

³⁷¹ BOA. TD. nr. 79, s. 457, 458; KKA. TD. nr. 16, v. 119b-122a.

3.7 BÖLÜK-İ BALLI

Anadolunun muhtelif bölgelerine dağılan Ballı cemaatlerinin büyük bir bölümü Ulu Yörük içerisinde bulunuyordu.³⁷² Ulu Yörük'ün Ortapare koluna mensup olan Ballı oymakları, Çorum Sancağı'nın Katar ve Karahisar-ı Demirli kazalarına tâbi olarak kaydedilmiştir.³⁷³ 1485 tarihinde on iki cemaatle temsil olunan Ballı bölüğü, 1520 tarihinde on üç kışlaktan oluşmaktaydı. Bu tarihte Hacılar cemaati yer almazken, Kara Ağaç ve Âdilli kışlakları eklenmişti. 1575'te ise on dört kışlaktan oluşan bölükte Apardı kışlağının yerine Evciler ve Yenice kışlakları kaydedilmişti.³⁷⁴ XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ise Çorum Kazası'na bağlı İnallu-Ballı kadılığının oluşturulduğu tespit edilmiştir.³⁷⁵

1485 tarihinde Ballı bölüğünü meydana getiren bu cemaatlerin toplam hane sayısı 205 idi. Bekâr nüfusun bulunmadığı Ballı bölüğünde 10 nefer de imam olarak belirtilmişti.³⁷⁶ 1520 tarihinde ise bölüğün nüfusu %130 artarak 471 nefere yükselmişti.³⁷⁷ Ayrıca aynı tarihte 7 nefer imam ve 1 nefer de fakih olarak kaydedilmişti.³⁷⁸ 1575'te ise nüfus %210 oranında artarak 1459'a yükselmiştir. Bu tarihte bölüğe bağlı kışlaklarda bazı berat ehli kişilere tesadüf edililiyordu. Buna göre

³⁷² Ballu cemaatleri Anadolu'da Çankırı, Çorum, Aksaray sancakları ile Zile, Turhal, Mecidözü (Sivas) ve Keban Madeni (Malatya) kazalarında bulunmaktaydı; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 194; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 92; BOA. TD. nr. 19, s. 353-356; BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; KKA. TD. 16, v. 84b-89b, 89a, 89b.

³⁷³ KKA. TD. nr. 16, v. 84b; BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; KKA. TD. nr. 38, v. 251a-252a.

³⁷⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 353-356; BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; KKA. TD. 16, v. 84b-89b, 89a, 89b.

³⁷⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara, 2000, s. 211; Ayrıca 16. Yüzyılın sonlarına doğru mühimme kayıtlarında İnallu-Ballu kadısına hükümlerin gönderilmesi bunların müstakil bir kadılık haline geldiğini göstermektedir. BOA. MD. nr. 53, Hüküm: 712, s. 246; BOA. MD. nr. 64, Hüküm: 211, s. 70.

³⁷⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 353-356.

³⁷⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 353, 354; KKA. TD. nr. 79, s. 477; KKA. TD. nr. 16, v. 85a, 85b.

³⁷⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481.

Halaçlar kışlağında 1 muhassıl, Tımarlı kışlağında 1 hatib yer alırken, Ballı Oğlu kışlağında 8 sipahizade, Hüseyin Hacılı kışlağında ise bir sipahizade bulunuyordu.³⁷⁹

XV ve XVI. Yüzyıllarda Ballu Bölüğünün Nüfus Durumu.

BALLU BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar ve Cemaatler	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Ballu Oğlu	16	47	27	20	135	62	73	25
Hacılar	34	x	x	x	x	x	x	x
Tımarlı	30	84	38	46	171	83	88	40
Hüseyin Hacılı	15	40	18	22	112	56	56	20
Kavlaklı	18	65	30	35	139	69	70	28
Kozcalı	14	30	17	13	70	48	22	12
Kemallı	11	43	26	17	140	59	81	28
Saraycık	12	15	5	10	87	53	34	14
Halaçlar	12	21	13	8	51	29	22	10
Apardı	10	13	10	3	x	x	x	x
Kara Ali	15	15	7	8	60	22	38	12
İshak Hacı	18	29	18	11	108	53	55	15
Kara Ağaç	x	46	25	21	156	64	92	30
Âdillü	x	23	16	7	144	80	64	25
Cemaat-i Evciler	x	x	x	x	54	29	25	8
Yenice	x	x	x	x	32	17	15	5
TOPLAM	205	471	250	221	1459	724	735	272

1520 ve 1575 tarihlerinde Ballı bölüğünden tahsil edilen vergi kalemleri ve miktarları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre 1520 tarihinde toplam 15.730 akçe, 1575 tarihinde ise 20.159 akçe vergi alınmaktaydı. Dolayısıyla son tarihte vergi kalemlerinin çeşitlenmesi hâsıl miktarının 4.429 akçe artmasına neden olmuştur.³⁸⁰ Ballı bölüğünden tahsil edilen koyun vergisinden hareketle 1520 tarihinde 20.900, 1575 tarihinde ise 20.148 koyun beslenmekteydi. Ayrıca 1575 tarihinde kara

³⁷⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 84b-89b. Not: Muaf reaya olan Sipahi ve Sipahizadeler, Muhassıl ve Hatibler nüfus kısmına hane olarak yazılmıştır.

³⁸⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; KKA. TD. nr. 16, v. 84b-89b.

olarak kaydedilen koyunu olmayan ya da 26'dan az koyunu olan hanelerin sayısı toplam hane sayısının yaklaşık 1/3'üne denk gelmektedir.³⁸¹

1520 ve 1575 Tarihlerinde Ballu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 BALLU BÖLÜĞÜ						
Kışlak Adı	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Ballu Oğlu	325	108	162	701	235	1531
Kara Ali	156	44	66	262	92	620
Tımarlu	520	164	246	1032	335	2297
Kara Ağaç	390	126	189	807	275	1787
Kavlaklu	364	138	207	947	277	1933
Kozcalu	156	96	144	756	210	1362
Kemallu	260	112	168	823	240	1623
Saraycık	182	106	159	825	230	1502
Halaçlar	130	54	81	383	117	765
Hüseyin Hacılu	260	116	174	832	277	1659
Cemaat-i Âdillü	325	160	240	1175	340	2240
İshak Hacılu	195	106	159	812	230	1502
Cemaat-i Evciler	104	58	87	447	120	816
Yenice	65	36	54	272	95	522
TOPLAM: 1575	3432	1424	2136	10074	3073	20159
TOPLAM: 1520	x	x	750	10450	3280+1250	15730

1520 tarihinde Ballı bölüğüne tâbi cemaatler, Çorum Sancağı'nın Katar ve Karahisar-ı Demirli kazalarına tâbi kışlaklarda, kendi isimleriyle mezralar kurdukları ve bu mezralarda hayvancılığın yanı sıra tarımla uğraştıkları görülmüyordu. Ekinlik olarak kullandıkları toprağın bedelini ise tımar sahiplerine ödüyorlardı.³⁸² Bu mezralar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ayrıca tablo haricinde Kırk Kavak, Temrez Burnu, Büncügez Viranı ve Kaya Burnu mezralarını Ballı bölüğü tasarruf ederken, ödediği verginin hâsılı toplam 3.500 akçeydi.³⁸³ Öte yandan Ballı bölüğüne tâbi Ballı Oğlu, Kara Ali, Tımarlu, Kara Ağaç, Kavlaklu (Kulaklu?) Kozcalu, Kemallu, Saraycık, Halaçlar, Hüseyin Hacılu, Cemaat-i Âdilli, İshak Hacılu, Cemaat-i Evciler ve Yenice kışlaklarında sakin ve ziraat olunan yerlerin onda birine, müteferrik sipahiler, beratı

³⁸¹ KKA. TD. nr. 16, v. 84b-89b; BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481.

³⁸² BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481.

³⁸³ BOA. TD. nr. 387, s. 422.

hümayun ile mutasarrıf idiler. Ancak Vilayeti Rum'un genelinde böyle yerlerin vergisi beşte bir olup yarısı divani, yarısı malikâne ola gelmişti. Yukarıda ifade edilen kışlaklardan hâsıl olan gallas ve mahsul, beşte bir olmak üzere tayin olunup deftere yazılmıştır. Buraların toplam hasılları ise 12.000 akçeydi.³⁸⁴

1575 Tarihinde Ballu Cemaatlerinin Karahisra-ı Demürlü Kazasında Ekenek Olarak Kullandıkları Mezralar ve Ödedikleri Vergi Hâsılları.

BALLU BÖLÜĞÜ³⁸⁵ KARAHİSARI DEMÜRLÜ KAZASI 1575	Hâsıl
Kışlak-ı Ballu Oğlu cemaati mezbure ziraat eder	1200
Mezra-i Kara Ağaç (nd. Hacılar) Ballu cemaati ziraat eder	400
Mezra-i Tımarlı Ballu cemaati ziraat eder	2500
Mezra-i Kara Alilü Ballu cemaati ziraat eder	1200
Mezra-i Saraycıklı cemaati Ballu ziraat eder	2000
Mezra-i Kemallu Ballu cemaati ziraat eder	1000
Mezra-i İshak Hacı Ballu cemaati ziraat eder	1000
Mezra-i Âdillü Ballu cemaati ziraat eder	150
Mezra-i Koruculu Ballu cemaati ziraat eder	1700
Mezra-i Hüseyinlü Ballu cemaati ziraat eder	2200
Mezra-i Evciler Ballu cemaati ziraat eder	1050
Mezra-i Hallaçlı Ballu cemaati ziraat eder	2500
Mezra-i Apardı Ballu cemaati ziraat eder	300
Mezra-i Karımlı Ballu cemaati ziraat eder	750
Mezra-i Yenice Ballu cemaati ziraat eder	700
Toplam	18650

3.8 BÖLÜK-İ ÇAKIR ALİLİ

Tokat ve Sivas livalarında bulunan Çakır Alili bölüğü, muhtemelen ismini Ali adındaki bir beyin göz renginden almıştı. 1485 tarihinden itibaren Ulu Yörük teşekkülleri arasında zikredilen bölük, aynı tarihte Mehmed Kethüda veledi Ali ve Evcili cemaatlerinden meydana geliyordu.³⁸⁶ Bölüğe tâbi Evcili cemaatinin büyük bir kolu ise Bozoktan Maraş'a, kadar uzanan Dulkadirli Türkmenleri arasında bulunuyordu. Ayrıca Bozok Sancağı'nın Karahisar-ı Behramşah nahiyesi başta olma üzere Kayseri,

³⁸⁴ KKA. TD. nr. 38, v. 252b.

³⁸⁵ KKA. TD. nr. 38, v. 251a, 251b; Mezralar için ayrıca bkz. BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; BOA. TD. nr. 387, C.II, s. 422.

³⁸⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 386-388.

Niğde, Mentеше, Adana ve Kırşehir sancaklarında Evcili cemaatine rastlamak mümkündür.³⁸⁷

XV ve XVI. Yüzyılda Çakır Alilü Bölüğünün Nüfus Durumu.

ÇAKIR ALİLÜ BÖLÜĞÜ										
Cemaatler ve Kışlaklar	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Kethüda Mehmed veledi Ali	123	88	35	x	x	x	x	x	x	x
Evcilü	33	27	6	39	25	14	104	61	43	30
Cemaat-i Kışlak-ı Mezbur	x	x	x	12	9	3	x	x	x	x
Hisarcık	x	x	x	x	x	x	100	40	60	20
Korulu	x	x	x	x	x	x	77	30	47	15
Ferman Ağıl	x	x	x	x	x	x	93	34	59	15
Osman Ağılı	x	x	x	x	x	x	77	40	37	20
Asker Uzun	x	x	x	x	x	x	58	25	33	12
Kızıl Üzüm	x	x	x	x	x	x	55	20	35	20
Kara Dirlik	x	x	x	x	x	x	36	18	18	8
TOPLAM	156	115	41	51	34	17	600	268	332	140

XVII. yüzyıla ait verilerden Ulu Yörük'ün Şarkpare kazasına tâbi olduğu anlaşılan Çakır Alili bölüğü, Tokat'ın Kazabad ve Artukabad kazaları dahilinde faaliyet göstermekteydi.³⁸⁸ 1485 tarihinde 2 cemaatten oluşan Çakır Alili bölüğünde toplam 156 nefer mevcuttu. Neferlerden 115'i hane, 41'i mücerred ve 3 nefer de imam olarak ifade edilmişti.³⁸⁹ 1520 tarihinde Kışlak-ı Cemaat-i Evcilü ve mezkûr cemaate tâbi bir kışlaktan meydana gelen Çakır Alili bölüğünün bu tarihte nüfus yoğunluğu oldukça düşüktü. Buna göre bölükte toplam 51 nefer bulunurken, bu neferlerden 34'ü hane, 17'si mücerred olarak kaydedilmişti.³⁹⁰

1575 tarihinde Hisarcık, Korulu, Ferman Ağıl, Osman Ağılı, Asker Uzun, Evcili, Kızıl Üzüm ve Kara Dirlik olmak üzere sekiz kışlaktan oluşan Çakır Alili bölüğü aynı

³⁸⁷ Arif Sarı, *a.g.t.*, s. 130,131.

³⁸⁸ BOA. *TD. nr. 19*, s. 386-388; BOA. *TD. nr. 79*, s. 398; Erol Özvar, *a.g.t.*, s.

³⁸⁹ BOA. *TD. nr. 19*, s. 386-388.

³⁹⁰ BOA. *TD. nr. 79*, s. 398.

tarihte 268 hane ve 332 mücerred olmak üzere toplam 600 neferden meydana geliyordu. Ayrıca 140 hane resm-i kara olarak belirtilmişti.³⁹¹ Bu veriler çerçevesinde Çakır Alili bölüğünün 1485 ile 1520 arasındaki nüfusunun 2/3 oranda azaldığı tespit edilirken, bunun sebebi Kethüda Mehmed veledi Ali cemaatinin idari olarak başka bir bölüğün altında kaydedilmesi olmalıdır. 1520 ile 1575 tarihleri arasında ise bölüğün nüfusunda büyük bir patlama yaşanmış ve nüfusun on bir kattan fazla arttığı tespit edilmişti. Doğal nüfus artışının yanı sıra bölgedeki perakende konar-göçer taifelerin Çakır Alili bölüğüne dâhil edilmesi nüfus patlamasının sebepleri arasında olabilir.³⁹²

1520 ve 1575 Tarihlerinde Çakır Alili Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 ÇAKIR ALİLÜ BÖLÜĞÜ						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Rresm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Hisarcık	260	80	120	2510	155	3125
Korulu	195	60	90	2975	162	3482
Ferman Ağıl	195	68	102	2451	150	2966
Osman Ağılı	260	80	120	2500	160	3120
Asker Uzun	156	48	72	2310	104	2690
Kışlak-ı Cemaat-i Evcilü	390	122	183	769	250	1714
Kızıl Üzüm	130	40	60	1250	180	1660
Kara Dirlik	104	34	51	1221	80	1488
TOPLAM: 1575	1690	532	798	15986	1241	20245
TOPLAM: 1520	x	x	108	5475	350+190	6123

Çakır Alili bölüğünden tahsil edilen vergi kalemleri ve miktarları ise şu şekildeydi. 1520 tarihinde 2.475 akçe resm-i ganem, 108 akçe resm-i kovan, 190 akçe resm-i arusane, 350 akçe bad-ı heva tahsil edilirken, bölüğün devlete ödediği yıllık vergi miktarı 2.823 akçe tutarındaydı. 1575 tarihine gelindiğinde zikredilen bölükten, 1.690 akçe resm-i kara, 532 akçe resm-i cev, 798 akçe resm-i dud, 15.986 akçe resm-i ganem 1.241 akçe bad-ı heva ve arusane alınmaktaydı. Bölüğün devlete ödediği yıllık vergi yekûnu 20.245 akçeydi.³⁹³

³⁹¹ KKA. TD. nr. 16, v. 26b-28a.

³⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 398; KKA. TD. nr. 16, v. 26b-28a.

³⁹³ BOA. TD. nr. 79, s. 398; KKA. TD. nr. 16, v. 26b-28a.

Zikredilen tarihler arasında bölükten tahsil edilen vergi miktarının nüfus artışına paralel olarak %231 oranında arttığı görülmekteydi. Çakır Alili bölüğünün devlete ödediği verginin büyük bir bölümünü koyun vergisi oluşturmaktaydı. Dolayısıyla 1520 tarihinde 10.950 koyun beslenirken, 1575'te 31.972 koyun besleniyordu. Koyunu olmayan ya da 26'dan az koyunu olan ve kara olarak ifade edilen hanelerin sayısı toplam hane sayısının yaklaşık yarısından fazlasına eşitti.³⁹⁴ XVII. yüzyılda ise Tokat Voyvodalığı dahilinde Hoca Haslarına bağlanan Çakır Alili bölüğünün kışlaklarında; 1644 tarihinde 190 hane ve 24.500 koyun bulunurken, 1682 tarihinde 114 hane ve 8.000 koyun yer almaktaydı.³⁹⁵

Erol Özvar'ın tespitlerinden XVII. yüzyılda Çakır Alili cemaatlerinin Kazabad ve Artukabad bölgelerindeki yaylak mevkileri hakkında bazı verilere sahibiz. Buna göre “*Tokat Voyvodalığına bağlı Çakır Alili kabilesine tâbi Karadirlik kışlağındakiler Deveci, Kuzukulağı (Artukabad), Kızılca Kışla, Kurd Viran ve Çaylak (Kazabad) yaylaklarını, Eşit (Aşut) Çay kışlağındakiler Ovacık-ı Sagir ve Kebir, Eyyabin, Çayırlu ve Emrudlu (Kazabad) yaylaklarını, Hisarcık Kışlağındakiler Ayvalı, Dereli ve Bıçaklı (Kazabad ve Artukabad) yaylaklarını, Çarıksız (Osmanağılı) Kışlağındakiler Kemer, Kabaklı, Alçakbayır, Orpaçukuru (Kazabad) yaylaklarını, Samağan kışlağındakiler Hızan Çukuru, Merkenmandalı, Çekuağılı, Kurtlutepe, Karabayır Gölgeği, Turaçalı (Kazabad) yaylaklarını, Koğalı kışlağındakiler Akkaya Deresi, Derdek, Penbelik (Kazabad) yaylaklarını, Kudulu (Korulu) kışlağındakiler ise Cemal, Uctepe, Fınduklu, Keçideresi, Hacı Kefeli, Arab Köyü, İlcekler ve Boğaz Kaya (Kazabad ve Artukabad) yaylaklarını kullanıyorlardı*”.³⁹⁶

³⁹⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 398; KKA. TD. nr. 16, v. 26b-28a.

³⁹⁵ Erol Özvar, a.g.t, s. 107, 108.

³⁹⁶ Erol Özvar, a.g.t, s. 108

3.9 BÖLÜK-İ ÇAPANLI

Cevdet Türkay'a göre Bozulus aşiretinden olan Çapan veya Çapanlı cemaatleri, Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılmışlardı.³⁹⁷ Çapanlı cemaatinin mühim bir kolu ise Ulu Yörük'ün Ortapare koluna mensup olarak Çorumun Karahisar-ı Demirlü Kazası'nın Yoğurdu Kurudan, Koçi Bey, Kara Koyunlu ve Çakır Doğan mezraları ile Gül Suret ve Alın Pınarı yaylaklarında faaliyet göstermekteydi³⁹⁸ 1485 tarihinde Ulu Yörük içerisinde Çapanlı bölüğüne tesadüf edilmemesi onların bölgeye sonradan gelmiş olabileceğini veya diğer bölüklerden ayrılan bir koldan ihdas edilmiş olabileceğini göstermektedir. 1520 ve 1575 tarihlerinde sekiz kışlaktan meydana gelen bölüğün Eski Tekye ve Yandık kışlaklarında Veled veledi Bektaş, kethüda olarak görev yapmaktaydı.³⁹⁹

Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilen Çapanlı bölüğünün nüfus hareketlerine baktığımızda, 1520 tarihinde 312 nefer bulunurken, bunların 265'i hane, 47'si mücerred ve 2 nefer imam olarak ifade edilmişti. 1575 tarihine gelindiğinde bölüğün nüfusunun %150 oranında artarak 779 nefere ulaşmıştır. Bu neferlerin 414'ü hane 365'i mücerred olarak belirtilirken, 159 hane, resm-i kara olarak kaydedilmişti.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Çapan veya Çapanlı cemaatleri; Sultaniye Kazası (Konya Sancağı), Malkara Kazası (Gelibolu Sancağı), Hayrabolu Kazası (Vize Sancağı), Konya Sancağı, Budaközü Kazası (Bozok Sancağı), Aksaray Sancağı, Zile ve Ortapare kazaları (Sivas Sancağı), İnsuyu Kazası, (Konya Sancağı), Rumeli, Arabsun Kazası (Niğde Sancağı), Döğer Kazası (Menteşe Sancağı), Zağra-i Atik Kazası (Paşa Sancağı), Karaman Eyaleti, Aydın ve Teke sancakları, Birgi Kazası (Aydın Sancağı), Diyarbekir Eyaleti ve İçel Sancağında yer almaktaydılar; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 249; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 116.

³⁹⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 449-452; KKA. TD. nr. 16, v. 89b-92a; KKA. TD. nr. 38, v. 252a.

³⁹⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 449-452; KKA. TD. nr. 16, v. 89b-92a.

⁴⁰⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 449-452; KKA. TD. nr. 16, v. 89b, 92a.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Çapanlu Bölüğünün Nüfus Durumu.

ÇAPANLU BÖLÜĞÜ							
Kışlaklar	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Eski Tekye nam Eski Bor?	115	77	38	94	52	42	20
Cemaat-i Ahi Kethüda tâbi Çapan	32	23	9	x	x	x	x
Kara Koyunlu (nd. Köse Timur?)	30	30	x	56	29	27	10
Amad haliya Koçi Bey Kışlası derler	24	24	x	163	96	67	40
Donuz Öldüren ve Zekeriye Viramı	48	48	x	x	x	x	x
Yandık	31	31	x	128	71	57	35
Kızıl Kaya (nd. Kızıl Kır?)	16	16	x	122	62	60	20
Akça Ağıl	16	16	x	105	44	61	15
Karye-i Saysak	x	x	x	32	17	15	7
Kuyucak	x	x	x	79	43	36	12
TOPLAM	312	265	47	779	414	365	159

1520 ve 1575 Tarihlerinde Çapanlu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

ÇAPANLU BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Eski Tekye nam Eski Bor	260	102	153	709	220	1444
Karye-i Saysak	91	34	51	241	93	501
Kara Koyunlu Köse Timur	130	58	87	421	125	821
Amad Koçi Bey Kışlası derler	520	290	285	1303	320	2700
Yandık	455	240	210	875	300	1980
Kızıl Kaya (nd. Kızıl Kır)	260	122	183	899	250	1714
Akça Ağıl (nd. Taş Ağıl) tâbi Sayan	195	90	135	660	190	1270
Kuyucak tâbi m.	156	82	123	623	178	1162
TOPLAM: 1575	2067	1018	1227	5731	1676	11592
TOPLAM: 1520	x	x	995	7600	2150+300	11045

Çapanlı bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda, 1520 tarihinde 7.600 akçe resm-i ganem, 995 akçe resm-i kovan, 300 akçe resm-i arusane 2150 akçe bad-ı heva olmak üzere toplam 11.045 akçe tasarruf ediliyordu.⁴⁰¹ 1575'e gelindiğinde 2067 akçe resm-i kara, 1.018 akçe resm-i cev, 1.227 akçe resm-i dud, 5.731 akçe adet-i ağnam, 1676 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken, bölüğün toplam hâsılı 11.592 akçe tutarındaydı.⁴⁰² Bu iki tarih arasında vergi

⁴⁰¹ BOA. TD. nr. 79, s. 449, 452.

⁴⁰² KKA. TD. nr. 16, v. 89b, 92a.

yekûnunda sadece 547 akçelik bir artış meydana gelmişti. Çapanlı bölüğünün temel geçim kaynağı küçükbaş hayvancılık olduğu için vergi kalemleri içerisinde ağnam vergisi büyük bir yer tutmaktaydı. Buna göre 1520 tarihinde 15.200, 1575'te 11.462 koyun besleniyordu. Ayrıca bölükte yer alan ve kara olarak ifade edilen 159 hanede koyun bulunmuyor ya da 26'dan az koyun bulunuyordu.⁴⁰³ Öte yandan yukarıda ifade ettiğimiz Karahisar-ı Demirli Kazası'na tâbi Yoğurdu Kurudan, Koçi Bey, Kara Koyunlu ve Çakır Doğan mezraları ile Gül Suret ve Alın Pınarı yaylaklarını Çapanlı cemaatleri tasarruf ederek küçük çaplı zirai faaliyette bulunuyorlardı. Yaptıkları bu tarımsal etkinlik karşılığında ise toplam 3.589 akçe vergi ödüyorlardı.⁴⁰⁴

3.10 BÖLÜK-İ ÇAVURCI

Faruk Sümer tarafından Tatar menşeli olabileceği vurgulanan Çavurci bölüğü,⁴⁰⁵ Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak, Bozok Sancağı'nın Budaközü ve Çorum Sancağı'nın Karahisar-ı Demirli kazalarında hayatlarını sürdürüyorlardı.⁴⁰⁶ 1485 tarihinde Yüzdeci cemaatler arasında zikredilen Çavurci, aynı tarihli tahrirde cemaat 1520 ve 1575'te ise bölük olarak ifade edilmiştir. Her yüz koyuna kırk akçe vergi verdikleri için Yüzdeci olarak isimlendirilen bölükler, 1520'den sonra iki koyuna bir akçe ödemeye başlamışlardı.⁴⁰⁷ Ayrıca 1485 tarihinde Halife Cafer Bey Hazretleri bunları isimleriyle görüp, yüz koyunda bir koyun vereler diye ellerine mektup vermişti.⁴⁰⁸

⁴⁰³ BOA. TD. nr. 79, s. 449, 452; KKA. TD. nr. 16, v. 89b, 92a.

⁴⁰⁴ KKA. TD. nr. 38, v. 252a.

⁴⁰⁵ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 138; Aynı Yazar, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", s. 312.

⁴⁰⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 474, 475; KKA. TD. nr. 38, v. 249a.

⁴⁰⁷ Feridun Emecen, "Ağnam Resm-i", s. 478-479; BOA. TD. nr. 79, s. 474; BOA. TD. nr. 19, s. 393.

⁴⁰⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 393.

Tarihler 1520'yi gösterdiğinde Seki, Gündoğmuş, Özü İvaz ve Emrullah Baba veledi Mentеше olmak üzere 4 kışlağa ayrılan Çavurcı, Budaközü Nahiyesi'ne tâbi olarak kaydedilmişti.⁴⁰⁹ 1575'te Bey Timur ve Erkan kethüdaların idaresinde olan bölükte Seki, Arkınlı ve Börklü kışlakları bulunmaktaydı. Öte yandan Seki kışlağı Gündoğmuş (n.d. Saru Kaş) karyesi sınırları içerisinde bulunuyordu. Bir önceki tarihte kışlak olarak karşımıza çıkan Gündoğmuş (Saru Kaş) bu tarihte karye olarak ifade edilmişti.⁴¹⁰

XV ve XVI. Yüzyıllarda Çavurcı Bölüğünün Nüfus Durumu.

ÇAVURCI BÖLÜĞÜ								
Cemaatler ve Kışlaklar	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Çavurcı	51	x	x	x	x	x	x	x
Seki (nd. Gümen Saray) der Karye-i Saru Kaş tâbi Budaközü	x	36	22	14	202	129	73	45
Gündoğmuş (nd. Saru Kaş tâbi Budaközü)	x	31	23	8	x	x	x	x
Özü İvaz tâbi Budaközü	x	38	27	11	x	x	x	x
Emrullah Baba veledi Mentеше	x	32	14	18	x	x	x	x
Arkınlı	x	x	x	x	76	40	36	20
Börklü (nd. Kümbed)	x	x	x	x	31	15	16	6
TOPLAM	51	137	86	51	309	184	125	71

1485 tarihinde nüfus yoğunlunun düşük olan Çavurcı bölüğünde 51 nefer bulunurken bekâr nüfusa tesadüf edilmemekteydi. Ayrıca 1 nefer de imam olarak belirtilmişti.⁴¹¹ 1520'de ise bölüğün nüfusu %169 oranında artarak 137 nefere yükselmişti. Bu neferlerin 86'sı hane 51'i mücerred ve 4'ü imam olarak belirtilmiştir. 1575'e gelindiğinde %126 oranında artan nüfus 309 nefere yükselmişti. Bunların 184'ü hane 125'i mücerred olarak kaydedilmişti. Ayrıca Çavurcı bölüğünde 71 kara hane, 1 sipahi, 1 molla ve 1 zaviyedar bulunuyordu.⁴¹²

⁴⁰⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 474, 475.

⁴¹⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 93b- 94b.

⁴¹¹ BOA. TD. nr. 19, s. 393.

⁴¹² BOA. TD. nr. 19, s. 393; BOA. TD. nr. 79, s. 474, 475; KKA. TD. nr. 16, v. 93b, 94b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Çavurci Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 ÇAVURCI BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Seki (nd. Gümen Saray) der Karye-i Saru Kaş	585	254	381	1828	400	3448
Arkınlu	280	74	101	444	155	1430
Börklü (nd. Kümbed)	78	32	48	226	91	475
TOPLAM: 1575	943	360	530	2498	646	5353
TOPLAM: 1520	x	x	249	2000	850+400	3499

Adı geçen bölükten tahsil edilen vergi kalemlerine baktığımızda, 1520 tarihinde 2.000 akçe resm-i ganem, 249 akçe resm-i dud, 400 akçe resm-i arusane, 850 akçe bad-ı heva olmak üzere, toplam 3.499 akçe tasarruf ediliyordu.⁴¹³ 1575'te ise 943 akçe resm-i kara, 360 akçe resm-i cev, 530 akçe resm-i dud, 2.498 akçe resm-i ganem, 646 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken, bölüğünün ödediği yıllık vergi miktarı ise 5.353 akçe tutarındaydı.⁴¹⁴ İki tarih arasında bölüğün vergi yekûnunun 1.854 akçe arttığı tespit edilmiştir. Bu vergi kalemlerinden ganem vergisinin büyük bir yer tutması, başlıca iktisadi faaliyetin küçükbaş hayvancık olduğunu göstermekteydi. Buna göre 1520 tarihinde 4000, 1575'te 4996 koyun besleniyordu. Bu tarihte kara olarak ifade edilen 71 hane bulunuyordu.⁴¹⁵ Öte yandan Karahisar-ı Demirli Kazası'nın Saru Kaş karyesine tâbi Kılid mezrası ile Erkurşunlu, Emrullah ve Kıran Kışla mezralarını Çavurci cemaatleri tasarruf ediyordu. Bu mezralarda küçük çaplı ziraatle uğraşan cemaatler toplam 4.300 akçe vergi ödüyordu. Ayrıca Emrullah mezrasında Pir veledi Emrullah Baba; çiftlik ve 2 değirmen tasarruf ederken, defter haricinde Kıran Kışla (nd. Çavuşlu) mezrasında 1 adet memleha (Tuzla) kaydedilmişti.⁴¹⁶

⁴¹³ BOA. TD. nr. 79, s. 475.

⁴¹⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 93b, 94b.

⁴¹⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 393; BOA. TD. nr. 79, s. 474, 475; KKA. TD. nr. 16, v. 93b, 94b.

⁴¹⁶ KKA. TD. nr. 38, v. 249a.

3.11 BÖLÜK-İ ÇEPNİ

Yirmi dört Oğuz boyundan birisi olan Çepniler, Üçoklardan Gökhan nesline mensuptur. Gökhan'ın dördüncü oğlu olan Çepninin anlamı cesur ve kahraman, ongunu ise Hümadır.⁴¹⁷ Çepniler İlk olarak Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Dîvanü Lûgat-it-Türk'te ve Reşüddin Fazlullah'ın Câmi'ü't- Tevârih'inde geçmekteydi. Burada Gök Han'ın dört oğlundan biri olan Çepni, Kitabü'l-idrak li lisani'l-etrak adlı eserde bir Türk kabilesi (boyu) olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹⁸ Anadolu'ya ne zaman geldikleri hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığımız Çepnilerin (1240) Baba İshak isyanına katıldıkları tahmin edilmektedir.⁴¹⁹

Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynayan Çepniler, Sinop'u almak isteyen Trabzon Rum imparatoruna karşı mücadele etmişler ve Canik üzerinden Ünye, Ordu ve Giresun'a kadar olan bölgeyi Türkleştirmişlerdi.⁴²⁰ Diğer yandan XIV. yüzyılda Yukarı Kelkit bölgesindeki Çepni oymakları, Trabzon surları önüne kadar gelmişlerdi.⁴²¹ Fatih'in Trabzon'u fethinden sonra, bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması adına Orta Anadolu'nun kuzeyinden çok sayıda Türkmen nüfus Karadeniz bölgesine göçürülmüştür.⁴²² Bize göre Karadeniz bölgesine göçürülen bu Türkmenlerin büyük bölümü Çepnilere mensup idi. Nitekim Ali Çelik, Tirebolulu (Hüseyin Avni)

⁴¹⁷ Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, s. 245, 248; Yazıcızade Ali, *a.g.e*, s. 26. Çepnilerin burada Ongunu Sunkur'dur; Ayrıca bkz. Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e*, s. 58.

⁴¹⁸ Eserlerden naklen Faruk Sümer, *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 1992, s. 9

⁴¹⁹ Faruk Sümer, "Üçoklu Oğuz Boylarına Dair", s. 448.

⁴²⁰ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 37, 38; Faruk Sümer, *Çepniler*, s. 7; Ayrıca bkz. Hanefi Bostan, "Anadolu'da Çepni İskânı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI. s. 488-512; Ali Çelik, "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 513-533.

⁴²¹ Faruk Sümer, *Çepniler*, s. 12,13.

⁴²² Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", s. 217, 218; Ali Açikel-Tekin Susam, *a.g.m*, s.13.

Alparslan'ın “*Trabzon Eli Laz mı? Türk mü?*” eserinden şu bilgileri nakletmektedir. “İkinci Mehmed Tarbzon targesini ülkesine kattıktan sonra oavadan yüzbin Çepni Türkü geldi. Tırabuzon targesine yerleşti. Bu Çepniler, ilk önce Türkelinden (Türkistandan) İran toprağına göçmüş! Kızılbaşlığı öğrenmiş! Bunlar İranda dekdurmamış! Uslu oturmamış! Bundan ötürü Hanları, bunları elinde istememiş! Bunlar da Anadolu'ya geçmiş”⁴²³ Ayrıca 1485 ile 1520 arasında Ulu Yörük içerisindeki Çepni bölüğünün nüfusunun durağan seyretmesi bu göç vakasını destekler niteliktedir.

XVI. yüzyılda Çepniler; Afyon, Ankara, Bolu, Bursa, Çorum, Giresun, Samsun, Kastamonu, Konya ve Trabzon gibi bölgelere dağılırken, Faruk Sümer bu bölgelerde Çepni adında 43 yer adı tespit etmişti. Anadolu'da köy ve kasabalara ismini veren Çepni boyu, konargöçerler arasında da yer almaktaydı. Buna göre Halep, Yeni İl, Bozulus, Dulkadirli, Bozok, Atçeken ve Ulu Yörüklerin yanı sıra Koçhisar, Hamid, Çorum, Balıkesir ve Adana bölgesindeki konargöçer gruplar arasında bulunmaktaydı.⁴²⁴ Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli roller oynayan Çepnilerin Safevi Devleti'nin kuruluşunda da yer aldıkları bilinmekteydi.⁴²⁵ Faruk Sümer, Çepnilerden bazı gruplarının Alevi inancına sahip olmasının, İlhanlı hükümdarı Olcayto'nun on iki imam Şiiliğini kabul etmesiyle ilişkili olabileceğini söylemişti.⁴²⁶ Tarih-i Kızılbaşan adlı eserde, İran'a giden Çepni gruplarının Aşağı ve Yukarı Canik bölgelerinden oldukları ifade edilmişti.⁴²⁷ Şeyh Cüneyd, Memlûklüler tarafından Suriye'den çıkartıldıktan

⁴²³ Ali Çelik, *a.g.m*, s. 523.

⁴²⁴ Faruk Sümer, *Çepniler*, s. 15-23; Aynı Yazar, “Üçoklu Oğuz Boylarına Dair”, s.441-453; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 38. Ayrıca bkz. Cevdet Türkay, *a.g.e*, s. 253, 254; Yusuf Haçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 527-537.

⁴²⁵ Faruk Sümer, “Üçoklu Oğuz Boylarına Dair”, s. 446; Aynı Yazar, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s .49, 50, 104.

⁴²⁶ Faruk Sümer, *Çepniler*, s. 21, 22.

⁴²⁷ *Tarih-i Kızılbaşan*, s. 46, 47.

sonra, Canik taraflarına gitmiş ve buralardaki faaliyetleri sonucu Safaviyye tarikatına bağlı büyük bir taraftar kitlesi toplamıştı.⁴²⁸ Ayrıca Doğu Anadolu bölgesindeki Çepni boyları, Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşundan itibaren İl Aldı Bey'in komutasında, önemli görevler ifa etmişlerdi. Akkoyunlu Devleti'nin ortadan kalkmasından sonra Safevilerin egemenliğine giren Çepniler, çok sayıda sefere iştirak etmişlerdi. Hatta Hasan Rumlu, Çepni korucu başı olan Şah Kulu ile beraber Gürcistan seferine katıldıklarını belirtmektedir.⁴²⁹

XVI. yüzyılda İç Anadolu bölgesinde bulunan Çepnilerin büyük bölümü Ulu Yörük içinde yer almaktaydı.⁴³⁰ Ulu Yörük'ün Şarkpare koluna mensup olduğu düşünülen Çepni bölüğünün⁴³¹ buradaki yurtları, Akdağ Madeni'nin Kuzeyi ile Zile'nin güneyi ve Çamlı Bel'in batısı olarak belirtilmişti. Buradaki Çepni varlığı, XIX. Yüzyıla kadar devam ederek, Çungarlarla beraber Bozok Sancağı'na tâbi bir idari üniteyi teşkil etmiştir. Çepni cemaatlerinin Karahisar-ı Behramşah ve Sorgun çevresindeki köylere yerleştikleri de görülmektedir.⁴³²

XVI. yüzyılda Ulu Yörük'e tâbi olan Çepni bölüğünün kışlak ve nüfus hareketleri şu şekildeydi. 1485 tarihinde Pir Veled Kethüda veledi Çepni, Ütüklü ve Zekeriya Hacılu olmak üzere 3 cemaatten müteşekkil olan Çepni bölüğü, 1520 tarihinde aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi on kışlak ve yedi cemaate ayrılmıştı. 1575 tarihinde Çepni bölüğünün kışlak ve cemaat sayısı 17'den 43'e yükselirken, 4 şube cemaat olarak kaydedilmişti. Bu bağlamda Kayacık Arkçı (nd. Yoncalık) kışlağı, Sorgun'a tâbi Mürsellü sınırları dâhilindeydi. Kabil Oğlu taifesinin bir kısmı Bulhasan mezrasında, Tudaş (nd. Sırça Pınar) taifesi ise Topaç nam kışlakta mütemekkindi. Kaya Kışla

⁴²⁸ Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe, İstanbul, 2010, s. 27.

⁴²⁹ Faruk Sümer, "Üçoklu Oğuz Boylarına Dair", s. 446.

⁴³⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 382-386; BOA TD. nr. 79, s. 399-403; KKA. TD. nr. 16. v. 28a-39b.

⁴³¹ Bkz. Faruk Sümer, *Türkmenler*, s. 328.

⁴³² Faruk Sümer, *Çepniler*, s. 22; Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 209, 234.; Hanefi Bostan, *a.g.m.*, s. 498.

kışlağının hududu ise Karacaöz olarak belirtilmişti. Çepnilerin sahip olduğu bu kışlaklar, XVII. yüzyıldan sonra köy yerleşmesine evrildiği şüphesizdir. Öte yandan bölüğe tâbi olarak zikredilen Bazlamaç ve Çandır kışlakları, günümüzde Yozgat'a bağlı ilçe ve belde ismi olarak karşımıza çıkarken,⁴³³ Çulhalı, Boyalık, Dolaklı, Paşa Bey, Orak Çay, Uzunlu, Akçakoyunlu, Kıllı, Çepni, Kabudlu, Bayezidli, Eltili ve Timur Şeyh köyleri XVI. ve XVII. yüzyıllarda Çepni bölüğünün faaliyet gösterdiği kışlakların günümüzdeki köye dönüşmüş halleriydi.⁴³⁴

XV ve XVI. Yüzyılda Çepni Bölüğünün Nüfus Durumu.

Cemaat ve Kışlaklar	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Pir Veled Kethüda veledi Çepni	189	157	32	x	x	x	x	x	x	x
Ütüklü	130	120	10	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Zekeriya Haculu	114	105	9	x	x	x	x	x	x	x
Kabil Oğlu (Kay ?) Kethüda Murad ?	x	x	x	47	34	13	106	57	49	25
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	16	8	8	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	31	20	11	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	9	4	5	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	29	20	9	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	29	18	11	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	25	23	2	x	x	x	x
Cemaat-i tâbi Mezbur	x	x	x	45	31	14	x	x	x	x
Tudaş (nd. Sırça Pınar)	x	x	x	25	18	7	70	42	28	20
Yeni	x	x	x	18	14	4	50	28	22	14
Kıllu	x	x	x	28	21	7	59	29	30	12
Hacı Hamza Oğlu	x	x	x	10	9	1	45	24	21	12
Toramanlı	x	x	x	28	19	9	164	80	84	40
Bazlamaç	x	x	x	38	30	8	163	75	88	30
Kızılca	x	x	x	17	10	7	92	49	43	20
Kozca (nd. Uzunlu)	x	x	x	20	10	10	44	30	14	14
Derbend	x	x	x	17	16	1	58	30	28	15
Ilıca	x	x	x	x	x	x	23	10	13	5
Saru Kaya	x	x	x	x	x	x	34	13	21	6
Ali Bağı	x	x	x	x	x	x	48	22	26	10
Sülün Gönç	x	x	x	x	x	x	33	18	15	8

⁴³³ www.yerelnet.org.tr (17.01.2018)

⁴³⁴ XVII. yüzyılda Çepni kabilesine ait kışlak ve köyler için bkz. Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 104, 105.

Çandır ⁴³⁵	x	x	x	x	x	x	288	135	153	50
Kuyucak	x	x	x	x	x	x	103	44	59	20
Hacı İlyas	x	x	x	x	x	x	140	71	69	30
Örmelik	x	x	x	x	x	x	94	50	44	20
Cemaat-i Selahaddinlü (nd. Gediklü)	x	x	x	x	x	x	37	22	15	10
Paşalu	x	x	x	x	x	x	86	39	47	20
Timur Şeyh	x	x	x	x	x	x	74	39	35	20
Sökü	x	x	x	x	x	x	47	29	18	12
Kayacık Arkçı (nd. Yoncalık) nezdi Mürsellü	x	x	x	x	x	x	12	9	3	4
Kaya Kışla	x	x	x	x	x	x	6	6	x	3
Karaca der hâk-ı Çekik	x	x	x	x	x	x	16	8	8	3
Yanıklı	x	x	x	x	x	x	86	38	48	19
Paşa Beylü	x	x	x	x	x	x	43	22	21	10
Beylü	x	x	x	x	x	x	21	15	6	10
Dumlu	x	x	x	x	x	x	130	67	63	20
Bayezidlü (nd. Kızdoğdu)	x	x	x	x	x	x	93	63	30	33
Boyalık	x	x	x	x	x	x	64	34	30	10
Dolaklu	x	x	x	x	x	x	68	35	33	16
Çıkı	x	x	x	x	x	x	6	6	x	3
Orak Çay	x	x	x	x	x	x	75	37	38	15
Eymir Hacı	x	x	x	x	x	x	42	21	21	10
Çardak	x	x	x	x	x	x	53	30	23	12
Ali Oğlan	x	x	x	x	x	x	33	16	17	8
Çınarlu	x	x	x	x	x	x	24	14	10	5
Paşalı-i Küçük	x	x	x	x	x	x	18	12	6	5
Çokrak Pınarı	x	x	x	x	x	x	43	18	25	7
Dilküler ve Dikilü Taş	x	x	x	x	x	x	139	66	73	25
Dikilü Taş	x	x	x	x	x	x	40	15	25	6
Üyük tâbi Ütüklü	x	x	x	x	x	x	35	13	22	4
TOPLAM	433	382	51	432	305	127	2905	1481	1424	641

Çepni bölüğünün nüfusu ayrıntılı olarak tabloda ele alınmıştır. Buna göre zikredilen bölük 1485 tarihinde 433, 1520 tarihinde ise 432 neferden oluşmaktaydı. Özellikle Orta Anadolu'nun Osmanlı, Safevi çatışmalarının odak noktası olmasının yanı sıra birçok Çepni boyunun İran'a gitmesi ve Çepnilerin Orta Anadolu'dan Karadeniz'e göç ettirilmesi nüfusun durağan seyretmesinin nedenleri arasındaydı. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Çepni bölüğünün nüfusunda büyük bir artış yaşanmıştır. Bu cümleden olarak bölüğün nüfusu %572 oranında bir artışla 2905 nefere yükselmiştir. Adı geçen bölükte yaşanan nüfus artışına doğal nüfus artışı ile yeni kışlakların bölüğe dâhil

⁴³⁵ Ortapare kazasına tâbi Çepni kabilesine ait Çandır kışlağı dahilinde bulunan Sülemiş mezrasının öşür ve mahsulleri Zile'de vaki Boyacı Hasan Ağa cami evkafına aittir. BOA. *Fon Kodu: AE. SABH. Dosya No: 178, Gömlek No: 11869, Tarih H. 1192. M. 01.*

edilmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Keza bir önceki tahrirde bölük statusünde kaydedilen Ütüklü cemaatlerinin Çepni bölüğüne dâhil edildiği anlaşılmıştı.⁴³⁶ Ayrıca 1485 tarihinde 4 imam, 1520 tarihinde 6 imam, 1 malül bulunuyordu. 1575 tarihinde ise bölüğe bağlı Kuyucak kışlağında 1 duagûy ve 1 hatip hatip, Kabil Oğlu kışlağında 1 cami-i hatip, Toramanlu kışlağında ise 1 nefer pir-i fani olarak kaydedilmişti.⁴³⁷

1520 ve 1575 Tarihlerinde Çepni Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 ÇEPNİ BÖLÜĞÜ						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Bazlamaç an Cemaat-i Çepni	390	150	225	1035	322	2122
Ilica	65	20	30	125	43	283
Saru Kaya tâbi m.	78	26	39	1172	52	1364
Ali Bağı	130	42	63	1293	90	1588
Kızılca	260	98	147	671	212	1388
Sülün Kõnç tâbi Silis	104	32	48	200	70	454
Çandır tâbi m.	650	262	393	3839	550	5694
Kuyucak tâbi m.	260	88	132	2616	180	3236
Hacı İlyas tâbi m.	390	142	213	959	370	2011
Toramanlu tâbi m.	520	160	240	1000	330	2250
Örmelik	260	98	147	2670	210	3386
Kabil Oğlu	325	114	170	2758	212	3580
Cemaat-i Selahaddinlü (nd. Gediklü)	130	44	66	1360	180	1780
Cemaat-i Paşalu tâbi m.	260	78	117	481	170	1106
Cemaat-i Timur Şeyh tâbi m.	260	78	117	481	170	1106
Sökü	156	58	87	1395	123	1819
Kayacık Arkçı (nd. Yoncalık) nezdi Mürsellü	52	18	27	119	36	252
Kaya Kışla	39	6	9	18	13	85
Tudaş (nd. Sırça Pınar)	260	84	126	2128	41	2639
Yeni tâbi m.	182	56	84	1350	120	1792
Kıllu tâbi m.	156	58	57	1395	122	1818
Hacı Hamza Oğlu	156	48	72	1310	140	1690
Kozca (nd. Uzunlu)	182	58	87	1369	122	1818
Karaca der hâk-ı Çekik	39	16	24	113	33	225
Derbend tâbi m.	195	60	90	1375	130	1850
Yanıklı	247	76	114	475	160	1072
Paşa Beylü	130	42	63	3269	80	3584

⁴³⁶ BOA, TD. nr. 19, s. 384-386; BOA. TD. nr. 79, s. 399-403; KKA. TD. nr. 16, v. 28a-39b.

⁴³⁷ BOA, TD. nr. 19, s. 384-386; KKA. TD. nr. 16, v. 30b, 31b, 32a, 32b.

Beylü tâbi m.	130	30	45	220	65	425
Dumlu	260	134	201	3013	280	3888
Bayezidlü (nd. Kız Doğdu)	429	126	189	2768	270	3782
Boyalık	130	68	102	1516	150	1966
Dolaklu	208	72	108	476	152	1016
Çıkı	39	6	9	18	13	85
Orak Çay	195	72	108	489	155	1019
Eymir Hacı	130	42	63	269	90	594
Çardak	156	58	87	1395	125	1821
Ali Oğlan	108	32	48	200	95	479
Çınarlu	65	28	42	201	60	396
Paşaluy-ı Küçük	65	24	36	163	50	338
Çokrak Pınarı	91	34	51	233	75	483
Dilküler ve Dikilitaş	260	134	201	1013	280	1888
Dikilü Taş	98	28	42	1178	60	1386
Üyük tâbi Ütüklü	52	28	42	1174	45	1341
TOPLAM: 1575	8292	2928	4361	49302	6246	70899
TOPLAM: 1520	x	x	981	26747	4145+1880	33753

Yukarıdaki tabloya göre Çepni bölüğünden 1520 tarihinde 33.753 akçe, 1575 tarihinde ise 70.899 akçe tasarruf edilmekteydi.⁴³⁸ Bu iki tarih arasında tahsil edilen vergi miktarı nüfus ve kışlak sayısının artmasına paralel olarak %110 oranında artmıştır. Toplam vergi tutarı içerisinde koyun vergisinin büyük bir yer tutması, başlıca iktisadi faaliyetin küçükbaş hayvancılık olduğunu göstermekteydi. Bu vergi kaleminden yola çıkarak yaptığımız hesaplamada 1520 tarihinde 53.449 koyun bulunurken, 1575'te 98.604 koyun yer alıyordu. Ayrıca 1575 tarihinde kara olarak ifade edilen 641 hanedeki koyun miktarının devlet nezdinde ekonomik değeri bulunmuyordu.⁴³⁹ Çepni bölüğünün bu gelirleri XVII. yüzyılın ortalarında bir ara Hoca hasları mukatasını oluşturan İlbeyli, Çakır Alili, Çungar ve Sıraçlı oymaklarıyla birlikte Sultan Ahmed vakfına dahil edilmiştir. 1682'de ise Çepni kabilesi iktisadi bakımdan Tokat Voyvodalığına bağlanırken, Zile Voyvodalığına bağlı olan sekiz köyde Çepni cemaati mütemekkindi.⁴⁴⁰

⁴³⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 399-403; KKA. TD. nr. 16, v. 28a-39b.

⁴³⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 399-403; KKA. TD. nr. 16, v. 28a-39b.

⁴⁴⁰ Erol Özvar, a.g.t, s. 105, 106.

3.12 BÖLÜK-İ ÇOMAKLI

Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılan Çomaklı⁴⁴¹ cemaatlerinin bir kolu, Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak Sivas Sancağı'na uzanıyordu. Çomaklı bölüğünün kışlak malli ise Horos? kalesi olarak belirtilmiştir. Kız Melik cemaatinin tasarruf ettiği Sekilik mezrasının Kırşehir'e bağlı olması, bölüğün Kırşehir ve civarında bulduklarını göstermektedir. 1485 tarihinde Yüzdecî cemaatler arasında zikredilen Çomaklı bölüğü, Hamza Fakih veledi Süleyman Kethüda, Bağdatlı, Bozlapa, İmrahorlu ve Kız Melik cemaatlerinden oluşmaktaydı. Bir sonraki tahrir olan 1520'de İmrahorlu cemaatine rastlanmazken, Amakı? Karaman ve Bozlapa-ı Diğer cemaatlerine tesadüf ediliyordu. Bağdatlı cemaatinde Halil Fakih veledi Hamza Hacı ve İsmail veledi Halil Fakih, kethüda olarak görev yapmaktaydı.⁴⁴² Öte yandan Çomaklı cemaatleri, 1575 tarihinde Özlü bölüğüne dâhil edilmiştir.⁴⁴³

1485 ve 1520 Tarihlerinde Çomaklı Bölüğünün Nüfus Durumu.

ÇOMAKLI BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520		
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred
Cemaat-i Kethüda Hamza Fakih veledi Süleyman	10	10	x	15	14	1
Kışlak-ı Bağdatlı	9	9	x	21	19	2
Bozlapa	17	17	x	12	9	3
İmrahorlu	6	6	x	x	x	x
Cemaati Kız Melik	6	5	1	68	49	19
Bozlapa Diğer	x	x	x	15	15	x
Amakı? Karaman	x	x	x	7	5	2
TOPLAM	48	47	1	138	111	27

⁴⁴¹ Çomaklı cemaatleri; Haymana Kazası (Ankara Sancağı), Aydın, Kayseri, Adana, Maraş sancakları, Karaisalı Kazası (Adana Sancağı), Hatuneli Kazası (Vize Sancağı), Adilcevaz (Van Eyaleti), Söğüt Kazası (Hüdavendigâr Sancağı), Kula Kazası (Kütahya Sancağı), Karahisarı Develi Kazası (Niğde Sancağı), Konya, Sivas ve Bozok sancaklarına yayılmışlardı; Cevdet, Türkay, *a.g.e.*, s. 260; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 122, 123; Yusuf Haçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 559-561.

⁴⁴² BOA. TD. nr. 19, s. 391, 192; BOA. TD. nr. 79, s. 434- 436.

⁴⁴³ KKA. TD. nr. 16, v. 105b, 106a.

1485 tarihinde 47'si hane nüfusu ve 1'i mücerred olmak üzere toplam 48 nefer bulunan Çomaklı bölüğünde 1520 tarihinde 111'si hane ve 27'si mücerred olmak üzere toplam 138 nefer yer alıyordu. İki tarih arasında bölüğün nüfusunun %188 oranında arttığı tespit edilmişti.

1520 Tarihinde Çomaklı Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1520 ÇOMAKLI BÖLÜĞÜ					
Cemaat ve Kışlaklar	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Arusane	Bad-ı Heva	Hâsıl
Cemaat-i Hamza Fakih veledi Süleyman	x	x	x	x	x
Kışlak-ı Bağdatlı	x	x	x	x	x
Kışlak-ı Cemaat-i Bozlapa	x	x	x	x	x
Kışlak-ı Cemaat-i Bozlapa Diğer	3000	171	120	1000	4291
Cemaat-i Kız Melik	3000	249	120	500	3768
Cemaat-i Amakı? Karaman	1000	15	60	100	1175
TOPLAM	7000	435	300	1600	9234

1520 tarihinde Çomaklı Bölüğünden 7.000 akçe resm-i ganem, 435 akçe resm-i dud, 300 akçe resm-i arus, 1.600 akçe bad-ı heva alınırken, cemaatin toplam vergi yükü 9.234 akçeydi.⁴⁴⁴ Bu vergilerin büyük bölümünü koyun vergisi oluşturduğundan, temel iktisadi faaliyetin küçükbaş hayvancılık olduğu anlaşılıyordu. 1485 tarihinde yüz koyunda kırk akçe ödedikleri için yüzdeci olarak isimlendirilen Çomaklı bölüğü 1520 tarihinde iki koyuna bir akçe ödüyordu. Buna göre bölükte toplam 14.000 koyun besleniyordu. Öte yandan cemaatler tasarruf ettikleri mezralarda tarımla uğraşıyorlardı. Nitekim Bağdatlı kışlağındakiler Gökçeöz mezrasını, Bozlapa-i Diğer cemaati, Alapınar mezrasını ve Kız Melik cemaati Kırşehir'e bağlı Sekilik? mezrasını tasarruf ediyordu. Alapınar mezrasından ise 1500 akçe hınta ve 400 akçe cev vergisi alınıyordu.⁴⁴⁵

3.13 BÖLÜK-İ ÇUNGAR

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya çok sayıda Moğol-Tatar göçebesinin geldiğini yukarıda belirtmiştik. Bunlar Uyrat, Sünit, Bisi'ut, Celayir, Tatar, Kireyit,

⁴⁴⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 435, 436.

⁴⁴⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 434-436.

Kurulas, Uryangat, Suldus, Arulat, Menkut, Suğanut, Çavdar, Uygur, Samağar, Çaykazan, Barambay, Turgut, Varsak ve Alagöz idi.⁴⁴⁶ Anadolu’da elli iki oymağa ayrılan bu Moğol/Tatar unsurların Türklerdeki gibi sağ ve sol kol olmak üzere ikili teşkilat yapısına sahip oldukları görülüyor. Sağ kol oymaklar genellikle Konya, Kayseri ve Niğde havalisinde, sol kol oymaklar Sivas, Amasya, Çorum, Yozgat ve Kırşehir dolaylarında bulunmaktaydılar.⁴⁴⁷ Bu sol kol oymakları ise Çungarlar temsil etmekteydi.

XV ve XVI. yüzyılda Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Çungar oymaklarının menşei Moğolların Oyrat/Uyrat boyuna dayanmaktadır. Moğolların Türkler gibi ikili teşkilata sahip olduklarını yukarıda belirtmiştik. Zira Moğol ordusunun sağ kanadını Oyratlar oluştururken, Oyratlarda kendi içerisinde doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu şekilde ikiye ayrılan Oyratların sol kanadına Moğolca sol kol, sol el, sol kanat anlamına gelen Zungar, Jeungar, Cengigar yada Caungar denilmiştir.⁴⁴⁸ Kubilay Han ile Çin’in fethine katılan Çungarlar, 1368 tarihinde tekrar Moğolistan’a dönerek burada Oyrat/Kalmuk ve Çungar adlarıyla anılan bir hanlık kurmuşlardır. 1416’dan 1632’ye kadar faaliyet gösteren Oyratların yerini bu tarihten sonra Çungarlar almışlardır. Çungar hanlığı 1758 tarihinde Çinliler tarafından ortadan kaldırılana kadar Doğu Türkistan, Deşti-Kıpçak ve Orta Asya’da önemli siyasi roller oynamışlardır. Ayrıca Çungarların bir kısmı Kırım hanlığı topraklarına yerleşmiştir. Nitekim buradaki kazalar XVII. ve XIX. yüzyıllarda Dib Çungar, Orta Çungar ve Çungar adını taşımaktadır.

⁴⁴⁶ Faruk, Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 115-119, 139-143; M. Fuad Köprülü, a.g.e, s. 92.

⁴⁴⁷ Moğol Oymaklarının Yayıldıkları sahalara için bkz. Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 115-119.

⁴⁴⁸ Çungarlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sadullah Gülten, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Moğol Bakiyeleri: Çungarlar”, *History Studies*, Volüme 9, Issue 4, November, 2017, s. 53, 54.

Çungarların bir kısmı Orta Asya bozkırlarında bu şekilde siyasi faaliyetlerde bulunurken, bir kısmı da Hülagü ile birlikte batıya yönelerek, İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna iştirak etmişlerdir. Köseadağ Savaşıyla birlikte de Anadolu'ya gelen Çungarlar, burada özellikle Kadı Burhaneddin döneminde önemli siyasi olaylara iştirak etmişlerdir.⁴⁴⁹

Orta Anadolu bölgesinin yaylak ve kışlaklarını yurt tutan Moğol oymakarı İlhanlı, Eratna, Kadı Burhaneddin ve nihayetinde Osmanlı devletinin hakimiyeti altına girmişlerdir. İlhanlı siyasi hakimiyetinin zayıflamasıyla Tatar ve Kara Tatar adıyla anılan Moğol oymakları, Ankara Savaşından sonra Timur tarafından Orta Asya'ya mecburi göçe tâbi olmuşlardır. Timur tarafından Orta Asya'ya götürülen Tatarların nüfusu hakkında tarihçiler değişik rakamlar vermişlerdir. Buna göre Hafız-ı Ebru, 30.000 çadır, Nizamüddin Şami 1000 hane, Yazdi 30.000 ila 40.000 hane ve Hoca Sadettin Efendi 52 tümen olarak ifade etmiştir.⁴⁵⁰ Öte yandan Çelebi Mehmed Çorum bölgesinde kalan Tatarları da Balkanlara göç ettirmiştir.⁴⁵¹

Tahrir defterleri incelendiğinde bu göçürme faaliyetlerinin bir şekilde dışında kalmış çok sayıda Moğol Tatar menşeli cemaate tesadüf edilmektedir. Göçürme faaliyetlerinin dışında kalan bu oymakların Orta Anadolu'da kalma sebebini, Kara Tatarların Anadolu'da uzun süre kalmalarından dolayı bölgeye uyum sağlayıp, benimsemelerine ve dolayısıyla Türk göçer yaşayış ve kültürünün bir parçası haline gelmelerine bağlayabiliriz. Nitekim onlar Timur'un temsil ettiği kültüre yabancılaşmış olmalıydılar ki Orta Asya'ya gidenleri dahi geri dönme çabasında idiler. F. Sümer de

⁴⁴⁹ Sadullah Gülten, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Moğol Bakiyeleri: Çungarlar", s. 54.

⁴⁵⁰ Zikredilen eserlerden naklen Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 19- 21; Tatarların Timur tarafından Orta Asya'ya götürülmesi hakkında ayrıca bkz. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK, Ankara, 1987, s. 328, 329; İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çeviri ve Notlar Ahsen Batur, SelengeYayımları, İstanbul, 2012, s. 327-334.

⁴⁵¹ Mehmed Neşri, *a.g.e*, C. II, s. 543.

de aynı tesbitte bulunarak onların Tatarlık vasıflarını keybettiklerini ve tamamen Türkleştiklerini belirtmiştir.⁴⁵² Anadolu’da kalan bu oymakların büyük bölümü ise Ulu Yörük teşekkülleri arasında bulunuyordu.

Çungarlar, XV ve XVI. yüzyılda Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak hayatlarını sürdürmekteydi. Faruk Sümer’e göre bunlar, XIV. yüzyılda Orta Anadolu’da faaliyet gösteren ve Kara Tatar olarak ifade edilen Cavungar (Ca’ungar) isimli Moğol oymağının bakiyeleri idi.⁴⁵³ Çungar cemaatleri Sivas, Bozok ve Kırşehir sancakları ile Ortapare, Zile (Sivas Sancağı), Uzun Köprü (Edirne Sancağı) ve Kite kazaları (Hüdavendigâr Sancağı) başta olmak üzere Anadolu’nun muhtelif bölgelerine yayılmışlardır.⁴⁵⁴

Ulu Yörük içerisinde ilk defa 1485 tarihinde rastladığımız Çungar bölüğü, Batsar ve Ali Kethüda ile Ali Fakih veledi Çungar cemaatlerinden oluşurken, bunların toplam nefer sayısı 441 idi. Çungar bölüğü bir sonraki tahrir olan 1520’de Aşağı ve Yukarı Çungar olmak üzere iki kola ayrılmıştır.⁴⁵⁵

3.13.1 BÖLÜK-İ AŞAĞI ÇUNGAR

Çungar bölüğünün 1520 tarihinde ikiye ayrılmasıyla ihdas edilen Aşağı Çungar bölüğü Ulu Yörük’ün Ortapare⁴⁵⁶ koluna mensup idi. 1520’de Kethüda Mehmed veledi

⁴⁵² Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 134.

⁴⁵³ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 138. “ Moğol Oymaklarına Timurlu kaynakları ile XV. yüzyıla ait diğer bazı eserlerde Kara Tatar denilmektedir. Bu adın verilmesi, Moğolların o zamanlar siyasi mevki ve itibarını yitirmiş olmaları ile ilgili olsa gerektir. XV ve XVI. yüzyıla ait defterlerde ise Mugal, Mugal Tatarı veya sadece Tatar ismiyle anılmaktadırlar. ” Aynı yazar, “Anadolu’da Moğollar”, s. 115.

⁴⁵⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 359-363; BOA. TD. nr 79, s. 422-429, 459-462; KKA, TD. nr .16, v. 65-84b; Çungarlar için bkz. Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 260; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 123; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 145.

⁴⁵⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 359-363; BOA. TD. nr 79, s. 559. KKA, TD. nr. 16, v. 80b.

⁴⁵⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 459; KKA. TD. nr. 16, v. 80b.

Ali Fakih ve Musa veledi Osman kethüdalarının müşterek idaresinde bulunan Aşağı Çungar, 9 kışlaktan müteşekkildir.⁴⁵⁷ Musa ve Mehmed kethüdalarının görev yaptığı Çungar Oğlu kışlağı ise Çorum Sancağı'nın Bayatözü nahiyesine bağlıydı.⁴⁵⁸ 1575 tarihinde 12 kışlaktan meydana gelen Aşağı Çungar bölüğüne Tayyiblü, Şeyhlü ve Kargalu kışlakları eklenmişti.⁴⁵⁹

XVI. Yüzyılda Aşağı Çungar Bölüğünün Nüfus Durumu.

AŞAĞI ÇUNGAR BÖLÜĞÜ							
Kışlaklar	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Çungar Oğlu tâbi Bayatözü	98	66	32	264	131	133	50
Emin Hacılı tâbi Çungar Süfla	28	13	15	53	31	22	8
Kuşçu	33	23	10	72	32	40	12
Zeynel Hacılı tâbi Çungar Süfla	27	21	6	160	71	89	30
Burak Oğlu	26	17	9	29	29	x	8
İkizce nam Çerikli	25	18	7	102	46	56	20
Ulucak nd. Herikli	32	25	7	65	29	36	7
Akça Bağ Burnu	38	33	5	219	91	128	54
Akça Diğer	17	13	4	55	23	32	10
Kargalu tâbi Çungar Süfla	x	x	x	28	9	19	6
Tayyiblü	x	x	x	32	19	13	6
Şeyhlü	x	x	x	63	28	35	12
TOPLAM	324	229	95	1142	539	603	223

1520 ve 1575 tarihlerinde bölüğe tâbi olan kışlalardan Çerikli, günümüzde Kırıkkale'nin Delice Kazası'na bağlı bir belde olarak karşımıza çıkarken, aynı kazaya bağlı Çongar isimli bir köy bulunmaktadır.⁴⁶⁰ Dolayısıyla Aşağı Çungar bölüğünün faaliyet sahasının Çorum'un Bayatözü ile Kırıkkale arasındaki bölge olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tabloda ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi 1520 tarihinde 324 neferden müteşekkil olan Aşağı Çungar bölüğünde, 229 hane vergi nüfusunun yanı sıra

⁴⁵⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 459-462.

⁴⁵⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 459, 460.

⁴⁵⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 80b-84b.

⁴⁶⁰ Günümüzde köy ve beldeler için bkz. www.yerelnet.org. 14.05.2017.

95 mücerred bulunuyordu. Ayrıca bölüğü meydana getiren kışlaklarda 9 imam, 2 hacı ve 1 de fakih yer alıyordu.⁴⁶¹ 1575 tarihinde ise 539'u hane ve 603'ü mücerred olmak üzere toplam 1.142 nefer mevcuttu. Ayrıca 223 hane kara olarak belirtilmişti.⁴⁶² Bu verilere göre Aşağı Çungar bölümünde %252 oranında büyük bir nüfus artışı yaşanırken, en fazla nüfus ise Çungar Oğlu kışlağında bulunuyordu.⁴⁶³

XVI Yüzyılda Aşağı Çungar Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 AŞAĞI ÇUNGAR BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Kuşçu	156	64	96	452	137	905
Çungar oğlu tâbi Bayad Özü	650	266	399	1917	557	3789
Emin Hacı tâbi Çongar Süfla	104	62	93	485	173	917
Akça Bağa Burnu	702	182	273	997	278	2432
Akça Diğer nd. Akça Ağıl	130	46	69	307	100	652
Zeynel Hacı tâbi Çongar Süfla	390	138	207	921	275	1931
Kargalu tâbi Çungar Süfla	78	18	27	92	40	256
Ulucak tâbi Hereklü tâbi Çungar Süfla	91	58	67	480	122	818
Tayyiblü	78	37	57	293	87	542
Şeyhlü	156	56	84	376	120	792
İkizce nd. Çeriklü	260	92	138	614	200	1304
Barak Oğlu	104	58	87	447	125	791
TOPLAM: 1575	2899	1077	1597	7381	2214	15129
TOPLAM: 1520	x	x	775	13850	3270+900	18795

1520 tarihinde Aşağı Çungar bölümünden tasarruf edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda, 13.850 akçe resm-i ganem, 775 akçe resm-i kovan, 900 akçe resm-i arus, 3.270 akçe bad-ı heva tahsil edilirken, cemaatinin yıllık ödediği vergi miktarı 18.795 akça tutarındaydı.⁴⁶⁴ 1575 tarihli defterden elde etimiz verilerde ise bölükten 2.899 akçe resm-i kara, 1.077 akçe resm-i cev, 1.597 akçe resm-i dud, 7.381 akçe resm-i ganem, 2.214 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere toplam 15.129 tahsil

⁴⁶¹ BOA. TD. nr. 79, s. 459-462.

⁴⁶² KKA. TD. nr. 16, v. 80b-84b.

⁴⁶³ BOA. TD. nr. 79, s. 459-462; KKA. TD. nr. 16, v. 80b-84b.

⁴⁶⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 462.

edilmekteydi.⁴⁶⁵ Buna göre bölükten tahsil edilen vergi yekûnunun 3.800 akçe civarında azaldığı tespit edilmiştir. Aşağı Çungar bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerinden birincil iktisadi faaliyetin küçükbaş hayvancılık olduğu anlaşılmaktaydı. Buna göre 1520 tarihinde 26.700 koyun beslenirken, bu rakam 1575'te 14.762'ye gerilemişti. Yine aynı tarihte koyunu olmayan ya da kırılan haneler kara olarak ifade edilmekteydi. Buna göre Aşağı Çungar bölümünde 223 hane kara olarak kaydedilirken, bunlardan 2.899 akçe vergi tasarruf edilmiştir. Burada toplam hanenin yaklaşık yarıya yakınında 26 koyundan az ya da hiç koyun bulunmaması dikkat çekicidir.⁴⁶⁶ Koyun miktarının bu kadar azalması Aşağı Çungar bölümünün yavaş yavaş yerleşik hayata geçtiklerini gösteriyordu. Muhtemeldir ki, nüfus artışından dolayı haneler geçimini hayvancılıktan ziyade zirai faaliyetlerden sağlamaya başlamışlardı.

3.13.2 BÖLÜK-İ YUKARI ÇUNGAR

Ulu Yörük'ün Şarkpare koluna mensup olduğu anlaşılan Yukarı Çungar bölümüne ait cemaatler, Bozok Sancağı'nın Akdağ, Sorgun, Kanak-ı Zir ve Baltı kazaları ile Sivas Sancağı'nın Hüseyinabad ve Budaközü kazalarının muhtelif karye ve mezralarına yerleşmişlerdir.⁴⁶⁷ Günümüzde Yozgat ve Sorgun'un köy isimlerinin Yukarı Çungar bölümünün kışlak isimleriyle benzeşmesi, zikredilen cemaatlerin bir iskân faaliyetine tâbi tutulduklarını göstermektedir. XVI. yüzyılda Yukarı Çungar bölümünü meydana getiren bazı kışlakların gelirleri ise Sultan Emirci Zaviyesine aitti.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 80b-84b.

⁴⁶⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 459-462; KKA. TD. nr. 16, v. 80b-84b.

⁴⁶⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80b; KKA. TD. nr. 12, v. 208b; KKA. TD. nr. 10, v. 157a, 176b, 187a, 196b, 200b, 202a, 206b, 207a, 207b, 209b, 210b-211b; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 96-111. Kavşud kışlağı günümüzde Çorumun Sungurlu ilçesine bağlı bir köydür.

⁴⁶⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 422-429; KKA. TD. nr. 16, vr. 65b-80b; KKA. TD. nr. 10, v. 181a, 182a, 187a, 196b, 202; KKA. TD. nr. 12, 208b; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 145.

1520 tarihinde Kethüda Paşa hasası tımarı olarak kaydedilen Çungar bölüğünün idaresinden Saru Elvan sorumlu idi. 1520 tarihinde 33 kışlaktan müteşekkil olan bölük, 1575 tarihinde 48 kışlak, 2 karye ve 4 cemaatten oluşmaktaydı.⁴⁶⁹ Aynı tarihte Hüseyinabad Kazası'nın Sultan Emirci (nd. Osman Paşa) karyesine tâbi Koyunlu Yusuf Özü, Güdül, Akça Köy, Tusi ve Cengiz Han, Şeyh, Halil ve Avansaray, Toyacı hududunda Kışlak-1 Doğancılı, Kışlak-1 Çaloğlu, Kışlak-1 Karakısıık, Kısıkkaya ve Karalar Viranı, Kışlak-1 Ali Fakihlü, Kışlak-1 Asayışlü, Kışlak-1 Güdül, Kışlak-1 Avansaray (nd. Kodallu), Kışlak-1 Tayfurlu, Kışlak-1 Alaeddinlü, Kışlak-1 Kızılcaın, Kışlak-1 Pir Ecelü, Kışlak-1 Dostı, Belikli Viran ve Yağmurözü, Kışlak-1 Diğer Kargalu ve Kışlak-1 Gökçeli cemaatlerinin ziraat ettikleri yerlerin dönüm resm-i ve vergileri iki baştan Sultan Emirci zaviyesine aitti.⁴⁷⁰ Ayrıca Hüseyinabad Kazası'na tâbi Bayrak Başı (nd. Viran), Öyük ve Bezirhane mezralarını Çungar cemaati tasarruf ediyordu.⁴⁷¹

Öte yandan Bozok Türkmenlerinden Ağcalı kabilesi içerisinde rastladığımız Çungar cemaatleri, 1529 tarihinde Toklu Ağıl mezrasını ekenek olarak kullanırken, 1542 tarihinde Akdağ Nahiyesi'nin Ali Fakihli, Mezitli ve Selimli Kışlası mezralarıyla, Sorgun Nahiyesi'nde bulunan Dedik Kışlasını kışlak olarak kullanıyorlardı. 1556 ve 1580 tarihlerinde zikredilen cemaat, Baltı nahiyesinin Tayfur Viranı (Akça Köy), Kanak-1 Zir Nahiyesi'nde Dedik ve Poyrazlu, Sorgun Nahiyesi'nde Karaca Kısıık ve Derebörek (Saru Güney) karyelerinde sakin iken, Toklu Ağılı, Kayın Pınarı, Alın Pınarı,

⁴⁶⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 422-429.

⁴⁷⁰ KKA. TD. nr. 12, v. 208b; KKA. TD. 16, v. 65b-79; "Mezra-i Koyunlu Yusuf Özü ve Güdül ve Akça Köy ve Cengiz Han ve Şeyh ve Halil ve Avan Saray ve Toyacı tâbi karye-i mezbure (Karye-i Sultan Emirci nd. Osman Paşa) seksen müdlük yerdir. Zikrolan mezari' Divan Oğulları demekle ma'ruf sipahiler ve Yörük taifesinden Çungar cemaati ve Dulkadirli'dan Kara Köselü nam taife ve karye-i mezbure halkı tasarruf edip behresin zaviye için verirlermiş... Mezbur mezralar hududunda olan çayırların öşrü ve asiyabların resm-i iki baştan zaviye-i mezbureye tasarruf olunur." KKA. TD. nr. 12, v. 208b.

⁴⁷¹ KKA. TD. nr. 12, v. 210a.

Eski Kışla, Hoca Ali Meşhedî, Ahi Dünder, Uzun Kuyu, Boğaz Viran mezarlarını tasarruf ediyorlardı. Öte yandan adı geçen cemaatin Uzun Kuyu’da mütemekkin olduğu anlaşılmaktaydı. Ayrıca Tayfur Viranı Köyünün gelirleri Sultan Emirci zaviyesine aitti.⁴⁷²

1520 ve 1575 Tarihlerinde Yukarı Çungar Bölüğünün Nüfus Durumu.

YUKARU ÇUNGAR BÖLÜĞÜ							
Kışlaklar ve Cemaatler	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Bucak (nd. Tomurcuk)	49	37	12	150	83	67	22
(... Reaya?)	7	5	2	x	x	x	x
Yumrucak Taş	9	8	1	x	x	x	x
Kırca Kapak	17	14	3	x	x	x	x
Karalık	29	18	11	x	x	x	x
İshak Fakih (nd. Oğlak Otağı) der Yudan	14	7	7	x	x	x	x
Güdül	22	18	4	94	50	44	13
Gelin Güllü tâbi Yudan	17	11	6	118	65	53	15
Akça Bucak	13	4	9	x	x	x	x
Sarular	19	18	1	83	43	40	15
Ada	30	27	3	158	89	69	25
Kargalu	8	4	4	112	57	55	25
Ahad Oğlu (nd. Gökçe Bayır)	7	4	3	99	61	38	52
Çal Oğlu der zemini Ağca Köy	14	10	4	143	88	55	30
Çavnık Küçük Kötmü	17	14	3	x	x	x	x
Barak Aslan (nd. Ömer Şalu)	22	19	3	112	57	55	25
Gökçe	14	12	2	x	x	x	x
Kanak (nd. Dede Beylü)	17	16	1	175	113	62	35
Güzelli	14	14	x	70	27	43	11
Satılmış Fakihlü	8	7	1	55	22	33	8
Çalab (nd. Cüneydlü)	26	16	10	104	54	50	15
Asayışlü der zemini mezrai Cengiz Han	25	22	3	80	52	28	12
Güdüllü	9	7	2	x	x	x	x
Yalnız Ağıl tâbi Gül Şehri	17	16	1	98	55	43	22
Ömer Oğlu	13	12	1	110	47	63	25
Ali Hanlu	8	8	x	x	x	x	x
Akça Lök	6	3	3	x	x	x	x
Saru Köy ve Karaca Kaya	44	41	3	204	115	89	30
Budak (nd. Kara Hacı)	18	11	7	50	44	6	15
Çavuşini	25	19	6	176	104	72	35
Ağra Viran Ören?	7	3	4	x	x	x	x
Kavşud	10	10	x	64	30	34	10
Ali Fakih	15	13	2	26	16	10	10
Akça Ören (Viran)	9	7	2	24	15	9	4
Der Karyei Dostı an mezra-i Beliklü ve Yağmur Özü	x	x	x	13	12	1	2
Der Karye-i Koyunlu Yusuf Özü cemaati Doğançılı	x	x	x	62	29	33	15
Kara Kısık ve Kısık Kaya ve Karalar Viranı	x	x	x	24	17	7	x
Mahmud Fakihlü ve İdrislü	x	x	x	19	12	7	3
Hızır Şehlü	x	x	x	85	50	35	8
Kara Sofu	x	x	x	104	65	39	10

⁴⁷² Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 145, 146.

Büyük Pınar (nd. Eğri Başlı)	x	x	x	72	31	41	7
Güllük	x	x	x	25	19	6	4
Deli Mahmud	x	x	x	44	24	20	5
Çavuş Küçük (nd. Dürümlü)	x	x	x	33	20	13	10
Ali Sofulu	x	x	x	52	24	28	7
Arab Viranı	x	x	x	46	28	18	5
İkislü	x	x	x	13	11	2	2
Ali Fakihlü	x	x	x	69	39	30	12
Diğer Kara Kısık	x	x	x	50	20	30	7
Poyrazlı	x	x	x	58	25	33	12
Süleymanlı	x	x	x	95	48	47	21
Müselleman an Çungar	x	x	x	7	7	x	x
Ak Maslak	x	x	x	29	15	14	5
Alın Pınar	x	x	x	29	13	16	8
Kantarma	x	x	x	16	12	4	3
Kara Dere (nd. Katrakçı)	x	x	x	61	35	26	14
An Cemaat-i Çungar sakinan İshak Fakih	x	x	x	39	22	17	9
An Cemaat-i Çungar Avan Saray (nd. Kodallu)	x	x	x	19	12	7	3
Çungar sakinan Akça Köy	x	x	x	46	17	29	11
Güdül	x	x	x	42	19	23	10
Dördüncü İl	x	x	x	20	13	7	5
Kızılcaini der nefsi Koyunlu Yusuf Özü	x	x	x	56	27	29	15
Pir Ecelü der zemini Karye-i Toyacı	x	x	x	17	12	5	2
Kargalu-ı Diğer der nezdi Gökçelü Kışla der zemini Koyunlu Yusuf Özü	x	x	x	48	28	20	16
Gökçelü der zemini Koyunlu Yusuf Özü	x	x	x	124	69	55	25
Aşçı	x	x	x	55	32	23	9
Gödecelü	x	x	x	134	64	70	20
TOPLAM	579	455	124	3911	2158	1753	739

XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük'e tâbi olarak faaliyet gösteren Yukarı Çungar bölüğünün nüfusu ise şu şekildeydi. 1520 tarihinde 579 neferden müteşekkil iken bu rakam 1575 tarihinde 6,5 kattan fazla artarak 3.911'e yükselmiştir. Ayrıca 1520 tarihinde bölüğün genelinde 20 imam yer alırken, Ali Hanlı kışlağında 1 hacı, Asayışlı kışlağında 1 fakih, Buca kışlağında 1 sipahizade bulunmaktaydı. Aynı tarihte "(?) reaya" şeklinde kaydedilmiş 7 nefere teadüf edilmiştir.⁴⁷³ Ayrıca 1575 tarihinde Süleymanlı kışlağında "müselleman-ı cemaati an Çungar" olarak ifade edilen 7 nefer; resm-i hane, âdeti ağnam ve tekâliften muaf olup, sefer vaki olduğunda emri şerif ile nevbet eşerlerdi.⁴⁷⁴

⁴⁷³ BOA. TD. nr. 79, s. 422-429; KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80a.

⁴⁷⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Yukarı Çungar Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 YUKARU ÇUNGAR BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar ve Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı Heva ve Arusane	Hasıl
Bucak (nd. Tomurcuk)	286	166	249	1310	350	2361
Der Karye-i Dostı an Mezra-i Belikli ve Yağmur Özü	26	24	39	186	70	345
Kargalu	325	114	165	858	250	1712
Amad Oğlu (nd. Gökçe Bayır) der zemini Karye-i Toycı	676	124	183	612	245	1840
Der Karye-i Koyunlu Yusuf Özü Cemaat-i Doğancılı	195	46	69	256	100	666
Çal Oğlu der zemini Ağca Köy	390	152	228	1054	320	2144
Kanak (nd. Dede Beylü)	455	224	336	673	350	2038
Ali Fakih	130	66	99	482	130	907
Mahmud Fakihlü ve İdrislü	39	24	36	235	50	384
Sarular	195	86	126	622	250	1279
Aşayışlü	156	104	156	832	225	1473
Gelin Güllü tâbi Yudan	195	130	195	662	178	1360
Güdül	169	88	147	759	210	1373
Saru Köy ve Karaca	390	232	348	814	500	2284
Kavşud	130	60	90	440	130	850
Hızır Şehlü	104	100	150	846	216	1416
Kara Sofu	130	130	195	1105	280	1840
Büyük Pınar (nd. Eğri Başlu)	91	62	93	498	165	909
Gülek	52	38	57	309	80	536
Deli Mahmud	65	48	72	391	140	716
Çavuş İn	455	208	312	1521	460	2956
Çavuş Küçük nd Dürümlü	130	40	90	250	87	597
Güzelli	143	54	81	370	118	766
Satılmış Fakihlü	104	44	66	314	92	620
Çalab Alma (nd. Cüneydlü)	195	106	159	792	220	1472
Ali Sofulu	91	48	72	475	104	790
Arab Viranı	65	56	84	387	120	712
İkislü	26	22	33	183	110	374
Ada	325	172	258	1303	375	2433
Ali Fakihlü	156	58	87	585	177	1063
Diğer Kara Kısık	91	40	60	289	95	575
Yalnız Ağıl (nd. Gül Şehri)	286	108	162	740	203	1499
Poyrazlu	156	50	75	319	108	708
Akça Viran	52	32	48	252	35	419
Süleymanlu	273	96	144	639	208	1360
Ak Maslak	65	30	45	220	50	410
Budak (nd. Kara Hacı)	195	88	132	641	190	1246
Ömer Oğlu	325	92	138	549	100	1204
Barak Arslan (nd. Ömer Şalu)	325	108	162	701	232	1528
Alın Pınar	104	26	39	143	55	367
Kantarma	39	24	36	237	50	386
Kara Dere (nd. Katrakçı)	182	72	108	502	150	1014
An Cemaat-i Çungar sakinan İshak Fakih	117	44	66	301	78	606
An Cemaat-i Çungar Avan Saray (nd. Kodallu)	39	24	36	237	50	386
Çungar sakinan Akça Köy	143	34	51	180	91	499
Güdül	130	38	57	231	78	534

An Cemaat-i Çungar sakinan Dördüncü İl	65	26	39	182	155	467
Kızılcaini der nefsi Koyunlu Yusuf Özü	195	54	81	318	116	764
Pıraçlı der zemini Karye-i Toyacı	26	24	36	222	53	361
Kargalu-ı Diğer der nezdi Gökçelü Kışla der zemini Koyunlu Yusuf Özü	208	56	84	252	108	708
Gökçelü der zemini Koyunlu Yusuf Özü	325	134	201	1097	270	2027
Aşçı	117	64	96	491	135	903
Gödecelü	260	132	198	694	275	1559
TOPLAM: 1575	9607	4222	6369	28561	8987	57746
TOPLAM: 1520	x	x	1352	32500	4000+1900	39752

Yukarı Çungar bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda genel yekûn içinde büyük bir yer tuttuğu anlaşılıyordu. Bu bakımdan 1520 ve 1575 tarihlerinde bölükten tahsil edilen vergilerin ayrıntılı dökümü yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu veriler çerçevesinde Yukarı Çungar bölüğünden 1520 tarihinde toplam 39.752 akçe; 1575 tarihinde toplam 57.746 akçe gelir elde edilmiştir.⁴⁷⁵ Buna göre iki tarih arasında bölükten tahsil edilen vergi tutarının %45 oranında bir artış gösterdiği anlaşılıyor. Özellikle kara ve cev vergilerinin ihdas edilmesinin yanı sıra kışlak sayısına paralel olarak dud resm-inin artması vergi hâsılının yükselmesine neden olmuştur.

Vergi hâsılı içerisinde koyun vergisinin büyük bir yer tutması, bölüğün başlıca iktisadi faaliyet alanının hayvancılık olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda 1520 tarihinde 65.000, 1575'te 57.112 koyun beslenmekteydi. Son tarihte kara olarak ifade edilen 739 hanede ise koyun bulunmuyordu.⁴⁷⁶ Yukarı Çungar bölüğünün faaliyet gösterdiği kışlak, mezra ve karyelerde tarımla uğraşmalarının yanında 1575 tarihinde değirmen/asiyab işlettikleri de anlaşılıyor. Nitekim Dostı karyesi ile Kargalu kışlağında 1'er adet, Ahad Oğlu, Çal Oğlu ve Güdül kışlaklarında 2'şer adet, Asayışlü kışlağında ise 3 adet asiyab bulunmaktadır. Toplam 408 akçe vergi alınan bu asiyabların gelirleri Sultan Emirci zaviyesinin tasarrufundaydı.⁴⁷⁷ Ayrıca Bucak (nd. Tomurcuk) kışlağında

⁴⁷⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 422-429; KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80a.

⁴⁷⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 429; KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80a.

⁴⁷⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 66a, 66b, 67a, 67b, 69a, 69b, 70a.

bulunan Kavak Abdal, vergilerden muaf olmasının yanı sıra ihya ettiği bir kuyuya sahipti. Ayrıca Kızılcaını kışlağında, Sorkuncuk, Zirtaş ve Öyük şeklinde kaydedilen 3 adet çayır mevcuttu.⁴⁷⁸ XVII. yüzyılda ise iktisadi bakımdan Tokat Voyvodalığı dahilindeki Hoca haslarına bağlanan Çungar kabilesi, Şarkpare ve Yüzdepare kazalarında meskun bulunuyorlardı.⁴⁷⁹ Ayrıca idari bakımdan Çepni oymağıyla birlikte “Çepni-Çungar” bir idari kazayı teşkil etmekteydi.⁴⁸⁰

3.14 BÖLÜK-İ DODURGA (TURHAL YÖRÜKLERİ)

Yurt almayı ve onu saklamayı iyi bilen anlamına gelen Dodurga, Oğuzların Bozok kolunun Ayhan nesline mensup idi. Ayhan’ın üçüncü oğlu olan Dodurganın, ongunu kızıl doğandır.⁴⁸¹ Anadolu’nun çeşitli bölgelerine dağılan Dodurga cemaatleri⁴⁸² Bozulus, Ramazanlı, Dulkadirli, Ankara ve Ulu Yörük gibi büyük konar-göçere dâhil edilmişlerdir.⁴⁸³ XIV. yüzyılın sonlarında kaleme alınmış olan Bezm u Rezm’de Sivas bölgesinde bir vilayet olarak geçen Dodurga ve Zara, Kör Bayezid’e dirlik olarak bırakılmıştı.⁴⁸⁴ Bu dönemde Dodurga nüfusunun oldukça kalabalık olmasından dolayı Dodurga “vilayet” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 65b, 65a, 79a.

⁴⁷⁹ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 111-113.

⁴⁸⁰ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 209.

⁴⁸¹ Ebul Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, s. 245, 247, 248; Yazıcızade Ali, *a.g.e.*, s. 25; Dodurga, *Divanü Lügat-it-Türk*’te on altıncı sırada zikredilmektedir. bkz. Kaşgarlı Mahmud, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁸² Dodurga cemaatleri; Adana, Tarsus, Kırşehir, Bozok, Maraş, Kocaeli, Bolu ve Diyarbekir sancakları ile Osmancık, Şorba, (Ankara Sancağı) ve Turhal kazalarına (Sivas Sancağı) yayılmışlardı.; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 617; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s.134.

⁴⁸³ Faruk Sümer, “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair,” s. 71; Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s. 130, 131; Arif Sarı, *a.g.t.*, s. 291; Emine Erdoğan, “Ankara Yörükleri”, s. 126, 127; Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 661-665.

⁴⁸⁴ Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *a.g.e.*, s. 269.

⁴⁸⁵ Faruk Sümer, “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair”, s. 71.

İlk olarak 1455 tarihli defterde karşımıza çıkan Turhal Yörükleri 5 cemaat ve 127 neferle temsil edilmekteydi.⁴⁸⁶ 1455, 1485, 1520 tahrirlerinde Turhal Yörükleri, 1575 ise Dodurga ismiyle kaydedilen grup, 1485 tarihli defterde “*Etrak-ı Turhal, Dodurga demekle maruftur, hassı şehzade tale bekahu*” şeklinde ifade edilmişti.⁴⁸⁷ Bazen boy bazen de coğrafi isimle anılan Dodurga, 1575 tarihinde Ulu Yörük içerisine dâhil edilmişti.⁴⁸⁸

XV ve XVI. Yüzyıllarda Dodurga Bölüğünün Nüfus Durumu.

Cemaatler ve Kışlaklar	TURHAL YÖRÜKLERİ				DODURGA BÖLÜĞÜ			
	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Ali Kethüda	70	x	x	x	x	x	x	x
Ala Göz Kışlası	31	35	20	15	127	66	61	30
Esir Çay Kışlak	62	64	38	26	x	x	x	x
Gök Dere Hüseyin Hacılar Obası	60	66	27	39	181	98	83	45
Kayacık	19	29	12	17	45	30	15	10
Yeni Çubuk	21	32	18	14	146	78	68	31
Kuş Özü	39	43	40	3	103	67	36	25
Hacılar	x	61	42	19	220	111	109	45
Kışlak-ı Orta Oba	x	33	23	10	114	52	62	30
Cemaat-i Dodurga sakinan der Karye-i Saru Kurşun tâbi Amasya	x	x	x	x	31	21	10	7
TOPLAM	302	363	220	143	967	523	444	223

1485 tarihinde altı, 1520 ve 1575’te sekiz cemaatten müteşekkil olan Turhal Yörükleri, 1575 tarihinde Terken ve Ahmed kethüda idaresindeki bulunuyordu. Ayrıca bir grup Dodurga cemaati Amasya Kazası’nın Saru Kurşun karyesinde sakin idi. Dodurga’ya tâbi Hacılar kışlağının gelirleri Turhal’da bulunan Ahi Yusuf zaviyesine gitmekteydi. Bu tarihte Dodurga bölüğüne tâbi Kuş Özü cemaati, Ulu Yörük’ün Şarkpare şubesi içerisinde yer almaktaydı.⁴⁸⁹ Öte yandan Turhal Yörükleri, Zile Kazası’nın Danişmend Bahşayış Kalesi karyesi ile Kara Değın (Teğın) mezrasında

⁴⁸⁶ BOA. TD. nr. 02, s. 235-238.

⁴⁸⁷ BOA. TD. nr. 02, s. 235; BOA. TD. nr. 19, s. 198; BOA. TD. nr. 79, s. 326; KKA. TD. nr. 16, v. 96b.

⁴⁸⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 96b.

⁴⁸⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 96b. Saru Kurşun köyü Amasya’nın Yavaş nahiyesine tâbidir.

kışıyıp, ziraatle uğraşıyorlardı. Yörükler bu etkinliklerinin karşılığında vergilerini Zile'ye verirken, zikredilen köy ve mezralar Evlad-ı Ahmed kethüda, Evlad-ı Şeyh Hasan, Evlad-ı Hızır, İsa Hacı Bahşayış ve Civan binti Asil Bey tarafından tasarruf ediliyordu. Buradaki köy ve mezrada öküz koşanlardan 15 akçe boyunduruk resm-i alınıyordu.⁴⁹⁰

Yukarıdaki tabloya göre Dodurga (Turhal cemaati) bölüğü, 1455 tarihinde 5 cemaat ve 127 neferden oluşuyordu. Bu veriler çerçevesinde Dodurga bölümünün nüfusu 1455-14885 arasında %138, 1485-1520 arasında %20, 1520-1575 arasında %166 oranında bir artış göstermişti.⁴⁹¹ Bu bağlamda Esir Çay cemaati ile Gök Dere, Orta Oba kışlakları en fazla nüfusun bulunduğu şubelerdi.⁴⁹² Ayrıca 1520 tarihinde 5 nefer fakih, 6 nefer imam, 1575 tarihinde ise 2 nefer imam olarak kaydedilmişti.

1520 tarihinde Turhal Yörüklerinden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1520 TURHAL YÖRÜKLERİ					
Cemaatler	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Resm-i Arusane	Bad-ı Heva	Hâsıl
Kuş Özü	108	1700	180	170	2258
Ala Göz Kışlası	54	1800	240	150	2244
Hacılar	123	2500	300	400	3323
Kışlak-ı Orta Oba	86	2800	300	300	3486
Yeni Çubuk	51	1750	240	100	2141
Gök Dere	78	2500	360	300	3238
Kayacık	39	950	180	170	1399
Esir Çay	99	2550	360	400	3409
TOPLAM:1520	638	16550	2160	1990	21498
TOPLAM: 1485	450	19037	x	500	19987

Ekonomik faaliyetlere baktığımızda 1455 tarihinde Turhal Subaşı Seydi Bey veledi Siyami'nin tımarı olan Turhal Yörükleri, 1485 tarihinde Şehzade hası olarak kaydedilmiştir.⁴⁹³ Bu tarihte resm-i dud, resm-i ganem ve bad-ı heva vergilerinin

⁴⁹⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 197; KKA. TD. nr. 12, v. 140a.

⁴⁹¹ BOA. TD. nr. 19, s. 198-201; BOA. TD. nr.79, s. 326-329; KKA. TD. nr. 16, v. 96b-100a.

⁴⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 326-329; KKA. TD. nr. 16, v. 96b-100a.

⁴⁹³ BOA. TD. nr. 02, s. 235; BOA. TD. nr. 19, s. 198.

toplamı 19.987 akçe tutarındaydı.⁴⁹⁴ 1520 tarihinde 21.498 akçe olan bölüğün vergi tutarı, 1575'te 13.954 akçeye gerilemiştir.⁴⁹⁵ Bu durum ise koyun vergisinin önemli miktarda azalmasından kaynaklanmaktaydı.

1575 Tarihinde Dodurga Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

DODURGA BÖLÜĞÜ 1575						
Cemaatler ve Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâşıl
Cemaat-i Kuş Özü tâbi Ulu Yörük an Pare-i Şarki	325	134	201	648	275	1583
Cemaat-i Alagöz Kışlası	390	130	195	845	290	1850
Cemaat-i Hacılar	585	217	327	1487	350	2966
Kışlak-ı Orta Oba	390	104	156	598	223	1471
Kışlak-ı Yeni Çubuk	403	148	222	1003	302	2079
Kışlak-ı Gök Dere	585	194	281	1258	320	2638
Kışlak-ı Kayacık	130	56	84	388	120	778
Cemaat-i Dodurga, sakinan der Karye-i Saru Kurşun Tâbi Amasya	91	42	63	308	85	589
TOPLAM	2899	1025	1529	6535	1965	13954

Temel geçim kaynağının hayvancılık olduğu Dodurga bölümünde çok sayıda koyunun beslendiği anlaşılıyor. Buna göre 1485 tarihinde 38.074 koyun beslenirken bu rakam 1520'de 33.100'e, 1575'te ise 13.070'e gerilemişti. Ayrıca 1575 tarihinde kara olarak ifade edilen 223 hanede koyun bulunmuyordu. Görüldüğü üzere son tarihte bölüğün beslediği koyun miktarının bir hayli azaldığı tespit edilmiştir.⁴⁹⁶ Ulu Yörük'ün Şarkpare kazasına tâbi olan Dodurga bölümü, XVII. yüzyılda iktisadi bakımdan Tokat Voyvodalığı dahilindeki Hoca haslarına bağlanırken, zikredilen oymağın toplam hane sayısı 1644 tarihinde 216, 1682 tarihinde 89, 1693-94 tarihinde 93 idi. Ayrıca oymağın sahip olduğu koyun miktarı 1644 tarihinde 23.200 1682'de 5.300, 1693-94 tarihinde ise 5000 olarak hesaplanmıştır.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 198-201.

⁴⁹⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 326-329; KKA. TD. nr. 16, v. 96b-100a.

⁴⁹⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 198-201; BOA. TD. nr.79, s. 326-329; KKA. TD. nr. 16, v. 96b-100a.

⁴⁹⁷ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 111.

3.15 BÖLÜK-İ GÖKÇELİ

Cevdet Türkay tarafından Mamalu aşiretine tâbi ziraatçı bir Türkmen taifesi olarak ifade edilen Gökçeli cemaatlerinin oldukça geniş bir coğrafyaya yayıldıkları anlaşılıyor.⁴⁹⁸ Gökçeli cemaatlerinin bir koluna ise XVI. yüzyılın son çeyreğinde Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde rastlanmaktaydı.⁴⁹⁹ Küçük bir grup olduğu anlaşılan Gökçelilerin önceki tahrirlerde yer almaması, bölgeye sonradan geldiğini ya da diğer bölüklerden kopmuş olabileceğini akla getirmektedir. Ulu Yörük teşekküllerine bağlı Gökçeli cemaatlerinin, Amasya Kazası'nın Geldiklanabad Nahiyesi ve civarında yaşadıkları anlaşılıyor. Öyle ki Gökçeli bölüğüne tâbi Göynücek kışlağı, Geldiklanabad kazasının Çandır karyesi dâhilinde bulunuyordu.⁵⁰⁰ Diğer yandan Gökçeli bölüğü altında Kışlak-ı Gökçelü Etrakiye-i Kara Yakub ismiyle bir grup kaydedilmişti. Bu isme Karye-i Gökçelü maa' mezraa-i Kara Yakub şeklinde Amasya Kazası'nın Geldiklan Nahiyesi'nde de rastlamaktayız.⁵⁰¹ Öyle görülüyor ki diğer Ulu Yörük teşekkülleri gibi, Gökçeli cemaatleri de Geldiklanabad bölgesinin karye ve mezralarına yerleşerek hayatlarını devam ettirmişlerdir. Ayrıca günümüzde Amasya'nın Göynücek ilçesine bağlı köy isimlerinin Gökçeli ve Karayakub olduğu görülüyor.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Gökçelü cemaatleri "Adana, Bozok, Mersin sancakları, Zile Kazası (Sivas Sancağı), Ulaş ve Gökçelü kazaları (Tarsus Sancağı), Toyran Kazası (Köstendil Sancağı), Keçiborlu Kazası (Hamid Sancağı), Sandıklı ve Çölabad Kazaları (Karahisar-ı Sahib Sancağı), Geyikler Kazası (Kütahya Kazası), Nevah-i Bergama Kazası (Hüdavendigâr Sancağı), Karaman ve Aydın" sancaklarında faaliyet göstermekteydi; Cevdet Türkay, *a.g.e.* s. 322, 323; Orhan Sakin, *a.g.e.* s. 159; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 902-907.

⁴⁹⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 60a, 61b.

⁵⁰⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 61; Amasya'nın güneybatısında yer alan Göynücek, günümüzde Amasya Kazası'nın bir ilçesini teşkil etmektedir.

⁵⁰¹ *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildü'l-Evvel*, s. 449. "Karye-i Gökçelü ma' mezra-i Kara Yakub, tâbii Geldiklanabad, Hâsıl-ı Divani: 700, Malikâne:200 akçe."

⁵⁰² www.goynucek.gov.tr/koylerimiz; (21.04.2018).

1575 Tarihinde Gökçelü Bölüğünün Nüfus Durumu.

1575 GÖKÇELÜ BÖLÜĞÜ				
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Gökçelü Etrakiye-i Kara Yakub	94	62	32	12
Cemaat-i Gökçelü Diğer Yakub	38	25	13	5
Kayalu	43	19	24	7
Göynücek der nezdi Karye-i Çandır tâbi Geldiklanabad	43	29	14	8
Çorak der nezdi Kayalu	64	32	32	12
TOPLAM	282	167	115	44

Gökçelü bölüğü, Kara Yakub, Diğer Kara Yakub, Kayalu, Göynücek ve Çorak kışlaklarından meydana geliyordu.⁵⁰³ Gökçelü bölüğünü oluşturan cemaatlerin nüfus ve vergi oranları ise şu şekildeydi. 1575 tarihinde 282 neferden müteşekkil Gökçelü bölüğünde 167 hane vergi nüfusu ile 115 mücerred bulunuyordu. Ayrıca 44 hane, resm-i kara ve 1 nefer de sipahi olarak kaydedilirken bu nefer resm-i avarız ödemekteydi.⁵⁰⁴

1575 Tarihinde Gökçelü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 GÖKÇELÜ BÖLÜĞÜ						
Cemaat Adı	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Kara Yakub	156	118	177	925	250	1626
Gökçelü Diğer Yakub	65	48	72	391	109	680
Kayalu tâbi m.	91	38	57	270	85	541
Göynücek der nezdi Karye-i Çandır tâbi Geldiklanabad	104	54	81	308	93	642
Çorak der nezdi Kayalu	156	68	102	488	150	964
TOPLAM	572	326	489	2382	687	4453

1575 tarihinde Gökçelü bölüğünden 572 akçe resm-i kara, 326 akçe resm-i cev, 489 akçe resm-i dud, 2.382 akçe resm-i ganem, 687 akçe bad-ı heva ve arusane alınıyordu. Bölüğün devlete ödediği yıllık vergi miktarı ise 4.453 akçe tutarındaydı.⁵⁰⁵

⁵⁰³ KKA. TD. nr. 16, v. 60b, 62a.

⁵⁰⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 60b, 62a.

⁵⁰⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 60b, 62a.

Bu vergilere göre birincil iktisadi faaliyetinin hayvancılık olduğu bölükte, 4.764 koyun besleniyordu.⁵⁰⁶

3.16 BÖLÜK-İ İKİZLİ/EKİZLİ

Orta Anadolu bölgesinde bulunan İkizli cemaatleri, Ulu Yörük'ün Ortapare koluna mensup olarak bir idari, sosyal ve ekonomik üniteyi teşkil ediyordu.⁵⁰⁷ İlk tahrirden itibaren teşekkül içinde yer alan İkizli bölüğünün, Orta Anadolu'nun kuzeyinde bulunan Çorum, Budaközü ve Karahisar-ı Demirli kazalarında faaliyet gösterdikleri anlaşılıyor. Öyle ki, bölüğe tâbi Şadıman kışlağı, Çorum nahiyesi dâhilinde idi. Ayrıca 1520 tarihinde İkizli cemaatlerinin Karahisar-ı Demirli ve Budaközü kazalarında kendi isimleriyle mezralar kurup, tarımsal faaliyetlerde bulunuyorlardı. Buralardan elde edilen vergileri ise Budaközü sipahisi tasarruf ediyordu.⁵⁰⁸ Anadolu'da Ekiz, Ekizce veya Ekizlü imlalarıyla kaydedilen cemaatler, daha ziyade İçel, Maraş, Adana Yörükleri ile Ulu Yörük arasında bulunuyordu.⁵⁰⁹

1485 tarihinde İkizli bölüğü Musa Kethüda cemaatiyle temsil olurken, tarihler 1520'yi gösterdiğinde İkiz Oğlu, Obacı, Yakalu, Şadıman isminde dört kışlağa ayrılmıştı. Ayrıca İkizli cemaatlerinin faaliyet gösterdiği kışlak isimleriyle aynı olan dört mezra yer alıyordu. 1575'e ise Şadıman ve Yakalu kışlakları yer almazken, yerine Çapanlı bölüğüne tâbi Yoğurdu Kurudan ve Zekeriya Viranı⁵¹⁰ kışlağı ile Kızıl Burun kışlağı dâhil edilmişti.⁵¹¹

⁵⁰⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 60b, 62a.

⁵⁰⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 92a.

⁵⁰⁸ KKA. TD. nr. 38, v. 149b; BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476;

⁵⁰⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 356, 357; BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 730-742.

⁵¹⁰ 1520 tarihinde "Kışlak-ı Donuz Öldüren ve Zekeriya Viranı tâbi Çapan" şeklinde ifade edilmişti. BOA. TD. nr. 79, s. 451.

⁵¹¹ BOA. TD. nr. 19, s. 356, 357; BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476; KKA. TD. nr. 16, v. 92a, 93b.

XV ve XVI. Yüzyıllarda İkizlü Bölüğünün Nüfus Durumu.

EKİZLÜ/İKİZLÜ BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Musa Kethüda	97	96	1	x	x	x	x	x	x	x
İkiz Oğlu Hamza veledi Musa Kethüda	x	x	x	21	15	6	110	57	53	20
Obacı	x	x	x	20	17	3	98	47	51	15
Yakalu	x	x	x	22	18	4	x	x	x	x
Şadıman	x	x	x	7	7	x	x	x	x	x
Kızıl Burun	x	x	x	x	x	x	24	10	14	5
Yoğurdu Kurudan ve Zekeriya Viranı	x	x	x	x	x	x	86	44	42	31
TOPLAM	97	96	1	70	57	13	318	158	160	71

İkizli bölüğünün nüfus hareketlerine baktığımızda 1485 tarihinde 96 hane ve 1 mücerred olmak üzere toplam 97 neferden meydana geliyordu. 1520’de 57 hane vergi nüfusu ve 13 mücerred olmak üzere toplam 70 nefer yer alıyordu. Ayrıca 3 nefer imam olarak kaydedilmişti. 1575’te ise 158 hane ve 160 mücerredden oluşurken toplam nefer sayısı 318 idi. Aynı tarihte 71 hane ise kara olarak ifade edilmişti.⁵¹² Bu veriler çerçevesinde İkizli bölüğünün nüfusu 1485-1520 arasında %28 azalırken, 1520-1575 arasında %354 oranında arttığı tespit edilmişti. Bu nüfus artışının nedenleri arasında Yoğurdu Kurudan, Zekeriya Viranı ve Kızıl Burun kışlaklarının bölüğe dâhil edilmesi bulunuyordu.⁵¹³

Aşağıdaki tabloya göre iki tarih arasında İkizli bölüğünden alınan vergi miktarlarının iki kattan fazla arttığı görülüyor. Buna göre 1520 tarihinde 700 akçe resm-i ganem, 189 akçe resm-i dud, 180 akçe resm-i arus, 425 akçe çift, 600 akçe bad-ı heva olmak üzere toplam hâsılı 1.094 akçeydi.⁵¹⁴ 1575 tarihinde ise 923 akçe resm-i kara, 304 akçe resm-i cev, 462 akçe resm-i dud, 2.046 akçe adet-iağnam, 741 akçe bad-ı heva

⁵¹² BOA. TD. nr. 19, s. 356, 357; BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476; KKA. TD. nr. 16, v. 92a, 93b.

⁵¹³ BOA. TD. nr. 19, s. 356, 357; BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476; KKA. TD. nr. 16, v. 92a, 93b.

⁵¹⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476.

ve arusane tahsil edilmekteydi. Bölüğünün bu dönemde ödediği yıllık vergi miktarı 4.376 akçe tutarındaydı.⁵¹⁵

1575 ve 1520 Tarihinde İkizli Bölüğü'nden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Mikatları.

1575 İKİZLÜ BÖLÜĞÜ							
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Resm-i Çift	Hâsıl
İkiz Oğlu	260	112	168	804	240	x	1584
Kızıl Burun	65	20	30	124	43	x	282
Obacı	195	88	132	723	179	x	1317
Yoğurdu Kurudan ve Zekeriya Viranı	403	84	132	395	279	x	1193
TOPLAM:1575	923	304	462	2046	741	x	4376
TOPLAM:1520	x	x	189	700	600+180	425	2094

İkizli bölüğünden tahsil edilen vergilerden anlaşıldığına göre iktisadi faaliyetlerinin temelini küçükbaş hayvancılık oluşturuyordu. Buna göre 1520 tarihinde 1.400 koyun beslenirken, bu rakam 1575'te 4.092'ye yükselmisti. İkizli bölüğü, hayvancılın yanı sıra hayvancılığı tamamlayıcı olarak kurdukları mezralarda küçük çaplı zirai faaliyetlerde de bulunuyorlardı.

1520 Tarihinde İkizli Bölüğünün Ekenek Olarak Kullandıkları Mezralar.

MEZRALAR	İKİZLÜ BÖLÜĞÜ
Mezra-i İkiz Oğlu	Haric ez defter mezkur cemaatin ekinliğidir behresin sipahizade alır.
Mezra-i Obacı	Haric ez defter mezkur cemaatin ekinliğidir tâbi Budaközü behresin sipahi alır.
Mezra-i Yakalu	Haric ez defter tâbi Budaközü cemaat-i mezkurun ekinliğidir.
Mezra-i Şadıman	Haric ez defter mezkur cemaatin ekinliğidir behresin sipahizade alır.

Ulu Yörük taifesinden İkizli bölüğünün ziraat ettiği bu mezralar 1575 tarihinde Karahisar-ı Demirli kazasına tâbiydi. Buna göre Obacı ve Kızıl Burun ile Çokluk mezralarının toplam hâsılı 1.903 akçeydi.⁵¹⁶

3.17 BÖLÜK-İ İLBEYLİ

İlbeyli cemaatleri ağırlıklı olarak Tokat, Sivas hattından Antep, Maraş, Rakka hattına kadar uzanan bölgede faaliyet göstermekteydi.⁵¹⁷ Nitekim İlbeyli cemaatlerinin,

⁵¹⁵ KKA. TD. nr. 16, vr. 92a, 93b.

⁵¹⁶ KKA. TD. nr. 38, v. 149b.

bugün Kilis sınırları içerisinde bulunan İlbeyli (İlbeyli) kazasını meydana getirdikleri anlaşılıyor. Ayrıca çok sayıda İlbeyli cemaati de Rakka'ya iskân edilmişti.⁵¹⁸ Bu hat boyunca İlbeyli cemaatlerinin büyük bir bölümü Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde yer almaktaydı.⁵¹⁹ XVI. yüzyılın sonlarına doğru Sivas Sancağı dahilinde bulunan ve Ulu Yörük teşekküllerine tâbi İlbeyli bölüğüne nüfus kesafetinden dolayı müstakil bir kaza statüsü verilmişti.⁵²⁰ Bu dönemden itibaren İlbeyli cemaatleri idari bakımdan Sivas'a iktisadi bakımdan ise Tokat Voyvodalığı dahilindeki Hoca Hasları mukatasına bağlanmıştır.⁵²¹ Ayrıca İlbeyli bölüğü, 1876'da Tonus Kazası'nın bir nahiyesini teşkil ederken, Cumhuriyet döneminde Bedirli ve Kayadibi nahiyelerine ayrılarak Sivas'ın merkez kazasına bağlanmıştır.⁵²²

XVI. Yüzyılda Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde idari ve sosyal bir üniteyi oluşturan İlbeyli bölüğü, Sivas Tokat ve Amasya hattı boyunca uzanan bir çizgide faaliyetlerini sürdürüyordu.⁵²³ Özellikle Ali Deresi, Halifelü, Kara Sofi, Yaraşık, Kızık, Danişmendlü (nd. İlyas Oğlanı), Virancık, Koruluk, Çiftlik, Kızılca Çay, Çekik, Kadı, Gök Dere, Uzun Tura, Niksa, Birhane, Kızıl Öz, Fınducak ve Alaca kışlakları, Artukabad Kazası sınırları dâhilinde, Kalkan kışlağındakiler ise Amasya'nın

⁵¹⁷ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 297, 367; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 184; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 111; Aynı Yazar, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1105-1111.

⁵¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 171, Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 79, 136, 143, 145 dn. 816, 153, 171.

⁵¹⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 369- 371; BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

⁵²⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.; Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 211.

⁵²¹ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 99, 101; Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 60-63; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 30.

⁵²² Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 60, 61.

⁵²³ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

Geldiklanabad kazasına bağlı Şeyhler⁵²⁴ ve Çandır karyelerinde mütemekkindi. Bazı cemaatlerin ise Sivas ile Bozok Sancağı'nın Gedik Nahiyesi arasındaki bölgede buldukları anlaşılıyor.⁵²⁵ Ayrıca Saru Kaya, Beşdepe ve Kürekcik karyeleri İlbeyli cemaatlerinin mütemekkin olduğu diğer yerlerdi.⁵²⁶

Bu gün Tokat'ın ilçelerinden biri olan Artova (Artukabad) kazası, Ulu Yörük'e tâbi İlbeyli bölümünün kışlak olarak kullandığı önemli merkezlerinden biriydi. Muhtemelen bu merkezler ileriki tarihlerde kalıcı nüfusun barındığı köy ve mezralara dönüşecektir. Zira 1840 tarihli verilere göre İlbeyli cemaatleri uzun süreden beri köyler kurmak suretiyle yerleşik hayata geçmişlerdi.⁵²⁷ Günümüzde ise Sivas merkeze bağlı bazı köylülerin kendilerini hala İlbeyli olarak ifade ettikleri görülüyor. XVI. yüzyılda Artukabad Kazasına bağlı bazı kışlakların XVII. yüzyılda Zile'ye bağlı köyler olduğu tespit edilmiştir. Muhtemelen bu durum idari sınırların değişmesinden kaynaklanıyordu. Buna göre 1694 tarihinde İlbeyli cemaatleri, Zile Kazasının Kara Sofulu, Akça Kışla, Tarhane, Yankulu?, Gümüşdiğin, Alacalu, Kayalu, Çiftlik, Uzun Turalu, Yakacı, Karaca Han, Gökdere, Killik, Yazıkışla, Kızıllu, Kemallu, Kızılöz, Virancık, Halaçlu ve Ballı Kaya köylerinde sakin idiler.⁵²⁸ Ayrıca Tokat Voyvodalığına bağlı İlbeyli cemaatleri, Erzurum Sancağı'nın Kuruçay Nahiyesi'ndeki bazı çiftlik köylerini yüz elli yıldan beri kanuna aykırı yaylak olarak kullanmışlardır.⁵²⁹ H. 1022 tarihli İlbeyli kadısına gönderilen bir hükümde ise İlbeyli, Kabasakallı, Tuğlu, Demircilü ve Karacalu oymaklarının eskiden beri kullandıkları yaylak, kışlak ve mezra sınırları Kik Savat'tan

⁵²⁴ Günümüzde Amasya'nın Göynücek İlçesinde Şehler adında bir köy bulunmaktadır. www.goynucek.gov.tr/koylerimiz; (21.04.2018).

⁵²⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 14b, 15a.

⁵²⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

⁵²⁷ Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 113.

⁵²⁸ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 101.

⁵²⁹ Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 40, dn. 46.

(Gök Suvat? /Gök Su) Kızılca Irmağa varınca diye tarif olunmuştur.⁵³⁰ Yine Yahya Oğlu kışağına düşülen “Köse eteğinde kışlar” ifadesi İlbeyli cemaatlerinin Sivas’ın Köseadağı eteklerini kışlak, yüksek kesimlerini yaylak olarak kullandıklarını göstermektedir

İlbeyli bölüğü ile alakalı genel bilgilerden sonra Ulu Yörük içerisindeki kışlak nüfus ve ekonomik faaliyetlerine bakabiliriz. Buna göre XV. yüzyıldan itibaren Ulu Yörük içerisinde rastladığımız İlbeyli bölüğü 1485 tarihinde Emirze Kethüda cemaatinden müteşekkil iken, tarihler 1520’yi gösterdiğinde Emirze veledi İlbeyli cemaati altında, 45 muayyen kışlağa ayrılmıştı. Fakat burada farklı bölüklerden kışlakların İlbeyli bölüğüne dâhil edildiğini görmekteyiz.⁵³¹ Örneğin Kızıl Arkaç ve Samağar bölükleri İlbeyli altında kaydedilmesine rağmen, bunlar tâbi Ulu Kamanlı’ya tâbi idi. Ayrıca 1520 tarihli defterde Uzun Tura, Dede Viranı, Şeyh Kızık, Gül Bulaş, Alan, Çamluca, Soma Köy, Kızılca, Kızıl Arkaç, Güngörmez, Cemaat-i Hacı İsa, Ulu Kaman Kethüda (nd.Beş Depe) ve Samagar kışlakları İlbeyli bölüğünde gösterilirken 1575’te Ulu Kamanlu’da gösterilmiştir.⁵³² 1485’te Emirze Kethüda idaresinde bulunan bölük, 1520’de Emirze veledi İlbeyli, 1575’te Kethüda İskender Bey’in idaresinde bulunuyordu.⁵³³

1575 tarihine gelindiğinde İlbeyli bölüğünün kışlak sayısı 45’ten 76’ya yükselmişti. Nüfus artışına paralel olarak artan kışlak sayısının yanı sıra başka bölüklere tâbi kışlakların İlbeyli bölüğüne dâhil edilmesi kışlak sayısının yükselmesine neden olmuştu. Bu tarihte Ulu Kamanlu’ya dâhil edilenlerle birlikte 10 adet kışlak yer almazken, Kuru Göllü bölüğüne tâbi Yumrucak Taş, Yahya Oğlu, Kara Ağıl, Kara

⁵³⁰ Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 71.

⁵³¹ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398.

⁵³² BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

⁵³³ BOA. TD. nr. 19, s. 369; BOA. TD. nr. 79, s. 387; KKA. TD. nr. 16, v. 2b.

Sofi, Kızık, Danişmendlü, Koyunculu, Kalkan ve Gümüşdiğin kışlakları yer alıyordu. Koyunculu ve Kalkan kışlakları, Kuzuludan ifraz olup, önce Kuru Göllü'ye sonra İlbeyli'ye ilhak olunmuştu.⁵³⁴ Ayrıca 1520'de bölük statüsünde olan Sıracılı'ya tâbi cemaat ve kışlaklar İlbeyli bölüğü altında kaydedilmişti.⁵³⁵ Yukarıda ifade edildiği gibi İlbeyli cemaatleri karye ve mezralar kurmuşlardı. İlbeyli cemaatleri Saru Kaya ve Beş Depe karyelerini kışlak olarak kullanırken, Acı Su kışlağındakiler Elmalu ve Erdivane mezralarını kullanıyorlardı. Sıracılı cemaatinin bir kısmı Kürekcik karyesinde mütemekkindi. Kavak kışlağı ise Hasan Hanı yakınlarında bulunuyordu.⁵³⁶

1520 ve 1575 Tarihlerinde İlbeyli Bölüğünün Nüfus Durumu.

İLBEYLÜ BÖLÜĞÜ							
Kışlaklar	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Demircilik	24	24	x	64	46	18	23
Akça Ağıl	26	21	5	72	43	29	22
Tura Çayırı	28	22	6	92	66	26	34
Saru Fakih	11	8	3	48	31	17	16
Derecik (nd. Kör Hacı) tâbi Artukabad	4	4	x	18	9	9	5
Bozlu	12	12	x	53	27	26	17
Gök Dere tâbi Artukabad	15	6	9	36	16	20	5
Melik Oğlu (nd. Karalar)	14	13	1	10	8	2	8
Akça İniş	37	27	10	173	103	70	50
Sekbanlu	6	6	x	x	x	x	x
Tamu	18	18	x	78	46	32	23
Taklak	8	7	1	32	23	9	13
Kazan Alaç	18	11	7	x	x	x	x
İsrail Oğulları	4	4	x	21	16	5	8
Güney	45	41	4	85	53	32	27
Ulu	29	26	3	49	31	18	16
Derzi Hacı	22	13	9	29	20	9	20
Herik . Derik?	47	34	13	x	x	x	x
Firuz Çay	8	8	x	30	21	9	11
Kapanlu	25	18	7	18	14	4	7
Kara Göl	17	15	2	71	58	13	29
Niksa tâbi Artukabad	50	47	3	90	37	53	20
Kızılca	20	16	4	48	30	18	15
Gözmüş	24	13	11	x	x	x	x

⁵³⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

⁵³⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 486,487; KKA. TD. nr. 16, v. 18b-20b.

⁵³⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 18a, 18b, 20a, 20b.

Yoğun Ali	22	15	7	20	11	9	11
Boğaz Kesen	12	9	3	32	21	11	11
Keklik tâbi Artukabad	23	18	5	x	x	x	x
Kuzuluk tâbi Artukabad	10	10	x	x	x	x	x
Kışlak-ı Çekik tâbi Artukabad	23	21	2	36	16	20	10
Çiftlik tâbi Artukabad	11	10	1	41	23	18	15
Virancık tâbi Artukabad	51	42	9	40	32	8	16
Künbedcik	24	16	8	22	16	6	16
Uzun Tura tâbi Artukabad	45	35	10	76	33	43	23
Dede Viranı	12	8	4	x	x	x	x
Şeyh Kızık	19	19	x	x	x	x	x
Gül Bulaş	15	15	x	x	x	x	x
Alan....?	9	9	x	x	x	x	x
Çamluca	8	8	x	x	x	x	x
Soma Köy	19	19	x	x	x	x	x
Kızılca	26	26	x	x	x	x	x
Kızıl Arkaç tâbi Ulu Kaman	6	6	x	x	x	x	x
Güngörmez	8	5	3	x	x	x	x
Cemaat-i Hacı İsa	19	16	3	x	x	x	x
Ulu Kaman Kethüda (nd. Beş Depe)	35	23	12	x	x	x	x
Samagar tâbi Ulu Kaman	12	12	x	x	x	x	x
Ali Deresi tâbi Artukabad	x	x	x	8	4	4	2
Halifelü Nevcüh nam halde kışlar tâbi Artukabad	x	x	x	19	12	7	6
Balabanlu	x	x	x	36	19	17	10
Karlamaç	x	x	x	85	50	35	25
Hacılar	x	x	x	55	34	21	18
Yumrucak Taş	x	x	x	59	25	34	13
Çakır Hacı	x	x	x	58	34	24	17
Yahya Oğlu Köse Eteğinde Kışlar	x	x	x	x	x	x	x
Kara Ağıl	x	x	x	29	15	14	8
Bayad	x	x	x	41	16	25	8
Ala Kilise	x	x	x	39	26	13	14
Yenice	x	x	x	29	17	12	9
Mümin Hanı	x	x	x	81	51	30	25
Ferman	x	x	x	63	39	24	19
Abdurrahman Oğlu	x	x	x	34	15	19	5
Ahurcuk	x	x	x	13	7	6	5
Kara Sofi tâbi Artukabad	x	x	x	89	44	45	21
Yaraşık tâbi Artukabad	x	x	x	32	15	17	8
Danışmendlü (nd. İlyas Oğlanı) tâbi Artukabad	x	x	x	52	24	28	12
Koyunculu	x	x	x	91	33	58	16
Kalkan tâbi Geldiklanabad	x	x	x	148	65	83	33
At Kavağı (nd. Seraskü)	x	x	x	17	14	3	9
Koruluk tâbi Artukabad	x	x	x	39	19	20	9
Kızılca Çay tâbi Artukabad	x	x	x	58	26	32	14
Taygu?	x	x	x	24	10	14	5
Gümüş Digin	x	x	x	76	50	26	25
Kadı tâbi Artukabad	x	x	x	86	44	42	22
Birhane tâbi Artukabad	x	x	x	25	14	11	7
Kızıl Öz tâbi Artukabad	x	x	x	63	22	41	15
Fınducak tâbi Artukabad	x	x	x	7	4	3	4
Alaca tâbi Artukabad	x	x	x	49	25	24	17
Kadı Deresi	x	x	x	16	10	6	6

Bostancık	x	x	x	32	17	15	11
Çıldırılı ya da Haydarlı	x	x	x	98	58	40	29
Hasbeyli (nd Ozanluca)	x	x	x	24	18	6	8
Deredam	x	x	x	10	7	3	3
Zir Kaya (nd. Çinicik), Kara Ulaş dahi derler	x	x	x	23	18	5	10
Ballu Kaya	x	x	x	32	17	15	7
Halaçoğlu	x	x	x	13	8	5	3
Kışlak-ı der Karye-i Saru Kaya tâbi m.	x	x	x	24	13	11	5
Kışlak-ı der Karye-i Beş Depe an Cemaat-i İlbeyle	x	x	x	16	7	9	3
Acı Su der Mezra-i Elmalu ve Erdivane	x	x	x	16	12	4	3
Kavak der nezdi Hasan Hanı tâbi m.	x	x	x	3	3	x	1
Gökçe Oğlu (Sıraçlı)	x	x	x	140	77	63	30
Çökelek an Cemaati Sıraçlı	x	x	x	86	48	38	20
Tavşan Bayırı (nd. Bahaeddin) (Sıraçlı)	x	x	x	202	113	89	50
Kışlak-ı Karye-i Kürekçik (nd. Çorzal) an Cemaati Sıraçlı	x	x	x	88	43	45	20
Kızık tâbi Artukabad	x	x	x	51	29	22	19
Keçilü an Cemaat-i Sıraçlı	x	x	x	67	43	24	20
TOPLAM	921	756	165	3830	2164	1666	1120

1485 tarihinde 311 vergi nüfusu bulunan İlbeyle bölüğünün diğer tarihlerdeki nüfus eğilimleri ayrıntılı olarak tabloda gösterilmiştir. Bu veriler çerçevesinde adı geçen bölüğün nüfusu 1485-1520 arasında %196, 1520-1575 arasında %316 oranında bir artış göstermiştir. Diğer yandan 1520 tarihinde Virancık, 1575 tarihinde Tavşan Bayırı (nd.Bahaeddin) kışlakları en fazla nüfusun bulunduğu kışlaklar idi. Ayrıca 1520 tarihinde 2 nefer fakih, 25 nefer imam, 3 nefer sipahizade olarak kaydedilmişti. 1575 tarihinde ise 5 nefer imam, Bozlu ve Hasbeyle kışlaklarında 2 nefer fakih, Kızılca kışlağında ise 3 nefer sipahizade olarak belirtilmiştir.⁵³⁷

⁵³⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 369-371; BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

1520 Tarihinde İlbeylü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları

1520 İLBEYLÜ BöLüğü					
Cemaatler ve Kışlaklar	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Resm-i Arusane	Bad-ı Heva	Hâsıl
Demircilik	300	66	120	120	606
Akça Ağıl	100	63	150	140	453
Tura ayı	400	66	180	145	791
Saru Fakih	200	24	60	60	344
Derecik	100	12	60	20	192
Bozlu	300	36	30	60	426
Gök Dere	350	18	60	80	508
Melik Oğlu (nd. Karalar)	350	39	30	80	499
Akça İniş	550	84	240	190	1064
Sekbanlu	150	18	36	30	234
Tamu	250	57	x	90	397
Taklak	100	24	120	30	274
Kazan Ala	400	54	90	90	534
İsrail Oğulları	100	12	120	20	252
Güney	1000	123	300	250	1673
Ulu	300	79	120	150	649
Derzi Hacı	450	63	90	120	723
Herik M.	1000	102	240	250	1592
Firuz ay	x	x	x	x	x
Kapanlu	900	54	180	150	1284
Kara G�l	300	45	120	150	615
Niksa	1000	144	240	200	1584
Kızılca	400	48	90	120	658
G�zm�ş	450	39	180	200	869
Yoğun Ali	400	45	90	120	655
Boğaz Kesen	250	27	60	60	397
Keklik	400	54	120	140	714
Kuzuluk	200	30	30	50	310
Kışlak-ı ekik	400	61	120	115	696
iftlik	200	30	30	50	310
Virancık	1500	126	180	250	1056
K�nbedcik	450	48	120	140	758
Uzun Tura	x	x	x	x	x
Dede Viranı	x	x	x	x	x
Şeyh Kızık	x	x	x	x	x
G�l Bulaş	x	x	x	x	x
Alan...??	x	x	x	x	x
amluca	x	x	x	x	
Soma K�y	x	x	x	x	x
Kızılca	x	x	x	x	x
Kızıl Arkaç tâbi Ulu Kaman	x	x	x	x	x
Güngörmez	x	x	x	x	x
Cemaat-i Hacı İsa	x	x	x	x	x
Ulu Kaman Keh�da (nd. Beş Depe)	x	x	x	x	x
Samagar tâbi Ulu Kaman	8708	594	780	1054	11136*
TOPLAM	21958	2285	4386	4724	32253

*Buradaki hâsıl Uzun Tura, Dede Viranı, Şeyh Kızık, G l Bulaş, Alan, amluca, Soma Köy, Kızılca, Kızıl Arkaç, Güngörmez, Hacı İsa, Ulu Kaman Kethüda ve Samağar kışlaklarının toplam hâsıdır.

1575 Tarihinde İlbeylü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi kalemleri ve Miktarları.

1575 İLBEYLÜ BÖLÜĞÜ						
Cemaatler ve Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı Heva ve Arusane	Hâsıl
Demircilik Kethüda İskender Bey	299	92	138	2671	150	3.350
Ali Deresi	26	8	12	94	30	170
Cemaat-i Halifelü	78	24	36	168	34	340
Akça Ağıl	286	88	129	2631	120	3254
Tamu	299	92	138	2671	150	3350
Balabanlu	130	42	63	1365	50	1650
İsrail Oğulları	104	32	48	1226	50	1460
Karlamaç tâbi Mezkur	325	100	150	2725	200	3500
Hacılar tâbi Mezkur	234	70	105	491	100	1000
Yumurcak Taş	169	50	75	1306	50	1650
Çakır Hacı	221	66	99	1416	34	1836
Yahya Oğlu	x	x	x	x	x	x
Kara Ağıl	104	26	39	1167	26	1362
Bayad	104	32	48	1200	33	1417
Ala Kilise tâbi Mezkur	182	54	80	1301	36	1733
Yenice tâbi Mezkur	117	34	51	1206	36	1444
Tura Çayırı	442	134	201	2652	132	3560
Mümin Hanı	325	100	150	2625	223	3423
Saru Fakih	208	62	93	1381	130	1874
Derecik (nd. K�r Hacı)	65	18	27	106	40	256
G�rman	247	76	114	2464	145	3046
Boğaz Kesen	143	42	63	1256	90	1593
Abdurrahman Oğlu	65	30	45	1220	50	1410
Ahurcuk	65	10	15	78	21	189
Kara G�l	377	118	124	2725	250	3594
Taklak	169	46	69	1268	100	1652
Bozlu	211	50	75	1290	106	1701
Ağça İniş	650	200	150	3250	400	4550
Kara Sofi	273	84	126	2498	190	3171
Yaraşcık	104	32	48	180	80	464
Kızık	247	58	87	1304	122	1818
Danişmendlü (nd. İlyas Oğlanı)	156	48	72	1290	103	1669
Koyunculu	208	58	88	2390	140	2883
Kalkan	429	132	198	2538	270	3567
Virancık	208	64	96	1400	140	1908
At kavağı (nd. Ser Ask�)	117	38	55	145	80	536
Koruluk	117	38	55	1245	80	1538
Çiftlik	195	60	90	1375	120	1840
Kızılca Çay	182	58	87	1366	122	1815
Taygu	65	20	30	125	40	280
Çekik	130	34	51	1193	80	1488
Gümüş Digin	325	100	150	625	210	1410
Kadı	286	88	132	2550	170	3226
G�k Dere	65	30	45	1220	45	1395
Niksa	260	74	111	2383	160	2988
Uzun Tura	299	66	99	2.328	145	2937
Birhane	91	28	42	175	60	396
Kızıl �z	195	50	75	2280	170	2770
Fınducak	52	8	12	24	16	111
Alaca	221	54	81	1292	117	1765
Güney	351	108	162	685	230	1536
Kadı Deresi	78	22	33	131	45	390
Ulu	206	64	96	1400	140	1908
Derzi Hacılu	130	40	60	1260	85	1565

Firuz-ı Çay	133	42	63	1256	85	1589
Kızılca	195	58	87	1383	122	1818
Yoğun Ali	143	22	33	66	45	309
Kümbetçik tâbi m.	208	32	48	96	90	479
Bostancık tâbi m.	133	22	33	1066	45	1309
Çıldırlu	377	116	174	2725	217	3609
Kapanlu tâbi m.	91	28	42	165	60	396
Melik Oğlu (nd. Gez Kulu) tâbi m.	104	16	24	48	35	227
Hasbeylü (nd. Ozanluca) tâbi m.	104	36	54	238	75	507
Deredam tâbi m.	39	14	21	93	30	198
Zir Kaya (nd. Çinicik) Kara Ulaş dahi derler	130	38	57	231	80	536
Ballu Kaya tâbi m.	91	94	51	1232	80	1488
Halaç Oğlu	39	18	27	132	40	256
Der Karye-i Saru Kaya tâbi m.	65	26	39	182	55	367
Der Karye-i Beşdepe an Cemaat-i İlbeylü	39	14	21	99	30	198
Acı su der Mezra-i Elmalu ve Erdivane	39	26	39	208	85	397
Kavak der nezdi Hasan Hanı tâbi m.	13	4	6	38	7	68
Cemaat-i Sıraçlı	x	x	x	x	x	x
Gökçe Oğlu	390	170	255	1125	330	2270
Çökelek an Cemaat-i Sıraçlı	260	96	144	2652	208	3360
Tavşan Bayırı (nd. Bahaeddin)	650	236	354	3582	500	5322
Karye-i Kürekçik (nd. Çorzal) an Cemaat-i Sıraçlı	260	82	123	2319	110	2894
Keçilü an Cemaat-i Sıraçlı	260	260	84	598	180	1188
TOPLAM	14398	4062	6297	94889	8455	128523

Yukarıdaki tablolarda ifade edilen İlbeyli bölüğünün kışlaklarından tasarruf edilen vergi miktarlarına baktığımızda toplam vergi tutarlarının bir hayli yüksek olduğu görülüyor. Buna göre 1520 tarihinde 32.253 akçe tasarruf edilirken, bu rakam 1575 tarinde yaklaşık dört kat artarak 128.523 akçeye yükselmiştir⁵³⁸ Cevdet Türkay, her ne kadar İlbeyli cemaatleri için konar-göçer taifesinden olmayıp, çiftçilikle meşgul oluyorlardı dese de, XVI. yüzyılda tahsil edilen vergi kalemlerinden temel geçim kaynaklarının küçükbaş hayvancılık olduğu görülüyor. Buna göre 1520 tarihinde 43.916 koyun beslenirken, 1575'te 189.778 koyun beslenmekteydi. Ayrıca resm-i kara olarak kaydedilen 1.120 hanede ya koyun bulunmuyor, ya da bulunan koyun miktarı bir haneyi teşkil edecek derecede değildi. Öte yandan Melik Oğlu, Derzi Hacı, Yoğun Ali, Kümbetçik ve Fınducak kışlaklarında bulunan hanelerin tamamı kara olarak ifade edilmişti. Buna göre bu kışlaklarda ya hiç koyun bulunmuyordu ya da bulunan koyun

⁵³⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

miktarı 26'dan az idi. En fazla koyunun beslendiği kışlak ise Tavşan Bayırı (nd.Bahaeddin) kışlağıydı.⁵³⁹

3.18 BÖLÜK-İ İZZEDDİNLİ VE İDRİSLİ

Cevdet Türkay'a göre Bozulus Türkmen aşiretinden olan İzzeddinli cemaatleri, Anadolu'da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmışlardı.⁵⁴⁰ İzzeddinli cemaatlerinin büyük bir bölümü, Ulu Yörük, Atçeken, Çokun, Bozulus Türkmenleri içerisinde bulunuyorlardı.⁵⁴¹ Sivas Sancağı dâhilinde bulunan İzzeddinli cemaatleri Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup idi.⁵⁴² 1485'te sadece İzzeddinli olarak kaydedilen bölük, diğer tahrirlerde İdrisli cemaatiyle birleştirilerek İzzeddinli ve İdrisli şeklinde yeni bir idari üniteye dönüştürülmüştür. İdrisli cematlerinin Anadolu'da bulunduğu başlıca bölgeler ise Sis, Sivas, Tokat ve Maraş livalarıydı.⁵⁴³

1485 tarihinde İzzeddinli bölüğü, Aksa Kethüda ve Kemal Kethüda cemaatlerinden oluşurken,⁵⁴⁴ 1520'de İdrisli cemaatlerinin eklenmesiyle birlikte kışlak ve cemaat sayısı 8'e yükselmişti. 1575 tarihinde kışlak sayısının 7 olarak tespit edildiği bölükte Demir kethüda, Garip Pınarı Kışlağında Selim veledi Aziz Kethüda, İdrisli tâbi İzzeddinli cemaatinde Cem ve İdris kethüdalar görev yapmaktaydı. Öte yandan 1520 tarihinde cemaatlerin ödemiş olduğu koyun vergisinden dolayı, 2 cemaat Yüzdeciyan

⁵³⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 387-398; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b.

⁵⁴⁰ İzzeddinli cemaatleri; "Çatalca Kazası (Hasha-i İstanbul Sancağı), Karaman, Konya, Kütahya, Rakka, Maraş, Erzurum ve Kırşehir sancakları, Bozulus Kazası (Konya Sancağı) Rumeli, Isparta Kazası (Hamid Sancağı), Diyarbakır Eyaleti, Zile, Yeni İl ve Yüzdepare kazaları (Sivas Sancağı), Ürgüb Kazasında (Niğde Sancağı)" hayatlarını sürdürmekteydi; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 378, 379; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁴¹ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1154-1157.

⁵⁴² KKA. TD. nr. 16, v. 129b.

⁵⁴³ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 183; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1092, 1093.

⁵⁴⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 357, 358.

olarak adlandırılmıştı. Fakat bunların 2 koyuna 1 akçe ödemeleri gerektiği belirtilmişti.⁵⁴⁵

XV ve XVI. Yüzyıllarda İzzeddinlü ve İdrislü Bölüğünün Nüfus Durumu.

İZZEDDİNLÜ VE İDRİSLÜ BÖLÜĞÜ								
Kışlak ve Cemaatler	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Aksa Kethüda (İzzeddinlü)	33	x	x	x	x	x	x	x
Kemal Kethüda (İzzeddinlü)	29	x	x	x	x	x	x	x
İzzeddinlü ve İdrislü (nd. Demür Kethüda)	x	47	27	20	40	17	23	7
Garib Pınarı	x	16	9	7	49	25	24	9
Denizlü	x	22	10	12	29	15	14	5
Deli Yunuslu	x	46	22	24	47	17	30	7
Cemaat-i Yüzdeciyan ki Bozköy	x	11	5	6	x	x	x	x
Çatalca tâbi mezkur	x	32	16	16	56	33	23	10
Cemaat-i İdrislü tâbi İzzeddinlü	x	61	43	18	129	67	62	20
Cemaat-i Yüzdeciyan	x	7	5	2	x	x	x	x
Sonlar Pınarı	x	x	x	x	48	19	29	8
TOPLAM	62	242	137	105	398	193	205	66

1485 tarihinde bekâr nüfusun kaydedilmediği İzzeddinli bölümünde 62 hane vergi nüfusu bulunuyordu.⁵⁴⁶ 1520 tarihine gelindiğinde 242 neferden müteşekkil olan İzzeddinli ve İdrisli bölümünde, 137 hane nüfusunun yanı sıra 105 mücerred bulunmaktaydı. Ayrıca 7 nefer imam ve 1 nefer hacı olarak kaydedilmişti. 1575'te ise 398 neferden meydana gelen bölükte, 193 hane nüfusuyla birlikte 205 mücerred mevcuttu. Ayrıca 66 hane, resm-i kara olarak kaydedilmişti.⁵⁴⁷ Bu verilere göre bölümün nüfusu 1485-1520 arasında %290, 1520-1575 arasında %65 oranında arttığı tespit edilmiştir.

İzzeddinli ve İdrisli bölümünden tahsil edilen vergi kalemleri ve miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde 5.500 akçe resm-i ganem, 410 akçe resm-i dud, 600 akçe resm-i arusane, 1.860 bad-ı heva olmak üzere toplam 8.368 akçe tahsil ediliyordu. 1575

⁵⁴⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 462- 464; KKA. TD. nr. 16, v. 129b- 131a.

⁵⁴⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 357, 358.

⁵⁴⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 462- 464; KKA. TD. nr. 16, v. 129b- 131a.

tarihinde ise 858 akçe resm-i kara, 385 akçe resm-i cev, 576 akçe resm-i dud, 2.489 akçe resm-i ganem, 716 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken, bölüğünün toplam vergi yükü 5.024 akçe tutarındaydı.⁵⁴⁸ İki tarih arasında özellikle bad-ı heva, arusane ve ağnam vergilerinin düşmesinden dolayı hâsıl miktarında 3.344 akçelik bir azalma meydana gelmişti. Bu vergilere göre hayvancılığın ön planda olduğu kışlakta 1520 tarihinde 11.000 koyun beslenirken, bu sayı 1575 tarihinde 4.978'e gerilemiştir.⁵⁴⁹

1520 ve 1575 Tarihlerinde İzzeddinlü ve İdrislü Bölüğünden Tahsil edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 İZZEDDİNLÜ ve İDRİSLÜ BÖLÜĞÜ						
Kışlak ve Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
İzzeddinlü ve İdrislü	91	34	51	232	79	487
Sonlar Pınarı	104	38	57	257	79	535
Garib Pınarı	117	50	75	358	108	708
Denizli	65	30	45	220	70	430
Delü Yunuslu	91	34	51	232	70	478
Çatalca	130	66	99	497	140	932
İdrislü tâbi İzzeddinlü	260	133	198	693	170	1454
TOPLAM: 1575	858	385	576	2489	716	5024
TOPLAM: 1520	x	x	408	5500	1860+600	8368

3.19 BÖLÜK-İ KABASAKALLI

Karahacılı aşiretinden olan Kabasakallı cemaatleri, Anadolu'nun muhtelif bölgelerine dağılırken,⁵⁵⁰ önemli bir kolu da Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak Sivas Sancağı'na uzanıyordu.⁵⁵¹ Kışlak ve nüfus sayısı bakımından küçük bir bölük olduğu anlaşılan Kabasakallı, muhtemelen diğer gruplardan ayrılarak müstakil bir üniteye kavuşturulmuş veya bölgeye ilk tahrirden sonra gelmişti. 1485 tarihinde Koyunculu

⁵⁴⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 462- 464; KKA. TD. nr. 16, v. 129b- 131a.

⁵⁴⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 462- 464; KKA. TD. nr. 16, v. 129b- 131a.

⁵⁵⁰ Kabasakallı cemaatleri; "Adana, Tarsus, Sis ve Amid sancakaları, Yenice-i Karasu Kazası (Paşa Sancağı) ve Sivas Sancağı" gibi Anadolu'nun değişik bölgelerine dağılmışlardır; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 382; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1520)*, s. 1158, 1159.

⁵⁵¹ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404; KKA. TD. nr. 16, v. 39b-40b.

bölüğü cemaatlerinden Hüseyin Kehüda veledi Kaba Sakal adında bir cemaat bulunuyordu.⁵⁵² Bu cemaatin Koyunculudan ayrılarak Kabasakallı bölüğü olarak yeni bir ünite teşkil etmesi ihtimal dahilindedir. Öte yandan Kabasakallı bölüğünün hangi kaza dâhilinde olduğu hususunda herhangi bir bilgi olmaması, onların XVI. yüzyıldaki faaliyet sahalarının nereler olduğunun tespitini zorlaştırmaktaydı. Fakat adı geçen bölüğün kışlaklarından Sorkuncuk ismine Cumhuriyet döneminde Zile kazasında tesadüf edilmektedir.⁵⁵³

1520 ve 1575 Tarihlerinde Kabasakallı Bölüğünün Nüfus Durumu.

KABASAKALLU							
Kışlaklar	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Kulak	25	20	5	32	19	13	7
Keçilü	7	6	1	9	4	5	1
Sorkuncuk	12	7	5	21	13	8	5
Barak	11	10	1	51	36	15	5
Kara Gömlek	12	11	1	9	6	3	1
TOPLAM	67	54	13	122	78	44	19

Yörük Eri veledi Bektaş Kethüdanın idaresinde bulunan Kabasakallı Bölüğü Kulak, Keçilü, Sorkuncuk, Barak ve Kara Gömlek kışlaklarından oluşmaktaydı.⁵⁵⁴ 1520 tarihinde zikredilen kışlaklarda 67 nefer yer alırken, bunların 54' hane 13'ü mücerred ve 3'ü imam olarak nitelendirilmişti. 1575 tarihli tahrirde ise nefer sayısı 122'ye yükselirken, bunların 78'i hane, 44'ü mücerred idi. Ayrıca 19 hane resm-i kara olarak belirtilmişti. İki tarih arasında Kabasakallı bölüğünün nüfusu %82 artarken, en fazla nüfus Kula ve Burak kışlaklarında bulunuyordu.⁵⁵⁵

⁵⁵² BOA. TD. nr. 19, s. 381, 382.

⁵⁵³ Köylerimiz, Nafia Matbaası, s. 513.

⁵⁵⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404; KKA. TD. nr. 16, v. 39b-40b.

⁵⁵⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404; KKA. TD. nr. 16, v. 39b-40b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Kabasakallu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

KABASAKALLU BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Kulak	91	36	54	1247	75	1503
Keçilü	13	8	12	63	17	113
Sorkuncuk	65	26	39	182	55	367
Barak	65	64	102	581	195	1007
Kara Gömlek	13	12	18	106	20	164
TOPLAM: 1575	247	146	225	2179	362	3154
TOPLAM: 1520	x	x	165	1803	400+180	2548

Kabasakallı bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine baktığımızda 1520 tarihinde 1.803 akçe resm-i ganem, 165 akçe resm-i dud, 80 akçe resm-i arusane, 400 akçe bad-ı heva tahsil edilirken, bölüğün toplam vergi miktarı 2.548 akçe tutarındaydı. 1575'te bölükten tahsil edilen vergi miktarının %24 oranında arttığı görülüyordu. Buna göre teşekkülden 247 akçe resm-i kara, 146 akçe resm-i cev, 225 akçe resm-i dud, 2.179 akçe resm-i ganem, 362 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken, zikredilen bölüğün devlete ödediği yıllık vergi tutarı 3.154 akçeydi.⁵⁵⁶ Tahsil edilen vergilerden Kabasakallı bölüğünde hayvancılık birincil iktisadi faaliyet olarak ön plana çıkarken, 1520 tarihinde 3606, 1575'te 4358 koyun besleniyordu.⁵⁵⁷

3.20 BÖLÜK-İ KARAFAKİHLİ

Osmanlı coğrafyasında oldukça geniş bir alana yayılan Karafakihli cemaatlerinin büyük bir bölümü, Ulu Yörük teşekküllerinin Yüzdepare koluna mensup olarak, Sivas sancağı dahilinde bulunuyordu.⁵⁵⁸ Ulu Yörük içerisinde 1485 tarihinden itibaren idari

⁵⁵⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404; KKA. TD. nr. 16, v. 39b-40b.

⁵⁵⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404; KKA. TD. nr. 16, v. 39b-40b.

⁵⁵⁸ Karafakihli cemaatleri "Adana, Bozok, Maraş, İçel, Tarsus ve Sis sancakları ile Bursa İnegöl, Yenişehir ve Söğüt kazaları (Hüdavendigar Sancağı), Zile ve Yüzdepare kazalarında (Sivas Sancağı)" faaliyet göstermekteydiler. Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 402; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 198; Yusuf Halaçoğlu,

bir üniteyi teşkil eden Karafakihli bölüğü, aynı tarihte Emir Ahmed Kethüda cemaatinden müteşekkildi.⁵⁵⁹ 1520 tarihinde Hacı Hüseyinlü, Çakırlu, Tuna Hanlu, Köçeklü, Ürgüblü, Hacı Bayram, Aydoğmuşlu ve Sarular kışlakları ile, biri defter harici olmak üzere, Karafakihli adında 3 cemaatten meydana gelmekteydi. Bu dönemde Karafakihli bölüğüne Himmet veledi Ali Çelebi kethüda olarak tayin edilmiştir. Ayrıca defter harici kaydedilen Karafakihli cemaatine, önceleri burada kışlarmış şimdi iki koyuna bir akçe öder şeklinde bir not düşülmüştür.⁵⁶⁰ Diğer yandan Köçeklü kışlağının tâbi olduğu Çomar Özü ve Ürgüblü kışlağının tâbi olduğu Donuz Öldüren, Hacı Bayram kışlağının tâbi olduğu Hacı Fakihlü yerlerinin nerede olduğu tespit edilemedi.⁵⁶¹

1575 tarihinde ise 10 kışlağa ayrılan bölükte, Karafakihli ve Köçeklü cemaatleri yer almazken, onların yerine Ürgüblü-ı Diğer kışlağı eklenmişti. Bu dönemde bölüğün idaresinden Saruhan Kethüda sorumlu idi.⁵⁶² Ulu Yörük teşekküllerinden başka, Bozok Türkmenlerinden Süleymanlu kabilesine tâbi olarak kaydedilmiş, toplam 40 neferden müteşekkil iki Karafakihli cemaati daha mevcuttu. Ulu Yörük'ten ayrıldığı düşünülen bu cemaatlerden birinin Ağcakışla mezrasında ziraatla uğraştığı biliniyordu. 1542 tarihinde bir şube olarak kaydedilen Karafakihli cemaati Hasanşeyh mezrasında ziraat ediyordu.⁵⁶³

Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1520), s. 1198, 1199; BOA. TD. nr. 19, s. 344, 345; BOA. TD. nr. 79, s. 352-355; KKA. TD. nr. 16, v. 112b-114b.

⁵⁵⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 344, 345.

⁵⁶⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 452-455.

⁵⁶¹ BOA. TD. nr. 79, s. 453, 454.

⁵⁶² KKA. TD. nr. 16, v. 112b-114b.

⁵⁶³ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 119.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Karafakihlü Bölüğün Nüfus Durumu.

KARAFAKİHLÜ BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Kethüda Emir Ahmed	128	103	25	x	x	x	x	x	x	x
Karafakihlü	x	x	x	23	16	7	52	25	27	15
An Cemaat-i Mezkure	x	x	x	17	17	x	x	x	x	x
Hacı Hüseyinlü	x	x	x	16	10	6	37	18	19	12
Çakırlu	x	x	x	24	16	8	38	23	15	9
Tura Hanlu tâbi Yörükânı Büzürk	x	x	x	26	15	11	73	33	40	15
Köçeklü tâbi Çomar Özü	x	x	x	26	20	6	x	x	x	x
Ürgüblü tâbi Donuz Öldüren	x	x	x	30	22	8	54	28	26	12
Cemaat-i Karafakihlü (Eski Karafakihlü)	x	x	x	8	6	2	46	29	17	13
Hacı Bayram tâbi Hacı Fakihlü (nd. Dinlü)	x	x	x	8	7	1	18	12	6	4
Aydoğmuşlu	x	x	x	23	22	1	73	35	38	18
Sarular	x	x	x	21	16	5	78	39	39	20
Ürgüblü-i Diğer	x	x	x	x	x	x	45	23	22	8
TOPLAM	128	103	25	222	167	55	514	265	249	126

1485 tarihinde 103 hane nüfusuyla birlikte 25 mücerredten müteşekkil Karafakihli bölüğünde 1 nefer imam olarak kaydedilmişti.⁵⁶⁴ 1520 tarihinde 222 neferden oluşan bölükte 167 hane nüfusuyla birlikte 55 mücerred nüfus yer alıyordu. Ayrıca 9 nefer imam ve 1 nefer fakih olarak kaydedilmişti. 1575 tarihli defterden elde ettiğimiz verilere göre nefer sayısı 514'e yükselen bölükte, 265 vergi nüfusuyla birlikte 249 mücerred yer almaktaydı. Ayrıca 126 hane resm-i kara ve 1 nefer imam olarak kaydedilmişti.⁵⁶⁵ Bu veriler çerçevesinde bölüğün nüfusunda 1485-1520 arasında %73, 1520-1575 arasında ise %132 oranında bir artış gerçekleşmişti.

Karafakihli bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde 5.650 akçe resm-i ganem, 801 akçe resm-i dud, 300 akçe resm-i arusane 1.350 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere toplam 8.101 akçe tahsil ediliyordu. 1575 tarihinde ise 1.638 akçe resm-i kara, 524 akçe resm-i cev, 770 akçe

⁵⁶⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 344, 345

⁵⁶⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 452-455; KKA. TD. nr. 16, v. 112b-114b.

resm-i dud, 3.905 akçe resm-i ganem, 1.322 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken bölüğün toplam hâsılı 8.169 akçeydi.⁵⁶⁶

1520 ve 1575 Tarihlerinde Karafakihlü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 KARAFAKİHLÜ BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Kışlak-ı Karafakihlü	195	46	66	242	100	649
Hacı Hüseyinlü	156	36	54	186	85	517
Ürgüblü Diğer	104	46	59	333	100	652
Çakırlü	117	48	72	349	104	690
Tura Hanlu	195	68	102	451	150	966
Ürküblü tâbi Donuz Öldüren	156	54	81	347	112	750
Eski Karafakihlü	169	56	84	363	121	793
Hacı Bayram (nd. Hüseyinlü)	52	24	36	175	50	337
Aydoğmuşlu	234	68	102	412	150	966
Sarular	260	78	114	1047	350	1849
TOPLAM: 1575	1638	524	770	3905	1322	8169
TOPLAM: 1520	x	x	801	5650	1350+300	8101

Tahsil edilen vergi tutarlarında önemli bir değişiklik olmayan Karafakihli bölüğünde hayvancılığın önemli bir yer tuttuğu anlaşılıyordu. Buna göre 1520 tarihinde 11.300 koyun beslenirken, 1575 tarihinde 7.810 koyun besleniyordu.

3.21 BÖLÜK-İ KARAKEÇİLİ

Urfa, Siverek, Viranşehir ve Beriyye hattından Ankara, Kırşehir ve Kırıkkale'ye, oradan Batı Anadolu'ya uzanan bölgede faaliyet gösteren Karakeçili aşiretleri, Malazgirt Savaşı'ndan sonra, mensubu oldukları Kayı boyu ile beraber Anadolu'ya gelmişlerdi. Dolayısıyla Kayı boyunun konup göçtüğü alanlarda Karakeçili aşiretinin yoğun bir şekilde bulunması ve çok sayıda Karakeçili isimli yerleşimlere rastlanması, onların Kayı boyu ile ilişkisini ortaya koymaktadır.⁵⁶⁷ Öyle ki Karakeçili aşiretleri,

⁵⁶⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 455.

⁵⁶⁷ Faruk Sümer, "Kayı" *MEB.İA.* C. VI. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 461; Karakeçililerin Anadolu'da dağıldıkları alanlar için bkz. Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", s. 37-39; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1520)*, s.

Anadolu'ya geliş süreciyle başlayan kaderlerinin Kayılarla beraber çizildiğini öne sürerler. Öte yandan Karakeçili geleneklerinde, Ertuğrul Gaziye yoldaşlık ettikleri inancı mevcut olmakla birlikte, Karakeçili isminin bizzat Ertuğrul Gazi tarafından verildiği ifade edilmektedir. Bu durumu kendi siyasetiyle örtüştüren II. Abdülhamid Han, Karakeçililerin her yıl düzenlemiş oldukları Ertuğrul Gaziyi anma şenliklerini resm-i hale getirdi. Keza II. Abdülhamid Hanın 1891'de Güneydoğuda güvenliği sağlamak amacıyla oluşturduğu Hamidiye alayları içerisinde Urfa Karakeçilileri de mevcuttur.⁵⁶⁸

XV ve XVI. yüzyıllarda Doğu, Güneydoğu, Orta ve Batı Anadolu bölgelerinin muhtelif sancak, kaza ve nahiyelerine dağılan Karakeçililer, Ulu Yörük ve Ankara Yörükleri içerisinde bir idari, sosyal ve ekonomik üniteyi teşkil ediyordu.⁵⁶⁹ Bu cümleden olarak Orta Anadolu'da bulunan çok sayıda Karakeçili cemaati Ulu Yörük'e tâbi olarak hayatlarını sürdürmekteydi. Karakeçililerin, ekenek olarak kullandıkları mezraların vergilerini Budaközü ve Kırşehir sipahilerine ödemeleri, bunların Çorum, Bozok ve Kırşehir hattında yaşadıklarını göstermektedir.⁵⁷⁰ Karakeçili cemaatleri Budaközü Kazası'nın Gümen Sazı, Uzun İvaz, Kara İvazlu, İkiz Oğlu, Ortaç, Balçıklı?,

1221-1229; İbrahim Hayrullah Sun, *Karakeçililer*, Siverek Kaymakamlığı Yayınları Nu:2, 2003. s. 1-18; İsmail Özçelik, "Oğuz Geleneği ve Karakeçililer", *Tarihten Günümüze Karakeçililer*, Kırıkkale, 2003, s. 89-96.

⁵⁶⁸ Üçler Bulduk, *a.g.m*, s. 37, 38, 39. "Karacahisar'ın fethi esnasında aşiret, karakeçilerin boynuzlarına ışıldak bağlayıp, alaycık (alacık) denilen bir tür keçe çadırı üzerine örtmek suretiyle harp hilesine müracaat edince, Ertuğrul Gazi haydin alperenlerim haydin Karakeçili Yörüklerim diyerek aşiretin bu isimle anılmasına vesile olmuştur". Aynı yazar, *a.g.m*, s. 39.

⁵⁶⁹ Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", s. 37-52; KKA. *TD. nr.* 76, s. 34-56; BOA. *TD. nr.* 19, s. 363-368; BOA. *TD. nr.* 79, s. 464- 474; KKA. *TD. nr.* 16, v. 131a-145b.

⁵⁷⁰ KKA. *TD. nr.* 76, s. 34-56; BOA. *TD. nr.* 19, s. 363-368; BOA. *TD. nr.* 79, s. 464- 474; KKA. *TD. nr.* 16, v. 131a-145b.

Saruban (Saru Kışla), Bariz ve Akçakaya mezraları⁵⁷¹, Çatal Kışla karyesi, Tülüce ve Beş Kız mezrası, Balçıklı karyesi, Çadır Ardıç karyesi, Çatal karyesi, Belen Kışla karyesi, Dikili Kaya nd. Dilkü Deresi karyesi, Ağrılu? Kışla karyesi ve Eski Kışla mezrası, Cerid Viranı karyesi, Mihail Arğı karyesi, Bayır Gülü karyesi ve Emir Ahmed mezrası, Koz Kışla karyesi, Esen Çay, Domalan karyeleri ile Kulucak? Mezrasını tasarruf etmekteydiler.⁵⁷² Karakeçiliye tâbi Evci(lü) cemaati ise Sorgun Kazası'nın Kurtlu Dere, Sulu Alanı ve Kavak Alanı ve Baş Alanı karyelerinde mütemekkin olup, ziraat etmekteydi.⁵⁷³

Ulu Yörükten koptuğu düşünülen Bozok Sancağı'nda Sekili ve Söklen kabilelerine tâbi olan Karakeçili cemaati 1529'da Kızılcalı mezrasında ziraat ederken, 1556 tarihinde Deliceözü nahiyesindeki Poyrazlı ve Kaşkak karyelerinde sakindi.⁵⁷⁴ Yine Bozok Sancağı'nın Deliceözü nahiyesinin Tahirlü karyesi Ulu Yörük taifelerinin (Karakeçili) sakin olup ziraatla uğraştığı yerlerden idi.⁵⁷⁵ Karakeçili cemaatlerinin faaliyet gösterdiği yerlerden birisi de Çorum'un Karahisar-ı Demirli kazasıydı. Bu bağlamda Karahisar-ı Demirli kazasının Kazancılar mahallesine tâbi mezralarda, İnalözü karyesinin Kelb Hanı ve Kavacı mezralarında ve Yılgun Ovacağı karyesinde Karakeçili cemaatleri mütemekkin olup ziraatla uğraşıyorlardı.⁵⁷⁶ Vergilerini ise faaliyet gösterdikleri yerin sipahisine veriyorlardı. Yine Karakeçili cemaatlerinin kışlaklarından Dilkü Çayı Budaközü nahiyesine tâbi bir mezra olarak karşımıza çıkmaktaydı.⁵⁷⁷ Bu veriler çerçevesinde Ulu Yörük'e tâbi Karakeçili cemaatlerinin

⁵⁷¹ BOA. TD. nr. 387, C.II, s. 423.

⁵⁷² KKA. TD. nr. 10, v. 86a, 96b, 97a, 100b, 103a, 104b, 108b, 113a, 115a, 127b.

⁵⁷³ KKA. TD. nr. 10, v. 113a. 158a.

⁵⁷⁴ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 189.

⁵⁷⁵ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 109; KKA. TD. nr. 16, v. 134b, 135a.

⁵⁷⁶ KKA. TD. nr. 38, v. 228b, 229a, 238a, 238b, 142a.

⁵⁷⁷ KKA. TD. nr. 38, v. 25a; BOA. TD. 387, s. 423.

Bozok, Çorum ve Kırşehir hattında faaliyet gösterdiklerini söylemek mümkündür. Ayrıca Kırşehir bölgesinde oturan Ulu Yörük'e tâbi Karakeçili cemaatlerinin büyük bir bölümü, Eskişehir ve Balıkesir bölgelerine göçerek buralarda yerleşmişlerdir.⁵⁷⁸

Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup olan Karakeçili bölüğü, 1485 tarihinde Murad ve Seyid Kethüda, Ali Hacı, Menteşe Fakih, Koç Menteşelü, Kızıl Hacı, Depeciklü, Musa Fakihlü, Sakallu Bölüğü, Demircilü, Saçlu Hamza, Solaklu, Resul Hacılu, Kulağuzlu ve Sağmal Hacı olmak üzere toplam 14 cemaatten oluşmaktaydı. Bu tarihte cemaatler idarecilerinin ya da cemaat ileri gelenlerinin isimleriyle zikredildiğinden dolayı, bu cümleden kişiler, kethüda olarak devlet ile cemaat arasındaki bağlantıyı sağlamakla yükümlüydüler.⁵⁷⁹ 1520 tarihinde teşekküle bağlı cemaatler kışlak esasına göre düzenlediğinden, Karakeçili bölüğünü meydana getiren 14 cemaat 35 kışlağa ayrılmıştı. Bu tarihte Karakeçili bölüğünde Seydi, Çatal Kışla ve Sarular kışlağında Ali veledi Menteşe, Gün Kuş ve Çepni kışlaklarında Ali Kızılca kışlağında Hamza ve Hacı Halil, Kaş kışlağı ile Menteşe ve Poyrazlu kışlaklarında Mürüvvet, Emir Hacı veledi İbrahim cemaatinde ise Hüseyin veledi Ali kethüdalar görev yapmaktaydı.⁵⁸⁰

1575'e gelindiğinde kışlak sayısı 43'e yükselen bölükte Alemşah Kethüda, Kabaklu kışlağında Selim ve Murad veledi Mehmed Kethüda, Ümmet Kasablu kışlağında Ürküd Kethüda, Çadır Ardıç kışlağında Hüseyin Kethüda, Göçeri Obası ve Belik Kışlada Satılmış Kethüda, Çavundur (nd. Hüseyinbeylü) kışlağında Satılmış veledi Halil Kethüda, Hüseyin (nd. Bumcu) kışlağında Ali Kethüda, Çakallu kışlağında Ali veledi Ahmed Kethüda, Ala Hacı kışlağında Mürsel ve Budak Kethüda, Kızılca ve Depecik kışlaklarında Selim Şah Kethüda, Sulu Sofi kışlağında Piri Kethüda, Koz

⁵⁷⁸ Faruk Sümer, "Yörükler", s. 570.

⁵⁷⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 131a, 142b; BOA. TD. nr. 19, s. 363-368.

⁵⁸⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 464, 466, 467, 468, 469, 470, 472.

Kışlada Halil ve Haydar Kethüda, Beş Kız kışlağında Hızır Kethüda ve Yunus Kethüda görev yapmaktaydı.⁵⁸¹ Ayrıca Kara Hızırlu kışlağında bulunanların bazıları Okçu mezrasında, Mervan Viranında bulunanların bazıları Eymirli karyesinde ve bazı Karakeçili cemaatleri ise Kurdlu Dere karyesinde mütemekkin olarak bulunuyorlardı.⁵⁸²

XV ve XVI. Yüzyıllarda Karakeçili Bölüğünün Nüfus Durumu.

Kışlaklar	KARAKEÇİLÜ BÖLÜĞÜ									
	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Murad ve Seydi Kethüda	55	45	10	x	x	x	x	x	x	x
Menteşe Fakih	12	12	x	x	x	x	x	x	x	x
Kızıl Hacı	23	18	5	x	x	x	x	x	x	x
Musa Fakihlü	31	27	4	x	x	x	x	x	x	x
Sakallu Bölüğü	21	18	3	x	x	x	x	x	x	x
Solaklu	40	26	14	x	x	x	x	x	x	x
Resul Hacılu	33	23	10	x	x	x	x	x	x	x
Sağmal Hacı	111	92	19	x	x	x	x	x	x	x
Kulağuzlu	47	28	19	x	x	x	x	x	x	x
Çavundur (nd. Hüseyin Keçilü)	x	x	x	28	21	7	90	48	42	18
Kıraç (Koç) Menteşeli maa Kuşlu	31	29	2	68	55	13	x	x	x	x
Tatarlu	x	x	x	13	9	4	91	44	47	20
Demircilü	13	13	x	27	26	1	183	86	97	52
Kara Hızırlu	x	x	x	13	10	3	36	18	18	7
Saçlu Hamza (nd. Yazılı)	6	6	x	31	17	14	76	35	41	13
Çatal Kışla ma Kaşlu	x	x	x	38	30	8	125	69	56	30
Sarular	x	x	x	20	15	5	95	54	41	15
Belik kışla	x	x	x	21	17	4	133	58	75	20
Gün Kuş	x	x	x	37	31	6	55	35	20	10
Çepni nd. ?	x	x	x	13	11	2	x	x	x	x
Diger	x	x	x	12	10	2	x	x	x	x
Kara Kılıç	x	x	x	6	6	x	x	x	x	x
Kızılca	x	x	x	41	35	6	125	66	59	30
Ala Hacı (Ali Hacı)	21	18	3	31	27	4	141	85	56	23
Depecik	25	22	3	37	36	1	127	73	54	32
Çakallu	x	x	x	34	34	x	116	71	45	18
Kabaklu	x	x	x	56	56	x	279	158	121	70
Kaş?	x	x	x	45	42	3	x	x	x	x
Poyrazlu	x	x	x	29	20	9	141	75	66	35
Çayırlu	x	x	x	9	4	5	x	x	x	x
Gedik Demürçi	x	x	x	6	5	1	52	20	32	10
Çadır Ardiç	x	x	x	7	6	1	35	19	16	9
Yalak	x	x	x	29	16	13	98	61	37	30
Sofular	x	x	x	18	10	8	x	x	x	x
Beş Kız (nd. İlyas Hacı)	x	x	x	38	20	18	130	72	58	23

⁵⁸¹ KKA. TD. nr. 16, v. 131a, 132a, 132b, 134a, 135a, 135b, 136a, 136b, 137b, 138a, 139a, 139b, 140a, 142a.

⁵⁸² KKA. TD. nr. 16, v. 134b, 145a, 145b.

Esen Çay	x	x	x	23	16	7	85	47	38	15
Merdan Ozanı	x	x	x	5	4	1	x	x	x	x
Mervan Viranı Eymirlü nam karyede sakinlerdir.	x	x	x	x	x	x	26	13	13	4
Dilki Çay	x	x	x	26	18	8	95	48	47	20
Cemaati Emir Hacı	x	x	x	54	44	10	x	x	x	x
Göçeri Obası	x	x	x	26	15	11	80	35	45	15
Osman Hacı	x	x	x	8	5	3	x	x	x	x
Resullü (nd. Sağır Ağzı)	x	x	x	11	7	4	196	101	95	50
Timur Şeyh Ayağında (nd Eskice Sulu Sofu	x	x	x	6	6	x	44	33	11	7
Ekinlü tâbi Cemek Dağı	x	x	x	23	23	x	163	114	49	50
Kalbe Mihâl (nd. Erkeçilü)	x	x	x	x	x	x	61	33	28	11
Karapınar	x	x	x	x	x	x	24	12	12	5
Ümmet Kasablu	x	x	x	x	x	x	167	75	92	60
Tahirlü	x	x	x	x	x	x	50	23	27	10
Kozlu Alan	x	x	x	x	x	x	35	19	16	5
Hüseyin nd. Bumcu	x	x	x	x	x	x	28	11	17	4
Gülçay	x	x	x	x	x	x	17	10	7	1
Kara Kaya	x	x	x	x	x	x	50	26	24	10
Amadlu	x	x	x	x	x	x	55	35	20	9
Evcilü	x	x	x	x	x	x	29	17	12	5
Kemallu der Esen Çay ve Tudlan	x	x	x	x	x	x	26	18	8	3
Ahmed Fakihlü (nd. Çatal Kışla)	x	x	x	x	x	x	25	14	11	2
Balçıklu (nd. Kızılcalu)	x	x	x	x	x	x	40	25	15	5
Kavacak	x	x	x	x	x	x	48	25	23	6
Hoca Meşelü	x	x	x	x	x	x	230	113	117	50
Koz Kışla	x	x	x	x	x	x	81	47	34	11
Der Karye-i Kurdlu Dere	x	x	x	x	x	x	41	25	16	8
TOPLAM	469	377	92	889	707	182	3824	2066	1758	832

Karakeçili bölüğünü meydana getiren kışlak ve cemaatler ile bunların ihtiva ettiği nüfuslar ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Zikredilen veriler çerçevesinde Karakeçili bölüğünün nüfusunun 1485-1520 arasında %90, 1520-1575 arasında %330 oranında arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca bölükte 1520 tarihinde 24 imam yer alırken, Kızılca ve Sofular kışlaklarında 2 nefer fakih, Kaş? ve Ekinlü kışlaklarında 2 nefer hacı kayıtlıydı. 1575'te ise 2 nefer imam olarak belirtilirken, Çavundur (nd. Hüseyin Beylü) kışlağında 1 nefer sipahi, Saçlu Hamza (nd. Yazılı) kışlağında 2 nefer sipahizade, Çakallu kışlağında 1 nefer emin ve 1 nefer de bazdar bulunmaktaydı.⁵⁸³

⁵⁸³ BOA. TD. nr. 19, s. 363-368; BOA. TD. nr. 79, s. 464-474; KKA. TD. nr. 16, v. 131a-145b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Karakeçilü Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 KARAKEÇİLÜ BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar ve Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganen	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Demürcilü	676	191	255	904	179	2189
Kalbe Nihal der Keçilü	143	66	99	484	140	932
Saçlu Hamza (nd. Yazılı)	169	66	99	458	140	932
Karapınar (nd. Gelen Çay)	65	24	36	163	50	338
Kabaklu	910	314	471	2073	700	4468
Eklilü tâbi Çemek Dağı	650	230	345	2535	800	3560
Emit Kasablu	780	150	225	635	308	2098
Kara Hızırlu	91	36	54	244	79	540
Mervan Viranı	65	26	39	182	55	367
Tahirlü	130	46	69	268	100	652
Gedik Demürce	130	40	60	250	85	565
Çadır Ardıç	117	38	57	244	85	541
Göçeri Obası	195	70	105	370	150	990
Kozlu Alan	65	38	57	296	85	541
Çavundur (nd. Hüseyin Keçilü)	234	94	141	1159	203	1831
Belik Kışla	260	116	174	842	255	1647
Hüseyin (nd. Bumcu)	52	22	33	157	50	314
Çakallu	234	138	207	1215	335	2129
Gül Çay	13	12	33	196	45	299
Yalak Kethüda Ali	390	122	183	769	250	1714
Kara Kaya	130	52	78	364	112	736
Sarular	195	108	161	831	240	1535
Amadlu	117	70	105	548	250	1090
Küb Kuş	130	70	105	535	150	990
Evcilü	65	32	48	234	35	414
Çatal Kışlak ma Kaşlu tâbi Ali Kethüda (nd. Belği Saklı)	390	138	207	621	300	1956
Ala Hacı	299	170	255	1193	350	2267
Kemallu der Esen Çay ve Tudlan	39	36	54	303	79	511
Ahmed Fakihlü (nd. Çatal Kışla)	26	28	42	240	60	396
Balçıklu (nd Kızılcalu)	65	50	75	365	108	663
Kavacık	78	50	75	397	108	708
Kızılca	390	132	148	564	180	1464
Sulu Sofu der Karye-i Demür	91	66	99	527	140	932
Depecik	416	144	216	552	310	2038
Hoca Meşelü ma Kuşlu	650	226	339	1487	350	3052
Tatarlu	260	84	132	766	200	1262
Resüllü (nd. Sağır Ağzı)	650	204	306	788	950	2898
Koz Kışla (nd. Sık Sakal)	143	94	141	750	203	1331
Beş Kız (nd. İlyas Hacı)	299	144	236	1069	310	2058
Esen Çay	195	92	138	679	200	1304
Dilkü Çay	260	96	144	662	208	1370
Poyrazlu	455	152	228	965	330	2130
Der Karye-i Kurdlu Dere	104	50	75	371	108	708
TOPLAM: 1575	10816	4127	6149	28255	9375	58460
TOPLAM: 1520	x	x	2142	38600	9000+2460	52202

Karakeçili bölüğünden tahsil edilen vergi miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde koyun, kışlak, arus ve bad-ı heva vergilerinin toplamı 52.202 akçeydi. 1575 tarihinde ise bu rakam 58.460 akçeye yükselmiştir.⁵⁸⁴ Tahsil edilen vergiler içerisinde

⁵⁸⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 464-474; KKA. TD. nr. 16, v. 131a-145b.

koyun vergisinin büyük bir yer tutması, çok sayıda küçükbaş hayvan beslendiğini göstermekteydi. Bu cümleden olarak Karakeçili bölüğünde 1520 tarihinde 77.200, 1575 tarihinde ise 56.500 kadar koyun bulunuyordu. Bu verilerden beslenen koyun miktarının yaklaşık 20.700 azaldığı görülüyor. XVI. yüzyılın son çeyreğinde koyun miktarındaki bu düşüş, Karakeçili cemaatlerinin artık yerleşmeye başladıklarının bir işaretidir.⁵⁸⁵

Karakeçili cemaatleri, buldukları kışlak ve mezralarda hayvancılığın yanı sıra küçük çaplı ziraatla da uğraşmaktaydı. Özellikle nüfus artışından dolayı mevcut sürülerde istihdam edilemeyen boş iş gücü, kendi geçimlerini sağlamak için buldukları kışlak ve mezralarda tarımsal faaliyette bulunuyorlardı. Karakeçili cemaatlerin ziraat yaptıkları mezralar ise yukarıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Karakeçili Bölüğünün Tasarruf Ettiği Mezralar.

KIŞLAKLAR	MEZRALAR
Kaşlu	Mezra-i Asur Taş mezkur cemaatin ekili yeridir.
Sofular	Mezra-i Sofular hariç ez defter tâbi Budaközü mezkur cemaat ekinliğidir. Behersin verirken yazıldılar.
Esençay	Mezra-i Esençay tâbi Budaközü mezkur cemaat ekinliğidir.
Merdan Ozanı	Mezra-i Merdan Ozanı hariç ez defter mezkur cemaat ekinliğidir.
Dilki Çay	Mezra-i Dilkü Çay tâbi Budaközü mezkur cemaat ekerler behresin sipahi alır. Mezra-i Dakma Viranı (nd. Ulur Dağı)
Göçeri Obası	Mezra-i Göçeri Obası tâbi Budaközü haric ez defter mezkur cemaat ekerler behresin sipahi tasarruf eder.
Osman Hacı	Mezra-i Osman Hacı haric ez defter tâbi Budaközü mezkur cemaat ekerler behresin sipahizade alır.
Resullü (nd. Sağır Ağzı)	Mezra-i Resullü haric ez defter tâbi Budaközü mezkur cemaat ekerler behresin sipahizade alır.
Timur Şeyh Ayağında (nd. Eskice Sulu Sofu)	Mezrai Timur Şeyh Ayağında (nd. Sulu Sofu) haric ez defter.
Ekinlü tâbi Cemek Dağı	Mezra-i Ekinlü hariç ez defter tâbi Kırşehir mezkur cemaat ekerler.
Tahirlü	Mezra-i Tahirlü tâbi mezkur, Mezra-i Kızan Tahirlü.
Gedük Demürce	Mezra-i Taşcık tâbi mezkur.
Çadır Ardıç	Mezra-i Ardıç.
Belik Kışla	Mezra-i Belik Kışla.
Çakallu	Mezra-i Çakallu tâbi mezkur.
Kara Kaya	Mezra-i Çıbanlu Çay Evi tâbi mezkur.
Evcilü	Mezra-i Söklen Ağzı.
Kavacık	Mezra-i Asur Taş.
Koz Kışla (nd. Sık Sakal)	Mezra-i Sofular tâbi Budaközü.
Beş Kız (nd. İlyas Hacı)	Mezra-i Beş Kız tâbi Kışlakı mezkur, Mezra-i Suluca tâbi Çatal Kışla.

⁵⁸⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 464-474; KKA. TD. nr. 16, v. 131a-145b.

3.22 CEMAAT-İ KABİL?

İlk olarak 1575 tarihli tahrirde tesadüf edilen Kabil cemaati, Ulu Yörük'ün Ortopare koluna mensup idi. Hüseyin kethüdanın idaresinde bulunan Kabil cemaatinin, Çorum'un Karahisar-ı Demirli ve Amasya'nın Geldiklanabad kazalarında buldukları anlaşılıyor. Bölük idari ve sosyal yapılanmasının aksine Kabil oymağı cemaat olarak nitelenmiştir. Adı geçen cemaat, Ahi Özü, Çeltek, Kurudar, Bükürden ve Köse Algın kışlaklarına dağılmıştı. Ayrıca aynı tarihte Geldiklanabad nahiyesine tâbi Köse Algın kışlağına İsmail bin Budak, kethüda olarak tayin edilmişti.⁵⁸⁶

1575 Tarihinde Kabil Cemaatinin Nüfus Durumu.

1575 CEMAAT-İ KABİL?				
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Ahi Özü	95	47	48	21
Çeltek	94	54	40	18
Çeltek ve Ahi Özü	79	42	37	20
Bükürden ve Saru Akın ve Ahi Özü tâbi Çeltek	50	28	22	13
Köse Algın tâbi Geldiklanabad	127	80	47	30
TOPLAM	445	251	194	102

1575 Tarihinde Kabil Cemaatinden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

CEMAAT-İ KABİL?						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Ahi Özü	273	90	135	582	179	1259
Çeltek	234	104	156	754	221	1469
Çeltek ve Ahi Özü	260	84	126	538	175	1083
Bükürden ve Saru Akın ve Ahi Özü tâbi Çeltek	169	50	75	306	108	708
Köse Algın	390	158	237	1111	350	2246
TOPLAM	1326	486	729	3291	1033	6765

⁵⁸⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 94b, 96a.

1575 tarihinde 455 neferin yer aldığı Kabil cemaatinde 251 hane vergi nüfusunun yanı sıra 198 mücerred bulunuyordu. Ayrıca 102 hane resm-i kara, Ali veledi Abdi Kethüda-i Saruca, İbrahim veledi Halil zaviyedarzade olarak kaydedilmişti. Bu dönemde en fazla nüfus Köse Algın kışlağında bulunurken, bu kışlak 1520 tarihinde Ali Beyli bölüğü içerisinde kaydedilmiştir.⁵⁸⁷

Kabil cemaatinden alınan vergilere baktığımızda 1.326 akçe resm-i kara, 486 akçe resm-i cev, 729 akçe resm-i dud, 3291 akçe adet-iağnam, 1.033 akçe bad-ı heva ve arusane alınırken, cemaatin ödediği yıllık vergi miktarı 6.765 akçe tutarındaydı.⁵⁸⁸ Vergi kalemlerinden anlaşıldığı üzere Kabil cemaatinin hayvancılık ve hayvancılığı tamamlayıcı olarak küçük çaplı çiftçilikle meşgul oldukları anlaşılıyor. Bu bağlamda Kabil cemaatinde 6.582 koyun beslenmekteydi.⁵⁸⁹

3.23 BÖLÜK-İ KIZIKLI (Kırıklı)

Reşidüddin, Yazıcıoğlu ve Ebul-Gazi tarafından bir Oğuz boyu olarak zikredilen Kızık adının Kaşgarlı Mahmud'un listesinde yer almadığı bilinmektedir.⁵⁹⁰ Oğuzların Bozok kolundan Yıldızhan nesline mensup Kızık'ın anlamı Kahraman, ongunu ise Sarıcadır.⁵⁹¹ F. Sümer, XVI. yüzyıl Anadolu'sunda Kızık adlı otuz beş yerleşim yeri tespit etmiştir.⁵⁹² Anadolu'da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Kızıklı cemaatleri,⁵⁹³

⁵⁸⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 457, 458.

⁵⁸⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 94b, 96a.

⁵⁸⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 94b, 96a.

⁵⁹⁰ Faruk Sümer, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair" s.74.

⁵⁹¹ Ebulgazi Bahadır Han, *a.g.e.*, s. 248; Tevârih-i Âl-i Selçuk'ta Kızıklı boyunun ongunu Tavşancıl Kuş olarak belirtilmiştir. Yazıcızâde Ali, *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁹² Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 412.

⁵⁹³ Mamalu cemaatinden olan Kızıklı cemaatleri; "Adana, Rakka, Bozok, Sivas, Tarsus, Meraş, Şam, Halep, Karaman, Karahisar-ı Şarki sancakları, Edirne Kazası (Paşa Sancağı), Malkara Kazası (Gelibolu Sancağı), Yeni İl Kazası (Sivas Sancağı), Manyas ve Bursa Kazası (Hüdavendigâr Sancağı), Rum Kala

Ulu Yörük, Bozok, Dulkadirli, Halep, Haymana ve Maraş Yörükleri gibi konar-göçer teşekküller arasında bulunuyordu.⁵⁹⁴ Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Kızıklı cemaatlerinin Akdağ, Emlak, Sonisa, Kızıl Kümbed, Sorkun ve Kanak nahiyelerinde faaliyet gösterdikleri anlaşılıyor.⁵⁹⁵ Bozok Türkmenlerinden Şam Bayadı taifesine tâbi olan Kızık cemaatleri ise Bozok Sancağı'nın Akdağ Kazası'nın Kayaslı ve Öyük Kışla karyeleri ile Emlak Nahiyesi'nin Belviran karyesinde sakinlerdi.⁵⁹⁶ Bunların Ulu Yörük teşekkülleri ile alakalarının olup olmadığı bilinmemektedir. 1485'ten itibaren Ulu Yörük içerisinde varlığını sürdüren Kızıklı bölüğü, nüfus yoğunluğu ve vergi yükü dolayısıyla Ulu Yörük teşekkülleri arasında önemli bir yere sahipti.⁵⁹⁷

1485 tarihinde Pir Mehmed veledi Kızık cemaatinden müteşekkil olan Kızıklı bölüğü, 1520'de yirmi muayyen kışlağa ayrılmıştır.⁵⁹⁸ Kızıklı bölüğünü meydana getiren bu kışlaklar, İbrahim veledi Ali, İsa veledi Murad ve Kıyad veledi Pir Mehmed kethüdaların idaresinde bulunuyordu.⁵⁹⁹ 1575'te kışlak sayısı yirmi bire yükselen

Kazası (Birecik Sancağı), Kars-ı Zülkadriye Sancağı, Yüreğir Kazası (Adana Sancağı), Baba-i Atik Kazası (Vize Sancağı)" olmak üzere Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılmışlardır; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 447; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 224; Öte yandan Faruk Sümer "Kızıklı" şeklinde ifade ettiğimiz bölüğün, defterdeki yazılışa göre "Kırıklı" imlasıyla okunması gerektiğini salık vermiştir. F. Sümer, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", s. 77. Ancak biz tahrir defterlerinde noktalama işaretlerine pek dikkat edilmemesi sebebiyle "Kızıklı" olarak okuduk.

⁵⁹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1520)*, s. 1447-1450.

⁵⁹⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 56a, 60a, 60b; *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 538, 609; KKA. TD. nr. 12, v. 55a; Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s. 4.

⁵⁹⁶ Erhan Afyoncu, *a.g.m.*, s. 4; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 84.

⁵⁹⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 348.

⁵⁹⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 348-350; BOA. TD. nr. 79, s. 436-441.

⁵⁹⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 436-441.

bölükte, Reaya-ı Kadim Kışlak ve Kırçlı kışlakları yer almazken, yerlerine Azizlü, Gözü Kızıllu, Kara Kuyu ve Mesudlu kışlakları kaydedilmişti.⁶⁰⁰

XV ve XVI. Yüzyıllarda Kızıklı Bölüğünün Nüfus Durumu.

KIZIKLU BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Pir Mehmed veledi Kızık	212	193	19	x	x	x	x	x	x	x
Hüseyinlü	x	x	x	44	35	9	262	144	118	60
Reaya-ı Kadim Kışlak	x	x	x	59	41	18	x	x	x	x
Satılı tâbi Kızıklı	x	x	x	35	28	7	142	77	65	25
Dikilü Taş (nd. Kızıkoğlu)	x	x	x	33	19	14	71	58	13	12
Tatar	x	x	x	53	45	8	122	88	34	30
Torunlu	x	x	x	22	16	6	19	17	2	4
Kara Hüseyin	x	x	x	19	13	6	30	14	16	8
Azmanlu	x	x	x	23	16	7	52	27	25	10
Mahmudlu	x	x	x	15	14	1	80	39	41	22
Bedir Oğlu	x	x	x	16	11	5	31	17	14	5
Kırçlı	x	x	x	39	27	12	x	x	x	x
Börklü	x	x	x	14	13	1	61	27	34	12
Öküzlü	x	x	x	29	21	8	136	63	73	27
Dinlü Oğlu	x	x	x	28	20	8	85	53	32	18
Tamluca (nd. Emrullah Fakih)	x	x	x	16	12	4	40	22	18	10
Didelü	x	x	x	30	27	3	53	29	24	15
Pir Hacılı	x	x	x	20	19	1	105	40	65	22
Ağalu	x	x	x	20	18	2	123	63	60	32
Kara Seyidlü	x	x	x	14	13	1	110	59	51	13
Azizlü	x	x	x	x	x	x	58	34	24	12
Gözü Kızıllu	x	x	x	x	x	x	26	14	12	6
Kara Kuyu	x	x	x	x	x	x	76	49	27	15
Mesudlu	x	x	x	x	x	x	61	39	22	20
TOPLAM	212	193	19	529	408	121	1743	973	770	378

Yukarıdaki tabloda Kızıklı bölüğünün nüfusu ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre adı geçen bölüğün nüfusu 1485-1520 arasında yaklaşık 2.5 kat artarken, 1520-1575 tarihleri arasında ise 4 katlık bir artış yaşanmıştır. Ayrıca 1485 tarihinde 1 imam ile Dervişan-ı Şeyh Nasranî ismiyle 3 nefer, avarızdan, ganemden ve divaniyeden muaf idi. 1520 tarihinde bölüğün genelinde 17 imam yer alırken, Kırçlı kışlağında 1 fakih, 1 hacı ve 1 de muallim zikredilmiştir. Ayrıca Dinlü Oğlu ve Tamluca kışlaklarında birer nefer fakih, Satılı kışlağında 1 nefer hacı olarak ifade edilmişti. 1575'te ise Tatar kışlağında 2 nefer sipahi ve Hüseyinlü kışlağında 1 nefer imam kaydı vardı. Ayrıca

⁶⁰⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 106b- 112b.

Ağalu kışlağında Ahmed veledi Ulaş ismindeki bir nefer duagûy olarak belirtilmiştir.⁶⁰¹ Kızıklı bölüğünün, vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda toplam yekûn içerisinde önemli bir yere sahip oldukları görülüyor. Her bir kışlaktan tahsil edilen bu vergi kalemleri tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

1520 ve 1575 tarihlerinde Kızıklı Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 KIZIKLU BÖLÜĞÜ						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Hüseyinlü	750	256	429	1967	615	4047
Satılı tâbi Kızıklı	325	162	243	1565	59	2354
Dikilü Taş (nd. Kızıklı)	156	116	174	946	250	1642
Tatar Kızıklı	390	174	261	1263	379	2467
Azizlü	156	66	99	471	140	932
Torunlu	52	34	51	271	80	488
Gözü Kızıllu	78	28	42	88	90	326
Kara Hüseyin	104	28	42	262	90	526
Azmanlu	130	50	75	345	108	708
Mahmudlu	286	74	120	408	155	1042
Bedir Oğlu	65	30	45	220	95	455
Kara Kuyu	195	98	147	736	212	1386
Börklü	156	50	75	319	108	708
Öksüzlü	451	128	192	465	270	1506
Dinlü Oğlu	234	102	153	735	220	1444
Tamluca (nd. Emrullah Fakih)	130	44	66	266	90	596
Didilü	195	58	87	357	125	822
Pir Hacılu	286	58	117	455	165	1801
Ağalu	416	122	183	743	250	1714
Kara Seydilü	390	112	168	674	240	1584
Mesudlu	260	80	120	500	240	1200
TOPLAM: 1575	5205	1870	2889	13056	3981	27748
TOPLAM: 1520	x	x	1212	21950	8100+1540	32802

Yukarıdaki tabloya göre Kızıklı bölüğünden 1520 tarihinde toplam 32.802 akçe vergi tasarruf edilirken, 1575 tarihinde bu rakam 27.748 akçeye gerilemiştir.⁶⁰² Bölüğün beslediği koyun miktarına baktığımızda küçükbaş hayvan varlığının bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır. Buna göre 1520 tarihinde 43.900 koyun beslenirken, 1575'te

⁶⁰¹ BOA. TD. nr. 19, s. 348-350; BOA. TD. nr. 79, s. 436-441; KKA. TD. nr. 16, v. 106b- 112b; “Du’â-gûy: Duacı, dua eden, vakıftan muhassas vazifeye mukabil dua etmekle mükellef fukaradan adam: Du’â-gûyân vazifesi” Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s.273.

⁶⁰² BOA. TD. nr. 79, s. 441; KKA. TD. nr. 16, v. 106b- 112b.

26.112 koyun beslenmekteydi. Ayrıca bu tarihte kara olarak ifade edilen 378 hanede ya hiç koyun bulunmuyor ya da koyun sayısı 26'dan az idi. İki tarih arasında koyun miktarının yaklaşık 18.000 azalması, konar-göçerlerin hayvancılığın yanı sıra tarım v.b alternatif alanlara yöneldiklerini gösterir.⁶⁰³

3.24 BÖLÜK-İ KİRANPA

Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Kiranpa cemaatleri, Rum Eyaleti'nin Geldiklanabad, Sonisa, Kızıl Kümbed (Zile), Sorkun ve Kanak gibi kaza ve nahiyelerine dağılmışlardır.⁶⁰⁴ Cumhuriyet döneminde ise (1928) Tokat Vilayeti'nin Zile Kazası'nda Kiranpa-i Cedid ve Kiranpa-i Atik köylerine tesadüf edilmesi,⁶⁰⁵ onların daha ziyade Zile ve çevresinde yer aldıklarını göstermektedir. Kiranpa ismine Orta Anadolu dışında İran'a giden Türk oymaklarından Ustacalı cemaatleri arasında da rastlanmaktaydı. Zikredilen cemaate mensup beyler özellikle Şah Abbas döneminde önemli görevler ifa etmişlerdi.⁶⁰⁶ Anadolu'dan İran'a giden Kiranpa cemaatinin boşalttığı alanlara ise Tatlı bölüğünün cemaatleri sevk edilmiş ve Tatlı bölüğüne tâbi çok sayıda cemaat Kiranpa bölüğü altında kaydedilmiştir.⁶⁰⁷ Ayrıca Kiranpa bölüğünün 1485 -1520 arasındaki nüfus hareketinden bölüğün Safevi Devleti'nin kuruluşuna katıldıklarını söylemek mümkündür.⁶⁰⁸

⁶⁰³ BOA. TD. nr. 79, s. 441; KKA. TD. nr. 16, v. 106b- 112b.

⁶⁰⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 56a, 60a, 60b; *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 538, 609; KKA. TD. nr. 12, v. 55a. "Buradaki 19 neferden müteşekkil Giranpa cemaati Haddadi mezrasında tarımla uğraşmaktaydı". Orhan Sakin, *a.g.e*, s. 157; Erhan Afyoncu, *a.g.m*, s. 4. Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s.165. İsmail Kıvrım, *a.g.e*, s. 112.

⁶⁰⁵ *Köylerimiz*, s. 514.

⁶⁰⁶ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s.165, 166.

⁶⁰⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 416-418, KKA. TD. nr. 16, 55b-60b.

⁶⁰⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 339-341; BOA. TD. nr. 79, s. 416-418.

XV ve XVI. Yüzyılda Kiranpa Bölüğünün Nüfus Durumu.

KİRANPA BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Hamza Kethüda	27	20	7	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Musa Kethüda	15	12	3	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Mürsel Fakih	54	47	7	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Mehmed Kethüda	25	20	5	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Halil Kethüda	12	12	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i İsrail	6	6	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Hüseyin Halife veledi Çakal	20	19	1	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Çırak Kethüda	42	39	3	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Kayalu Mehmed veledi Kaya	48	47	1	x	x	x	x	x	x	x
Ulu Kışla	x	x	x	38	26	12	43	27	16	5
Kotal	x	x	x	22	13	9	61	44	17	5
Akçakaya (nd.Piri Fakihlü) tâbi Şasuar	x	x	x	14	12	2	43	22	21	10
Der mezrai Kozlu	x	x	x	13	13	x	x	x	x	x
Çomak tâbi Şasuar an cemaati Tatlu	x	x	x	20	17	3	x	x	x	x
Ziyaret tâbi Şasuar	x	x	x	9	6	3	35	24	11	11
Koz Kışlak tâbi Şasuar an Tatlu	x	x	x	6	5	1	33	19	14	9
Kürk Ozanı tâbi Şasuar an Tatlu	x	x	x	17	10	7	46	26	20	10
Köprüce tâbi Şasuar an Tatlu	x	x	x	14	11	3	34	16	18	7
Kozca tâbi Şasuar an Tatlu	x	x	x	9	9	x	35	15	20	5
Kuluman tâbi der Eğri Kuyu	x	x	x	8	3	5	x	x	x	x
Kızılca tâbi Bağrgan İkiyce Ağıl	x	x	x	21	12	9	37	19	18	9
Der Karye-i Çorti der Karye-i Kızıl Künbed tâbi Yandiken	x	x	x	x	x	x	27	15	12	3
Ali Fakih tâbi Şasuar	x	x	x	x	x	x	101	57	44	8
Kasıllu	x	x	x	x	x	x	50	29	21	9
Beylik tâbi Tatlu	x	x	x	x	x	x	21	14	7	4
Yir Talaz tâbi Tatlu	x	x	x	x	x	x	23	17	6	6
Keçi Ağılı tâbi Tatlu	x	x	x	x	x	x	39	24	15	11
Güney tâbi Tatlu	x	x	x	x	x	x	48	23	25	10
Kırtıllu der Karye-i Karaca Öz	x	x	x	x	x	x	40	24	16	7
Kızılca der Hududu Karaca Öz tâbi m.	x	x	x	x	x	x	22	16	6	2
Der Mezra-i Ak Pınar tâbi Tat Alevi	x	x	x	x	x	x	18	16	2	2
Azad tâbi m.	x	x	x	x	x	x	35	19	16	5
Oltak Söken tâbi m.	x	x	x	x	x	x	16	12	4	3
Kılıç	x	x	x	x	x	x	48	37	11	10
Özer tâbi m.	x	x	x	x	x	x	13	8	5	2
Mükremin	x	x	x	x	x	x	41	29	12	8
İki Kara tâbi Tatlu	x	x	x	x	x	x	28	22	6	5
Kara Seydi tâbi Sorkun	x	x	x	x	x	x	8	6	2	1
Mürüvvet Ağa tâbi Kanak	x	x	x	x	x	x	5	4	1	1
İlmenlü tâbi Akkuzulu	x	x	x	x	x	x	69	45	24	8
TOPLAM	249	222	27	191	137	54	1019	629	390	176

1485 tarihinde Kethüda isimleriyle anılan 9 cemaatten müteşekkıl olan Kiranpa bölüğü, 1520 tarihinde 12 kışlaktan oluşmaktaydı. Ancak, kışlakların sekiz adedi Tatlı bölüğünün Şasuar cemaatine mensup idi. Adı geçen cemaate mensup kışlaklar

Akçakaya, Çomak, Ziyaret, Koz Kışlak, Kürk Ozanı, Köprüce, Kozca ve Kuluman kışlaklarıydı. Ulu Kışla, Kotal, Kızılca ve Mezraa-i Kozlu ise Kiranpa bölüğü altında kaydedilen diğer kışlaklardı. Öte yandan Ulu Kışla kışlağının idaresi Tur Ali kethüdaya tevdi edilmiştir. 1575 tarihinde bölükte 22 kışlak yer alırken, bunlardan 14'ü Talu bölüğüne tâbiydi.⁶⁰⁹

Kiranpa bölüğünün kışlak ve cemaatleri ile buralarda yer alan nüfus yukarıdaki tabloda ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu veriler çerçevesinde 1485-1520 tarihleri arasında bölüğün nüfusu azalırken, 1520-1575 tarihlerinde beş kattan fazla bir artış göstermiştir. Ayrıca 1485 tarihinde 1, 1520 tarihinde 9 nefer imam olarak kaydedilirken, 1575 tarihinde ise Kasıllu kışlağında 2 sipahi ve 2 sipahizade kaydedilmiştir.⁶¹⁰ Yukarıda ifade edildiği gibi göçlerle azalan bölüğün nüfusu 1575'e gelindiğinde büyük bir artış göstermişti. 1520 tarihinde Ulu Kışla'da en fazla nüfus yer alırken, 1575'te Ali Fakih kışlağında bulunuyordu.⁶¹¹ Kiranpa Bölüğünün büyük bir bölümünün İran'a gitmesiyle nüfusun azaldığı, ancak bunların yerlerine Tatlı bölüğünün cemaatlerinin tayin edilmesi nüfus oranlarını anaormal derecede artırmıştı.

Kiranpa bölüğünden tahsil edilen vergi kalemlerine ve miktarlarına baktığımızda 1520 tarihinde 10.929 akçe vergi alınmaktaydı. Bu vergi tutarı 1575 tarihinde %56 oranında artmış ve 17.086 akçeye yükselmiştir. Ayrıca 1520 tarihinde tablodaki vergilerin dışında 321 akçe tutarında çift vergisine tesadüf edilmiştir.⁶¹² Tahsil edilen koyun vergisinden hareketle Kiranpa bölüğünde önemli derecede küçükbaş hayvan

⁶⁰⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 339-341; BOA. TD. nr. 79, s. 416-418; KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

⁶¹⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 339-341; BOA. TD. nr. 79, s. 416-418; KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

⁶¹¹ BOA. TD. nr. 19, s. 339-341; BOA. TD. nr. 79, s. 416-418; KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

⁶¹² BOA. TD. nr. 79, s. 418; KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

yetiştirildiği anlaşılıyor. Bu bağlamda 1520 tarihinde 14.600 koyun beslenirken, 1575'te 16.844 koyun besleniyordu.⁶¹³

1520 ve 1575 Tarihlerinde Kiranpa Bölüğünde Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.*1520 tarihindeki hâsıl kısmında 321 akçe çift vergisi bulunmaktadır.

1575 KİRANPA BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Ulu Kışla	65	48	72	391	105	681
Kotal tâbi mezbur	65	66	99	502	150	882
Der Karye-i Çorti der Karye-i Kızıl Künbed tâbi Yandiken	39	28	42	227	80	416
Ali Fakih tâbi Şahsuvar	104	112	168	960	230	1574
Akçakaya (nd. Piri Fakihlü) tâbi Şasuar	130	44	66	288	90	618
Kürk Ozanı tâbi Şahsuvar an Tatlu	130	54	78	252	112	626
Köprüce tâbi Şahsuvar	91	34	51	232	85	493
Kozca tâbi Şahsuvar	65	30	45	260	95	495
Kızılca tâbi Bagurgan ve İkizce Ağıl	117	38	57	194	95	501
Koz Kışla tâbi Şahsuvar	117	38	57	194	95	501
Ziyaret tâbi cemaati Şahsuvar	143	48	72	313	104	680
Kasıllu	117	58	87	434	120	816
Beylik tâbi Tatlu	52	28	42	217	85	424
Yir Talaz tâbi Tatlu	78	32	48	226	75	459
Keçi Ağılı tâbi Tatlu	143	48	72	341	103	707
Güney tâbi Tatlu	130	44	66	258	83	581
Kırtıllu Derecik? Karye-i Karaca Öz	91	48	72	365	104	680
Kızılca der Hududu Karaca Öz	26	32	48	278	75	459
Der mezra-i Ak Pınar tâbi Tat Alevi	26	32	48	278	75	459
Azad	65	38	57	296	85	541
Oltak Söken	39	24	42	189	50	344
Kılıç	130	52	87	521	180	970
Özer	26	14	21	107	30	198
Mükremi	104	62	93	425	190	874
İki kara tâbi Tatlu	65	40	60	315	70	550
Kara Seydi tâbi Sorkun	13	12	18	101	25	169
Mürüvvet Ağa tâbi Kanak	13	8	12	63	17	113
İlmenlü tâbi Akkuzulu	104	90	135	195	751	1275
TOPLAM: 1575	2288	1202	1815	8422	3359	17086
TOPLAM: 1520	x	x	408	7300	2000+900	10929*

Adı geçen taifenin tarımsal alanlara yöneldiği tespit edilmiştir. Bu amaçla Kiranpa bölüğü altında kaydedilen cemaatler, buldukları mezra ve karyelerde ziraatla meşgul oluyorlardı. Hatta 1520 tarihinde çift vergisine rastlanılması bunu

⁶¹³ BOA. TD. nr. 79, s. 418; KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

göstermekteydi. Tabloda zikrettiğimiz Kırtıllu ve Kızılca kışlaklarının hududu olarak belirtilen Karaca Öz karyesi Karahisar-ı Behramşah nahiyesine tâbiydi.⁶¹⁴

Diğer yandan Kiranpa cemaatinin bir kısmı Sonisa Kazası'nın Felenbel Nahiyesi'ne tâbi Haddadi mezrasını tasarruf etmekteydi. Bu mezrada ziraatle meşgul olan cemaatin 2 nim, 10 caba ve 7 mücerred olmak üzere toplam 19 neferi bulunuyordu. Kiranpa cemaatinin ödediği ve “Etrakiye-i Mezra-i Haddadi” şeklinde ifade edilen rüsum, ağnam, bad-ı heva ve arusane vergilerinin toplam hâsılı ise 982 akçe tutarındaydı.⁶¹⁵

3.25 BÖLÜK-İ KULAĞUZLU

Osmanlı coğrafyasında oldukça geniş bir sahaya dağılan Kulağuzlu⁶¹⁶ cemaatlerinin bir bölümü, Ulu Yörük teşekküllerine tâbi olarak Sivas Sancağı'nda faaliyet göstermekteydi. Ulu Yörük'e bağlı Kulağuzlu cemaatleri daha ziyade Kayseri, Gilmigad (Tokat) ve Emlak (Bozok) bölgelerindeki karye, kışlak ve mezralarda hayatlarını sürdürüyordu.⁶¹⁷ Ayrıca Bozok Sancağı'nın Çubuk Kazasına tâbi Gök Fatma ve Karacaviran karyelerinde Kulağuzlu cemaati mütemekkin idi. Bu Gök Fatma ismine Ulu Yörük'ün Kulağuzlu bölüğü içerisinde de tesadüf edilmektedir.⁶¹⁸

⁶¹⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 418; KKA. TD. nr.16, 55b-60b; KKA. TD. nr. 12, vr. 187a, 187b.

⁶¹⁵ KKA. TD. nr. 12, vr. 54b, 55a.

⁶¹⁶ Kulağuzlu cemaatleri “Rodovişte Kazası (Köstendil), Yanbolu Kazası (Silistre), Adana, Kars-ı Maraş, Karahisar-ı Şarki, Aydın ve Saruhan sancakları, Manyas ve Kirmastı kazaları (Hüdavendigâr), Aladağ Kazası (Konya), Edirne ve Filibe kazaları (Paşa), Kırkkilise Kazası (Vize), Karinabad Kazası (Silistre), Temurcu Kazası (Saruhan), Kemer Kazası (Hamid) ve Uzuncabad Hasköy Kazasında (Çirmen) bulunuyorlardı. Cevdet Türkay, *a.g.e*, s. 468; Ayrıca bkz. Orhan Sakin, *a.g.e*, s. 236; Yusuf Haçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1532-1534.

⁶¹⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 375, 376; BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

⁶¹⁸ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 101, 103; KKA. TD. nr. 16, v. 44a.

Kulağuzlu bölüğündeki gruplar Cemaat-i Ahmed ve Kışlak-ı Ömer Hacı örneğinde olduğu gibi, hem cemaat hem de kışlak olarak ifade edilmiştir. Kışlak olarak belirtilen bazı grupların ayrıca kışlağı bulunuyordu. Örneğin Kışlak-ı Tursun Hacı der Kışlak-ı Ilıca gibi.⁶¹⁹ Buna göre Pervende veledi Halil cemaati ile Tursun Hacı kışlağı Kayseri kurbündeki Ilıca kışlağı dâhilinde oturuyorlardı. Ömer Hacı cemaati Deli Hüseyin kışlağında, Ahmed cemaati Gilmigad'a tâbi Hardekin kışlağında, Musa Kethüda Güney Arslan kışlağında, Süleyman cemaati Senik kışlağında, Gündoğmuş cemaati Akça kışlakta, Yaramış Fakih ve Çırak Fakih cemaati Kuyucak kışlağında, İdris cemaati Okviranı kışlağında, İne Hoca veledi Başlamış cemaati Mantar kışlağında ve Gök Fatıma cemaati Fatıma kışlağında bulunuyordu.⁶²⁰ Kışlaklardan başka, bazı Kulağuzlu cemaatleri Yağludere ve Kurin Karyeleri ile Şeyh Şami, Ali ve Döllücek mezralarında sakinlerdi. Bunlardan Hardekin, Döllücek ve Yağludere Gilmigad'a tâbi iken Ilıca kışlağı Kayseri kurbünde bulunuyordu. Öte yandan Ahmed, Kavurga ve Keçilü cemaatleriyle birlikte Kulağuzlu ismiyle kaydedilmiş üç adet cemaat Gilmigad'a, Yassıkışlak nd. Hoca Bey ise Emlak nahiyesine tâbiydi.⁶²¹

1485 tarihte İbrahim kethüda cemaatinden müteşekkil olan Kulağuzlu bölüğü, 1520 tarihinde Seydi veledi Gök Fatıma kethüdanın idaresinde 13 muayyen cemaate ve 5 kışlağa ayrılmıştı. 1575'te ise bu sayı yirmi üçe çıkmıştır. 1520 tarihinde yer alan Arıklı, Köpek Oğlu ve İbrahim cemaatleri 1575'te bulunmazken, bunların yerine Kavurga, Keçilü, Yassı Kışla ve Çanakçı cemaatleri, Yağludere ve Kurin karyeleri ile Döllücek, Ali ve Şeyh Şami mezralarında mütemekkin 6 Kulağuzlu cemaati yer

⁶¹⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

⁶²⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

⁶²¹ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b. Yukarıda zikredilen Kurin karyesine Bozok Sancağı'nın Çubuk ve Boğazlıyan kazalarında tesadüf edilmektedir; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 106.

almaktaydı.⁶²² Ayrıca Keçilü kışlağında olan kimseler Atai Bey defterinde tımara tasarruf olup Yörük değil iken buraya mükerrer yazılmışlardı.⁶²³

XV ve XVI. Yüzyıllarda Kulağuzlu Bölüğünün Nüfus Durumu.

Kışlaklar ve Cemaatler	KULAĞUZLU BÖLÜĞÜ							
	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i İbrahim Kethüda	135	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Pervende veledi Halil der Kışlak-ı Ilıca	x	15	12	3	34	19	15	4
Cemaat-i tâbi mezkur der Kışlak-ı Ilıca	x	12	11	1	75	49	26	9
Ömer Hacı der Kışlak-ı Deli Hüseyin	x	20	19	1	24	23	1	5
Cemaat-i Ahmed der Kışlak-ı Hardekin	x	18	15	3	21	10	11	2
Cemaat-i Arıklı	x	12	12	x	x	x	x	x
Musa Kethüda der Kışlak-ı Gök Arslan	x	24	22	2	77	50	27	10
Süleyman der Kışlak-ı Senik	x	23	22	1	15	12	3	3
Cemaat-i Gündoğmuş der Kışlak-ı Akça	x	25	24	1	63	34	29	12
Tursun Hacı der Kışlak-ı Ilıca	x	12	11	1	47	32	15	8
Cemaat-i Gök Fatıma der Kışlak-ı Fatıma	x	31	31	x	62	38	24	6
Köpek Oğlu der Kışlak-ı Kuyucak	x	23	21	2	x	x	x	x
Cemaat-i Yaramış Fakih Kışlak-ı Kuyucak	x	17	17	x	30	23	7	5
Cemaat-i Çırac Fakih der Kışlak-ı Kuyucak	x	16	16	x	41	20	21	6
Cemaat-i İdris kışlak Ak Viran	x	30	30	x	61	42	19	15
Cemaat-i Delikli oğlu Mehmed Fakih der nezdi Kayseriye	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Şaban Fakih	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i İne Hacı veledi Başlamış der Kışlakı Mantar	x	6	6	x	38	21	17	5
Cemaat-i İbrahim der Kışlakı Kuyucak	x	14	11	3	x	x	x	x
Kavurga	x	x	x	x	27	10	17	3
Cemaat-i Keçilü	x	x	x	x	5	3	2	2
Yassıkışlak (nd. Hoca Bey)	x	x	x	x	6	6	x	1
Cemaat-i Kulağuzlu sakinan der Mezra-i Döllücek	x	x	x	x	15	9	6	2
Cemaat-i Kulağuzlu sakinan der Yağludere	x	x	x	x	17	12	5	3
Cemaat-i Kulağuzlu sakinan der Karye-i Kurin	x	x	x	x	20	16	4	6
Cemaat-i Çanakçı	x	x	x	x	59	56	3	8
Cemaat-i Kulağuzlu	x	x	x	x	13	10	3	2
Cemaat-i Kulağuzlu sakinan der Mezra-i Şeyh Şami	x	x	x	x	9	4	5	2
Cemaat-i Kulağuzlu der Karye-i Yağludere tâbi Gilmigad	x	x	x	x	27	18	9	4
TOPLAM	135	298	280	18	786	517	269	123

Kulağuzlu bölüğünün nüfus durumu aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. 1485 tarihinde rastladığımız Kulağuzlu bölüğünde, 135 hane vergi nüfusu

⁶²² BOA. TD. nr. 19, s. 375, 376; BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

⁶²³ KKA. TD. nr. 16, v. 41b, 42a.

bulunurken, mücerred nüfusa rastlanmamaktaydı. Dolayısıyla bu durum zikredilen tarihlerde bekârların kaydedilmesinde gereken ihtimamın gösterilmediğini akla getirmektedir.⁶²⁴ 1520 tarihinde Kayseri dâhilinde bulunan Delikli Oğlu Mehmed Fakih ve Şaban Fakih cemaatlerinde nüfus bulunmazken, diğer Kulağuzlu cemaatlerinde toplam 298 nefer yer alıyordu. Ayrıca 5 nefer de imam olarak kaydedilmişti.⁶²⁵ 1575 tarihinde ise bölükte toplam 786 nefer bulnmaktaydı.⁶²⁶ Bu verilerden hareketle Kulağuzlu bölüğünün nüfusu 1485-1520 arasında %121, 1520-1575 arasında %167 oranında arttığı tespit edilmiştir.

1520 ve 1575 Tarihinde Kulağuzlu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 KULAĞUZLU BÖLÜĞÜ						
Kışlaklar ve Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Cemaat-i Pervende veledi Halil	52	36	54	1290	170	1602
Tursun Hacı	104	64	96	1540	140	1944
Ilıca	117	96	144	1795	208	3360
Ömer Hacı	65	46	69	372	100	652
Cemaat-i Ahmed	26	20	30	282	42	400
Kavurga	39	20	33	1180	85	1347
Cemaat-i Keçilü	26	4	6	12	8	56
Musa Kethüda	130	102	153	2839	220	3444
Süleyman	26	24	36	202	51	339
Yassıkışlak (nd. Hoca Bey)	13	12	18	101	25	169
Cemaat-i Gündoğmuş	156	68	102	2490	150	2966
Cemaat-i Kulağuzlu	26	18	27	145	54	261
Cemaat-i Kulağuzlu	39	24	36	189	51	339
Yaramış Fakih	65	44	36	1363	100	1608
Cemaat-i Çırak	78	40	60	1312	90	1580
Cemaat-i İdris	195	86	129	622	185	1217
Cemaat-i Kulağuzlu	78	32	48	226	70	454
Cemaat-i İne Hoca veledi Başlamış	65	42	63	338	95	603
Cemaat-i Çanakçı	104	110	165	2941	615	3935
Cemaat-i Gök Fatma	78	76	114	644	157	1069
Cemaat-i Kulağuzlu	26	20	30	283	43	402
Cemaat-i Kulağuzlu	26	8	12	50	17	113
Cemaat-i Kulağuzlu	52	36	54	1290	80	1512
TOPLAM: 1575	1586	1028	1515	21506	2756	29372
TOPLAM: 1520	x	x	280	3356	1500+900	6036

⁶²⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 375, 376.

⁶²⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408.

⁶²⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 40b-44b.

Yukarıdaki tabloya göre Kulağuzlu bölüğünden 1520 tarihinde toplam 6.036 akçe tasarruf edilirken, 1575 tarihinde 29.372 akçe tasarruf edilmekteydi. Bu veriler çerçevesinde adı geçen bölükten tahsil edilen vergi tutarının yaklaşık beş kat arttığı tespit edilmiştir. Bu artışta koyun miktarına paralel olarak koyun vergisinin yükselmesinin büyük bir etkisi vardı. Buna göre 1520 tarihinde 6.712 koyun beslenirken, 1575'te 43.012 koyun beslenmekteydi.⁶²⁷

3.26 BÖLÜK-İ KURU GÖLLÜ

Kuru Göllü cemaatleri, Anadolu'da Zile (Sivas) ve Mucur (Kırşehir) kazaları başta olmak üzere Çorum, Konya, Kırşehir sancaklarında bulunmaktaydılar.⁶²⁸ Sivas Sancağı dâhilinde bulunan Kuru Göllü cemaatleri, Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup olup, Artukabad ve Kırşehir kazalarında hayatlarını sürdürüyordu. Öyle ki 1520 tarihinde Kuru Göllü bölüğü altında kaydedilen cemaatler Artukabad kazasına tâbi olarak kaydedilmiştir. 1575'te ise çok sayıda cemaat Kırşehir Sancağı'ndaki mezraları ekenek olarak kullanmaktaydı. Ayrıca Kırşehir Kazası'nda Hacıbektaş Nahiyesi'nin Çukur Viran, Gök Ağıl, Hatip, Küçük Yakacık, İki Kuyu maa Yahyalı, Yeni Yapan, Köse Çöken ve Damcı Pınar karyeleri Kuru Göllü cemaatleri tarafından kurulmuştur.⁶²⁹

Kuru Göllü bölüğü, 1485 tarihinde ödemiş olduğu ağnam vergisinin miktarından dolayı "Yüzdecıyan-ı Etrakiye" cemaati olarak da ifade edilmiştir. Bu vergi 1520 tarihinden sonra iki koyunda bir akçe olarak değiştirilmişti.⁶³⁰ Şehzade hasları içerisinde yer alan Kuru Göllü bölüğü, 1485 tarihinde Kethüda Mustafa veledi Mahmud ve Süleyman veledi İbrahim Kethüda, İsmail veledi Hızır, Kethüda İbrahim veledi Mehmed olmak üzere üç cemaatten müteşekkildi. Bu cemaatler 1520 tarihinde 22

⁶²⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 405-408; KKA. TD. nr.16, v. 40b-44b.

⁶²⁸ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 473; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 238, Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1549-1552.

⁶²⁹ Rafet Metin, *a.g.t.*, s. 139.

⁶³⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 388; BOA. TD. nr. 79, s. 481.

kışlağa ayrılmıştır. Ayrıca aynı tarihte Kuru Göllü bölüğüne tâbi on kışlak Ulu Kamanlu bölüğü altında kaydedilirken, İlbeyli bölüğüne tâbi cemaatler de Kuru Göllü bölüğü altında yazılmışlardı. Koyunculu ve Kalkan cemaatleri de Kuzuludan ifraz olup Kuru Göllü bölüğüne ilhak olunmuşlardır.⁶³¹

1520 Tarihinde Kuru Göllü Bölüğünün Nüfus ve Vergi Kalemleri.

1520 KURU GÖLLÜ BÖLÜĞÜ								
Kışlak	Nefer	Hane	Mücerred	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Resm-i Arusane	Bad-ı Heva	Hâslı
Hatib	61	36	25	800	87	240	200	1327
Kızıl tâbi Artukabad	19	17	2	350	50	120	100	620
Gümüş Dikin tâbi Artukabad	33	25	8	650	75	190	200	1115
Kıraç Çay tâbi Artukabad	23	14	9	460	42	240	120	862
Alaç tâbi Artukabad	9	6	3	200	18	60	50	328
Kara Sofi tâbi Artukabad	34	22	12	680	82	120	200	1082
Yaraşmak tâbi Artukabad	10	9	1	100	27	90	50	267
Kızık tâbi Artukabad	21	13	8	200	34	120	150	504
Bey Dilli tâbi Artukabad	15	15	x	250	45	120	100	515
Cemaat-i Yılcılu	5	5	x	200	15	90	80	385
Cemaat-i Yahya Oğlu	10	7	3	200	21	90	80	391
Danişmendlü (nd. İlyas Oğlanı)	7	6	1	100	18	x	50	168
Koyunculu	25	18	7	1300	54	240	180	1774
Kalkan	5	4	1	100	30	50		180
Hacılar	23	23		800	69	180	250	1299
Yumrucak Taş	17	17	x	x	x	x	x	x
Tavşancık	8	8	x	x	x	x	x	x
Hoca Bey (gelip yazılmadı)	1	1	x	x	x	x	x	x
Kara Ağıl	10	10	x	x	x	x	x	x
Çakırlı Hali	3	3	x	x	x	x	x	x
Yapar	16	12	4	300	36	90	100	526
Çandırılı	28	15	13	400	45	180	300	925
TOPLAM	383	286	97	7090	748	2220	2210	12268

Kuru Göllü bölüğünün nüfusu yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu veriler çerçevesinde 1485 tarihinde 252 hane ve 1 mücerred olmak üzere toplam 253 nefer yer almaktadır. Ayrıca 4 imam ve şehzade hükmüyle muaf tutulmuş 5 nefer zikredilmektedir.⁶³² 1520 tarihinde ise 383 neferin bulunurken, bunlardan 12'si imam,

⁶³¹ BOA. TD. nr. 19, s. 388-390; BOA. TD. nr. 79, s. 481-486; Ulu Kamanlu için bkz. BOA. TD. nr. 79, s. 490-497.

⁶³² BOA. TD. nr. 19, s. 388-390.

biri de fakih olarak belirtilmiştir.⁶³³ Bu tarihte zikredilen bölükten 12.268 akçe tahsil edilmekteydi.⁶³⁴

1575 Tarihinde Kuru Göllü Bölüğünün Nüfus ve Vergi Kalemleri.

1575 Kuru Göllü Bölüğü										
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı Heva ve Asusane	Hâsıl
Hatib	213	122	91	60	780	244	366	1548	359	3297
Ashab-ı Mülk (-i Hatib)	18	18	x	x	x	x	x	x	x	x
Seyfelü tâbi Hüseyin Kethüda	147	86	61	45	585	168	225	1021	270	2269
Hoca	98	58	40	30	390	116	174	711	255	1646
Ayruk	10	7	3	3	39	14	21	84	30	188
Halife	35	16	19	8	104	32	44	200	90	474
Yenice Köy	69	48	21	21	273	96	144	639	208	1360
Delikli	23	16	7	5	65	32	48	200	79	463
İki Kuyu	27	12	15	5	65	24	36	163	50	338
Bozun??	7	3	4	2	26	6	9	10	13	59
Mermerli	79	38	41	22	286	74	111	357	155	983
Ağıl (nd. Akça İn)	88	36	52	23	299	72	118	325	155	969
Kanapa	55	34	21	14	183	70	105	483	150	990
Akça Kilise (nd. Dökerik)	34	16	18	6	78	28	45	188	60	396
Çatalın ve Dağ Hasan	85	37	48	8	104	74	111	597	155	1043
Küçük Yakacak nd. Çankızlar	31	17	14	5	65	34	51	258	95	503
Geyik Ağlı (nd. Karahacılu)	33	17	16	4	52	34	51	271	79	487
Çorak Kaya	86	43	43	15	195	86	129	622	170	1202
Hüseyin Pınarı	47	27	20	7	91	54	81	422	117	765
Kaya İn ve Avunduk derler	68	29	39	15	195	58	87	356	125	821
Akça İn	34	16	18	4	52	32	48	252	70	454
Alın Pınar	38	25	13	5	65	50	75	410	108	708
Mezra-i Bel Halil tâbi Kara Öyük	38	18	20	7	91	36	54	251	80	512
Ziyaret Ağlı (nd. Kamış Ağıl)	15	10	5	5	65	20	30	125	43	283
İsmail Suyursi? ve Musa Keçe	8	7	1	1	13	14	21	10	140	198
Karasun (nd. Duran)	56	33	23	10	130	66	99	497	140	932
Dikili Taş	30	15	15	5	65	30	45	220	65	425
Çırak Pınarı (nd. Evcı)	133	79	54	21	273	158	237	1228	250	2146
Kızılcaini	92	48	44	18	234	96	144	678	208	1360
Arablar ve Kalecik	62	40	22	15	195	80	120	565	179	1139
Akça	51	27	24	10	130	54	81	383	116	764
Arablar ve Kalecik (nd. Hızırlu)	33	19	14	6	78	38	57	283	85	541
TOPLAM	1843	1017	826	405	5266	1990	2967	13357	4099	27715

⁶³³ BOA. TD. nr. 79, s. 481-486.

⁶³⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 481-486.

1575 tarihinde Dede veledi Mustafa ve Ferhad kethüdaların idaresinde bulunan Kuru Göllü bölüğü otuz iki kışlağa ayrılmıştır. Bunlardan Karasun kışlağında Orhan, Arablar ve Kalecik kışlağında Birkan veledi Seydi kethüda görev yapıyordu.⁶³⁵ Aynı tarihte bölükte 1.843 nefer bulunurken bunların ödediği yıllık vergi miktarı 27.715 akçeydi. Ayrıca 1575 tarihinde Akça Kilise kışlağında 1 muhassıl ve Arablar ve Kalecik kışlağında 1 imam bulunuyordu.⁶³⁶ Tüm bu verilerden hareketle Kulağuzlu bölüğünün nüfusu 1485-1520 arasında %51, 1520-1575 arasında %381 oranında bir artış göstermiştir. Bu artışa paralel olarak tahsil edilen vergi tutarında da %126 oranında bir yükselme söz konusuydu. Nitekim bu vergi artışında koyun miktarının artması önemli rol oynamıştı. Bu cümleden olarak 1520 tarihinde 14.180, 1575'te 26.706 koyun beslenmekteydi.⁶³⁷

Kayseri ve Kırşehir hattında özellikle Malya Nahiyesi'ne tâbi meralarda kendi isimleriyle mezzalar kuran Kuru Göllü cemaatleri bu mezzalarda hayvancılığı tamamlayacak kadar ziraatla uğraşıyorlardı. 1575 tarihinde Salın karyesi sınırındaki Dikili Taş kışlağında bulunan Kuru Göllü cemaatine mensup bazı kimseler Kanlı Oğlu kışlağında sakinlerdi. Çırak Pınarı kışlağında mütemekkin olanların bazıları da Kızıl Ağıl mezzasında, Çorak Kaya kışlağında bulunan cemaatin bazıları Durmuş mezzasında, Kızılcaini kışlağında sakin olan bazı Kuru Göllü cemaatine mensup kimseler ise Taş Köyü mezzasında sakinlerdi.⁶³⁸ Yine Kara Öyük karyesine tâbi Bel Halil mezzasında 38 nefer yer alıyordu. Ayrıca Ağulu Öyük ve Yazucak mezzasıyla birlikte Kırşehire tâbi Hatib mezzasını Kuru Göllü'den Hatip kışlağı sakinleri ekenek olarak kullanıyordu. Seyfelü Kışlağındakiler Malya nahiyesine tâbi olan aynı isimli mezzalarında, Hoca

⁶³⁵ KKA. TD. nr. 16, v.122a, 127b, 128a, 129a.

⁶³⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 122a-129b.

⁶³⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 481-486; KKA. TD. nr. 16, v. 122a.129b.

⁶³⁸ KKA. TD. nr. 16, v.126a, 126b, 128a, 128b,

kışlağındakiler yine aynı isimli mezrada çiftçilikle meşgul oluyordu. Ayrıca bölükte Ayruk ve Halife kışlaklarındaki Kuru Göllü cemaati Kırşehir'e tâbi Halife mezrası ile Ağıl kışlağındakiler Yassı Kışla (nd. Akça Köy) karyesini ekenek olarak kullanıyorlardı. Yine Geyikler Ağılı (nd. Karahacılı) kışlağında bulunanlar Geyikler mezrasında, Çorak Kaya kışlağındaki cemaat Karaca Kaya ve Hüseyin Pınarı mezrasında, Kaya İn Kışlağı cemaati Gündelik mezrasında, Kızılcaini Kışlağı cemaati Malya nahiyesine tâbi Baş Köy ve Çatal Ahas mezralarında ziraatla uğraşmaktaydı.⁶³⁹

3.27 BÖLÜK-İ ÖZLÜ

Anadolu'da Adana, Ankara, Kırşehir ve Sivas sancaklarında hayatlarını sürdüren Özlü cemaatlerinin kahir ekseriyeti, Ulu Yörük teşekküllerine dahil edilmiştir.⁶⁴⁰ Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup olan Özlü bölüğü, genellikle Kırşehir'in Malya bölgesinde bulunuyordu.⁶⁴¹ Ayrıca Kırşehir'in merkez kazasına bağlı Ökkeş Pınarı, Tavuğu Yalvaç, Kerpiç Ağıl, Ahi Yüzlü, Durla, Gökçe Öz ve Baş karyeleri Özlü cemaatleri tarafından kurulmuşlardır.⁶⁴²

Özlü bölüğü, 1485 tarihinde Toprak veledi Mesud, Kuştemir ve Özlü cemaatlerinden müteşekkil idi. Toprak veledi Mesud, aynı isimli cemaatte kethüda olarak görev yaparken, bu cemaat Alma Viranı kışlağında bulunmaktaydı.⁶⁴³ Özlü bölüğü 1520 tarihinde üçü cemaat, yedisi kışlak olmak üzere toplam on şubeye ayrılmıştır. Kuştemir cemaatine ait Malya Kazası'na bağlı Gök Oluk mezrası

⁶³⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 122b, 122a, 123a, 123b, 124a, 124b, 125a, 126a, 126b, 127a.

⁶⁴⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1840-1842; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 268.

⁶⁴¹ BOA. TD. nr. 19, s. 391, 393; BOA. TD. nr. 79, s. 429-434; KKA. TD. nr. 16, v. 100a-106a.

⁶⁴² Rafet Metin, *a.g.t.*, s. 138-139.

⁶⁴³ BOA. TD. nr. 19, s. 391, 393; BOA. TD. nr. 79, s. 429-431.

bulunmaktaydı.⁶⁴⁴ Bu tarihte Pir Ahmed veledi Toprak, Özlü bölümünde kethüda olarak görev yapmaktaydı.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Özlü Bölüğünün Nüfus Durumu.

ÖZLÜ BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar ve Cemaatler	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Özlü	6	x	x	x	x	x	x	x
Kethüda Toprak veledi Mesud	58	308	190	118	x	x	x	x
Alma Viran	x	9	9	x	18	7	11	4
Çorlu	x	21	15	6	152	72	80	50
Ökse	x	24	19	5	x	x	x	x
Cemaat-i İkizce?	x	40	25	15	x	x	x	x
Yancık	x	56	32	24	x	x	x	x
Gökçe İn der (nd. Kuştemir)	x	14	8	6	41	21	20	10
Ahmed Viranı	x	22	14	8	80	44	36	21
Emir Ahurlu (İmrahor)	x	13	8	5	x	x	x	x
Kışlak-ı Cemaat-i Kuştemir	8	50	43	7	125	57	68	45
Gönç	x	x	x	x	141	73	68	28
Sancak Haliya Köseklü derler	x	x	x	x	173	97	76	35
Kızıl Ağıl	x	x	x	x	76	58	18	20
Beş Ağıl	x	x	x	x	23	16	7	4
İli Pınar	x	x	x	x	12	8	4	4
Bozlapa	x	x	x	x	63	35	28	12
Hoş Kadem	x	x	x	x	28	20	8	5
Çanakçı	x	x	x	x	12	8	4	2
Kara Alun	x	x	x	x	69	34	35	18
Ked Aluç	x	x	x	x	55	26	29	10
Karaca Viran	x	x	x	x	117	54	63	25
İğdecik	x	x	x	x	23	13	10	5
Çaylak	x	x	x	x	43	19	24	10
Danalı (nd. Koyun Ağılı)	x	x	x	x	25	11	14	5
Mustafa Öyük	x	x	x	x	79	40	39	20
Kaya Hacı	x	x	x	x	44	21	23	15
Hamza Fakih veledi Süleyman	x	x	x	x	39	24	15	8
Bağdadlu ve Ahmedlü	x	x	x	x	87	52	35	20
An Cemaat-i Bozlapa-ı Diğer	x	x	x	x	21	15	6	4
Kulağuz	x	x	x	x	80	37	43	20
An Cemaat-i Kız Melik	x	x	x	x	65	43	22	18
TOPLAM	72	557	363	194	1691	905	786	418

1575 tarihine gelindiğinde Özlü bölümünün kışlak ve cemaat sayısı yirmi altıya yükselmişti. Bir önceki tahrirde bölük statüsünde kaydedilen Çomaklı bölümüne tâbi cemaatlerin bu bölüğe bağlanması, kışlak ve cemaat sayısının yükselmesine neden olmuştur. Bu tarihte Özlü bölümü Kethüda Muhammed veledi Pir Ahmed ve Kodalı

⁶⁴⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 429-434.

veledi çırak kethüdarların idaresinde bulunuyordu. Ayrıca Ked Alu kışlağında İskender Kethüda, Mustafa Öyük kışlağında İskender veledi Durak Kethüda, orlu kışlağında Mehmed veledi Ahmed ve Derviş veledi Toprak kethüda, Hamza Fakih kışlağında ise Gülabi veledi Pir İlyas kethüda görev yapmaktaydı.⁶⁴⁵

Yukarıdaki tabloyada belirtildiği gibi 1485 tarihinde 72 hane vergi nüfusu bulunan bölükte bekâr nüfusa tesadüf edilmiyordu. 1520 tarihinde 557 nefer, 1575 tarihinde ise 1.691 bulunuyordu. Ayrıca 1520 tarihinde bölüğün genelinde toplam 19 imam ile 4 fakih yer alırken, Ahmet Viranı kışlağında 1 nefer divane olarak kaydedilmiştir.⁶⁴⁶ Bu veriler çerçevesinde Özlü bölüğünün nüfusu 1485-1520 arasında % 674, 1520-1575 arasında %204 oranında artmıştı. omaklı cemaatlerinin Özlü Bölüğüne dâhil edilmesi nüfusun bir hayli artmasına neden olmuştur.

Özlü bölüğünden tahsil edilen vergi kalemleri ve miktarları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir. Buna göre 1520 tarihinde 29.116 akçe tasarruf edilirken, bu rakam 1575 tarihinde 3.502 akçelik bir gerilemeyle 25.614 akçeye düşmüştür.⁶⁴⁷ Özlü bölüğünün faaliyet gösterdiği kışlaklarda önemli miktarda koyun yetiştirilmekteydi. Buna göre 1520 tarihinde 40.640 koyun beslenirken, bu sayı 1575'te yaklaşık yarıyarıya düşerek, 21.196'ya gerilemiştir.⁶⁴⁸ Dolayısıyla Özlü cemaatleri hayvancılıktan azalan hane gelirlerini buldukları mezra ve kışlaklarda ziraatla uğraşarak dengelemeye çalışmaktaydılar.

⁶⁴⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 100a-106a.

⁶⁴⁶ BOA. TD. nr.19, s. 391, 393; BOA. TD. nr. 79, s. 429-434; KKA. TD. nr. 16, v. 100a-106b.

⁶⁴⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 429-434; KKA. TD. nr. 16, v. 100a-106b.

⁶⁴⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 429-434; KKA. TD. nr. 16, v. 100a-106b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Özlü Bölüğünde Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

Özlü Bölüğü 1575						
Kışlaklar ve Cemaatler	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusaane	Hâsıl
Gönç	364	150	225	1157	320	2212
Sancak haliya Kösüklü derler	455	194	291	373	420	2733
Kızıl Ağıl	260	112	168	803	250	1593
Beş Ağıl	52	32	42	252	79	463
İli Pınarı	52	14	21	81	30	198
Gökçe (nd. Kuş Timür)	130	42	63	269	91	595
Bozlapa	156	70	105	509	150	990
Hoş Kadem	65	40	60	315	79	559
Çanakçı	26	16	24	126	35	127
Ahmed Viranı	273	84	126	498	245	1226
Kara Alun	234	68	102	412	150	966
Ked Aluç	130	46	69	307	100	652
Karaca Viran	325	104	156	663	225	1473
İğdecik	65	20	30	125	43	283
Çaylak	130	38	57	231	87	563
Danalı (nd. Koyun Ağılı)	65	22	33	144	50	314
Alma Viran	52	14	21	81	30	198
Mustafa Öyük	260	78	117	481	179	1115
Kaya Hacı	195	42	63	194	190	684
Çorlu	650	146	219	727	316	2068
Cemaati Kuş Timur	585	118	177	536	255	1671
Hamza Fakih veledi Süleyman	104	46	69	333	100	652
Bağdatlı ve Ahmedlü	260	104	156	728	223	1471
An Cemaati Bozlapa-ı Diğer	52	30	45	233	95	455
Kulağuz	260	74	111	443	155	1043
An cemaati Kız Melik	234	86	129	577	279	1310
TOPLAM:1575	5434	1790	2679	10598	4176	25614
TOPLAM: 1520	x	x	1086	20320	5010+2700	29116

3.28 BÖLÜK-İ PİREVLEKLİ

Ulu Yörük'ün Ortapare kazasına tâbi olan Pirevleklî bölüğü, 1485 tarihinde Gökçeli, Göçeri Kethüda ve Emir Kethüda veledi Gökçe cemaatlerinden müteşekkildi. Cemaatlere isimlerini veren kişiler aynı zamanda kethüda olarak görev yapmaktaydılar. 1520 tarihinde ise Hüseyin ve Mürüvvet kethüdalar, 1575'te Ahmed veledi Nasuh ve Pirevlek kethüdalar adı geçen bölüğün idaresinden sorumlu idiler. Ayrıca Ulu Yörük'ün

Ortopare kolu bu defterde ilk kez kaza olarak belirtilmiştir.⁶⁴⁹ Ulu Yörük içerisinde küçük bir idari ünite olan Pirevleklî bölüğünde 1485 tarihli tahrirde 100 nefer yer alırken, bunların 89'u hane, 11'i mücerred idi. Ayrıca 1 imam ve düşkün olarak ifade edilen 2 sipahi yer alıyordu.⁶⁵⁰ 1520 tarihinde bekâr nüfusun bulunmadığı bölükte, 80 hane mevcuttu. Ayrıca 2 imam, 2 de fakih bulunuyordu. 1575'te ise 200 neferin bulunduğu bölükte, 91 hanenin yanı sıra, 109 mücerred yer almaktaydı. Ayrıca 36 hane resm-i kara, 1 nefer imam olarak ifade edilmişti.⁶⁵¹ Yukarıdaki tabloya göre Pirevleklî bölüğünün nüfusu, 1485-1520 arasında %20 azalırken, 1520-1575 arasında %150 oranında artmıştır.

XV ve XVI. Yüzyıllarda Pirevleklî Bölüğünün Nüfus Durumu.

PİREVLEKLİ BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520	1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Gökçelü Pirevlek Kethüda	82	74	8	x	x	x	x	x
Göçeri Kethüda ve Emir Kethüda veledi Gökçe	18	15	3	x	x	x	x	x
Hüseyin Kethüda (nd. Halifelü)	x	x	x	28	87	45	42	18
Kışlak	x	x	x	24	x	x	x	x
Kışlak-ı Şah	x	x	x	11	x	x	x	x
Koyuncu	x	x	x	17	x	x	x	x
Kışlak-ı Bayan	x	x	x	x	55	21	34	7
Tuzaklı??	x	x	x	x	58	25	33	11
TOPLAM	100	89	11	80	200	91	109	36

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 1520 tarihinde Pirevleklî bölüğünden 2.500 akçe resm-i ganem, 234 akçe resm-i dud, 300 akçe resm-i arusane ve 500 akçe bad-ı heva olmak üzere toplam 3.534 akçe tasarruf ediliyordu. 1575'te ise 468 akçe resm-i kara, 154 akçe resm-i cev, 231 akçe resm-i dud, 1.643 akçe resm-i ganem, 520 akçe bad-ı heva ve arusane tahsil edilirken, bölüğün toplam yıllık vergi miktarı 2.616

⁶⁴⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 374, 475; BOA. TD. nr. 79, s. 418, 419; KKA. TD. nr. 16, v. 145b, 146b.

⁶⁵⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 374, 475.

⁶⁵¹ BOA. TD. nr. 79, s. 418, 419; KKA. TD. nr. 16, v. 145b, 146b.

akçeydi.⁶⁵² Buna göre iki tarih arasında Pirevlekli bölüğünden tahsil edilen vergi tutarı %26 oranında azalırken bu oran 918 akçeye tekabül ediyordu. Diğer yandan hayvancılığın ön planda olduğu bölükte 1520 tarihinde 5.000, 1575'te 3.286 koyun beslenmekteydi.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Pirevlekli Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

PİREVLEKLİ BÖLÜĞÜ 1575						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Hüseyin Kethüda (nd. Halifelü)	234	66	99	495	200	1094
Kışlak-ı Bayan	91	38	57	216	20	422
Tuzaklı tâbi Pir Ahmed	143	50	75	932	300	1100
TOPLAM: 1575	468	154	231	1643	520	2616
TOPLAM: 1520	x	x	234	2500	500+300	3534

3.29 BÖLÜK-I SIRAÇLI

Ulu Yörük'ün Şarkpare koluna mensup olan Sıraçlı⁶⁵³ bölüğü, Sivas Sancağı'nın Şarkpare ve Tokat kazalarında bulunmaktaydı. Sıraçlı cemaatlerinin bir kısmı, Tokat Vilayeti'nin Kazabad Nahiyesi'ne tâbi Üzmüş mezrasında sakin olup, vergisini vermek suretiyle burada ziraatla uğraşıyorlardı.⁶⁵⁴ Yine Tokat Kazası'nın Cincife Nahiyesi'nde Sıraçlı adında bir köye tesadüf edilmektedir.⁶⁵⁵ Öte yandan 1485 ve 1520 tarihlerinde Dede Bey ve İsmail Kethüdaların idaresinde bulunan Sıraçlı, bu tarihlerde bölük olarak ifade edilirken, 1575'te cemaat olarak İlbeyli bölüğüne dâhil edilmiştir. Sıraçlı

⁶⁵² BOA. TD. nr. 79, s. 418, 419; KKA. TD. nr. 16, v. 145b, 146b.

⁶⁵³ Sıraçlı cemaatleri Şarkpare ve Tokat kazaları (Sivas Sancağı), Ünye Kazası (Canik Sancağı), Kütahya, Hamideli, Aydın ve Karahisar-ı Şarki sancakları, Mut Kazası (İçel Sancağı), Düşenbe Kazası (Alaiye Sancağı), Geyve Kazası (Kocaeli Sancağı) ve Uşak Kazası (Kütahya Sancağı) gibi Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmışlardı; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 55. Aynı yazar cemaati, Sıraçlı imlasıyla okumuştur.

⁶⁵⁴ BOA. TD. 287, s. 245; Alpaslan Demir, "XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası'nda Nüfus-Toprak İlişkisi", s. 69.

⁶⁵⁵ BOA. TD. nr. 19, s. 36.

bölüğünün nüfus ve vergileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre 1485 tarihinde 104 hane ve 1 mücerred olmak üzere, toplam 105 neferin bulunurken, 1520 tarihinde 90 hane ve 32 mücerred olmak üzere toplam 122 nefer yer alıyordu. Ayrıca 1 nefer imam olarak kaydedilmişti.⁶⁵⁶

1485 ve 1520 Tarihinde Sıraçlı Bölüğünün Nüfus ve Vergi Kalemleri.

SIRAÇLU											
Cemaat Adı	1485			1520							
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Arusane	Bad-ı Heva	Hâsıl
Cemaat-i Sıraçlı	105	104	1	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Sıraçlı	x	x	x	122	90	32	6050	270	936	1200	8456
TOPLAM	105	104	1	122	90	32	6050	270	936	1200	8456

Bölükten tahsil edilen vergilere baktığımızda 1520 tarihinde 6.050 akçe resm-i ganem, 270 akçe resm-i dud, 936 akçe resm-i arus ve 1.200 akçe bad-ı heva alınmaktaydı. Cemaatin toplam hâsılı ise 8.456 akçeydi.⁶⁵⁷ Nüfus ve cemaat sayısına göre vergi oranlarının yüksek olması dikkat çekicidir. Özellikle ağnam vergisinin yüksekliği cemaatin çok sayıda koyun beslediğini gösteriyor. Buna göre 1520 tarihinde Sıraçlı cemaatinde 12.100 koyun beslenirken, hane başına ortalama 134 koyun düşüyordu.⁶⁵⁸

Sıraçlı cemaatlerinin izlerine XVII. yüzyılın sonlarında da tesadüf etmekteyiz. Buna göre idari olarak Sivas Vilayetinin Şarkpare Kazası'na bağlı olan Sıraçlı kabilesi, iktisadi bakımdan Hoca hasları klemi içerisinde Tokat Voyvodalığına bağlıydı. Bu dönemde Nefs-i Sıraçlı, Kümeç, Dedehasan, Keçili ve Çökellik olmak üzere beş kışlada

⁶⁵⁶ BOA. TD. nr. 19, s. 358, 359; BOA. TD. nr. 79, s. 486, 487.

⁶⁵⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 486, 487.

⁶⁵⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 486, 487.

mütemekkin olan⁶⁵⁹ Sıracılı cemaatinin 1644 senesinde 30.000, 1682 senesinde 8100, 1793-94 senelerinde ise 7.500 koyunu bulunmaktaydı. Ayrıca 1682 tarihinde 194 haneden 970 guruş hane resm-i, 405 guruş ise adet-i ağnam vergisi tahsil edilmiştir.⁶⁶⁰

3.30 BÖLÜK-İ TATLI

Cevdet Türkay'a göre Danişmendlü Türkmen aşiretinden olan Tatlı cemaatlerinin,⁶⁶¹ büyük bölümü Sivas Sancağı dâhilindeki Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde bulunmaktaydı. Bu cemaat özellikle Orta Anadolu'da Karahisar-ı Behramşah, Hüseyinabad, Gilmigad, Boğazlıyan ve Sorgun kazalarının muhtelif karye ve mezralarında faaliyet göstermekteydi.⁶⁶² Daha ilk tahrirden (1485) itibaren Ulu Yörük içerisinde tesadüf edilen Tatlı bölüğü, nüfus ve faaliyet gösterdiği kışlak bakımından önemli bir yere sahipti. Bu tarihte Hayreddin veledi Şerafeddin, Ahmed ve Çavuşlu, Şahsuvar Kethüda ve Kesekcilü tâbi İsa Kethüda cemaatlerinden müteşekkildi.

⁶⁵⁹ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 109, 110; Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 72.

⁶⁶⁰ Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 109, 110; Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 72.

⁶⁶¹ Tatlı cemaatleri Anadolu'da "Kayseriye, Maraş, ve Karahisar-ı Şarki sancakları, Danişmendlü Kazası (Niğde Sancağı), Elbistan Kazası (Maraş Sancağı) ve Zile Kazasında (Sivas sancağı)" bulunmaktaydılar; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 609; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 304.

⁶⁶² KKA. *TD. nr. 12*, v. 185b, 186b, 188a, 189a, 199a, 201a, 202a; KKA. *TD. nr. 16*, v. 52b, 53a, 63a; KKA. *TD. nr. 10*, v. 152a, 154b, 155b, 173b, 174a, 176a, 176b, 181a, 182a, 201b, 202a, 209a, 210b. Bazen Tatlı cemaatleri deftere "Tat" şeklinde kısaltılarak kaydediliyordu. Burada kullanılan Tat kelimesi İranlıları işaret eden Farslık/Tatlık kelimesinden farklı olup, Ulu Yörük içerisindeki Tatlı bölüğünün kısaltılarak yazılmasıdır. Tat kelimesinin ayrıntılı izahı için bkz. Üçler Bulduk, "Kaşgarlı Mahmud'da Sosyal Hayat, Dil ve Türklük", *Kaşgarlı Mahmud Kitabı, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 2008, s. 477-481; Belki de bunların Alevi inancında olmaları ve Safevilerle bağlantıları sebebiyle böyle bir adlandırma yapılmış olabilir. Çünkü bazı kışlaklar "Kışlak-ı Çakalcalu tâbi Tat Alevi" ve "Hacılar tâbi Tat Alevi der hududu Karye-i Karaca Öz" ve "Kışlak-ı der Mezra-i Akpınar tâbi Tat Alevi" şeklinde Alevi olarak nitelendirilmişlerdi. KKA. *TD. nr. 16*, v. 54a. 59a.

1520 tarihinde ise, “Cemaat-i Esedlü Kınık? ve Ali ve Kubad ez evladı Tat Kethüdayan ber vechi iştirak” şeklinde kaydedilmiş cemaatin altında 22 kışlağa ayrılmıştı.⁶⁶³ Muhtemelen 1520 tarihinde Tatlı bölüğünü meydana getiren kışlakların idaresinden Ali ve Kubad kethüdaların sorumlu olmasından dolayı bu şekilde kaydedilmişti. Ayrıca Çakaloğlu cemaatinin kışlaklarından olan Akça Asma karyesi, Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin ekinliği idi.⁶⁶⁴ Zikredilen tarihteki kışlakların 7 tanesi Tatlı bölüğüne bağlı Şahsuvar cemaatine tâbi iken diğer kışlaklar Esedlü, Kürklü, Çakal Oğlu, Eğri Kuyu ve Torudlu cemaatlerine tâbiydi.⁶⁶⁵

1575 tarihinde 23 kışlaktan müteşekkil olan Tatlı bölümünde Çamluca, Ağıl Saray, İki Kara, Mükremin, Ali Fakih kışlaklarına tesadüf edilmezken, bunların yerine Kanluca, Kara Kınık, Hacı Ali, Güney, Alan Yaraş, Hacılar, Kısa, Dam Deresi, Koz Viran kışlakları yer almaktaydı.⁶⁶⁶ Hacılar kışlağının hududu Karahisar-ı Behramşah nahiyesine tâbi Karaca Öz idi. Burayla alakalı olarak “*mezkur karyenin hudunda reaya kûhîden açdıkları yerlerin mahsulü ve rüsumu ve karye-i mezbureye sonradan gelip tavattun eden reayanın rüsumu karye-i mezbure hâsılıyla mahsubdur. Mezkûr karyenin hududunda ziraat olunagelen yerler ziraatgah olmak üzere mukarrer olup behrecatı ve rüsumu karye-i mezbure sipahisine müteallik olup Tat taifesi kışlakları olan yerlerin kışlak üzere mukarrer olması kayd olundu*” denilmiştir.⁶⁶⁷

Tatlı bölüğüne tâbi kışlakların isimleri ve nüfusları tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre adı geçen bölüğün nüfusunda 1485-1520 tarihleri arasında yarıya yakın bir azalma meydana gelmiştir. Zikredilen tarihler arasında Tatlı bölüğünden Şerafeddinli cemaatinin ayrılması ve Tatlı bölüğüne tâbi cemaatlerin

⁶⁶³ BOA. TD. nr. 79, s. 412-416.

⁶⁶⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 413.

⁶⁶⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 412-416.

⁶⁶⁶ KKa. TD. nr. 16, v. 51a-55b.

⁶⁶⁷ KKA. TD. nr. 12, v. 187b.

Kiranpa bölüğüne kaydırılması bölüğünün nüfusunun düşmesine neden olmuştur. 1520-1575 tarihleri arasında ise bölüğün nüfusunun üç kattan fazla arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca 1520 tarihinde 16 imam ve 1 de fakih bulunuyordu.⁶⁶⁸

XV ve XVI. Yüzyıllarda Tatlu Bölüğünün Nüfus Durumu.

TATLU BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Hayreddin veledi Şerafeddin	159	159	x	x	x	x	x	x	x	x
Ahmed ve Çavuşlu	40	40	x	x	x	x	x	x	x	x
Şahsuvar Kethüda	229	229	x	x	x	x	x	x	x	x
Kesekcilü tâbi İsa Kethüda	14	13	1	x	x	x	x	x	x	x
Saruca Hacı	x	x	x	10	7	3	33	23	10	5
Kılıçluca (Kutlu) tâbi Cemaati Esedlü	x	x	x	9	8	1	49	34	15	5
Kesri	x	x	x	9	8	1	42	28	14	8
Kıllular	x	x	x	10	8	2	52	39	13	10
Evcilü	x	x	x	20	18	2	65	36	29	12
Hacı Fakihlü	x	x	x	18	17	1	70	50	20	13
Çakalcalu tâbi Tat Alevi	x	x	x	12	11	1	40	25	15	5
Çamluca Cemaat-i Kürklü	x	x	x	12	11	1	x	x	x	x
Akça Asma tâbi Cemaat-i Çakal Oğlu	x	x	x	8	7	1	x	x	x	x
Dikmen tâbi Cemaat-i Şehsuvar	x	x	x	15	12	3	32	29	3	3
Kubacı	x	x	x	10	9	1	71	36	35	11
Delü Bali tâbi Şahsuvar	x	x	x	5	5		19	13	6	3
Selman tâbi Şahsuvar	x	x	x	7	6	1	27	20	7	2
Ağıl? Saray tâbi Şehsuvar	x	x	x	4	4	x	x	x	x	x
Elli Baş tâbi Cemaat-i Eyri Kuyu	x	x	x	3	2	1	x	x	x	x
Delü Baş tâbi Cemaat-i Bodurlu	x	x	x	19	17	2	x	x	x	
EsenTâbi Şahsuvar	x	x	x	13	12	1	44	26	18	6
İki Kara tâbi Şahsuvar	x	x	x	6	5	1	x	x	x	x
Mükremin tâbi mezkur	x	x	x	25	18	7	x	x	x	x
Alâeddin Hacı tâbi Şahsuvar	x	x	x	8	7	1	32	24	8	5
Kuşaklu Üyük	x	x	x	5	5		47	26	21	7
Ali Fakih	x	x	x	18	15	3	x	x	x	x
Kanluca	x	x	x	x	x	x	15	12	3	2
Kara Kınık	x	x	x	x	x	x	40	20	20	5
Hacı Ali tâbi Tat	x	x	x	x	x	x	14	7	7	2
Güney	x	x	x	x	x	x	35	26	9	4
Alan Yaraş	x	x	x	x	x	x	9	4	5	1
Hacılar	x	x	x	x	x	x	32	18	14	4
Kısa der Karye-i Karaca Öz	x	x	x	x	x	x	8	4	4	1
Mezra-i Dam Deresi (nd. Aşur Kışlası)	x	x	x	x	x	x	11	5	6	2
Koz Viranı, hududu Akça Asma	x	x	x	x	x	x	30	18	12	4
TOPLAM	442	441	1	246	212	34	817	523	294	120

⁶⁶⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 376-380; BOA. TD. nr. 79, s. 412-416; KKA. TD. nr. 16, v. 51a-55b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Tatlı Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

Kışlaklar	1575 TATLI BÖLÜĞÜ					
	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Kanluca	26	24	36	212	52	350
Aladdin Hacı tâbi Şahsuvar	65	48	72	1400	140	1690
Kuşaklı Öyük (nd. Taşlık)	91	52	78	1703	110	1734
Kara Kınık tâbi m.	65	38	57	233	170	563
Esen tâbi Şahsuvar (nd. Esen)	78	54	78	416	110	736
Hacı Ali tâbi Tat (lu)	26	14	21	101	25	187
Saruca Hacı	65	46	69	372	100	652
Kılıçluca tâbi Cemaat-i Esedlü	65	68	102	581	150	966
Güney tâbi m.	52	52	78	407	110	729
Kesri	104	56	84	388	120	752
Kıllılar	130	58	87	611	160	1046
Alan Yaraş	13	8	12	63	18	114
Evcilü	152	72	108	528	150	1014
Hacı Fakihlü	169	100	150	781	170	1370
Çakalçalı tâbi Tat Alevi	65	50	75	410	107	707
Hacılar	52	36	54	292	80	514
Kısa der Karye-i Karaca Öz	13	8	12	63	17	113
Dikmen (nd. Kara Dikmen) tâbi şehsuvar	39	58	87	512	123	819
Mezra-i Dam Deresi (nd. Aşur Kışlası)	26	10	15	69	21	141
Kubacı tâbi Şahsuvar an Cemaat-i Tat	143	68	102	603	180	1096
Koz Viranı, hududu Akça Asma	52	28	32	174	39	341
Delü Bali tâbi Şahsuvar	39	18	21	43	30	148
Selman (nd. Şen) tâbi Şahsuvar Cemaat-i Tat	26	26	39	421	120	632
TOPLAM:1575	1556	992	1469	10383	2302	16414
TOPLAM: 1520	x	x	582	5900	3390+2200	12072

Tabloya göre 1520 tarihinde Tatlı bölüğünden toplam 12.072 akçe tasarruf edilirken, bu rakam 1575 tarihinde 16.414 akçeye yükselmiştir.⁶⁶⁹ Bu iki tarih arasında tahsil edilen vergi tutarı %36 oranında artarken, bu oran 4.342 akçeye tekabül ediyordu. Tatlı bölüğünün beslemiş olduğu koyun miktarına baktığımızda 1520 tarihinde 1520 tarihinde 11.800 koyun beslenirken, 1575'te bu rakam %76 artarak 20.766'ya yükselmişti.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 416; KKA. TD. nr. 16, v. 51b, 55a.

⁶⁷⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 416; KKA. TD. nr. 16, v. 51b, 55a.

Tatlı bölüğüne bağlı cemaatlerin hayvancılığın yanı sıra mezra ve karyelerde tarımla uğraştıkları tespit edilmiştir. Buna göre Tat (Tatlu) cemaatleri Sorgun kazasının, Budak Fakih karyesi ve Karahacılı mezrası, Keşmelü? Kışlak karyesi, Eğricelü, Mükremin, Kuş Kayası, Esen Kışlası mezrası, Akça (Ağca) Asma, Karaca Emir karyeleri ve Pervazlu mezrası, İki Kara, Gökçe Kışla, Sekiz Abdal, Alâeddin Hacı (nd. İsa Fakihlü) karyeleri, Böhürce mezrası ve Söğüdü Dere karyeleri ile Kürk Viranı mezrasına yerleşerek ziraatla uğraşıyorlardı.⁶⁷¹ Ayrıca Karahisar-ı Behramşah nahiyesine tâbi Güllük karyesi yakınlarındaki Tatlar mezrasında mezkûr bölüğe bağlı Hacı Fakihlü cemaati ziraat etmekteydi. Burada ziraat edenlerin resm-i dönüm, rüsum ve asiyab hâsılları 600 akçeydi. Yine aynı nahiyeye bağlı Kesri mezrasında Tatlar cemaati sakin olup, 4.000 akçe olan vergilerini mezkûr nahiyeye sipahisine veriyordu. Ayrıca bu mezraya ait iki değirmen bulunuyordu.

Tatlı bölüğü altında kışlak olarak ifade edilen Kılılılar, Dam Deresi, Aşur Kışlası, Güney ve Dikmen kışlakları 12 numaralı defterde haric ez defter olarak Karahisar-ı Behramşah nahiyesinde mezra olarak belirtilmişti. Bu mezralardan, Musacık Köklü Yol Başı, Sofular Viranı, Dam Deresi ve Aşur Kışlasından 300 akçe, Güney mezrasından 400 akçe ve Dikmen mezrasından 100 akçe tasarruf ediliyordu.⁶⁷² Kara Kınık kışlağında bulunan Tatlı cemaatleri, Kara Kuşak Bahza mezrasında, ziraat edip, behresini Bozok sipahisine veriyordu. Evcilü kışlağında ise “*iş bu kışlaklardan aşardan ve tuttukları yerlerin sahibi timara eda idüb ve sair rusumu adiyelerin miri canibince virdiklerinden sonra kışlaklarında kışlayan yörüklerden resm-i yatak talep olundu hilafı kanun olduğu defter olundu*” ifadeleri yer alıyordu.⁶⁷³

⁶⁷¹ KKA. TD. nr. 10, v. 152a, 154b, 155b, 173b, 174a, 176a, 176b, 181a, 182a, 201b, 202a, 209a, 210b.

⁶⁷² KKA. TD. nr. 12, v. 185a, 188a, 189a.

⁶⁷³ KKA. TD. nr. 16, v. 51b, 53b,

3.31 BÖLÜK-İ ŞERAFEDDİNLİ TABİ TATLI

Ulu Yörük teşekküllerinden Şerafeddinli bölüğü, 1520 tarihinde Tatlı bölümüne tâbi bir idari ünite olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁷⁴ Bu bölümün Tatlı bölümünden ayrılarak müstakil bir ünite haline getirildiği görülüyor. Nitekim 1485 tarihinde Tatlı bölümü içinde yer alan Hayreddin Kethüda Veledi Şerafeddin cemaati, 1520 tarihinde “Bölük-i Şerafeddinlü tâbi Tatlı” şeklinde yeni bir bölüğe dönüştürülmüştür. Zira bu durum Tatlı bölümüne tâbi pek çok cemaatin Şerafeddinli altında kaydedilmesine neden olmuştur. 1575’te ise Tatlı bölümüne tâbiyetlik ortadan kalkmış ve sadece Şerafeddinli diye kaydedilmişti.⁶⁷⁵ Hem cemaat sayısı hem de nüfus yoğunluğu bakımından önemli bir bölüm olan Şerafeddinli cemaati, Sivas Sancağı’nın Hüseyinabad Kazası dâhilinde faaliyet göstermektedir. Öyle ki cemaatlerin kışlak olarak kullandıkları Kuştaş karyesi, Söğüt Özü, Karnı Kara (nd. Sağır Piri Kışlası) ve Karı Basan mezrası Hüseyinabad kazasına bağlıydı.⁶⁷⁶

1520 tarihinde Tatlı bölümüne tâbi olarak kaydedilen Şerafeddinli cemaati, 12 kışlağa ayrılmıştı. Bunlar Burnı Avdanı, Nebi Hacı, Akça ve Gökçe, Hamid, Gözekçi, Karu Öyüğü, Çavgın Çalı, A(y)van Saray, Taşluca, Söğüt Özü ve Karı Basan idi. Bu tarihte Tatlı bölümüne tâbi Selmanlı (nd. İlyaslı) cemaatine ait Kutlu kışlağı da yer almaktaydı. Fakat bu kışlağın vergileri ayrı yazılmıştır.⁶⁷⁷ 1575 tarihinde ise Şerafeddinli bölümünün kışlak sayısı 16’ya çıkmış ve aynı tarihte Burnı Avdanı, Hamid, Gözekçi, Kutlu ve Avan Saray kışlakları yer almazken, bunların yerine, Kuştaş Karyesi ile Karnı Kara, Düger Viranı, Kürkçü, Teke Deresi, Eymürhan ve Saru Kalaycı kışlakları dâhil edilmişti. Şerafeddinli bölümü altında kaydedilen bazı cemaatlerin, Tatlı

⁶⁷⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 419.

⁶⁷⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 62a.

⁶⁷⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 63a, KKA. TD. nr. 12, v.199a, 201a, 202a.

⁶⁷⁷ BOA. TD. nr. 79, s. 419-422.

bölüğüne tâbi olduğu gözlenirken, aynı tarihte Şerafeddinlü bölüğünün idaresinden Aydın Kethüda sorumluydu.⁶⁷⁸ Buradaki Karnı Kara kışlağı 12 numaralı tahrir defterinde Hüseyinabad kazasına tâbi mezra olarak geçmektedir. Zikredilen mezranın gelirleri Şah Hüseyin bin Mansur'un tasarrufunda iken, daha sonra Yardım Çavuş tarafından Çorum Nahiyesi'nin Kınık karyesi taraflarında bina edilen İçme Su camiine vakıf olarak tayin edilmiştir.⁶⁷⁹

1520 ve 1575 Tarihlerinde Şerafeddinlü Tâbi Tatlu Bölüğünün Nüfus Durumu

ŞERAFEDİNLÜ TABİ TATLU							
Kışlaklar ve cemaatler	1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Yurd Ozanı	25	20	5	x	x	x	x
Nebi Hacı	30	26	4	106	79	27	23
Akça ve Gökçe	29	26	3	92	62	30	18
Hamid	6	6	x	x	x	x	x
Gözekçi	10	9	1	x	x	x	x
Çadır Öyüğü (nd. Peynir yemez)	12	12		69	55	14	15
Çavgın Çalı	11	11	x	52	34	18	11
A(y)van Saray	11	8	3	x	x	x	x
Taşluca	5	5	x	18	15	3	3
Söğüt Özü	19	16	3	62	45	17	15
Sipahizadegân	11	11	x	11	4	7	x
Karı Basan	15	13	2	34	25	9	8
Kutlu (Selmanlu nd. İlyaslu tâbi Tatlu)	27	26	1	x	x	x	x
Karnı Kara tâbi Tatlu	x	x	x	46	28	18	5
Diğer Karnı Kara	x	x	x	35	26	9	8
Der Karye-i Kuştaş tâbi Hüseyinabad	x	x	x	10	5	5	1
Çalman tâbi Tat Süfla	x	x	x	32	16	16	7
Düger Viranı	x	x	x	28	10	18	5
Kürkçü tâbi Şerafeddinlü (nd. Dik Viranı)	x	x	x	44	31	13	10
Teke Deresi an Bölük-ü Tatlu	z	z	z	30	22	8	7
Eymür Han	x	x	x	31	21	10	4
Saru Kalaycı	x	x	x	45	32	13	10
TOPLAM	211	189	22	745	510	235	150

⁶⁷⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 621-65b. Eymirhan, Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi'ne tâbi bir karye olarak geçmektedir. Bu karye ile ilgili "Yörük taifesinden otuz kırk yıldan beri temekkün edenlerin bedel ve avarızları köylü canibine alınıp Yörük canibinden bedel ve avarız için dahl olunmaya" notu düşülmüştür; KKA. TD. nr. 12, v. 184b- 185a.

⁶⁷⁹ KKA. TD. nr. 12, v. 204b.

Yukarıdaki tabloya göre 1520 tarihinde Şerafeddinli bölüğünde 211 nefer bulunurken, bu rakam 1575 tarihinde %253 oranında artarak 745 nefere yükselmiştir. Ayrıca 1520 tarihinde Şerafeddinli cemaatleri içerisinde 9 nefer imam olarak kaydedildirken, 1 nefer de fakih olarak belirtilmiştir. Yine 1520 ve 1575 tarihlerinde babalarının askeri vazifeleri nedeniyle berat verilmiş 11 tane sipahizadegan yer almaktaydı.⁶⁸⁰

1520 ve 1575 Tarihlerinde Şerafeddinli Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi kalemleri ve Miktarları. *1520 Tarihinde Hâsıl içerisinde 720 akçe Mahsulü Müzevvec adında bir vergi dâhildir.

Kışlak	1575 ŞERAFEDİNLİ BÖLÜĞÜ					
	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heya ve Arusane	Hâsıl
Karnı tâbi Tatlu	65	54	81	497	117	765
Diğer Karnı Kara	104	52	72	390	110	728
Ağça ve Gökçe	234	120	180	906	350	1790
Der Karye-i Kuştaş tâbi Hüseyinabad	13	10	15	82	21	141
Söğüd Özü	195	90	135	660	170	1250
Çalman tâbi Tat Sufla	91	28	42	175	60	396
Düger Viranı	65	20	30	125	42	282
Karı Basan	104	44	66	284	90	588
Kürkçü tâbi Şerafeddinli (nd. Dik Viranı)	130	60	90	440	130	850
Teke Deresi an Bölük-ü Tatlu	91	42	63	308	83	587
Çadır Öyüğü (nd. Peynir Yemez)	195	106	159	812	130	1402
Taşluca	39	26	39	198	53	355
Eymür Han	52	40	60	327	93	573
Saru Kalaycı	130	62	93	460	140	885
Çavgın Çalı	143	64	96	459	140	902
Nebi Hacı	299	146	111	870	320	1748
TOPLAM: 1575	1950	964	1332	6993	2049	13242
TOPLAM: 1520	x	x	726	7200	2700+1110	12456*

Yukarıdaki tabloya göre 1520 tarihinde Şerafeddinli bölüğünün vergi tutarının toplamı 12.456 akçe iken 1575 tarihinde 13.242 akçeye yükselmiştir. Bu bağlamda adı geçen bölükten tahsil edilen vergi tutarı %6 oranında yükselmiştir. Ayrıca 1520 tarihinde 720 akçe mahsulü müzevvec vergisi tasarruf edilmiştir.⁶⁸¹ Tahsil edilen ağnam vergisinden Şerafeddinli bölüğünde bir hayli koyun beslendiği anlaşılıyor. Buna göre

⁶⁸⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 419-422; KKA. TD. nr. 16, v. 62a-65b.

⁶⁸¹ BOA. TD. nr. 79, s. 419-422; KKA. TD. nr. 16, v. 62a-65b.

1520 tarihinde 14.400, 1575 tarihinde ise 13.986 koyun beslenmekteydi. Burada nüfus %253 oranında artarken, nüfusu besleyen koyun miktarının %3 azalması hane başına düşen koyun miktarının bir hayli gerilemesine neden olmuştur. Dolayısıyla Şerafeddinli cemaatleri azalan hane gelirlerini artırmak için buldukları karye, mezra ve kışlaklarda hayvancılığın yanı sıra küçük çaplı zirai faaliyetlere yönelmişlerdir.⁶⁸²

3.32 BÖLÜK-İ TURGUTLU

Anadolu ve Rumeli eyaletlerinin muhtelif sancaklarına yayılan Turgutlu cemaatlerinin kahir ekseriyeti İç Anadolu bölgesinde faaliyet göstermekteydi.⁶⁸³ Oldukça geniş bir coğrafyaya dağılan Turgutlular, genel olarak Atçeken, Ulu Yörük ve İçel Yörükleri içerisinde bulunmaktaydı.⁶⁸⁴ Öte yandan Atçeken oymaklarından biri olan Turgutların menşei hakkında çok sayıda görüş ortaya atılmıştır. Hammer bunların Tatar olduklarını iddia ederken, Z. Velidi Togan Kıpçak Türklerinden, Şikari ise Oğuz Türklerinden olduklarını belirtmiştir.⁶⁸⁵ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Anadolu'nun pek çok bölgesine dağılmış olan Turgutlu taifelerinin bir kolu da Ulu Yörük teşekkülleri içerisine uzanıyordu. Bunların Atçeken oymakları ile ilişkilerinin ne olduğu bilinmemekle beraber, Ulu Yörük ve Atçeken oymaklarının bulunduğu alanlarının birbirine yakın olması bunların akraba olma ihtimallerini artırmaktadır. Ayrıca Karaman Oğulları ile Eratna ve Kadı Burhaneddin devletleri arasında geçen siyasi mücadeleler sırasında ana kütlede ayrılan gruplar olması da ihtimal dahilindedir.

⁶⁸² BOA. *TD. nr. 79*, s. 419-422; KKA. *TD. nr. 16*, v. 62a-65b.

⁶⁸³ “Turgutlu cemaatleri “Adana, Akşehir, Bozok, Saruhan, İçel, Konya ve Sivas sancakları ile Budaközü Kazası (Bozok Sancağı), Doyran Kazası (Köstendil Sancağı) Gümülcine Kazası (Paşa Sancağı) ve Kocalı Kazasında (Bozok Sancağı) bulunmaktaydılar”. Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 629; Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 311.

⁶⁸⁴ Hasan Basri Karadeniz, *a.g.t.*, s. 250-300; Rudi Paul Lindner, *a.g.e.*, s. 188-197; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 2226-2231.

⁶⁸⁵ Zikredilen müelliflerden naklen Hasan Basri Karadeniz, *a.g.t.*, s. 193.

Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup Turgutlu bölüğünün ise Bozok ve Kırşehir hattında yaşamlarını sürdürdükleri anlaşılıyor. Çünkü zikredilen bölüğe tâbi Esikli kışlağı, Kırşehir kazasında bulunmaktaydı.⁶⁸⁶ Sonraki dönemlerde ise zikredilen taifeye mensup cemaatlerin büyük bir bölümü, Bozok Sancağı'nın Kocalı Kazası'na iskân edilmişlerdir.⁶⁸⁷ 1485 tarihinde Ulu Yörük'e tâbi Turgutlu bölüğü, Ali Kethüda veledi Seydi cemaatinden müteşekkil iken, 1520 tarihinde Ali Kethüda, Eslemez, Sarı Kaya (nd. Hüsün Oğlu), Hamza Fakihli, Yakuplu, Karaca Ömerli, Dereli, Veli Oğlu, Demircili ve Esikli olmak üzere on muayyen kışlağa ayrılmıştır.⁶⁸⁸ 1575'te ise kışlak sayısı değişmeyen bölükte Veli Oğlu kışlağına tesadüf edilmezken, yerine Güllüce Öyük kışlağı dâhil edilmiştir.⁶⁸⁹

XV ve XVI. Yüzyıllarda Turgutlu Bölüğünün Nüfus Durumu.

TURGUTLU BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar	1485	1520			1575			
	Nefer	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Ali Kethüda veledi Seydi	73	x	x	x	x	x	x	x
Ali Kethüda	x	32	26	6	62	31	31	21
Başlar	x	15	9	6	38	18	20	x
Sarı Kaya (nd. Hüsün Oğlu)	x	13	7	6	37	17	20	20
Hamza Fakihlü	x	38	26	12	56	27	29	10
Yakuplu	x	28	23	5	52	24	28	9
Karaca Ömerlü	x	19	13	6	20	13	7	5
Derelü	x	21	14	7	37	22	15	6
Veli Oğlu	x	23	14	9	x	x	x	x
Demircilü	x	16	11	5	23	13	10	4
Esiklü tâbi Hüseyin Dede ez tevabii Kırşehir	x	15	11	4	13	8	5	3
Güllüce Öyük	x	x	x	x	27	19	8	8
TOPLAM	73	220	154	66	365	192	173	86

Turgutlu bölüğü içerisindeki kışlakların ihtiva ettiği nüfus, tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre 1485 tarihinde 73 hane vergi nüfusu yer alırken, bu nüfus 1520 tarihinde %201 oranında artarak 220 nefere yükselmiştir. Ayrıca aynı tarihte

⁶⁸⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 116a; KKA. TD. nr. 10, v. 81b, 82a; BOA. TD. nr. 79, s. 443, 444.

⁶⁸⁷ Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 629.

⁶⁸⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 350, 351; BOA. TD. nr. 79, s. 441-444, 443.

⁶⁸⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 114b, 115a, 115b.

5 nefer imam olarak belirtilmiştir.⁶⁹⁰ 1575 tarihinde ise bölüğün nüfusu %66 oranında artarak 365 nefere yükselmiştir.⁶⁹¹

1520 ve 1575 Tarihlerinde Turgutlu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

Kışlaklar	1575 TURGUTLU BÖLÜĞÜ					
	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heya ve Arusane	Hâsıl
Ali Kethüda	273	54	87	278	125	821
Başlar	x	x	x	x	x	x
Saru Kaya (nd. Hüsun Oğlu)	260	68	102	386	156	966
Güllüce Öyük	104	38	57	257	95	551
Hamza Fakihlü	130	54	81	383	117	765
Yakublu	117	50	75	350	108	700
Karaca Ömerlü	65	26	39	292	55	477
Derelü	78	46	69	429	100	652
Demürcilü	52	26	39	295	55	467
Esiklü tevabi Hüseyin Dere	39	16	24	113	27	219
TOPLAM: 1575	1118	378	573	2783	838	5618
TOPLAM: 1520	x	x	528	10100	2130+1267	14025

Turgutlu bölüğünün iktisadi faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ise tablodaki gibi gerçekleşmiştir. Buna göre 1520 tarihinde toplam 14.025 akçe tasarruf edilirken, bu rakam 1575 tarihinde yaklaşık %60'lık bir düşüşle 5.618 akçeye gerilemiştir.⁶⁹² Vergi hasılındaki bu azalma koyun miktarına bağlı olarak, ağnam vergisinin 3,5 kat miktarında gerilemesinden kaynaklanmaktaydı. Bu veriler çerçevesinde Turgutlu bölümünde 1520 tarihinde 20.200 koyun beslenirken, 1575 tarihinde 5.566 koyun yetiştirilmekteydi. Öte yandan koyun miktarının bu kadar fazla azalması onların yerleşik hayata yavaş yavaş geçtiklerini göstermektedir.⁶⁹³

3.33 BÖLÜK-İ ULU KAMANLI

Ulu Kamanlı cemaatleri, Aksaray, Kayseri, Kırşehir ve Maraş livaları başta olmak üzere Orta ve Güneydoğu Anadolu'nun muhtelif karye ve mezralarına

⁶⁹⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 350, 351; BOA. TD. nr. 79, s. 441-444.

⁶⁹¹ KKA. TD. nr. 16, v. 114b-116a.

⁶⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 441-444; KKA. TD. nr. 16, v. 114b-116a.

⁶⁹³ BOA. TD. nr. 79, s. 441-444; KKA. TD. nr. 16, v. 114b-116a.

dağılmışlardır.⁶⁹⁴ Ayrıca Kaman isimli cemaatler, Haymana (Ankara), Bozkırlı (Koçhisar), Köstere Yörükleri (Kayseri), Dulkadirli ve Maraş Yörükleri içerisinde dahil edilmişlerdir.⁶⁹⁵ Kaman ismi, Türk lehçelerinde vahşi yaban domuzu, kahraman ve cesur yürekli kişi anlamlarına gelirken, dağların tepesine yakın olan yerler manasına da kullanılmıştır.⁶⁹⁶ İlhan Şahin Kırgızların Semetey ve Manas destanlarında Kaman, Kal Kaman ve Köz Kaman gibi efsanevi isimler ile Kırgızların en büyük göçebe grubu olan urukların içerisinde Kaman isimli göçebelere tesadüf edildiğini belirtmiştir. Yine Kırgızistan ve Kazakistan'da bazı yerleşim yerleri Kal Kaman ve Beş Kaman ismiyle anılmaktadır. Dolayısıyla Kaman isminin Anadolu'ya X. yüzyıldan sonra konar-göçer Türkmen oymaklarıyla geldiği söylenebilir.⁶⁹⁷

Günümüzde Kırşehir'in Kaman İlçesi'nin yanı sıra, Bartın merkez, Kayseri'nin Pazar, Osmaniye'nin Bahçe, Sivas'ın Yıldızeli ilçelerine bağlı Kaman isminde yerleşim yerleri bulunmaktadır.⁶⁹⁸ İlhan Şahin Kırşehir Kazası'na bağlı Kaman İlçesi'nin "Kaman" adındaki bir konar-göçer grubun yerleşik hayata geçmesi suretiyle ortaya çıktığını belirtmiştir.⁶⁹⁹ Öte yandan Orta Anadolu'da tesadüf edilen Kaman isimli cemaat ve yer adlarının Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Ulu Kamanlı cemaatlerinden ayrılan gruplar olması kuvvetle muhtemeldir.

Sivas Sancağı dâhilindeki Kamanlı cemaatlerine de tâbisi olduğu Ulu Yörükler gibi "Ulu" sıfatı verilmiştir. Bu sıfatın onların maddi ve manevi büyüklüğüne bir atıf

⁶⁹⁴ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 194; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 388.

⁶⁹⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 1175, 1176.

⁶⁹⁶ Kaman isminin mana ve menşei hakkında geniş bilgi için bkz. İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 225-235; Aynı Yazar, *Tarih İçinde Kırşehir*, s. 196-208; www.tdk.gov.tr. (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü).

⁶⁹⁷ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 226, 227, 228.

⁶⁹⁸ www.tdk.gov.tr. (Büyük Türkçe Sözlük), 07.03.2018.

⁶⁹⁹ İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, s. 207.

olarak verilip verilmediğine dair bir bilgimiz yoktur. Ancak Ulu Kamanlıların zıttı olabilecek “Kiçi/Küçük” Kamanlıların henüz tesbit edilememesi bu sıfatın neden verildiğinin esrarının aydınlanmamasına neden olmaktadır. Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde bulunan Ulu Kamanlı bölüğünün Artukabad Kazası ile Kızılkümbed Nahiyesi⁷⁰⁰ başta olmak üzere Kırşehir, Kayseri ve Yozgat hattında hayatlarını sürdürdükleri anlaşılıyor. Çünkü zikredilen bölüğe tâbi Kızıl Kaya kışlağı Artukabad Kazası’na bağlı idi.⁷⁰¹ Yine Gül Bulaş ve Şeyh Kızık mezraları Artukabad Kazası, Alan karyesi ise Kızıl Kümbed Nahiyesi’nde bulunmaktadır.⁷⁰²

1485 tarihinden itibaren Ulu Yörük içerisinde rastladığımız Ulu Kamanlı bölüğü, aynı isimli kethüdanın idaresinde oluşturulmuş bir üniteydi.⁷⁰³ Bu tarihte Abdullah Kethüda veledi Yusuf ve Ulu Kaman Kethüda cemaatinden müteşekkil olan bölük, 1520 tarihinde yirmi üç muayyen kışlağa ayrılmıştır. Ancak bu tarihte Kuru Göllü bölüğüne tâbi on adet kışlak Ulu Kamanlı altında kaydedilirken, çok sayıda Ulu Kamanlı cemaati de İlbeyli bölüğü altında kaydedilmiştir. 1575 tarihinde ise bölük 18 kışlak ile temsil olmaktadır. Bunlar Yaycılar, Dede Viranı, Şeyh Kızık, Gül Bulaş, Koyunculu cemaatine tâbi Söğüdüçük, Altı, Çamluca, Cuma Köy, Köstendil, Kızılca, Kızıl Arkaç, Altı Çatak, Gün Görünmez, Samagar, Kızılca, Kızıl Üzüm, Kızıl Kaya ve Alan kışlaklarıydı.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 26a; KKA. TD. nr. 12, v. 181b, 216b, 219a, 223a, 226a.

⁷⁰¹ KKA. TD. nr. 16, v. 26a.

⁷⁰² KKA. TD. nr. 12, 181b, 219a, 223a, 226a; Ayrıca TD. 12 numaralı defterin çevirisinde Olukmanlu şeklinde okunan kışlağın, Ulu Kamanlı olması kuvvetle muhtemeldir.; “Kışlak-ı Ulu Kamanlı ki Orta Viran karyesinin hududunda kışlak bina eden cemaat on beş haneden müteşekkil olup resm-i yatak vermekteydi” bkz.: KKA. TD. nr. 12, v. 216b.

⁷⁰³ “Cemaat-i Ulu Kaman Kethüda” BOA. TD. nr. 19, s. 373, 374; “Abdullah Kethüda veledi Yusuf ve Ahmed veledi Ulu Kaman Müşterek” BOA. TD. nr. 79, s. 489.

⁷⁰⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 489-497.

Burada dikkat çeken cemaat Samagar oymağı idi ki, bunlar İlhanlı hakimiyetiyle Anadolu'ya gelmiş Moğol oymaklarından birisiydi. Abaka Han İlhanlı tahtına geçtikten sonra memleket işlerini düzene sokmak için maiyetindeki komutanları ülkenin dört bir yanına tayin etmişti. Samagar ve Kehurgay Noyanlar ise Rum ülkesine (Anadolu) görevlendirilmişlerdi.⁷⁰⁵ Anadolu'daki tüm Moğol ordularının komutanı olarak görev yapan Samagar Noyanı, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca vakfiyesinin ilk kısmında zikredilen şahitler arasında görmekteyiz.⁷⁰⁶ İlk dönem kaynaklarda Moğol komutanı olarak geçen Samagar adı, sonraki dönemlerde oymak/aşiret adı olarak geçmektedir.⁷⁰⁷ Bu oymaklar Samagar Noyan'ın oğulları idaresinde bulunuyordu. Özellikle XIV. yüzyılda Hızır Bey'in idaresinde bulunan Samagarlar, Neşri'nin ifadesine göre 1387'de Karamanlı ile Osmanlı arasında yapılan savaşta Karamanlıların yanında yer almışlardır. Anadolu'da nerede oturdukları kesin olarak bilinmeyen Samagarların, Kırşehir ile Kayseri civarında oldukları tahmin edilmektedir. Nitekim Kayseri Vilayeti'nin Bünyan Kazası'nda Samagir adında bir köy bulunmaktadır.⁷⁰⁸ Öte yandan Neşri İskilip'te bulunan Tatar beylerinin, Tatar Samagar oğlunun düğününe katıldıklarını belirtir.⁷⁰⁹ İşte Osmanlı döneminde tesadüf edilen Samagar isimli oymaklar İlhanlı hakimiyeti ile Anadolu'ya gelen Samagar Noyan ve oğullarının idaresinde bulunmuş Moğol oymaklarından başkası değildir.

⁷⁰⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-tevarih (İlhanlı Kısmı)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara, 2013, s. 79.

⁷⁰⁶ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi*, TTK, Ankara, 1989, s. 165, 206-210.

⁷⁰⁷ Reşidüddin Fazlullah, *a.g.e.*, s. 68, 77, 79; Kerimüddin Mahmud Aksarayi, *a.g.e.*, s. 127, 153, 260; Aziz B. Erdeşir-i Esterabadi, *a.g.e.*, s. 129, 131, 229.

⁷⁰⁸ Neşriden naklen Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 118, 119; Ahmet Temir, *a.g.e.*, s. 207.

⁷⁰⁹ Mehmed Neşri, *a.g.e.*, C. II, s. 543.

XV ve XVI. Yüzyılda Ulu Kamanlı Bölüğünün Nüfus Durumu.

ULU KAMANLI BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar ve Cemaatler	1485			1520			1575			
	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane
Cemaat-i Abdullah Kethüda veledi Yusuf	112	112	x	x	x	x	x	x	x	x
Cemaat-i Ulu Kaman Kethüda	110	108	2	x	x	x	x	x	x	x
Yaycılar	x	x	x	66	44	22	76	44	32	23
Seyidlü tâbi Kuru Göllü	x	x	x	112	59	53	x	x	x	x
Buca tâbi Kuru Göllü	x	x	x	57	32	25	x	x	x	x
Temlid tâbi Kuru Göllü	x	x	x	28	12	16	x	x	x	x
Yenice Köy tâbi Kuru Göllü	x	x	x	68	41	27	x	x	x	x
Yassı (nd. Akça Köy) tâbi Kuru Göllü	x	x	x	42	30	12	x	x	x	x
Ala Yund	x	x	x	13	10	3	x	x	x	x
Musa Kepez	x	x	x	20	14	6	x	x	x	x
Yenice Diğer	x	x	x	11	8	3	x	x	x	x
Çatalin ve Dağ Hasan	x	x	x	14	12	2	x	x	x	x
Kenger Ağıl tâbi Kuru Göllü	x	x	x	18	9	9	x	x	x	x
İki Kol	x	x	x	18	12	6	x	x	x	x
Akça Kilisa	x	x	x	7	4	3	x	x	x	x
Küçük Yakacık	x	x	x	19	16	3	x	x	x	x
Kayaini ve Kündek	x	x	x	34	22	12	x	x	x	x
Kazılca Kaya	x	x	x	28	15	13	x	x	x	x
Ziyaret Ağıl tâbi Kuru Göllü	x	x	x	18	13	5	x	x	x	x
Akça in	x	x	x	20	13	7	x	x	x	x
Hüseyin Pınarı tâbi Kuru Göllü	x	x	x	11	4	7	x	x	x	x
Damı (Hacı?) Pınarı (nd. Okçağıl)	x	x	x	54	27	27	x	x	x	x
Kızılcaini tâbi Kuru Göllü	x	x	x	40	27	13	x	x	x	x
Şeridler ve Güldicek	x	x	x	56	30	26	x	x	x	
Cemaat-i Arıç	x	x	x	20	12	8	x	x	x	x
Cemaat-i Aydoğmuş	x	x	x	9	6	3	x	x	x	x
Dede Viranı	x	x	x	x	x	x	36	14	22	4
Şeyh Kızık	x	x	x	x	x	x	104	50	54	20
Gül Bulaş	x	x	x	x	x	x	72	28	44	10
Söğüdüçük	x	x	x	x	x	x	18	8	10	4
Altı	x	x	x	x	x	x	60	21	39	10
Çamluca	x	x	x	x	x	x	57	25	32	12
Cuma Köy	x	x	x	x	x	x	60	34	26	15
Köstendil tâbi m.	x	x	x	x	x	x	11	6	5	2
Kızılca	x	x	x	x	x	x	69	41	28	20
Kızıl Arkaç	x	x	x	x	x	x	12	5	7	2
Altı Çatak	x	x	x	x	x	x	18	7	11	2
Gün Görünmez	x	x	x	x	x	x	39	21	18	10
Samagar	x	x	x	x	x	x	44	26	18	13
Kızılca	x	x	x	x	x	x	20	14	6	5
Kızıl Üzüm	x	x	x	x	x	x	53	29	24	12
Kızıl Kaya tâbi Artukabad	x	x	x	x	x	x	63	22	41	10
Alan	x	x	x	x	x	x	43	22	21	14
TOPLAM	222	220	2	783	472	311	855	417	438	188

Samagar adlı Moğol bakiyelerine XV ve XVI. yüzyılda Ulu Kamanlı bölüğünün yanı sıra Ankara Yörüklerinden Haymana taifeleri arasında da tesadüf edilmektedir. Haymana taifeleri arasında bulunan iki Samagar cemaati Sultanönü ve Karahisar-ı Sahib sancaklarında yerleşmişlerdi.⁷¹⁰ Yukarıdaki talodaki veriler çerçevesinde Ulu Kamanlı bölüğünün nüfusu 1485-1520 tarihleri arasında %253, 1520-1575 tarihleri arasında ise %9 oranında bir artış göstermiştir. Özellikle 1520 tarihinde Ulu Kamanlı, Kuru Göllü ve İlbeyli bölüklerine tâbi cemaatlerin birbirlerinin altında kaydedilmesi nüfusun önemli derecede artmasına neden olmuştur.⁷¹¹ Ayrıca 1520 tarihinde bölüğün genelinde 21 imam yer alırken, Kızılca Kaya kışlağında 1 piri fani, Yassı (nd. Akça Köy) kışlağında 3 sipahi ve Buca kışlağında 1 sipahizade mevcuttur.⁷¹² 1575'te ise Alan kışlağında 1 imam, Gül Bulaş kışlağında 2 sipahizade yer almaktadır.⁷¹³

Ulu Kamanlı bölüğünün ekonomik faaliyetlerine ve vergi kalemlerine baktığımızda, 1520 tarihinde resm-i ganem, resm-i dud, resm-i arusane ve bad-ı heva vergilerinin toplamı 44.399 akçeydi. 1575 tarihinde ise resm-i kara, resm-i cev, resm-i dud, resm-i ganem, bad-ı heva ve arusane vergilerinin toplamı 29.528 akçeydi.⁷¹⁴ Bu iki tarihte tahsil edilen vergi yekûnunda %33 oranında bir azalma ortaya çıkmıştır. Diğer yandan İki koyuna bir akçe gereğince 1520 tarihinde 58.700 koyun beslenirken, 1575'te bu rakam 46.220 koyuna düşmüştür. Ayrıca Şeyh Kızık cemaati en fazla küçükbaş hayvanın beslendiği kışlak olarak göze çarpmaktadır.⁷¹⁵

⁷¹⁰ Orhan Sakin, a.g.e, s. 276; BOA. TD. nr. 438, s. 350.

⁷¹¹ BOA. TD. nr. 79, s. 489-497, 387-398, 481-486; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-20b, 22b-26b, 122a-129b.

⁷¹² BOA. TD. nr. 19, s. 372-374; BOA. TD. nr. 79, s. 489-497.

⁷¹³ KKA. TD. nr. 16, v. 22b-26b.

⁷¹⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 497; KKA. TD. nr. 16, v. 22b-26b.

⁷¹⁵ Boa. TD. nr. 79, s. 497; KKA. TD. nr. 16, v. 22b-26b.

1520 ve 1575 Tarihlerinde Ulu Kamanlu Bölüğünden Tahsil Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 ULU KAMANLU BÖLÜĞÜ						
Kışlak	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-i heva ve Arusane	Hâsıl
Yaycılar	299	86	129	518	185	1217
Dede Viranı	52	28	72	1202	60	1414
Şeyh Kızık	260	89	147	2671	210	3377
Gül Bulaş	130	50	75	2345	106	2706
Söğüdçük an Cemaat-i Koyunculu	52	16	24	100	96	288
Altı	130	32	63	2289	100	2624
Çamluca	156	48	72	2292	100	2688
Cuma Köy	195	66	99	2433	145	2938
Köstendil tâbi m.	26	12	18	88	27	171
Kızılca	260	82	123	519	180	1164
Kızıl Arkaç	26	10	15	69	21	141
Altı Çatak	26	14	21	107	30	198
Gün Görünmez	130	42	63	1269	90	1594
Samagar	156	52	72	1338	140	1758
Kızılca	65	28	42	103	27	265
Kızıl Üzüm	156	58	87	2395	180	2876
Kızıl Kaya tâbi Artukabad	130	44	66	2288	190	2718
Alan	142	28	42	1084	95	1391
TOPLAM: 1575	2391	785	1230	23110	1982	29528
TOPLAM: 1520	x	x	1419	29350	10850+2780	44399

1520 Tarihinde Ulu Kamanlu Altında Kaydedilmiş Kışlaklarda Bulunan Mezralar.

Kışlaklar	Mezralar
Yaycılar	Mezra-i Hatib tâbi Kırşehir sakin mezkur cemaat ziraat iderler, Mezra-i Ağulu Üyük ve Yazıcık mezkur cemaat ziraat eder, Akça İn dahi ekerler.
Seyidlü tâbi Kara Göllü	Mezra-i Seyidlü ve Melik tâbi Malya mezkûr cemaat ekerler.
Buca tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Buca tâbi Malya
Temlid tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Temlid tâbi Kırşehir mezkur cemaat ve Emlak cemaati ekerler
Yenice Köy tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Yenice tâbi Malya mezkur cemaat ve Dilkü ve Küblü cemaatleri ekerler.
Yassı nd Akça Köy tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Yassı Kışla (nd. Akça Köy) mezkur cemaat ekinliğidir.
Kenger Ağıl tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Kenger Ağıl haric ez defter mezkur cemaat ekerler.
Kayaini ve Kündek	Mezra-i Gündek tâbi Kızıl Öz mezkur cemaat ve dahi bağzı cemaatlerin ekinlikleridir.
Kazılca Kaya	Mezra-i Kızılca Kaya mezkurlar ekerler.
Ziyaret Ağıl tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Akça Öz tâbi Göç Arğun ma Taş Altun mezkur cemaatin bazı Ak Sakal cemaati ile ekerler.
Hüseyin Pınarı tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Hüseyin Pınarı haric ez defter mezkur cemaat ekerler.
Damı (Hacı?) Pınarı (nd. Okçağıl)	Karye-i Söğütük ve Beğ Kulu, mezkur cemaat ekerler, Yaka Kınık Kışlası cemaati dahi eker.
Kızılcaini tâbi Kuru Göllü	Mezra-i Baş Köy tâbi Malya mezkur cemaat ekerler. Mezra Çakal Ak in? tâbi Malya haric ez defter.
Şeridler ve Güldicek an Cemaat-i Kethüda-i İsmail veledi Haşır	Mezra-i Bazarcık Öyüğü tâbi Malya mezkur cemaat ekerler.
Cemaat-i Aydoğmuş	Mezra-i Esiklü haricinden dahi Yüzdecı Kuru Göllü cemaati dahi ekerlermiş.

1520 tarihinde Ulu Kamanlı bölüğü altında kaydedilen cemaatlerin hayvancılığın yanı sıra mezralarda ziraatla da uğraşmaktaydılar. Cemaatler bu mezralarda küçük ölçekli tarım işleriyle meşgul olurken, hem kendilerinin ihtiyaç duydukları buğdayı hem de havyanlarının yem ihtiyacını karşıyorlardı. Yukarıdaki tabloda özellikle Kuru Göllü cemaatlerinin Kırşehir ve Malya kazalarındaki mezralarda ziraatla meşgul oldukları görülüyor.⁷¹⁶

3.34 BÖLÜK-İ USTACALI

Anadolu'da Ulu Yörük ve Maraş Yörükleri arasında faaliyet gösteren Ustacalı/Ustacılı cemaatleri Sivas, Maraş, Antep ve Kilis sancaklarına dağılmışlardır.⁷¹⁷ Ulu Yörük teşekküllerinin Ortapare koluna mensup olan Ustacalı cemaati, Sivas Sancağı'nın Zile Kazası'nın Kızıl Kümbed Nahiyesi'nde bulunmaktaydı.⁷¹⁸ Küçük bir grup olduğu anlaşılan Ustacalı cemaati, 1485 ve 1520 tarihli tahrirlerde yer almazken, 1575 tarihli tahrirde Ulu Yörük'e bağlı bir idari üniteyi teşkil ediyordu.⁷¹⁹ Orta Anadolu'da iki şube ile temsil olunan cemaatin büyük bölümünün İran'a gittiği tespit edilmiştir. Faruk Sümer çok sayıda Ustacalı oymağının Safevi Devleti'nin kuruluşunda rol aldığını vurgulamış ve Şeyh Haydar ve Şeyh Cüneyd'in müritlerinin önemli bir kısmının Ustacalı oymaklarından oluştuğunu ifade etmiştir.⁷²⁰ Ayrıca çok sayıda Ustacalı

⁷¹⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 489-497.

⁷¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, s. 2265, 2266.

⁷¹⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 96a.

⁷¹⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 96a-96b.

⁷²⁰ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 160-169.

“Oymağın adını, Ustaca (usta gibi veya Usta Hacı) adlı bir şahıstan aldığı şüphesizdir.” Aynı yazar *a.g.e.*, s. 44.

beyi, Safevi Devletinin askeri ve idari mevkilerinde önemli görevlerde bulunmuşlardır.⁷²¹

Ustacılığın İran'a gitmesi, Kızılbaşlar Tarihinde anlatılır. Eserde Ustacılığın, Erzincan yakınlarında aileleriyle birlikte Şah İsmail'in ordusuna katıldıkları ve çok sayıda muteber beylerinin bulunduğu belirtilir. Hülaset'üt- Tevârihten Kızılbaşan Tarihi'ne yapılan ekte "Şah İsmail'in zuhuru esnasında Hamza Bey Fettahoğlu Ustacılığın arasına giderek halkı Şah İsmail'e katılmaya teşvik etti. İlk önce bu taife kadınlı erkekli bin kişi geldiler. Baba Süleyman'ın babası Oğlan Himmet Çavuşlu hizmet adetlerini yerine getirdiler. Etraftan Ustacılığın katıldığı işitilince, her yerden katılmalar başladı. Ordu ordu geldiler. 7 bin kişi oldular" denilerek, Ustacluların Şah İsmail tarafına nasıl gittikleri ayrıca hikaye edilir.⁷²²

Oruç Bey Bayat, İran'da en yüksek mevkileri işgal eden otuz iki oymağın ilk sırasına Ustacılığın koymuştur. Bu cümleden olarak Çavuşlu, Şeyhler, Kengerli, Şerefli, Kerampa (Girenpa), Koçulu, Sofular, Mahi Fakihlü, Kara Sarlu, Kıçlu, Kızıllı, Damlı ve Gözü Büyüklü İran'da Ustaclı oymağın meydana getiren obalar idi.⁷²³ Yukarıdaki ifadelerden Ulu Yörük teşekkülleri içerisindeki Ustaclı cemaatlerinin, İran'a giden Ustaclı oymağının bir bakiyesi olduğu anlaşılıyor.

1575 Tarihinde Ustaclı Bölüğünün Nüfus ve Vergi Kalemleri.

1575 USTACALI BÖLÜĞÜ										
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Kara Hane	Resm-i Kara	Resm-i Cev	Resm-i Dud	Resm-i Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Bağluca	62	36	26	12	156	68	102	493	150	969
Karınca Kışla	31	20	11	7	91	40	60	289	90	570
Toplam	93	56	37	19	247	108	162	782	240	1539

⁷²¹ Bu beylerin isim ve görevleri için bkz. *Tarihi- Kızılbaşan*, s.75-80; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 44-46, 87-90, 144.

⁷²² *Tarih-i Kızılbaşan*, (Tercüme ve Notlar Tufan Gündüz), s. 75, dn. 106.

⁷²³ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 160-169.

Zile kazasının Kızıl Künbed Nahiyesi'nde yer alan Ustacalı bölüğü, Bağluca ve Karınca Kışla kışlaklarından müteşekkildi. Bu kışlakların idaresinden ise Ahmed Kethüda sorumluydu. 1575 tarihinde 93 neferin bulunduğu bölükte, 56 hane ile 37 mücerred yer alıyordu. Ayrıca 19 hane resm-i kara olarak ifade edilmişti.⁷²⁴ İran taraflarına yapılan göçler nedeniyle Anadolu'da bulunan Ustacalı cemaatinin nüfusu oldukça düşük idi. Zikredilen bölüğün vergi kalemlerine baktığımızda, 247 akçe resm-i kara, 108 akçe resm-i cev, 162 akçe resm-i dud, 782 akçe adet-iağnam, 240 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere toplam 1539 akçe tasarruf ediliyordu.⁷²⁵ Bu vergiler çerçevesinde aynı tarihte 1.564 koyun beslenirken, kara olarak ifade edilen 19 hanede, ya hiç koyun bulunmuyor ya da 26'dan az koyun bulunuyordu.⁷²⁶

3.35 BÖLÜK-İ ÜTÜKLÜ

Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Ütüklü cemaati Gilmigad, Sivas, Zara ve Gümüş kazalarında bulunuyordu. Zikredilen cemaat 1485 tarihinde Çepni bölüğü altında cemaat statüsünde kaydedilirken, 1520 tarihinde bölük olarak kaydedilmişti. 1575 tarihine geldiğinde ise Ütüklü'ye tâbi cemaatlerin tekrar Çepni bölüne dâhil edildiği görülüyor.⁷²⁷ 1520 tarihinde Ömer veledi İlbeyli kethüdanın idaresinde bulunan ve beş kışlaktan oluşan Ütüklü bölüğünde, Üyük, Akpınar ve kışlak olarak ifade edilen şubede nüfus bulunmazken, Dilküler ve Kutluk Pınarı kışlaklarında nüfus bulunuyordu.⁷²⁸ Tabloda görüldüğü üzere bölükte 78 nefer yer alırken, bunların 40'ı hane, 8'i mücerred ve 2 nefer de imam olarak kaydedilmişti.⁷²⁹ Aynı tarihte adı geçen bölükten 2951 akçe

⁷²⁴ KKA. TD. nr. 16, v. 96a. 96b.

⁷²⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 96a. 96b.

⁷²⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 96a. 96b.

⁷²⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 384, 385; BOA. TD. nr. 79, s. 404, 405; KKA. TD. nr. 16, v. 39a, 39b; 1928 tarihinde Zile'nin merkez nahiyesine bağlı bir Ütük köyü bulunmaktadır. *Köylerimiz*, s. 512.

⁷²⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 404, 405

⁷²⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 404, 405.

remi ganem, 147 akçe resm-i dud, 240 akçe resm-i arusane, 396 akçe bad-ı heva olmak üzere toplam 3.734 akçe tasarruf ediliyordu.⁷³⁰ Bu veriler çerçevesinde Ütüklü bölüğünde 5.902 koyun beslenirken, hane başına ortalama 148 koyun düşüyordu

1520 Tarihinde Ütüklü Bölüğünün Nüfus ve Vegi Kalemleri.

1520 ÜTÜKLÜ BÖLÜĞÜ								
Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Arusane	Bad-ı Heva	Hâsıl
Dilküler	31	25	6	x	x	x	x	x
Kutluk Pınarı tâbi Sivas	17	15	2	x	x	x	x	x
Üyük tâbi Sivas	x	x	x	x	x	x	x	x
Ak Pınar tâbi Gümüş	x	x	x	x	x	x	x	x
Kışlak tâbi Zara	x	x	x	x	x	x	x	x
TOPLAM	48	40	8	2951	147	240	396	3734

3.36 ETRAKİYE-İ İNALLI

Oğuzların Bayad boyuna mensup olduğu düşünülen İnallıların menşei, bazı araştırmacılar tarafından Selçuklu varislerinden İbrahim Yinal'a dayandırılmıştır. Ayrıca İnallı oymaklarının Memlûklü, Akkoyunlu ve Safevi devletlerinin siyasi faaliyetlerine iştirak ettikleri bilinmektedir.⁷³¹ Osmanlı döneminde ise Orta Anadolu'da bulunan İnallı beylerinin Çelebi Mehmed'e karşı mücadele ettikleri kaynaklar tarafından ifade edilmektedir.⁷³²

XV ve XVI. yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altında olan bölgelerde çok sayıda İnallı oymağına tesadüf edilmekteydi.⁷³³ Bu oymaklar Ulu Yörük başta olmak üzere

⁷³⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 404, 405.

⁷³¹ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 143; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 143, 144.

⁷³² Mehmed Neşri, *a.g.e.*, C.I, s. 387-395.

⁷³³ İnallı oymakları Anadolu'da "Çankırı, Adana, Ankara, Çorum, Maraş, Sivas, Bozok, Niğde, Tarsus, Diyarbakır, Sis, Kastamonu, Rakka, İçel, Hama, Humus ve Halep sancakları ile Şaban Özü (Çankırı), Merzifon (Amasya) ve Anamur (İçel)" kazalarına dağılmışlardı; Cevdet Türkay, *a.g.e.*, s. 371, Orhan

Halep, Bozok, Bozulus ve Yeni İl Türkmenleri arasında bulunuyordu.⁷³⁴ 1485 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerine bağlanan İnallı Etraki Çorum Sancağı'nın Katar, Karahisar-ı Demirli ve Sivas Sancağı'nın Hüseyinabad ve Mecidözü kazasında faaliyet göstermekteydi.⁷³⁵ Ulu Yörük'e tâbi İnallı Etraki ile diğer teşekküller arasındaki İnallı cemaatlerinin akrabalık dereceleri bilinmemektedir.

Orta Anadolu'nun kuzeyindeki İnaloğullarına ilk defa 1455 tarihli tahrirde tesadüf edilmekteydi. Henüz herhangi bir teşekküle tâbi olmayan İnallılar, müstakil olarak kaydedilmişlerdir. Bu durum Osmanlı merkezîyetçi sisteminin bölgedeki konar-göçerler üzerinde henüz etkin bir şekilde uygulanmadığını gösteriyordu. Aynı tarihte İnallı Etraki; Ordu, Kıracı, Atluhan, Azak, Kula, Ayağı Büyük, Kara Köse, Saçı Karalı, Hilalli, Dumanlı ve Kula cemaatlerinden oluşmaktaydı. Ordu cemaati Ferhat Bey veledi İnal idaresinde bulunuyordu.⁷³⁶ 1455 tarihinde İnallı Etrakinde bekâr nüfus yer almazken, 291 hane nüfusu bulunuyordu. Aynı tarihte İnallı cemaatinden alınan resmî ganem ve bad-ı heva vergisinin toplamı 10.000 akçeydi.⁷³⁷

1485 tarihinde Ulu Yörük teşekkülleri iktisadi bakımdan şehzade hassı statüsündeyken, İnallı Etraki tımar reayası statüsünde idi. Öyle ki, “*Etrak-i İnallu an Yörük-i Büzürk amma şehzade haslarından değildir*” notu düşülmüştü. Aynı tarihte

Sakin, *a.g.e.*, s. 186, 187; Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymakalar (1453-1650)*, s. 1121-1124.

⁷³⁴BOA. TD. nr. 02, s. 256-262; BOA. TD. nr. 19, s. 394-397; BOA. TD. nr. 79, s. 498-505; KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 143, 144; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 132, 133; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 143, 144, 145.

⁷³⁵BOA. TD. nr. 79, s. 498; KKA. TD. nr. 12, v. 113a, 124a, 193b, 196a, 196b, 197a, 202a, 202b, 203b, 207b; KKA. TD. nr. 38, v. 223a, 243b, 244a, 244b, 245a,245b, 249b, 250a, 250b, 251a, 251b.

⁷³⁶BOA. TD. nr. 02, s. 256-262.

⁷³⁷BOA. TD. nr. 02, s. 256-262.

Kula, Azak, Çakırlı, Karlı Hacılı, Sultan Ahmed, Kurdlar ve Koyunluca cemaatleri İnallı Etrakini meydana getiren birimlerdir.

1485 Tarihinde İnallı Etrakinin Nüfus ve Vergi Kalemleri.

1485 İNALLU CEMAATİ				
Cemaat Adı	Nefer	Resm-i Ganem	Bad-ı Heva	Hâsıl
Kula	49	1500	500	2000
Azak	44	1050	260	1310
Çakırlı	17	80	150	230
Karlı Hacılı	50	x	x	x
Sultan Ahmed	14	1900	350	2250
Kurdlar	30	850	100	950
Koyunluca	33	1000	200	1200
Toplam	237	6380	1560	7940

Yukarıda ismi geçen Kula ve Azak cemaatlerini Saru veledi Kara Köse divanı tımar şeklinde tasarruf ederken, diğer cemaatleri Sultan Bayezid tarafından hükmü şerif verilen Melik Kasım bin Cafer Paşa tasarruf etmekteydi. Arıca Çakırlı, Sultan Ahmed ve Koyunluca cemaatlerinin aynı isimli kışlakları bulunuyordu. Yine bu tarihte, defter haricinde Sivas mirlivasının hassı olarak kaydedilen İnallı'ya bağlı Ayağı Büyük, Azak, Kulu, Hilalli ve Duru Oğlu cemaatleri bulunuyordu.⁷³⁸

1485 tarihinde İnallı oymağını oluşturan cemaatlerin nüfus ve vergileri yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre aynı tarihte bekâr nüfusun bulunmadığı İnallı Etrakinde 237 hane nüfusu yer alıyordu. Aynı tarihte bölükten toplam 7.940 akçe vergi tahsil edilmekteydi. Defter harici kaydedilen İnallı cemaatlerinde 114 nefer mevcut iken, bu neferlerden toplam 2.000 akçe vergi alınmaktaydı.⁷³⁹

1520 tarihinde “*Etrak-i İnallu an Yörük-ü Büzürk tâbi-i kaza-i Katar, İnaloğulları tasarruf ederler ve eşerler*” şeklinde ifade edilmişti. Aynı tarihte İnallı Etrakine bağlı cemaatler ve bu cemaatlerin yerleştikleri kışlaklar aşağıdaki tabloda

⁷³⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 394-397, 556, 557; Kızıl Künbed nahiyesinde Tatkuş (Tanguşda Okunabilir) adında bir karye var

⁷³⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 394-397, 556, 557, 558.

gösterilmiştir. Ayrıca Çelebi veledi Sultan Kethüda Kula cemaatinin, İlhan veledi Ali Kethüda Koyunluca cemaatinin ve Emir veledi Ahmed Kethüda Hilalli cemaatinin idaresinden sorumlu idiler.

1485 Tarihinde İnallu Cemaatlerinin Nüfus ve Vergi Kalemleri.

1520 İNALLU ETRAKİ									
Cemaat Adı	Kışlaklar	Nefer	Hane	Mücerred	Resm-i Ganem	Resm-i Dud	Arusane	Bad-ı Heva	Yekün
Kula	Tanguş (nd Şeyhi)	89	48	41					
Kula	Taşlu Kula tâbi Katar	31	16	15					
Kula	Saru Kaymak (nd. Sofular)	11	10	1					
Kula	Eski Tekye	2	2	x	2100	228	360	500	3248
Koyunluca	Polatluca	55	49	6					
Koyunluca	Cemaati Kurdlar	16	12	4					
Koyunluca	Cemaati Çakırlu	15	9	6					
Koyunluca	Karlu Hacılı Kışlak-ı Saçak	32	23	9					
Koyunluca	Oraklu	27	18	9	1000	339	120	700	2159
Hilallü	Görüş Özü Emir	33	17	16					
Hilallü	Bey	32	32	x					
Hilallü	Avundaklu	21	13	8					
Hilallü	Kara Musalu	15	12	3					
Hilallü	Çalu (nd. Kara Gedik)	10	8	2	600	219	120	400	1339
Azak	Gök Özü (nd. Azak)	13	9	4					
Azak	Köse Bekir	17	16	1					
Azak	Güner	16	10	6					
Azak	Ayağı Büyük	11	7	4	750	168	120	300	1338
Polad Hacılı	Atmo Deresi	30	25	5	400	90	60	300	850
Hacı Zekeriya	Budaközü ve Klandoz ve Kayı	32	25	7	450	81	60	400	991
TOPLAM		508	361	147	5300	1125	840	2600	9925

1520 tarihinde İnallı oymakları toplam 508 neferden oluşurken, bu neferlerin 13'ü imam idi. Aynı tarihte adı geçen oymaklardan toplam 9.925 akçe tasarruf ediliyordu. Öte yandan toplam hasıl içinde ganem vergisinin büyük bir yer tutması hatırı sayılır miktarda koyunun yetiştirildiğini gösteriyor. Bu cümleden olarak İnallı cemaatlerinde toplam 10.600 koyun beslenmekteydi.

1575 tarihinde İnallı Etrakini meydana getiren cemaatler ve kışlaklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1520 tarihine ilaveten Karlu Hacılı cemaati ile defter harici

kaydedilen Şam Bayadı cemaatleri yer alıyordu. Ayrıca Koyunluca cemaatinin Tecer ve Yamaklı karyelerinde mütemekkin idiler. Tecer karyesinin gelirleri ise Abdal Ata Vakfına⁷⁴⁰ aitti. Ayrıca Karahisar-ı Demirli Kazası'na tâbi Kızılca Kışla mezrası ile Ekin Özü karyesinde İnallılardan Koyunluca taifesi mütemekkin olup ziraat etmekteydi.⁷⁴¹ Bu tarihte Kula cemaatinde Ali veledi Çelebi kethüda, Azak cemaatinde Yavaş kethüda ve Koyunluca cemaatinin Kızılca Kışla kışlağında Bedir Kethüda görev yapmaktaydı. Öte yandan Şam Bayadı taifesine tâbi Pirce Pınarı (nd. Çerikler) kışlağında Şeyh Kulağuz evladı olarak ifade edilen, 4 hane ve 6 mücerredten müteşekkil 10 nefer bulunuyordu. Bu hanelerden üçü ise duagüy olarak belirtilmişti.

1575 tarihinde İnallı oymağının nüfusu 3.030 neferden oluşurken, bunların 1.192'si hane, 1.839'u mücerred idi. Bu tarihte tımar olarak tasarruf edilen cemaatin yerleşik hayata geçtiği ve geçimi tarım ürünlerinden sağlağı anlaşılıyor. Bundan dolayı teşekkülü meydana getiren haneler ekinlü ve bennak diye ikiye ayırmıştı. Buna göre toprak tasarruf eden ekinlü hanelerin sayısı 801 iken, topraksız ve evli olan bennak hanelerin sayısı 230 idi. Burada dikkat çeken başka bir ayrıntı ise bekâr nüfusun evli nüfustan bir hayli fazla olmasıydı. Öte yandan Tanguş (nd. Şeyhi) kışlağında 1 nefer muhassıl, 1 nefer hatip, 10 nefer sipahizade, Poladlıca kışlağında 10 nefer sipahi 2 nefer sipahizade ve Bayramlı (nd. Şeyhli) kışlağında 4 nefer sipahizade, Yamaklı karyesinde ise 1 nefer ama olarak yazılırken, teşekkülün toplamında 5 imam yer alıyordu. Yukarıda zikredilen verilerden hareketle İnallı cemaatlerinin nüfusu 1455-1485 arasında %19 azalırken, 1485-1520 arasında %114, 1520-1575 arasında ise %496 oranında bir

⁷⁴⁰ Abdal Ata Vakfı için bkz. Bkz. Sadullah Gülten, “Çorum'da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu'l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi”, *Eşref Buharalı'ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 423-434.

⁷⁴¹ KKA. TD. nr. 38, v. 249a, 249b, 250a.

artış gerçekleşmişti. 1575 tarihinde İnallı cemaatlerinin iktisadi vergi kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmişti.

1575 tarihinde İnallı oymaklarının yerleşmiş oldukları kışlaklar ile bu kışlaklarda bulunan nüfus aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir.

1575 Tarihinde İnallu Etrakinin Nüfus Durumu.

1575 İNALLU ETRAKİ						
Cemaat Adı	Kışlak	Nefer	Hane	Mücerred	Ekinlü Hane	Bennak Hane
Kula	Tanguş (nd. Şeyhi)	334	127	207	73	33
Kula	Saru Kaymak (nd. Sofular)	74	32	42	24	8
Kula	Ak Fakih tâbi İnallu (nd. Eski Tekye)	76	30	46	28	2
Hilallü	Hilallü der nezdi Ketris Düzü	63	23	40	22	1
Hilallü	Kara Musalu	104	40	64	28	11
Koyunluca	Kışlak-ı Cemaati Çakırlu	94	31	63	27	4
Karlu Hacılu	Şaçak (nd. Karlu Hacılu)	94	38	56	33	5
Karlu Hacılu	Oraklu	174	63	111	54	9
Karlu Hacılu	Kurdlar	183	69	114	21	47
Azak	Göl Viranı (nd. Azak)	129	45	84	40	5
Azak	Köse Bekir (nd. Haşir)	250	108	142	77	27
Azak	Ayağı Büyük	98	32	66	29	2
Azak	Güner	58	27	31	21	6
Koyunluca	Polatluca	164	74	90	47	14
Koyunluca	Ekin Özü	41	17	24	12	5
Koyunluca	Kızılcı Kışla	65	28	37	15	13
Karlu Hacılu	Kara Göz	149	58	91	48	10
Karlu Hacılu	Taşlu Kula	122	60	62	46	12
Karlu Hacılu	Çalkar	40	19	21	18	1
Hilallü	Avundaklu	94	34	60	32	2
Hilallü	Yahyalu (nd. Sarucalar)	37	17	20	13	3
Hilallü	Bayramlı (nd. Şeyhlü)	81	29	52	21	6
Şam Bayatlu	Karakeçili (nd. Kesmezli)	50	19	31	19	
Şam Bayatlu	Pirce Pınarı (nd. Çerikler)	90	33	57	30	3
Şam Bayatlu	An Evladı Şeyh Kulağuz	10	6	4	x	x
Şam Bayatlu	Çördek	60	24	36	23	1
Koyunluca	Karye Tecer Vakf-ı Abdal Ata	52	19	33	x	x
Koyunluca	Karye-i Yamaklı	244	89	155	x	x
TOPLAM		3030	1191	1839	801	230

Aşağıdaki tablolardaki veriler ışığında 1575 tarihinde teşekkülden tahsil edilen vergi kalemlerine baktığımızda 13.888 akçe resm-i ekinlü, 3085 akçe resm-i bennak, 8802 akçe resm-i hınta, 5380 akçe resm-i şair, 2436 akçe resm-i burçak ve gayri, 2408

akçe resm-i mercimek ve nohut, 2978 akçe resm-i pembe, 8.798 akçe resm-i ganem, 4271 akçe bad-ı heva ve arusane olmak üzere toplam 5.5004 akçe tasarruf edilmekteydi. Bu verilere göre İnallı Etrakinin vergi hâsılı 1455-1485 arasında %21 azalırken, 1485-1520 arasında %25, 1520-1575 arasında ise %454 oranında artmıştı. Önceden sadece hayvancılık üzerinden alınan vergilere, 1575 tarihinde tarım ürünlerinden alınan vergiler de dâhil edilmişti. Bu durum İnallı Etrakinden tahsil edilen vergi tutarının önemli derecede artmasına neden olmuştu. 1575 tarihli tahrirde ayrıca dikkat çeken bir husus kışlak/dud vergisinin tahsil edilmemesidir. Bu durum İnallıların artık tamamen yerleşik hayata geçtiğinin bir göstergesi olabilir.

1575 Tarihinde İnallı Etrakinden Tasarruf Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.

1575 İNALLU ETRAKİ (Vergi-1)						
Kışlaklar	Resm-i Ekinlü	Resm-i Bennak	Hınta Kile	Resm-i Hınta	Şair Kile	Resm-i Şair
Tanguş (nd. Şeyhi)	1288	424	50 fi6	300	50 fi5	250
Saru Kaymak (nd. Sofular)	442	104	90	540	60	300
Ak Fakih tâbi İnallı (nd. Eski Tekye)	456	26	80	480	50	250
Hilallü der nezdi Ketris Düzü	414	13	80	420	60	300
Kara Musalu	504	143	42	252	37	175
Kışlak-ı Cemaati Çakırlı	486	52	50	300	90	150
Saçak (nd. Karlu Hacılı)	594	65	100	600	50	250
Oraklu	472	117	110	660	85	425
Kurdlar	378	611	130	780	90	450
Göl Viranı (nd. Azak)	720	65	50	300	50	200
Köse Bekir (nd. Haşır)	1386	351	120	720	90	450
Ayağı Büyük	522	26	60	360	45	215
Güner	378	78	55	330	47	225
Polatluca	846	282	30	180	20	100
Ekin Özü	216	65	x	x	x	x
Kızılca Kışla	270	169	x	x	x	x
Kara Göz	864	130	30	180	23	115
Taşlu Kula	828	156	89	534	75	375
Çalkar	340	13	71	426	53	265
Avunduklu	576	26	50	300	42	210
Yahyalı (nr. Sarucalar)	234	39	45	270	57	175
Bayramlı (nd. Şeyhlü)	378	78	92	552	76	360
Karakeçili (nd. Kesmezli)	342	x	x	x	x	x
Pirce Pınarı (nd. Çerikler)	540	39	x	x	x	x
Çördek	414	13	53	318	28	140
Karye Tecer Vakf-ı Abdal Ata	x	x	x	x	x	x
TOPLAM	13888	3085	1477	8802	1178	5380

1575 Tarihinde İnallu Etrakinden Tasarruf Edilen Vergi Kalemleri ve Miktarları.* Hâsıl kısmına yukarı tabloda bulunan (Vergi-1) vergi kalemleri de dâhildir.

1575 İNALLU ETRAKİ (Vergi-2)								
Kışlaklar	Burçak ve Gayri Kile	Burçak ve Gayri Resm	Mercimek ve Nohud Kile	Mercimek ve Nohud Resm	Pembe	R. Ganem	Bad-ı heva ve Arusane	Hâsıl
Tanguş (nd. Şeyhi)	10 fi5	50	10 fi6	60	200	300	128	3000
Saru Kaymak (nd. Sofular)	20	100	x	120	300	500	140	2546
Ak Fakih tâbi İnallu (nd. Eski Tekye)	25	120	5	30	20	150	58	1590
Hilallü der nezdi Ketriz Düzü	x	120	18	90	100	200	203	2860
Kara Musalu	12	110	21	126	90	100	90	1590
Kışlak-ı Cemaati Çakırlı	15	75	12	60	50	150	27	1350
Şaçak (nd. Karlu Hacılu)	20	100	15	90	200	600	301	2800
Oraklu	10	50	x	x	200	400	86	3000
Kurdlar	20	100	19	114	93	390	200	3116
Göl Viranı (nd. Azak)	15	75	20	120	100	300	216	2096
Köse Bekir (nd. Haşir)	40	200	28	168	300	700	251	4526
Ayağı Büyük	18	89	13	78	150	600	254	2300
Güner	25	125	20	120	144	250	150	1800
Polatluca	12	60	9	45	87	150	150	1800
Ekin Özü	x	x	x	x	x	500	250	1018
Kızılca Kışla	x	x	x	x	x	500	223	1162
Kara Göz	13	65	9	115	113	250	150	1981
Taşlu Kula	17	102	x	x	70	50	50	2165
Çalkar	45	225	40	240	217	500	280	2506
Avunduklu	11	150	17	170	115	200	150	1897
Yahyalu (nd. Sarucular)	32	160	42	248	168	400	198	1892
Bayramlı (nd. Şeyhlü)	37	235	41	246	231	600	300	2986
Karakeçili (nd. Kesmezli)	x	x	x	x	x	358	100	800
Pirce Pınarı (nd. Çerikler)	x	x	x	x	x	500	266	1345
Çördek	25	125	28	168	30	150	50	1378
Karye Tecer (Vakf-ı Abdal Ata)	x	x	x	x	x	x	x	1500
TOPLAM	422	2436	367	2408	2978	8798	4271	55004*

Ulu Yörük'ün diğer bölüklerinde yapılan zirai faaliyetler, ekonomik gelir sağlamaktan ziyade hayvancılığı tamamlayıcı faaliyetlerdi. Ancak 1575 tarihinde İnallu Etrakinin yaptığı zirai faaliyetler ekonomik hayatın ana unsurunu oluşturuyordu. Buna göre teşekküle tâbi İnallu Etrakinde nohut, mercimek, burçak ve pamuk üretimi yapılıyordu. Ayrıca zirai faaliyetlerin yanı sıra küçükbaş hayvancılığın da yapıldığı teşekkülde, 1485 tarihinde 12.760, 1520 tarihinde 10.600 ve 1575 tarihinde 17.596 koyun beslenmekteydi.⁷⁴²

⁷⁴² KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

İnallı oymakları Mecidözü Kazası'nın Keşlik mezrası ile Kara Hecin karyesinde bulunan Saru Kaymak, Çokradan ve Kaplan Alan mezralarını, Karkın ve Hakşeh karyesi toprakları içerisinde bulunan Sevindik Alanı mezralarını tasarruf etmekteydi.⁷⁴³ Yine Hüseyinabad kazasının Karapınar, Geçüd, Gerdek Kaya ve Yaban karyeleri ile Çelebibağı mezralarında İnallı oymakları yerleşerek tarımla uğraşmaktaydı.⁷⁴⁴ Aynı kazada yer alan Ağca Sofu, Gök, Yayıncılar, Çelebi Bey (nd. Hayır), Kozluca ve Köşker kışlak ve karyeleri İnallılar tarafından tasarruf edilirken, bunlardan toplam 14.666 akçe vergi alınmaktaydı. Bu vergilerin tamamı sipahilere aitti.⁷⁴⁵

İnallı cemaatlerinin sakin olduğu bir diğer yer Çorum Sancağı idi. Burada İskilib nahiyesindeki Koçak ve Genç memlehaları (Tuzla); İskilib, Katar, Karahisar-ı Demirli ve İnallı kadılıklarının örsü olarak ifade edilmişti. Bu tuzlanın hâsılı ise 12.000 akçeydi.⁷⁴⁶ Kara Hisar-ı Demürlü kazasında bulunan Şeyh Bende, Tecir, Hoca Ali (Baron demekle maruftur), Yamaklı, Yılanluca, Kuyucak mezralarını İnallı cemaatleri tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca kimin tasarrufunda olduğu belirtilmemiş, halî ve harabe olup çevresinde ziraat edilen; Kara Depe, Büke Yazı Oğan, Dirlik (Şenlik derlermiş), Koymaz (Akpınar derler), Gazi (Gazi Meşhedî derler) mezralarını da muhtemelen İnallı oymakları tasarruf ediyordu. Yine Ağca Viran, Kurtlar ve Ekin Özü

⁷⁴³ KKA. TD. nr. 12, v. 113a, 123b, 124a. “İş bu karyenin (Karkın ve Hak Şeyh) hudunda İnallu ve tevaif-i saire ve Kozlu halkı ziraat ettiği yerlerin mahsulü ve rüsumu karye-i mezbure mahsulü ile mahsub olub İnal Oğulları reayamız ziraat eder deyu dahl etmemeleri kaydı defter olundu. Hasılı 600.”

⁷⁴⁴ KKA. TD. nr. 12, v. 193b, 196a, 196b, 197a, 202a, 202b, 203b, 207b.

⁷⁴⁵ KKA. TD. nr. 12, v. 210a,

⁷⁴⁶ KKA. TD. nr. 38, v. 163b; “Örü” kelimesinin bir çok anlamı olmakla birlikte, 1- otlak, örüm, avlanılacak yer, 2- davarların gece otlaması, gece geç zamanda karın doyurma, 3-otlak, yaylım ve mera anlamlarına gelmektedir. www.tdk.gov.tr. (Büyük Türkçe Sözlük); Bahaddin Ögel Anadolu'da otlak manasında kullanılan “örü ve örüs” sözlerinin kültür tarihi bakımından üzerinde durulması gereken bir deyim olduğunu ve örü fiilinin aslında çıkmak, yükselmek manasına geldiğini söyler. Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 27, 28.

mezraları ile Kilise, Basri ve Pirce Pınarı (nd. Çerikler) karyesinde İnallı cemaatleri mütemekkin olup ziraatla uğraşmaktaydılar. Yukarıda bahsettiğimiz mezra ve karyelerden toplam 9.620 akçe vergi alınmaktadır.⁷⁴⁷

İnallı cemaatlerinin kendi isimleriyle mezralar kurdukları ve buralarda ziraat yaptıkları da görülüyor. Bunlar Karahisar-ı Demirli Kazası'na tâbi Hilallü Kışlası, Çakırlı, Ayağı Büyüklü, Kara Musa, Yahyalı, Köse Bekir, Azak, Köyler, Oraklu, Karlu Hacı Kışlası tâbi Saru Kamış, Şeyhlü ve Kara Sinan mezralarıydı. Bu mezralardan tahsil edilen toplam vergi tutarı ise 929 akçeydi.⁷⁴⁸ Ez cümle 1520 tarihinde İnallı Etrakrakinin faaliyet sahasının Katar Kazası olarak ifade edilmişse de 1575 tarihine gelindiğinde idari sınırların değişmesi sonucu İnallı Etrakinin mezra ve kışlaklarının Karahisar-ı Demirli Kazası sınırları içerisinde olduğu görülüyor. Ayrıca Mecidözü ve Hüseyinabad kazalarının kışlak, mezra ve karyelerinde İnallı cemaatlerinin ziraatla meşgul olduğu tespit edilmişti.

⁷⁴⁷ KKA. TD. nr. 38, v. 243b, 244a, 244b, 249, 250.

⁷⁴⁸ KKA. TD. nr. 38, v. 250b, 251a, 251b.

3.37 ANKARA YÖRÜKÂNINA TABİ ULU YÖRÜK CEMAATLERİ

3.37.1 Tevaif-i Ulu Yörük

Eyalet-i Rum'dan sonra Ulu Yörük teşekküllerinin bir diğer kolu Ankara Yörükleri içerisine uzanıyordu. Ankara Yörükleri; Tevaif-i Ulu Yörük, Tevaif-i Yörükân-ı Kasaba tâbi Karakeçili, Tevaif-i Ulu Haymana, Haymanaha-i Aydın Beylü ve Çukurcak taifelerinden meydana gelmektedir.⁷⁴⁹ Ankara Yörüklerine bağlı olan Ulu Yörük cemaatlerin ekseriyeti Ankara, Sultanönü ve Bursa livaları başta olmak üzere Ayaş, Ankara, Bacı, Çubuk, Sivrihisar⁷⁵⁰, Beypazarı ve Mihaliç kazalarının muhtelif karye ve mezralarında sakin idiler. 1523 tarihinde 81, 1571'de 67 cemaatten müteşekkil olan Ulu Yörük taifesinin gelirleri Anadolu Beylerbeyine tahsis edilmiştir. Ankara Yörükânına bağlı Ulu Yörük taifeleri, iktisaden Anadolu Beylerbeyine, hukuken Yörük kadısına bağlıydı.⁷⁵¹

Özellikle Baraközü deresi boyunca uzanan mezralarda bulunan Soğlucalar, Kara Benlü cemaatleri adlarını bu günkü köylere vermişlerdir. Baraközünde bulunan konar-göçerlerin büyük kısmı Gençli cemaatine mensuptu. Öte yandan Sivas bölgesindeki Ulu Yörük teşekkülleri etrak ve bölük esasına göre kaydedilirken, Ankara Yörükleri içerisindekiler taife ve cemaat esasına göre kaydedilmişlerdir.⁷⁵² Kanunnamelerden anlaşıldığı kadarıyla zikredilen taifeye tâbi cemaatlere Osmanlı idaresi nezdinde büyük ayrıcalıklar verilmiştir. Buna göre Ulu Yörük taifesinin angaryalaradan ve bütün avarız-ı divaniyelerden muaf ve müsellemler olduklarına dair ellerinde II. Murad, II. Mehmed, II.

⁷⁴⁹ Üçler Bulduk, “Karakeçili Aşireti ve Yerleşmeleri”, s. 42.

⁷⁵⁰ Ankara tahrir defterlerinde Sultanönü Sancağına bağlı “Sivrihisar/Sifrihisar” Kazası “Seferihisar” imlasıyla da okunabilmektedir. Dolayısıyla bunu İzmir'in Seferihisar kazasıyla karıştırmamak gerekir.

⁷⁵¹ Emine Erdoğan, “Ankara Yörükleri”, s. 125.

⁷⁵² BOA. TD. nr. 19, s. 339; BOA. TD. nr. 79, s. 387; KKA. TD. nr. 16, v. 2b; BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, 2b-32a.

Bayezid ve Sultan Selim'den nişanları olup kendilerine hüküm-ü hümayun verildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.⁷⁵³

Aşağıdaki tabloda Ankara Yörükânı içerisindeki Ulu Yörük taifelerinin cemaat isimleri ile bunların sakin olduğu köy, mezra ve kazalar ayrıntılı olarak verilmiştir.

1523 ve 1575 Tarihlerinde Ankara Yörükânı İçerisindeki Ulu Yörük Taifelerinin Nefer ve Hasılları.

ANKARA YÖRÜKÂNINA TABİ ULU YÖRÜK TAİFELERİ						
Cemaat Adı	Sakin Olduğu Yer	Kaza	1523		1571	
			Nefer	Hasıl	Nefer	Hasıl
Salihler an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		44	1540	75	1810
Tavşanlı an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		29	373	x	x
Mahmud Fakihlü an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		45	1501	86	2000
Selmanlu an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		46	2078	73	2150
Samedlü an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Mezra-i Hoca Özü		38	2818	64	860
Tayyip Fakihlü an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Mezra-i Hoca Özü		25	1374	36	1000
Kıllucalar	Sakinan der Mezra-i Hoca Özü		45	1968	54	2250
Osman Hacılı an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		46	1244	40	1150
Paltular an Cemaat-i Gençlü	Sakinan der Baraközü		32	747	50	1100
Menteşa Hacılı	Sakinan der Baraközü		46	2264	84	2810
Murad Fakihlü	Sakin der Mezra-i Aydıncık	Çubuk	43	972	56	950
Çanakçılar	Sakin der Baraközü Mezra-i Öyük		89	2638	x	x
Sağrıncılar	Sakin der Baraközü		28	532	29	350
Kara Benlü			32	832	44	910
Osman Hacılı	Der Mezra-i Almalu	Sifrihisar	32	598	x	x
Asanlı	Der Mezra-i Dikili Taş		65	1423	95	2300
Esenlü Karaca Viran		Çubuk	13	139	x	x
İsa Hacılı	Sakin der Mezra-i Kaya Dere ve Karye-i Yayı Kayukçı ve der Mezra-i Kurd Şeyh ve Karye-i Bakacak		114	3196	80	3100
Toy Kocalu			274	7342	281	7350
Eşek Ahmedlü	Sakin der Mezra-i Boyalu Öz		85	3347	111	3265
Polatlar	Sakin der Dutluca		39	759	44	720
Polatlar diğer	Sakin der Mengi Yurdu Müsellem		85	1703	65	1100
Tur Ali Hacı	Sakin Kzıl Eşme ve Altı Yavuz	Bacı	158	3414	143	3340
Çekçük	Sakin Yere Gömi		48	550	34	821
Köseler	Sakin der Mezra-i Kızılca		88	1582	100	2350

⁷⁵³ KKA. TD. nr. 76, v. 32b; Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 5, s. 69.

	Kışla					
Atluca Menteşe	Sakin der Mezra-i Taşkın	Sifrihisar	97	2222	98	4350
Çanakçılar	Sakin der hak-i Sifrihisar	Hak-i Sifrihisar	131	2232	172	3000
Kınık	Sakin der hak-i Sifrihisar	Hak-i Sifrihisar	123	3201	97	3300
Karaca Menteşe	Sakin der Yurd Müsellem		73	1600	x	x
Muradcılar	Sakin der Akdan	Sifrihisar	83	1697	58	2300
Kara Hamzalı an Cemaat-i Muradlı	Sakin hak-i Sifrihisar	Hak-i Sifrihisar	97	1989	86	2500
Köseler Aladağı	Sakin der Kara Bük	Sultanönü	71	1614	53	1200
Sasalar (Aladağı)	Sakin der Kayır Argı	Sultanönü	47	1152	82	2500
Karcıklar	Sakin der Karye-i Çandır	Sultanönü	56	799	40	800
Kırgeçlü	Sakin der Karaca Kaya	Ankara	83	2645	105	3500
Koru; Kara İn Ak İn (Beylerbeyi Yörükleri yedirirler)			x	2000	x	2000
Çengerler (Derbed Davud Paşa)	Liva-i Bey/Bursa Kaza-i Beypazarı		58	1053	76	2100
Kara Halillü	Der Mezra-i Ayağı Kırı	Ankara	55	1627	43	1300
Kara Halillü diğer	Sakin der Karye-i Ak Viran	Beypazarı	10	147	x	x
Sülli (nd. Kozcuğaz)	Sakin der Karye-i Kozcuğaz	Beypazarı	40	701	61	1200
Biçer	Der Karye-i Biçer	Sifrihisar	40	1359	35	1500
Kara Ağıl	Der Mezra-i Kara Ağıl	Liva-i Burusa	62	1095	36	800
Hamzalar	Sakin der Ayagü Bendi	Beypazarı	50	2059	103	3150
Semayil	Sakin Derbend Ayagü	Liva-i Bey Kaza-i Mihaliç	27	1027	22	565
Hüseyinler	Sakin der Mezra-i Giden	Liva-i Bey Kaza-i Mihaliç	43	1969	29	725
Gençlü Avlağu	Sakin der Avlağu	Sultanönü	43	758	24	758
Kara Halillü	Avlağu Özü	Sultanönü	46	1822	42	2350
Ömerler	Der Avlağu	Sultanönü	9	266	13	300
Ali Hocalu	Sakin Kaş Yarmış	Sultanönü	57	3461	134	2500
Muradcılar Hatıblü	Der Hüseyin Argı	Liva-i Bey	51	1873	54	1800
Hacı Hamzalı	Sakin Kakil Argı	Ankara	27	794	21	650
Saru Obası ve Kethüdalar ve Aygırlar	Der Koru Ağ İn ve Kara İn Varınca	Sifrihisar	110	4223	231	3464
Yörükân-ı Perakende	Der sakın Encügez		4	34	x	x
Mahmudlar	Sakin der Ayagü Bükü	Liva-i Bey	38	1653	110	2600
Surudak an Cemaat-i Delüler	Sakin der Kendirli ve Ahi Dere	Ankara	46	2758	75	2500
Köseler	Sakin der Uzun Öz	Sultanönü	37	1676	x	x
Uslucalu an Cemaat-i Saru Obası	Sakin der Ağ İn ve Kara İn Korusu	Ankara	34	1101	89	2500
Ökkeşalu		Ayaş	47	639	14	250
Cüllahlr	Sakin der Karye-i Kınık	Sultanönü	13	100	4	100
Mişecik an Cemaat-i Hamzalar	Sakin der Mişecik	Beypazarı	11	254	29	500
Kara İlyaslu	Sakin der Akça İn	Sifrihisar	42	716	35	1000

Aygırlar	Sakin der Narlu	Sifrihisar	175	3971	97	3500
İsa Beylü	Sakin der Kışlak-ı İsa Beylü	Ankara	56	2231	52	1200
Yörükân-ı Ayman	Sakin der Karye-i Ayman	Beypazarı	10	228	x	x
Aydın Fakihlü		Sifrihisar	82	1946	47	1200
İsa Beylü diğer	Liva-i Sultanönü Kaza-i Mihaliç		50	4371	49	2600
İdris Muradçıları	Sakin der Akça İn	Sifrihisar	50	880	73	1350
Kadı Obası	Sakin der Yalın Ayak		71	3062	43	2300
Kara Viran	Sakin der Karaca Viran	Bacı	23	616	30	616
Yörükân-ı Perakende	Sakin der Nefsi Beypazarı	Beypazarı	23	652	x	x
Yörükân-ı Perakende	Sakin der Karye-i Koz Yar	Beypazarı	7	122	x	x
Yörükân-ı Perakende	Sakin der Kayacık Hisar	Beypazarı	12	209	x	x
Perakende-i Baş Ağaç		Beypazarı	3	122	x	x
Yörükân-ı Perakende	Der Ulu Hacı	Beypazarı	2	29	x	x
Kalın Ağıl	Der Karye-i Şenlik tâbi Yabanabad	Ankara	3	32	x	x
Perakende-i Cemaat-i Ahmedçiler			2	24	x	x
Yörükân-ı Perakende	Der Karye-i Kerç	Sultanönü	5	222	x	x
Ahmedlü	Sakin der Karye-i Seyid Ali		6	332	x	x
Apa Pınar	Der Karye-i Kara	Ayaş	3	34	x	x
Aydın Fakihlü	Der Mezra-i Kara Viran		4	17	x	x
Çekçük	Der karye-i Keçilü		5	39	x	x
Çanakçılar	Der Karye-i Güdül		5	68	x	x
Keklik?	(İsa Beylü cemaatindenmiş)	Sultanönü	x	x	89	1500
Bozatlar		Sultanönü	x	x	63	1600
Kızıl Öz		Sultanönü	x	x	18	350
Köseler	Sakin der Yar Öz	Hak-i Sifrihisar	x	x	45	1520
Çanakçılar		Der Hak-i Sifrihisar	x	x	38	450
Sapancalar	Sakin der Baraközü der Mezra-i Öyük		x	x	89	2080
Perakende-i Koz Çıkar	Sakin der Ebuysat	Tâbi Ayaş der Liva-i Ankara	x	x	5	50
Ulu Yörük	Sakin der Baş Ayaş	Tâbi Ayaş der Liva-i Ankara	x	x	6	71
TOPLAM			4047	118457	4459	120135

Ankara Yörükânı içerisindeki Ulu Yörük taifelerinin nüfus eğilimlerine ve yapısına baktığımızda 1523 tarihinde 4.047 nefer yer alırken bunların 2.149'u hane, 1.806'sı mücerred, 92'si muaf idi. Hanelerden 899'u bennak olarak kaydedilirken, muafların 22'si muhassıl, 1'i hatip, 1'i divane, 1'i abdal, 15'i imam, 38'i sipahizade, 1'i ama 3'ü kötürüm, 1'i doğancı, 2'si kürekçi ve 6'sı vasıfsız idi. Ayrıca 71 nefer mutak

olarak ifade edilirken, bazı neferler fakih, hacı, pir gibi sıfatlarla anılıyordu.⁷⁵⁴ Aynı tarihte adı geçen taifelerden 10.800 akçe resm-i bennak, 96.910 akçe resm-i ganem ve 11.415 akçe bad-ı heva tahsil edilirken, cemaatlerin toplam vergi miktarı 118.457 akçe tutarındaydı.

1571 tarihine gelindiğinde Ulu Yörük taifelerinin nüfusu yaklaşık %10 artarak 4.459 nefere yükselmiştir. Bunlardan 4.144 hane, 295 mücerred ve 50 muaf yer almaktaydı. Ayrıca 815 hane bennak olarak ifade edilirken, 45 nefer mutak, İdris Muradcılar cemaatinde 7 nefer vakıf sahibi olarak kaydedilmişti. Muaf olanlar Surudak, Uslucalu ve Muradcılar cemaatinde 3 muhassıl, Surudak ve İsa Beylü cemaatinde 2 müderris, Muradcılar cematinde 1 hatip, Karcıklar cemaatinde 1 pir, Sapancalar cemaatinde 1 hacı ve Çanakçılar cemaatinde 1 ama bulunuyordu. Ayrıca İsa Beylü, İdris Muradcılar, Mahmudlar, Usluca ve Muradcılar cemaatlerinde toplam 5 nefer imam olarak kaydedilirken, Muradcılar cemaatinde 20, İdris Muradcılar cemaatinde 16 nefer sipahizade bulunmaktaydı.⁷⁵⁵ İki tarih arasında hane nüfusu artarken mücerred nüfusun önemli derecede azaldığı görülüyor. 1571 tarihinde önceki tahrire göre mücerred nüfusun 6 kattan fazla azalmış görünmesi buna karşılık hane sayısının ise yaklaşık iki kat artması, mücerredlerin önemli bir kısmının hane statüsüne geçirildiğini akla getiriyor.

1571 tarihinde 1.772 akçe resm-i mücerred, 9.784 akçe resm-i bennak, 55.212 akçe resm-i ağnam, 52.336 akçe bad-ı heva ve arusane alınıyordu. Cemaatlerin toplam hâsılı ise 120.135 akçe tutarındaydı.⁷⁵⁶ Ağnam vergisinden yaptığımız hesaplama göre 1523 tarihinde 193.820 koyun beslenirken, 1571 tarihinde 110.424 koyun beslenmektedir. Anadolu vilayetlerinde yer alan Ulu Yörük taifelerinde hayvancılığın

⁷⁵⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508.

⁷⁵⁵ KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

⁷⁵⁶ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a

yanı sıra zirai faaliyetler de söz konusuydu. Çünkü cemaatlerin büyük bir kısmı yukarıda zikrettiğimiz kazaların muhtelif karye ya da mezralarında mütemekkin olarak bulunuyorlardı.⁷⁵⁷ Bu çerçevede Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük taifelerinin isim ve sakin oldukları yerler tablolarında ayrı ayrı gösterilmiştir.

Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük taifeleri belli bir mekân dâhilinde yurtlandırılmış fakat bu yurtlar sadece konar-göçerlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla değil aynı zamanda derbentçilik adı altında bölgenin güvenliğinin sağlanması amacıyla da yapılmıştı. Öyle ki XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarında Ulu Yörük taifelerinden Beypazarı kazasının Davud Paşa Derbendinde Çengerler cemaati, Ayagü Bendi Derbendinde ise Semayil ve Hamzalar cemaatleri mütemekkin idi. Osmanlı Devleti derbent ve derbentçilik birimi adı altında perakende olmuş cemaatleri sarp ve ıssız yollara iskân ederek hem güvenliğin sağlanmasını hem de perakende konar-göçerlerin belli bir yere yerleştirilmesini amaçlamıştır.⁷⁵⁸

3.38 TEKE SANCAĞI'NDA BULUNAN ULU YÖRÜK CEMAATLERİ

Anadolu'da Ulu Yörük cemaatlerinin bulunduğu diğer bir yer Teke bölgesiydi. Ancak buradaki cemaatin isim benzerliği dışında Orta Anadolu'daki Ulu Yörük teşekkülleri ile bağlantısının ne olduğu bilinmemekle birlikte Ankara bölgesinden kıışlamak için bölgeye gelmiş Ulu Yörük taifeleri olmaları ihtimal dahilindedir. Çünkü Teke bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinden bazıları Bozca Bahadır Gençlisi, Saruhan Oğlu Gençlisi, Tura Gençlisi ve Yörükân-ı Bektaş Gençlisi ismini taşıyordu.

⁷⁵⁷ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

⁷⁵⁸ BOA. TD. nr. 117, s. 482, 486, 487, ; KKA. TD. nr. 76, v. 10b, 12b, 13a; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğun'da Derbent Teşkilatı*, İÜEF, Yayınları, İstanbul, 1967, s. 95-107; Yusuf Halaçoğlu, *Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 7.

Dolayısıyla buradaki ‘Gençli’ adı, Ankara’daki Ulu Yörük cemaatlerinden Gençli ile bir bağlantısının olduğunu akıllara getirmektedir.⁷⁵⁹

1530 tarihinde Teke Livası’nın Antalya Kazası mirlivalığına tâbi Ulu Yörük cemaatleri; Nusredler, Bozca Bahadır Gençlisi, Saruhan Oğlu Gençlisi, Tura Gençlisi Yörükleri, Sulak ve Kımızcı, Mersin, Kızılca Keçili, Ulu Yörük, Bayındır, Mamaç ve Ali Fahreddin Yörükleri, Kabil ve Beylerhan, Furaşlar, Veli Fakih, Karakoyunlu, Küllüler, Büyük Dirkemiş, Şeyh Bey Yörükleri, Emre Oğlu, Tur Ali ve Taşkesiği cemaatlerinden oluşuyordu. Ayrıca Ulu Yörük oymağına tâbi yukarıda zikredilen aynı isimli bir cemaat Hamid Livasında mütemekkindi.⁷⁶⁰

1530 tarihinde 21 cemaatten müteşekkil olan Ulu Yörük, 1568’e gelindiğinde Antalya, Karahisar, Elmalu ve Hamid kazalarının muhtelif karye ve mezralarında sakinlerdi.⁷⁶¹ 1568 tarihinde Nusretli, Bozca Bahadır Gençlisi, Dikermiş, Ali Fahreddin ve Mamaclar, Tura Gençlisi, Kılcal ve Perakende-i Alaiye cemaatleri yer alıyordu. Ayrıca Ulu Yörük cemaatleri Ada, Viran Şehir, Kundi ve Mezra-i Söğüd, Gökçe Öyük, Kara Ayrın, Sulak, Ayaş ve Harun, Mandarlı, Yüreğir, Taş Kesigi, Acami ve Yelem, Fığla ve Andiye, Çobansa tâbi Keçi Köprü, Mihmadlar ve Mihmad Pınarı, İğdir, Kurdoğlu ve Öyük, Kara Koyunlu, Sancakcı, Ürküdlü, ve Garibçe, Dere, Bölüşükçü ve Çukurca, Akkilise, Tur Ali, Mirahor, Samender, Karkın, Köseler, Bayır, Tahsinlü, Akdan, ve Sekci, Kızılağaç, Küllüler, Kara Aliler, Dokuz Ağaç, Kürüz, Hüseyin Paşa, Kızılçam, Balkar, Bey, Ağalan ve Aharlı, Tahnı, Kızıl Ali, Firuzlu, ve Ahili, Kızılca, Fermanlı, Kanıcak, Bedirli, Kaval, Kosnadin?, Sasak, Tavlı, Başkuyu, Gençlü, Elman,

⁷⁵⁹ KKA. TD. nr. 107, v. 42b, 49a, 51a, BOA. TD. nr. 166, s. 578; KKA. TD. nr. 76, v. 7a, 21a,25a, 26b, 27b, 28b, 30a, 30b.

⁷⁶⁰ BOA. TD. nr. 166, s. 578; BOA. MAD. nr. 253, s. 57-65; Teke bölgesindeki Ulu Yörükler hakkında ayrıntı bilgi için bkz. Abdülatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92-94.

⁷⁶¹ KKA. TD. nr. 107, v. 42b, 43a, 49a, 49b, 51b.

Eyneş, Oyukcu, Kargucak ve İstavros karyelerinde mütemekkinlerdi.⁷⁶² Bu isimlerin azımsanmayacak bir kısmının Ankara Yörüklerinin cemaat ya da yer isimleriyle aynı olması ayrıca dikkati çekmektedir.

1530 tarihinde Ulu Yörük cemaatlerinde 775 hane, 56 mücerred, 8 kara, 10 imam, 3 şeyhi zaviye, 3 meremetci, 5 sipahi, 1 ahi, 2 sahibi zaviye, 1 kethüda, 1 müteveli, 1 âli resul, 4 muhassıl, 13 kadimi, 3 kötürüm, 1 mecnun muaf olarak yer almaktaydı. Ayrıca Biga Livası'nda yer alan Ulu Yörük cemaatinde 13 hane nüfus bulunurken, cemaatin toplam vergi hâsılı 240 akçeden ibaretti.⁷⁶³ 1568 tarihinde ise 1.514 neferin 848'i hane idi. 676'sı ise mücerred idi. Ayrıca 4 nefer mutak, 1 muhassıl, 14 fakih, 1 imam, 2 sipahi, 3 kötürüm, 1 hoca, 2 kadimizade olarak ifade edilmişti. Aynı tarihte Ulu Yörük cemaatlerinin toplam vergi hâsılı 28.000 akçe tutarındaydı.⁷⁶⁴ 1530 ve 1568 tarihinde mirliya hasları dâhilinde bulunan Ulu Yörük cemaatleri 1554 tarihinde mukataya verilmek suretiyle vergileri tahsil edilmişti.⁷⁶⁵ Bu tarihte Teke Livası Hasha-i Cedid Emanetine bağlıydı. 1729 tarihinde Kürt nahiyesine bağlanan Ulu Yörük cemaatlerinin 28.000 akçelik vergi gelirleri sancakbeyi haslarından ayrılarak Dergâh-ı Mualla Müteferrikalarından Hasan'ın zemaatine dahil edilmiştir.⁷⁶⁶

⁷⁶² KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53a; Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92-94.

⁷⁶³ BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578.

⁷⁶⁴ KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53a.

⁷⁶⁵ BOA, MAD, nr. 619, s. 43.

⁷⁶⁶ Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 93, 94.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YERLEŞME (İskân) ve NÜFUS

4.1 ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE YERLEŞME

Genel hatlarıyla geçici ve daimi olmak üzere ikiye ayrılan yerleşme, ilkel insanların barınma ihtiyaçlarını karşıladıkları basit barınaklar ile konar-göçerlerin kullandıkları oba, mezra, yaylak ve kışlakları, yerleşiklerin ise daimi kaldıkları çiftlik, köy, kasaba ve şehirleri ifade etmektedir.⁷⁶⁷ Bu yerleşme merkezlerinden özellikle kır yerleşmeleri dediğimiz kışlak, mezra ve karyelerin teşkilinde konar-göçer taifelerin büyük bir rolü vardır. Çünkü konar-göçerler çeşitli sebepler yüzünden kimi zaman kendi istekleriyle, kimi zaman da devlet eliyle bir bölgeye iskan edilmişlerdir.⁷⁶⁸ Bunun sonucunda da Anadolu'da Yörük/Türkmen köyleri dediğimiz yerleşim merkezleri ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde konar-göçerleri yerleşikliğe geçirdiğine dair herhangi bir politikadan söz edilmese de uygun ortam bulunduğu, bunlar belirli noktalara yerleştirilmişlerdir. Devletin böyle bir politika izlememesi konar-göçerlerin ekonomik faaliyet sahaları ile yerleşiklerin ekonomik faaliyet sahalarının birbirini tamamlayıcı mahiyette olmasından kaynaklanıyordu. Osmanlı Devleti'nin yerleşikliği teşvik etmesinin gelirlerin düzene girmesi açısından önemli olduğu bilinmekle beraber geleneksel iktisadi prensipleri muhafazaya çalıştığını göz ardı edemeyiz. Bu durum ise devletin genel ekonomik prensipleri olan fiskalizm, gelenekçilik ve iaşecilik görüşüne aykırı düşmez.⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Ali Tanoğlu, *a.g.e.*, s. 199; Aynı Yazar, "İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metot", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XI, 1954, s. 1; Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 29.

⁷⁶⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, s. 29-39.

⁷⁶⁹ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 127, 128; Osmanlı Devleti'nin ekonomik prensipleri için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul, 2000, s. 43-67.

İlk yıllardan itibaren yayımladığı kanunlarla göçebeliğin devamını sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti, idari ve sosyal sınıflar arasında yatay ve dikey hareketliliğe izin vermiş ancak bunu belli kurallara bağlamıştır. Örneğin bazı köylülerin çiftçilikten ayrılıp madenlerde çalışmak istediklerinde, devlet bu işlerde ancak birkaç kuşak çalışan aile fertlerinin görev alabileceğini söylemiştir.⁷⁷⁰ Diğer yandan konar-göçer reaya bir yere yerleştirilse bile onların göçerlik statüsündeki faaliyetlerinin devamı istenirdi.⁷⁷¹ Bu bakımdan Eyalet-i Rum'da Ulu Yörük taifesinin yerleşmiş olduğu karyelerden toplam hâsılın yanında “*hâsıl-ı Etrakiye*” tahsil edilmesi onların konar-göçerlik statüsünün hala devam ettiğinin bir gestergesidir.⁷⁷² Göçer bir reaya ancak yıllarca aynı yerde yaşayıp, çiftçilik yaptıktan sonra yerleşikliğe geçme talebinde bulunabilir ve bu talebi hükümet tarafından onaylanırsa yerleşik statüde kaydedilirdi.⁷⁷³

Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi'nin Eymirhan karyesinde mütemekkin olan Yörükler için, *Zikr olan karyede Yörük taifesinden otuz kırk yıldan beri temekkün edenlerin bedel ve avarızları köylü canibine alınıp, Yörük canibinden bedel ve avarız için dahl olunmaya* şeklinde düşülen bu not konuyu en iyi şekilde açıklamaktadır.⁷⁷⁴ Naldöken Yörüklerine gönderilen hükümde ise *Yörük oğlu Yörüklerin* hiçbir suretle yörüklük statüsünden çıkamayacakları ifade edilmiştir.⁷⁷⁵ Osmanlı Devleti'nin klasik

⁷⁷⁰ Reşat Kasaba, *a.g.e.*, s. 38, 39.

⁷⁷¹ Reşat Kasaba, *a.g.e.*, s. 39.

⁷⁷² Örneğin Hüseyinabad Kazası'nın Karapınar karyesinde Hasıl-ı divani: 3.000 akçe, Hasıl-ı Etrakiye: 842 akçe idi. Kulağuz karyesinde ise Hasıl-ı Divani: 2.600 akçe, Hasıl-ı Etrakiye 1.263 akçe idi. KKA. *TD. nr. 12*, 193a, 193b.

⁷⁷³ Reşat Kasaba, *a.g.e.*, s. 39.

⁷⁷⁴ KKA. *TD. nr. 12*, v. 184b, 185a.

⁷⁷⁵ “*Tahtı kazanızda sakın olup defterde **yürük oğlu yürük** kayd olunmuş yürüklerin bazıları sonradan yağcı ve kürekçi, ve Medine-i Münevvere evkafına yazılmağla miri için üzerlerine takdir olunan maktu'ların virmekte inad ve muhalefet eyledikleri ilam olundu. İmdi defterde mukayyet olan **yürük oğlu***

döneminde konar-göçerleri yerleşik düzene geçirdiğine dair bir politikadan bahsedilmese de Yörük ve Türkmenlerin kendiliğinden yerleşik hayata geçme eğilimleri vardı. Bu eğilimi Mehmet Eröz, “*Anadolu’daki aşiretler, kendi hallerine bırakıldığında bile nüfus artışı, kültür değişmesi, şehir ve köylerle temasın artması neticesinde hiçbir idari müdahale ve yardım olmaksızın, yavaş yavaş yerleşik hayata geçeceklerdi*” şeklinde ifade etmiştir.⁷⁷⁶

XIII. yüzyılda Ulu Yörük teşekküllerinin bulunduğu Eyalet-i Rum bölgesindeki Türk yerleşme sürecinin Anadolu’nun Batı ucuna göre daha eskiye gittiği ve yüksek oranda olduğu anlaşılıyor. Nitekim Sivas ve Amasya civarında yerleşik hayat, göçerlik karşısında daha üstün hale gelmiştir.⁷⁷⁷ Zira bölgenin iskanında önemi bir rol oynayan Ulu Yörük taifelerinin ilk dönem tahrirlerinde (1455) Zile, Hüseyinabad ve Özükaşağı nahiyelerinde mütemekkin olarak kaydedilmeleri, teşekküle ait yerleşmelerin Kadı Burhaneddin döneminde veya daha erken dönemde başladığını göstermektedir. Bu bağlamda 1455 tarihinde Hüseyinabad Kazası’na tâbi Alaç, Geçid, Akpınar, Kızıllar, Kulağuzlu ve Yağlı karyeleri ile Gökviran, Sapmaz ve Güdül Kaya mezralarına Ulu Yörük teşekkülleri yerleşmiştir. Ayrıca Özükaşağı Nahiyesi’ne tâbi Kilise Alanı karyesiyle, Zile Nahiyesi’nin Savcı, Kara Öyük, Belciş ve Sarrac karyeleri Ulu

yürük yağcı ve kürekçi ve Medine-i Münevvere vesayir evkafa yazılmağla yürüklükten halas olmayup eşkinci ise eşkincilik, ellici ise ellicilik hidmetin idüp üzerlerine maktu’ resim kayıd olmuş ise resimlerin viriler...”; Ahmet Refik, *a.g.e.*, s. 60, 61.

⁷⁷⁶ Mehmet Eröz, “Türk Köy Sosyolojisi Meselesi ve Yörük-Türkemen Köyleri”, *Türkiye Harsi ve İctimai Araştırmalar Dergisi*, S. 81, 1967, s. 126.

⁷⁷⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarih*, C I. s. 26. “XIII. asırda Batı Uçlarıyla Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Türkmen hayatı çoğunlukla devam etmekte olduğu halde, Orta Anadolu ve Sivas- Amasya etrafında yerleşik hayat daha üstün hale gelmişti.” Bu konuda ayrıca bkz.: Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 84.

Yörük'ün sakin olduğu köyler arasındaydı.⁷⁷⁸ Bir sonraki tahrirde (1485) Ulu Yörük'ün yerleşme faaliyetleri Karahisar-ı Behramşah, Turhal, ve Mecitözü kazalarını da içine alarak Eyalet-i Rum'un tamamına yayılmıştır.⁷⁷⁹

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı coğrafyasında nüfus artışına paralel olarak iskân coğrafyası da genişlemiştir ki, Oktay Özel XVI. yüzyılda meydana gelen iskan/yerleşme yoğunlaşmasının XX. yüzyılda dahi görülemeyeceğini belirtmiştir.⁷⁸⁰ Bu yoğun yerleşim birimlerinin büyük bir kısmını, yerleşik hayata geçmek suretiyle yeni iskan merkezleri inşa eden veya metruk merkezleri şenlendiren konar-göçerler oluşturmaktaydı. Nitekim Sivas, Kayseri, Kırşehir, Bozok, Çorum ve Karaman bölgelerinde faaliyet gösteren konar-göçerler kademe kademe yerleşik hayata geçiyorlardı.⁷⁸¹ Dolayısıyla konar-göçerlere tahsis edilen geçici iskan merkezi durumundaki mezra ve kışlak mahalleri kalıcı nüfus barındıran köylere dönüşmekteydi.⁷⁸²

Sivas-Tokat-Amasya-Çorum hattı boyunca yüksek dağ yamaçlarında, XVI. yüzyıl veya daha öncesinde Ulu Yörük Türkleri tarafından kurulan ve Etrakiye köyleri olarak adlandırılan yerleşim birimleri ortaya çıkmıştır. Fakat Amasya bölgesindeki

⁷⁷⁸ BOA. TD. nr. 02, s. 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 304, 343,350, 351, 352.

⁷⁷⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 121-123, 183, 206, 205, 207, 208, 213, 216, 217, 231, 232, 246, 280- 284, 293, 540; Eyaleti Rum'da bulunan çok sayıda karyenin Bayat, Eymir, Salur, Dodurga, Alayundlu, Çepni gibi Oğuz boylarının isimleriyle anılması bölgede Türkmen boylarının büyük bir iskân faaliyeti gerçekleştirildiğini göstermektedir. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 405-427.

⁷⁸⁰ Oktay Özel, *Goşanın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 104.

⁷⁸¹ Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 105.

⁷⁸² Oktay Özel, *a.ge.*, s. 104, 105; “Yaylak ve Kışlakların iskân ve tarım faaliyetlerine sahne olarak mezralara oralardan köylere dönüşmesi mümkündür.” Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, s. 210. Kayseri ve Bozok'taki mezraların köye dönüşmesi hakkında bkz. Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 141, 142; Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 60, 61.

Etrakiye köylerinin büyük kaçgun döneminde ortadan kayboldukları söylenmektedir.⁷⁸³

Bu köylerin tekrar konar-göçer yaşama döndüğü tahmin edilmektedir ki, bu durumun Batı Anadolu bölgesinde faaliyet gösteren Karaca Koyunlu cemaatlerinde de vaki olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Kütahya ve Menteşe bölgesindeki grupların bir yerde sakin olduktan sonra buraları terk ederek tekrak konar-göçer yaşama dönmelerinden ötürü bazen cemaat/tir, bazen de karye şeklinde kaydedilmişlerdir.⁷⁸⁴

İskan/yerleşme hakkında genel bir malumattan sonra Ulu Yörük teşekküllerinin yerleşme evrimlerinin nasıl şekillendiğini ayrıntılı olarak ele alabiliriz. Buna göre XVI. asırda Ulu Yörük teşekküllerinin büyük bir kısmının kışlak olarak ifade edilen yerleşme merkezlerinde toplandıkları görülürken, bazı cemaatlerin de bir karye veya mevrada faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir.

4.1.1 Kışlaklar

Geçici iskân merkezleri arasında zikredilen yaylaklar ve kışlaklar, konar-göçerlerin hayatlarını idame ettirmeleri açısından hayati öneme sahipti. Buna göre kışlaklar, Anadolu'daki konar-göçer zümrelerin kendilerini ve sürülerini soğuktan korumak için mart-nisan aylarına kadar kaldıkları, düşük rakımlı vadi tabanları ile dağ eteklerini; yaylaklar ise baharın gelmesiyle birlikte hayvanlar için bol otlakların ve suyun bulunduğu, yükseltinin kışlaklara göre oldukça fazla olduğu yüksek platoları ifade etmektedir.⁷⁸⁵ Orta Anadolu bölgesinin iklim ve bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri ve

⁷⁸³ Oktay Özel, "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", *Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, Timaş Yayınları, Ankara, 2015, s. 557-591.

⁷⁸⁴ Sadullah Gülten, "Batı Anadolu'da Bir Yörük Grubu: XVI. Yüzyılda Karaca Koyunlular", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 22, Aralık 2009, s. 199.

⁷⁸⁵ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 257; Eski Türklerde yaylak ve kışlak hayatı için bkz. Salim Koca, *a.g.e.*, s.19, 20; Bahaddin Ögel, "kış evi veya kışlak evi bir köy veya bir şehir olabildiği gibi kışın barınılabilen rüzgardan korunan ve soğuk olmayan evsiz bir yer de olabilir. Bir gerçek varsa gerek kışlak ve gerekse yaylağın Eski Türklerde kesin bir töre ve geleneklerle bir düzen altına alınmış

akarsu havzaları ile tarım alanlarının müsait olması Ulu Yörük teşekküllerinin yaylak-kışlak hayatlarının kısa mesafeli ve dikey yönlü olmasına neden olmuştur.⁷⁸⁶ Aynı bölgede faaliyet gösteren Bozok Türkmenlerinin yaylak-kışlak hayatları da benzer şekilde idi.⁷⁸⁷ Buna göre Ulu Yörük taifeleri, bölgenin yüksek plato ve dağlarını yaylak olarak kullanırken, özler ve akarsu vadileri ile dağ eteklerini kışlak olarak kullanmaktaydı. İlbeylü bölümü içinde zikredilen Yahya Oğlu kışlağına düşülen Köse eteğinde kışlar notu bu duruma en iyi örnektir. Burada Köse eteği derken muhtemelen Köse Dağı eteği kastedilmektedir. Dolayısıyla teşekkülün gerçekleştirdiği yaylak ve kışlak arasındaki hareket aynı sancak, kaza ve nahiye içerisinde gerçekleşmekteydi. Muhtemelen kayıtlarda Ulu Yörük teşekküllerine ait yaylaklara rastlanılmaması bu durumun bir sonucuydu.

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın başlarında Ulu Yörük taifelerine kışlaklar tahsis ederek, onları belli bir mekâna dâhil etmiş ve bu sayede teşekkülün sosyal ve iktisadi faaliyetlerini daha kolay takip edebilmiştir. Yukarıda kışlakların umumi anlamda geçici iskan merkezleri olduğunu ifade etmiştik. Ancak Ulu Yörük taifelerine tahsis edilen bu kışlakların daimi merkezler olduğu anlaşılıyor. Bu kışlakların bir köyden veya mezradan statü dışında herhangi bir farkı yoktur. Ulu Yörük teşekküllerinin kışlaklara iktisadi kaygılar yüzünden yerleştirildiği düşünülse de ayrıca bunun tarihi bir arka planının olduğu da görülüyor. Bu cümleden olarak Çobanlı Melik Eşrefin XIV. yüzyıl Anadolu'sunda bulunan Moğollar için söylediği *Moğol yaylada oturmalıdır; onun*

olması idi.”Ayrıca “Türkler de yaylak veya yayla denince ilk hatıra gelen şey hayvanların otladığı yüksek yerler ve dağlardır. Aslında ise yaylak sözü kışlak deyiminin bir karşılığıdır. Yani yazın oturulan yer manasına gelir” der. Bahaddin Ögel, a.g.e, s. 1, 23.

⁷⁸⁶ “Yörüklük dağ/dikey göçerliğini esas alırken Türkmenlik bozkır/yatay göçerliğini benimser” Üçler Bulduk, “Akkoyunlulardan Koyun Baba’ya; Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Türklerde Koyun Kültürü,” s. 365.

⁷⁸⁷ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 53-59.

şehirde yaşaması töreye aykırıdır sözleri bu arka planı ortaya koymaktadır. Nitekim bu dönemlerde Moğollar obalar halinde yaylak ve kışlaklarda oturuyorlardı.⁷⁸⁸ Ayrıca yerleşik kültür içinde kaybolma korkusu, Moğolların şehirlere mesafeli durmalarına neden olmuştur.⁷⁸⁹ Bu açıdan XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük teşekkülleri arasında Moğol bakiyelerine rastlanması ve teşekkülün Moğol hâkimiyet sahası içerisinde bulunması bu tarihi arka planı güçlendirmektedir.

Ulu Yörük teşekküllerinin kışlak isimleri tâbiatla olan münasebeti nedeniyle öz, dere, çay, kanak, kaya, depe, kışla, su, bayır, iniş, göl, pınar, kavak, söğüd, üzüm, bostan ve çayır gibi kelimelerden oluşturulmuş birleşik isimlerden meydana gelmekteydi. Ayrıca şeyh, fakih, sofî, hacı gibi sıfatların nitelediği kışlak isimlerinin yanı sıra ağıl kelimesinin çokluğu dikkat çekmektedir. Ağıl, Yörüklerin çetin kış şartlarından hayvanlarını korumak için kışlaklarda inşa ettikleri basit hayvan damlarına denmekteydi. Öyle görünüyor ki bu ağıllar inşa eden kişilerin veya Yörüklerin isimleriyle birlikte anılmış ve o yörenin adı olmuştur. Öte yandan öyük, viran, ören gibi kelimelerin nitelediği kışlak yerleri de bulunmaktadır ki, buraların önceki dönemlerde de yerleşme alanı olduğu anlaşılıyor. Yine Çavuşini, Çatalin, Kayaini, Kızılcaini gibi kışlak isimlerinde “in” kelimesinin yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Hayvanların korunması amacıyla işlev gören inler, doğal olduğu gibi insanlar tarafından da kazılabilmektedir. Ayrıca Eymir ve Kınık gibi boy isimleriyle anılan kışlaklara da rastlamaktayız.⁷⁹⁰

Ulu Yörük taifelerine tahsis edilen kışlakların, aynı isim altında mezra olarak da tanımlandıkları tespit edilmiştir. Örneğin Kışlak-ı Ballu Oğlu, Mezra-i Ballu Oğlu veya

⁷⁸⁸ Faruk Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 14, 15.

⁷⁸⁹ Abdullah Gündoğdu, “Bozkırın Egemenlik Anlayışı”, s. 131.

⁷⁹⁰ Kışlakların isimleri için bkz. BOA. *TD. nr. 79*, s. 387-505; KKA. *TD. nr. 16*, v. 2b-169b, 161b-173b;

“in” için bkz. Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 139.

Kışlak-ı İkizoğlu, Mezra-i İkizoğlu vs.⁷⁹¹ Bir başka yerde ise Kışlak-ı Cemaati Evcilü, Kışlak-ı Tursun Hacı der Kışlak-ı Ilıca, Kışlak-ı Ömer Hacı an Kışlak-ı Delü Hüseyin gibi kayıtlara da rastlanmaktadır.⁷⁹² Kışlakların isimlerine bölükler cemaatler ve kışlaklar bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

4.1.2 Mezralar

Tanımı hakkında tam bir fikir birliği sağlanamayan mezralar; ekenek statüsünde bulunan ve ahali dağılmış eski yerleşmeler olduğu gibi geçici iskân merkezleri olarak da nitelendirilmektedir. Mezraların geçici iskân merkezleri olmaları, onları köylerden ayırırken, bu alanlar köy halkı ve cemaatler tarafından ekinlik/ekenek olarak kullanılıyordu.⁷⁹³ Öte yandan köy ve mezraları birbirinden ayırt eden en belirgin özellik ise yerleşik durumda bulunan nüfustur. Buna göre ahali dağılmış, hâlî ve harap köyler mezra statüsünde, yerleşik nüfusun bulunduğu mezralar ise köy statüsünde kaydedilebilmektedir.⁷⁹⁴

Göçebe ahaliye yerleşik hayatı tecrübe etme imkânı sunan mezralarda, göçebelik ile yerleşiklik arasında bir bağlantı kurulmuş oluyordu. Dolayısıyla konar-göçerler için mezraları, göçebelikten yerleşikliğe geçişte kışlaklardan sonraki ikinci adım olarak düşünebiliriz. Ulu Yörük taifelerinin kışlak olarak kullandıkları yerlerin başında mezralar gelirken teşekkülle mensup cemaatler buralarda hayvancılığın yanı sıra ziraatla uğraşarak, hem kendilerinin hem de hayvanlarının temel ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Teşekkülün ekenek olarak kullandığı mezraların vergilerini ise

⁷⁹¹ BOA. TD. nr. 79, s. 476-481, 475-476.

⁷⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 398; KKA. TD. nr. 16, v. 41a, 41b.

⁷⁹³ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 83; Mezra için ayrıca bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 210.

⁷⁹⁴ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 132, 133; 1542 -1556 tarihleri arasında Bozok Sancağında köy sayısının olağanüstü bir şekilde artmasını bu durumun bir sonucu olarak düşünebiliriz, Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 63.

bölgenin sipahileri tahsil ediyordu. Ulu Yörük teşekküllerinin ziraatgah olarak kullandıkları mezralara örnek vermek gerekirse;

Ballı bölüğü, Çorum Sancağı'nın Katar ve Karahisar-ı Demirli kazalarında bulunan Ballı Oğlu, Kara Ağaç, Tımarlı, Kara Alilü, Saraycıklı, Kemallı, İsak Hacılu, Âdilli, Hüseyinlü, Evciler, Halaçlı, Apardı, Kavlaklı ve Yenice mezralarını tasarruf etmekteydi. Bunlar aynı zamanda bölüğün kışlaklarıydı.⁷⁹⁵ İkizli bölüğü Budaközü ve Karahisar-ı Demirli kazalarındaki İkiz Oğlu, Obacı, Yakalu, Şarban ve Kızıl Burun mezralarını,⁷⁹⁶ İnallı Etraki Mecidözü, Hüseyinabad ve Karahisar-ı Demirli kazalarındaki Kızılca Kışla, Keşlik, Sevindik Alanı, Çelebibağı, Şeyh Bende, Tecer, Hoca Ali, Yamaklı, Yılanluca, Kuyucak, Kudlar, Hilalü, Çakırlı, Ayağı Büyüklü, Kara Musa, Yahyalı, Köse Bekir, Azak, Köyler, Oraklı, Karlu Hacı Kışlası, Şeyhlü ve Kara Sinan mezralarını ekenek olarak kullanmaktaydılar.⁷⁹⁷ Ayrıca İnallı cemaatlerinden bazıları Budaközü kazasının Eski Kışla, İlyas Abdal, Zekeriya Hacı Kışlası mezrasında mütemekkin olup ziraat etmekteydiler.⁷⁹⁸

Karakeçili cemaatleri Karahisar-ı Demirli Kazası'nın İnallı Özü karyesinin Kelb Hanı ve Kavacı mezraları ile Yılgın Ovacığı mezrasında mütemekkindi. Ayrıca Çorum, Kırşehir hattındaki Aşur Taş, Sofular, Esen Çay, Merdan Ozanı, Dilkü Çay, Dakma Viranı, Göçeri Obası, Osman Hacı, Resullü, Timur Şeyh, Ekinlü, Tahirlü, Taşcık, Ardıç, Belik Kışla, Çakallı, Çıbanlu Çay Evi, Sellik, Beş Kız ve Emir Ahmed mezralarını ziraatgah olarak kullanmaktaydı.⁷⁹⁹ Ayrıca Budaközü Kazası'nda bulunan Tülüce, Beş Kız, Eski Kışla, Söğüdcük Kulucak? ve Emir Ahmed mezrası Karakeçili

⁷⁹⁵ BOA. TD. nr. 79, s. 476, 481; KKA. TD. nr. 38, v. 251a, 251b.

⁷⁹⁶ BOA. TD. nr. 79, s. 475, 476; KKA. TD. nr. 38, v. 149b.

⁷⁹⁷ KKA. TD. nr. 38, v. 249a, 249b, 250a, 250b, 251a, 251b; KKA. TD. nr. 12, v. 113a, 124a; KKA. TD. nr. 16, v.61.

⁷⁹⁸ KKA. TD. nr. 10, v. 108b, 110b, 124b, 128b.

⁷⁹⁹ KKA. TD. nr. 16, 131a-145b; KKA. TD. nr. 38, v. 239a; KKA. TD. nr. 10, v. 86a, 115a.

cemaatinin tasarrufundaydı.⁸⁰⁰ Tatlı bölüğü Karahisar-ı Behramşah nahiyesindeki Tatlar, Kesri, Kılılar, Dam Deresi, Aşur Kışlası, Güney, Dikmen, Akça Asma, Delü Baş, Akpınar ve Kara Kuşak mezralarını,⁸⁰¹ Sorgun Kazası'nda ise Karahacılı, Esen Kışlası, Pervazlu ve Kürk Viranı mezralarını tasarruf etmekteydi.⁸⁰² Yukarı Çungar bölüğü, Hüseyinabad ve Sorgun bölgesinde bulunan Belikli, Yağmurözü, Karaca Kısık, Kısık Kaya, Karalar Viranı, Dostı, Koyunlu Yusuf Özü, Güdül, Akça Köy, Tusi, Cengiz Han, Şeyh, Halil, Avan Sarayı ve Toycı, İskender Viranı (nd. Erikli Öyük), Akça Ağıl (nd. Güzelli), Mers? Kışlası, Ütüklü, Dere Burnu, Kuruca Öz maa Çorak Pınar, Akpınar (nd. Selmanlı) ve Öksüz Öyüğü mezralarını kullanmaktaydı.⁸⁰³

Ulu Yörük teşekküllerini meydana getiren her bir bölüğün ziraat ettiği veya mütemekkin olduğu mezralar bölükler, kışlaklar ve cemaatle bölümünde ayrıntılı olarak verildiğinden burada belli başlı bölüklerin mezraları örnek mahiyetinde verilmiştir.

4.1.3 Köyler

İktisadi faaliyetlerin tarım ve hayvancılığa dayandığı, üzerinde yaşayanların toprakla organik bağ kurduğu daimi yerleşim birimine köy denilirken, bir yerin köy sayılabilmesi için oraya bir hanenin yerleşmiş olması dahi yeterliydi.⁸⁰⁴ Bir köyün var olabilmesi için köy nüfusunu geçindirebilecek tarım arazisine, hayvanlarını otlatılabileceği otlak ve çayırlara, harman yerlerine, çeşmelere ve mezarlıklara ihtiyaç duyulmaktaydı.⁸⁰⁵

⁸⁰⁰ KKA. TD. nr. 10, v. 86a, 108b, 115a, 131b.

⁸⁰¹ BOA. TD. nr. 79, s. 413, 414; KKA. TD. nr. 16, v. 51b, 55a; KKA. TD. nr. 16, v. 51b, 53b, 59a; KKA. TD. nr. 12, v. 185a, 188a, 189a.

⁸⁰² KKA. TD. nr. 10, v.152a, 157a, 176a, 176b, 210b.

⁸⁰³ KKA. TD. nr. 16, v. 65b-80b; KKA TD. nr. 12, v. 208b; KKA. TD. nr. 10, v. 209b, 210b-211b.

⁸⁰⁴ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 83, d.n. 444.

⁸⁰⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, s. 225.

Yerleşik idare sisteminin en yaygın birimini oluşturan köyler, zamanla konar-göçer hayat tarzını terk eden Yörük ve Türkmenlerin iskân edildiği yerlerin başında gelmektedir. Öyle ki Ulu Yörük teşekkülleri, Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarına tekabül eden tarihlerde Hüseyinabad, Zile ve Mecidözü nahiyelerinin bazı karyelerinde mütemekkin olarak bulunuyor ve vergilerini istihsal edilen ürünler üzerinden ödüyorlardı. Osmanlı hâkimiyetinden önce kurulan köylerin Ulu Yörük Etrakinden olduğu özellikle vurgulanmış ya da köylere Etrak notu düşülmüştür. Ayrıca çok sayıda köyden toplam hâsıldan başka “hâsıl-ı Etrakiye” başlığı altında vergi tahsil edilmekteydi. Bize göre bu vergi, köylere yerleşmiş Ulu Yörük taifelerinin hala konar-göçer statülerinin devam ettirdiklerini göstermekteydi. Diğer yandan köy ve mezra hududunda mütemekkin olup ziraat edenlerin vergileri ise köy ile birlikte hesaplanıyordu.⁸⁰⁶ Etrakiye köyleri olarak adlandırılan bu köyler ovalara bakan dağ yamaçlarında kurulmuştur.⁸⁰⁷ Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdikleri köyler genellikle aşağıdaki kazalarda bulunuyordu.

Budaközü: Budaközü Kazası’nda mütemekkin olup ziraat eden Ulu Yörük teşekkülleri ve karyeleri şu şekilde idi. Akçakoyunlu taifesi; Derecik Kışlası ve Bozdepe karyelerinde,⁸⁰⁸ Turgutlu cemaati; Uzun Kışla karyesinde⁸⁰⁹, Karakeçili cemaatleri; Çatal Kışla karyesi, Tülüce ve Beş Kız mezarası, Balçıklı karyesi, Çadır Ardıç karyesi, Çatal karyesi, Belen Kışla karyesi, Dikili Kaya (nd. Dilkü Deresi) karyesi, Ağrılı Kışla karyesi ve Eski Kışla mezarası, Cerid Viranı karyesi, Mihayil Argı karyesi, Bayır Gülü karyesi ve Emir Ahmed mezarası, Koz Kışla karyesi, Esen Çay, Domalan karyeleri ile

⁸⁰⁶ “Mezkur karyenin hududunda reayası kuhiden açtıkları yerlerin mahsulü ve rüsumu ve karye-i mezbureye sonradan gelip tavattun eden reyanın rüsumu karye-i mezbure hasılıyla mahsubdur.” KKA. TD. nr. 12, v. 187b.

⁸⁰⁷ Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 114.

⁸⁰⁸ KKA. TD. nr. 10, v. 69a, 70a.

⁸⁰⁹ KKA. TD. nr. 10, v. 81b, 82a.

Kulucak mezarında mütemekkin olup ziraat etmekteydiler.⁸¹⁰ Çungar cemaatleri; Barak, Vefadar ve Kızıl Fakih karyelerinde,⁸¹¹ Şam Bayadı taifesi; Kavşud⁸¹² karyesinde, Karakeçili cemaatlerinden olduğunu düşündüğümüz Poyrazlu cemaati ise Zincirlü Kışla karyesi ve Çoraklı mezarında yerleşmiş bulunuyordu.⁸¹³ İnallı Kabilesi ise; Ağrılı Kışla karyesi ve Eski Kışla mezarı, Balık Kışla karyesi (Zekeriya Hacılı), Kargalu, Çakırlu karyeleri ve İlyas Abdal mezarı, Zekeriya Hacılı Kışlası mezarında (Dede Fakihlü) mütemekkin olup ziraat etmekteydi.⁸¹⁴ Ayrıca teşekkülün üst ismiyle “Ulu Yörük Taifesi” kaydedilmiş cemaatler; Kara Halife?, Ali Fakih Kışlası, Uzun İvaz (Avaz), Çakşak ve Numan (nd. Öküz Tacı) karyelerinde sakin olup ziraatla iştilal etmekteydiler.⁸¹⁵

Sorgun: Bozok Sancağı idari sınırları içerisinde yer alan Sorgun, Ulu Yörük teşekküllerinin yerleştiği alanların başında gelmekteydi. Buna göre Tat (Tatlu) cemaatleri; Budak Fakih karyesi ve Karahacılı mezarı, Keşmelü Kışlak karyesi, Eğricelü, Mükremin, Kuş Kayası, Esen Kışlası mezarı, Akça (Ağca) Asma, Karaca Emir karyeleri ve Pervazlu mezarı, İki Kara, Gökçe Kışla, Sekiz Abdal, Alâeddin Hacı (nd. İsa Fakihlü) karyeleri, Böhürce mezarı ve Söğüdü Dere karyeleri ile Kürk Viranı mezarı,⁸¹⁶ Akçakaya (nd. Pirifakih) ve Kızılca Kışla karyelerinde⁸¹⁷, Ortapare cemaati; Kara Kısıık, Saru Kaya (nd. Saru Kalascı?) karyeleri ile Yassı Pınar mezarında,

⁸¹⁰ KKA. TD. nr. 10, v. 86a, 96b, 97a, 100b, 103a, 104b, 108b, 113a, 115a, 127b.

⁸¹¹ KKA. TD. nr. 10, v. 86a, 86b.

⁸¹² Çungar bölüğünün kışlaklarından olan Kavşud, günümüzde Çorum’un Sungurlu ilçesine bağlı bir belde olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸¹³ KKA. TD. nr. 10, v. 95b, 96a, 99b.

⁸¹⁴ KKA. TD. nr. 10, v. 108b, 110b, 124b, 128b.

⁸¹⁵ KKA. TD. nr. 10, v. 87b, 112a, 129b, 135b, 136a.

⁸¹⁶ KKA. TD. nr. 10, v. 152a, 154b, 155b, 173b, 174a, 176a, 176b, 181a, 182a, 201b, 202a, 209a, 210b.

⁸¹⁷ Sadullah Gülten, *a.g.e.*, s. 96-111.

Şarkpare cemaati; Sarular, Doğuca İn ve Tavşan Avlağı karyelerinde yerleşip ziraatla uğraşmaktaydı.⁸¹⁸

Çungar cemaatleri; Diğer Çalanb mezrası, Orta Öyük, Yumrucak Taş, Saru Ökçe Avlağı ve Gözcü Kulu, Kamışcık (nd. Kavşudlu Özü), Kara Kısık, Kös Öyüğü, Kabak Kavşud (nd. Dedik), Duruca Hacı Kışlası, Kodallu (nd. Avan Saray) karyeleri ile İskender Viran (nd. Erikli Öyük), Akça Ağıl (nd. Güzelli), Kureyş Kışlası, Üngütlü, Bel Viranı maa Mezra-i Gödecelü, Dere Burnu, Kuruca Öz maa Çorak Pınar, Akpınar (nd. Selmanlu), Öksüz Öyüğü mezralarında mütemekkin olup ziraat etmekteydiler.⁸¹⁹ Evcî cemaati; Kurtlu Dere, Sulu Alanı ve Kavak Alanı ve Baş Alanı karyelerinde, Peynir Yemez cemaati; Akça Ağıl karyesi ve Çadır Öyük, Gençlü Viranı ve Delikli Taş mezralarında,⁸²⁰ Ulu Yörük ismiyle köylere yerleşmiş cemaatler ise; Çomak (nd. Künbed), Değirmenci Kışlası ve Bağınan Özü, Kara Viran, Dikmenler, Danişmendlü (nd. Ali Kadı Kışlası), Kuşaklu Öyük (nd. Daşlık, İğdecik) ve Çatal Kışla karyelerinde mütemekkin olup ziraat etmekteydiler.⁸²¹ Öte yandan Ulu Yörük taifesinden Ortapare cemaatinin mütemekkin olup ziraat ettiği, Sorgun kazasına tâbi Kara Kısık karyesi ile Tat cemaatinin mütemekkin olduğu ve ziraat ettiği Kuş Kayası karyesinin gelirleri Erkulu Baba Vakfına aitti.⁸²²

Turhal: Ulu Yörük taifesinin mütemekkin olduğu yerlerden birisi de Turhal Kazası'nın Etrakiye-i Ulamış karyesiydi. Bu karyenin gelirleri Paşa Safa Duhteri

⁸¹⁸ KKA. TD. nr. 10, v. 155a, 158a, 200b, 209b.

⁸¹⁹ KKA. TD. nr. 10, v. 157a, 176b, 187a, 196b, 200b, 202a, 206b, 207a, 207b, 209b, 210b-211b.

⁸²⁰ KKA. TD. nr. 10, v. 157b, 158a, 159a, 159b. (Evcilü kışlakları Karakeçili ve Tatlu bölükleri içerisinde yer alırken, Peynir Yemez Tatlu ve Şerafeddinlü bölüğü içerisinde bulunuyordu.)

⁸²¹ KKA. TD. nr. 10, v. 149a, 151a, 153b, 154b, 177a, 182a, 209a.

⁸²² KKA. TD. nr. 10, v. 155a, 155b.

Şadgeldi Vakfına divani tımar olarak verilmişti.⁸²³ Ayrıca adı geçen kaza, Dodurga (Turhal Yörükleri) bölüğünün faaliyet sahalarından idi.

Mecidözü: Ulu Yörük teşekkülleri Mecidözü Nahiyesi'nin Saru Solmuş, Mühreler, Boz Beyi (Ortapare Yörükleri), Badam (an Yörügân), Karye-i Saru Selman, Türkan Şah, Kara Hecin, Karkın ve Hakşeyh karyelerinde sakinlerdir.⁸²⁴

Hüseyanabad: Kazada yer alan Alacalar, Geçid, Akpınar, Kızıllar, Kulağuz, Yağlı, Kapaklı, Murad Sofu, Koçhisar, Ali Fakih, Saban Pınarı ve Gerdek Kaya karyelerine yerleşen Ulu Yörük taifeleri tarımsal faaliyetlerde bulunuyorlardı. Zikredilen karyelerin yanı sıra Çatak Pınarı, Gökviran, Karapınar, Domalan, Saçık, Kızkaracalu, Yaban ve Niyazcık karyeleri ile Çatak, Güdül Kaya, Sapmaz ve Gökviran mezarlarında hasılı etrakiye tahsil edilmekteydi. Ayrıca Kızıllar, Yağlı, Kapaklı ve Gerdek Kaya karyelerinin gelirleri Karahisar-ı Demirli Kazası'nda bulunan Hüsamiye Medresesi Vakfına aitti.⁸²⁵ Bu kazada genellikle Ulu Yörüklerden İnallı, Yukarı Çungar, Şerafeddinli ve Tatlı cemaatleri faaliyet göstermekteydi.⁸²⁶ Yine Ulu Yörük'e tâbi Tutaş

⁸²³ BOA. TD. nr. 79, s. 313; KKA. TD. nr. 12, v. 98b, 99a.

⁸²⁴ BOA. TD. nr. 19, s. 231, 232, 246; BOA. TD. nr. 79, s. 342, 355, 356; KKA. TD. nr. 12, v. 109b, 111b, 112a, 113a, 113b, 114a, 114b, 115a. "İş bu karyenin (Karkın ve Hakşeh), hududunda İnallu ve tevaif-i saire ve kozlu halkı ziraat ettiği yerlerin mahsulü ve rüsumu karye-i mezbure mahsulü ile mahsup olup İnal Oğulları reayamız ziraat eder deyu dahl etmemeleri kaydı defter olundu." KKA. TD. nr. 12, v. 124a.

⁸²⁵ BOA. TD. nr. 02, s. 241, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251; BOA: TD. nr. 19, s. 205, 206, 207, 208, 209, 213, 216, 217; BOA. TD. nr. 79, s. 292, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 288, 293, 297; KKA. TD. nr. 12, v. 197b, 193a, 193b, 194a, 194b, 195b, 196b, 197a, 201a, 202b, 204b, 207b, , 208b, 209a.

⁸²⁶ KKA. TD. nr. 12, v. 193b, 196a, 196b, 197a, 199a, 201a, 202a, 202b, 203b, 207b, 208b, 210a; KKA. TD. nr. 16, v. 63a.

cemaatinin yerleşmek suretiyle oluşturduğu, Tutaş köyü günümüzde Alaca ilçesine bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸²⁷

Zile: Zile Kazası'nda bulunan Savcı, Kara Öyük, Belciş, Sarraç, Danişmend Bahşayış Kalesi, Tatlar Karyesi ve Karacaöz karyeleri ile Özü Kavağı Nahiyesi'ne tâbi Kilise Alanı karyesinde Ulu Yörük taifeleri mütemekkin idi. Ayrıca Savcı, Kara Öyük ve Belciş karyelerinin gelirleri Şeyh Nusret Vakfı tarafından tasarruf ediliyordu.⁸²⁸ Diğer yandan Karahisar-ı Behramşah Nahiyesi'nin Kesri Hisarı ve Güllük karyelerinde de Ulu Yörük taifelerinin mütemekkin olduğu görülüyor. Özellikle Ulu Yörüklerden Âdilli tâbi Akkuzulu⁸²⁹, Akkuzulu, Çepni,⁸³⁰ Turhal Yörükleri,⁸³¹ Tatlı⁸³² ve Ustacalı⁸³³ cemaatleri bölgede faaliyet göstermekteydi.

Sonisa: Sivas Sancağı'nın önemli kazalarından biri olan Sonisa'da Giranpa cemaati haricinde diğer Ulu Yörük taifelerine dair kayıtlara rastlanmamaktadır. Ancak Etrakiye Sonisa cemaatleri tarafından kurulmuş, "Etrak" veya "hasil-ı Etrakiye" tahsil edilen köylere tesadüf edilmekteydi. Bunlar Ahurköy, İnbut-ı Zir, Kotil, Musalu, Derecik, Selçuk, Osmanlu, Hormu, Bozkaya, Kışlakşeyhhasan, Sepetlü, Alplü, İncük

⁸²⁷ KKA. TD. nr. 12, v. 195a, "Etrakiye-i Tutaş an Yörükân-ı Büzürk, malikane mülk-i Ebna-i Hacı İlyas Bey, divan-i tımar."

⁸²⁸ BOA. TD. nr. 02, 343, 350, 351, 352; BOA. TD. nr. 19, s. 121, 123, 124; BOA. TD. nr. 79, s. 211, 212, 213; KKA. TD. nr. 12, v. 137a, 137b, 141b, 142a, 142b, 143a, 179a, 187a, 187b.

⁸²⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 46a-48a; KKA. TD. nr. 12, v. 189a.

⁸³⁰ KKA. TD. nr. 12, v. 187a, 187b; KKA. TD. nr. 16, v. 34a; Çepni bölüğünün Kaya Kışla kışlağı, Karahisar-ı Behramşah nahiyesinin Karaca Öz karyesinin hududunda yer alıyordu. Ayrıca Sülün Gönc kışlağı Silis karyesine tâbiydi. bkz. *Köylerimiz*, s. 512.

⁸³¹ BOA. TD. nr. 79, s. 197; KKA. TD. nr. 12, v. 140a.

⁸³² KKA. TD. nr. 12, v. 185b, 186b, 188a, 189a.

⁸³³ KKA. TD. nr. 16, v. 96a, 96b.

karyeleri idi.⁸³⁴ Muhtemelen köylerinde meskûn olan ve Etrakiye-i Sonisa olarak ifade edilen bu konar-göçer taifeler Ulu Yörük'ün Sonisa Kazası sınırları içerisindeki şubeleriydi.

Çorum: Ulu Yörük taifelerinin yerleşerek faaliyet gösterdiği alanlardan birisi de Çorum livasının Karahisar-ı Demirli ve Katar kazalarıydı. Özellikle İnallı ve Ballı bölüklerinin tasarrufunda olan mezra ve kışlaklar aynı zamanda bölüklerin yerleşme sahalarıydı. Öte yandan teşekkülün tasarrufunda bulunan yerler haricinde “Etrak” olarak nitelendirilen ya da “hâsıl-ı Etrakiye” tahsil edilen yerler bulunuyordu. Bunlar Karye-i Karaca Viran (hasılı etrakiye), Karye-i Tercüman-ı Etrakiye, Karye-i Akpınar (Etrak-ı Yörük), Küre Kavağı karyesi (Ulu Yörük), Karye-i Nuhi Ziyareti (Cemaat-i Yüzdepare), İnal Özü karyesi (Karakeçili),⁸³⁵ Bükürden, Çektek ve Ahi Özü (Kabil cemaati), Ulu yörük teşekküllerinin yerleşip ziraatla uğraştığı köyler idi.

Amasya Kazası: Geldiklanabad Nahiyesi başta olmak üzere Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdikleri yerlerden birisi de Amasya ve civarı idi. Ayrıca Argoma nahiyesine tâbi Ak Viran karyesinde Etraki Tura Hanlu mütemekkin olup Çakırlı ve Abdülcebbar mezralarını ekenek olarak kullanıyordu.⁸³⁶ Dolayısıyla Ulu Yörük taifelerinden Karafakihli bölüğü içerisinde rastladığımız Tura Hanlu ve Çakırlı kışlakları zikredilen yerler olması kuvvetle muhtemeldir.⁸³⁷ Amasya kazasında da “Etrak” olarak nitelenen ya da “hasıl-ı Etrakiye” alınan karyeler ise; Karye-i Etrak, Karye-i Berdeçor (hasıl-ı Etrakiye), Hacı Bayramlı (hasıl-ı Etrakiye), Karye-i Cameşuy (hasıl-ı Etrakiye), Karye-i Çakırca (hasıl-ı Etrakiye), Karye-i Karaca Viran (hasıl-ı Etrakiye), Karye-i Ada Tepe (hasıl-ı Etrakiye), Karye-i Emirlü Etrakiye, Karye-i

⁸³⁴ KKA. TD. nr. 12, v. 19b, 20b, 21a, 26b, 29a, 29b, 38b, 50a, 50b, 51a, 54b, 55a, 58a, 69b, 78a; İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 50.

⁸³⁵ KKA. TD. nr. 38, v. 38a, 38b, 69a, 69b, 95b, 96a, 230a, 230b, 234a, 234b, 238a, 238b.

⁸³⁶ *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 128-131.

⁸³⁷ *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 128-131; KKA. TD. nr. 16, v. 113a, 113b.

Saraycık-ı Etrakiye, Karye-i Kürtler Etrakiye-i Keçilü, Karye-i Çavuş Etrakiye (Kiranpa) ve Karye-i Polto Etrakiye-i Dargillu idi.⁸³⁸

4.2 ULU YÖRÜK TELŞEKKÜLLERİNDE NÜFUS

Araştırmacılar nüfusun tanımını genellikle sınırları belirlenlenmiş bir alanda ve belirli bir tarihte yaşayan insan sayısı olarak yapmışlardır.⁸³⁹ Bir milletin ya da devletin varolabilmesi ve bu varlığını gelecek kuşaklara aktarabilmesi nüfus faktörüne bağlı idi.⁸⁴⁰ Ayrıca devletlerin bir bütün olarak kalkınabilmesi ve refah seviyesinin yükselmesi nüfusun özelliklerinin bilinmesiyle mümkündür.⁸⁴¹ Bu yüzden devletler belirli aralıklarla nüfus sayımları yapmışlardır. Ancak eski çağlarda yapılan bu sayımların, ülkedeki bütün insanları kapsamak yerine, ekonomik ve askeri ihtiyaçlara cevap verecek belirli bir zümreyi kapsadığı anlaşılıyor.⁸⁴² Osmanlı Devleti'ndeki idari, iktisadi, askeri, sosyal, coğrafi, demografik ve toponimik konularda bilgiler ihtiva eden tahrirler de bu minval üzere tutulmuştur.⁸⁴³

⁸³⁸ *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Amasya Cildül Evvel*, s. 109, 128-131, 146-148, 190, 192, 197, 198, 207, 209-211, 499, 500, 510, 554, 587, 632.

⁸³⁹ Osman Gümüşçü, *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, TTK, Ankara, 2001, s. 144; Alpaslan Demir, *a.g.t.*, s. 135; Nüfus için ayrıca bkz. Hüseyin Arslan, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul, 2001, s. 82, 83.

⁸⁴⁰ Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 32, Ankara, 200, s. 599.

⁸⁴¹ Nüfusun özellikleri arasında, nüfusun gelişimi, dağılışı, hareketleri, cinsiyet ve yaş özellikleri, eğitim durumu, medeni durumu, dini ve etnik özellikleri, konuşulan dile göre nüfus, bağımlı nüfus, nüfusun ekonomik özellikleri ve hane halkı gibi konular ele alınmaktadır. Osman Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 144.

⁸⁴² Osman Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 145; Eski medeniyetlerin nüfus sayımı (Tahrir) yaptığına dair bilgi için bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I", s. 26-28; Alpaslan Demir, *a.g.t.*, s. 135.

⁸⁴³ Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri I", s. 20-26; Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 429-439.

Bu cümleden olarak tahrir defterlerinde kullanılan imgelerden imparatorluk dâhilindeki vergiye tâbi yetişkin erkek nüfusun işleği toprak ve vergi miktarını, medeni halini, özür durumunu, baba adlarını, mesleklerini, sosyal ve askeri statülerini tespit etmemiz mümkündür. Yine aynı defterlerden köylerin kimin tasarrufunda ve hangi iktisadi gelir kaleminde olduğunu ve köylerde yetiştirilen zirai ürünlerin çeşit ve miktarlarını da öğrenebiliriz.⁸⁴⁴ Defterlerin bu özellikleri bölgenin iktisadi durumu hakkında bilgi edinmemizi sağlarken, aynı zamanda yaklaşık genel bir nüfus tespiti yapmamıza olanak sağlamaktadır.⁸⁴⁵ Demografik çalışmalarda kullanılan tahrir defterlerinin klasik bir nüfus sayımı olmamasından dolayı ihtiyatlı bir şekilde kullanması tavsiye edilmiştir. Nitekim Mehmet Öz, “*bu defterler demografik bakımdan nüfus sayımı değil, vergi nüfusu/vergilendirilebilir nüfus sayımıdır*” demiştir.⁸⁴⁶ Ayrıca defterlerde vergiye malik aile reislerinin kaydedilip, kadın nüfusun kaydedilmemesi, doğal nüfus artışının ana unsurları olan doğum ve ölüm oranları hakkında bilgilerin yer almaması ve toplam nüfusun verilmemesi gibi sebepler çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Huricihan İslamoğlu “*endüstri öncesi bir toplumun mali istatistiklerini temel alan herhangi bir nüfus incelemesinin kesin bir doğruluk iddiasında bulunması olanaksızdır. Bu durumda mutlak rakamlarla uğraşmak yerine eğilimlerin gösterilmesiyle yetinmek gerekir*” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸⁴⁷

Tahrir defterlerini temel alan demografi araştırmalarındaki tartışmaların temelini “hane” kavramı oluşturmaktaydı.⁸⁴⁸ Zira araştırmacılar “hane”nin kaç kişiden

⁸⁴⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları”, s. 9; Yunus Koç, *a.g.e*, s. 54.

⁸⁴⁵ Yunus Koç, *a.g.e*, s. 54.

⁸⁴⁶ Mehmet Öz, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999, s. 41.

⁸⁴⁷ Huricihan İslamoğlu, *Osmanlı imparatorluğu'nda Devlet ve Köylü, İletişim*, İstanbul, 2016, s. 107.

⁸⁴⁸ Tartışmalar için bkz. Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. XXXII, Mart 1975, (Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzun Çarşılı Hatıra Dergisi), s. 331-348; Mehmet Öz, *a.g.m*, s. 436-438; Ayrıca Mehmet Öz, XV ve XVI. yüzyıllarda kullanılan hane kavramının XVII. yüzyıldaki avarız hanesinden

müteşekkil olduğu konusunda fikir birliği sağlayamayıp, farklı rakamlar öne sürmüşlerdi.⁸⁴⁹ Tahrir defterleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla hatırladığımız Ö. Lütfi Barkan, bir hanenin 5 kişiden oluştuğunu (hanex5), ancak zikredilen rakamın herhangi bir ilmi çalışmanın ürünü olmadığını vurgulayarak, bu rakamın farklı coğrafyalardaki ailelerin sosyo-ekonomik ve eğitim durumuna göre değişebileceğini ifade etmiştir.⁸⁵⁰ Diğer yandan Mehmed Öz, pek çok araştırmacı tarafından kullanılan hanex5 formülüne mücerredlerin de eklenerek formülün hanex5+mücerred şeklinde revize edilmesinin daha faydalı olacağını belirtmiştir.⁸⁵¹

Konar-göçer tahrir kayıtlarının hane ve mücerredten müteşekkil nefer esasına dayanması, bunların da yerleşikler gibi hane kavramı çerçevesinde kaydedildiğini göstermektedir. Bu açıdan Yörük ve Türkmenler üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanıdığımız Faruk Sümer, 7 katsayısını kullanırken, Tufan Gündüz ve İlhan Şahin gibi tarihçiler hanex5+mücerred formülünü kullanmışlardır.⁸⁵² Biz de Ulu Yörük'ün yaklaşık nüfusunu hesaplarken hanex5+mücerred formülünü tercih edeceğiz.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin demografik durumunu tespit etmede faydalanılan örnek çalışmaların başında, Akdeniz dünyasında nüfusun 16.-17. Yüzyıl

farklı olduğunu belirterek, "Her ne kadar avarız ve avarızhane terimleri mevcutsa da ikincinin XVI. yüzyılda normal bir hane olduğuna dair deliller vardır. 16. Yüzyılda hanenin aynı çatı altında yaşayan kişilerin teşkil ettiği ve aynı zamanda mali niteliği olan bir birim olduğu söylenir." Mehmet Öz, *a.g.m.*, s. 437. Avarız hane için ayrıca bkz. Ömer L. Barkan, "Avarız" *MEB.İA C. II*, İstanbul 1979, s. 13-19.

⁸⁴⁹ Hanelerin kaç kişi olduğu hakkında Cohen-Levis haneX6, Cook haneX4.5 ve neferX3, Göyünç-Lowry haneX5, Russell haneX3.5, Jennings haneX3 ve3.5 katsayılarını kullanırken, Sureyya Faroqhi, Elibüyük ve Arıkan gibi araştırmacılar doğrudan vergi nüfusunu kullanmışlardır. Osman Gümüşçü, *a.g.e.*, s. 146. Ayrıca bkz. Nejat Göynüç, *a.g.m.*, s. 331-334.

⁸⁵⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 12.

⁸⁵¹ Mehmet Öz, *a.g.e.*, s. 62.

⁸⁵² Faruk Sümer, "Kayı", s. 461. Tufan Gündüz, *Bozulmuş Türkmenleri*, s. 104, 105; İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 167.

aralığında yaklaşık %100 lük bir artış olduğunu iddia eden F. Braudel'in çalışması gelmektedir. F.Braudel çalışmasında yüz yıllık süreç içerisinde Akdeniz Dünyası'nda yaklaşık 30-35 milyon olan nüfusun 60-70 milyona çıktığını ve bunun da yıllık binde 7 oranında bir nüfus artış hızına tekabül ettiğini belirlemiştir. Yazar, Osmanlı Devleti'nin nüfus artışını ise 1520-30 tarihlerinde (Kanuni dönemi) 12-13 milyon olarak tespit ederken, 1580'lerde bu rakamın 18 milyona, 1600'lerde ise 30 veya 35 milyona çıktığını ifade etmiştir⁸⁵³

Barkan ise Osmanlı Devleti için XVI. yüzyılın başlarında zikrettiği 12 veya 13 milyonluk nüfusu Braudel'in tespitiyle örtüştüğünü ve zikredilen yüzyılın başından itibaren tüm Akdeniz havzasında nüfusun durmadan artış gösterdiğini ve yüzyılın sonunda bazı yerlerde iki katına çıktığını ifade etmiştir.⁸⁵⁴ M. A. Cook ise Aydın, Hamid ve Tokat sancaklarına ait 700 köy ve mezrayı içine alan *Population Pressure in Rural Anatolia (1450-1600)* adlı çalışmasında konuyu nüfus ve nüfusu besleyen ekilebilir toprak bağlamında değerlendirerek ekilebilir alan üzerindeki nüfus baskısını tespit etmeye çalışmıştır. Ayrıca XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerindeki (*Karahisar-ı Sahib, Manisa, Canik, Mardin ve Sultanönü vs.*) nüfusun eğilimini ortaya koyan pek çok sancak ve kaza çalışması yapılmıştır.

4.2.1 Nüfusun Gelişimi ve Toplam Nüfus

Sınırları belirli bir alanda ve belirli bir tarihte yaşamış insan sayısına nüfus denildiğini yukarıda belirtmiştik. Sürekli hareket halinde ve değişken bir seyir izleyen nüfus, doğum, ölüm ve göçlere bağımlı olarak her an azalıp çoğalabilirdi.⁸⁵⁵ Dolayısıyla tahrir defterlerini temel alarak Ulu Yörük teşekküllerinin XV. yüzyılın başından XVI.

⁸⁵³ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul, 1989, s. 270, 273; Alpaslan Demir, *a.g.t.*, s. 141, 142.

⁸⁵⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 15-17.

⁸⁵⁵ Ali Tanoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemdeki nüfusunun eğilimini veya gelişimini değerlendirmede ve ayrıca tespit edilen verilerden yaklaşık bir toplam nüfus hesaplaması yapmada bu hususu dikkate almak gerekmektedir.

Yukarıda XVI. yüzyılda Osmanlı ve Akdeniz dünyasındaki nüfus eğilimlerini ortaya koyduktan sonra, belirli dönemlerde yapılmış tahrirlerden hareketle, Ulu Yörük teşekküllerinin nüfus gelişiminin hangi yönde bir seyir izlediğini ortaya koyalım. Bu çerçevede Ulu Yörük teşekküllerinin büyük nüfus yekûnunun bulunduğu Sivas bölgesinin 1455, 1485, 1520 ve 1575 tarihli tahrirlerinden yola çıkarak değerlendirmeler yapmak mümkündür. Fakat 1455 tarihli kaynakta verilerin kısıtlı olmasından dolayı adı geçen teşekkülün nüfusuyla ilgili değerlendirmeyi 1485 tarihinden itibaren yapabiliyoruz.⁸⁵⁶

Tablo 1: XV ve XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Nüfusunun Toplam Nefer, Hane ve Mücerred Sayıları ve Yüzdelik Artışları.

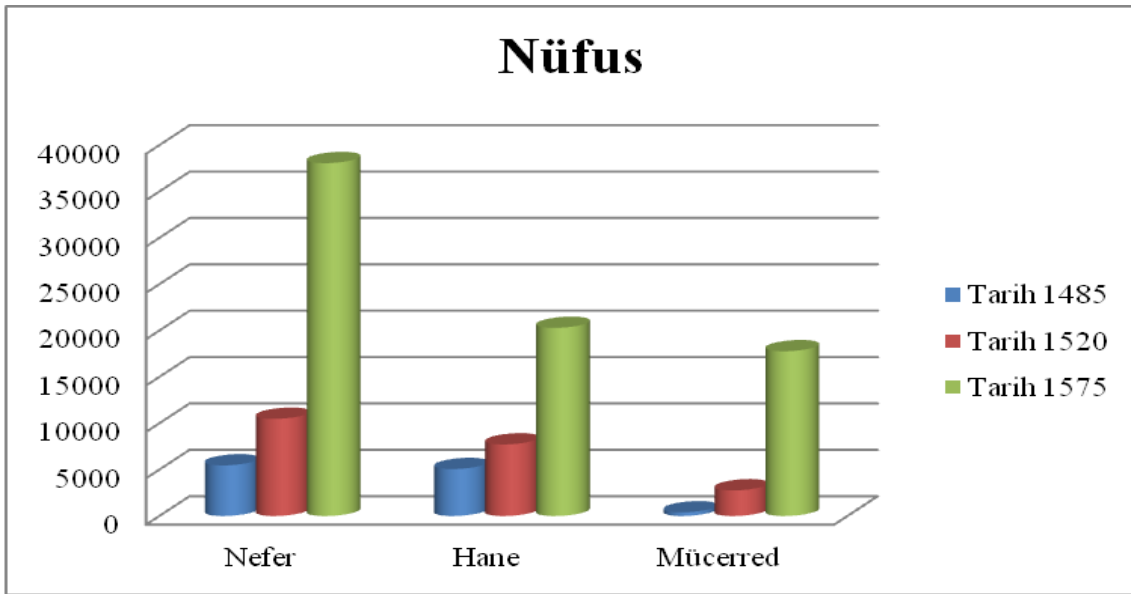
ULU YÖRÜKLER					
Tarihler	1485	1520	1485-1520 %'lik artış	1575	1520-1575 %'lik artış
Nefer	5461	10480	92%	38063	263%
Hane	5064	7718	52%	20291	163%
Mücerred	397	2762	596%	17772	543%

Tabloda verildiği üzere XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar Ulu Yörük'ün nüfusunun önemli derecede arttığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda 1485 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerinde 5.461 nefer yer alırken, bu rakam 1520 tarihinde %92'lik bir artışla 10.480'e yükselmiştir. Yine aynı tarihler arasında 5.064 hanelik vergi nüfusu %52'lik artışla 7.718'a, mücerred nüfus ise 397'den %596'lık bir artışla 2.762'ye yükselmiştir. Ayrıca teşekkülün 1485 tarihinde toplam tahmini nüfusu 25.717 kişiden oluşurken, 1520 tarihinde 41.352 kişiden meydana

⁸⁵⁶ BOA. TD. nr. 02, s. s. 241, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 304, 343,350, 351, 352; BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 387-505; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b.

gelmekteydi. Bu tarihlerde Karakeçili, Tatlı, Çungar ve Çepni bölükleri nüfusun en fazla olduğu bölüklerdir. 1575 tarihinde bir önceki tahrir (1520) göre nefer sayısı %263'lük bir artışla 38.063'e, hane sayısı %163'lük bir artışla 20.291'e, mücerred sayısı ise %543'lük bir artışla 17.772'ye yükselmiştir. Teşekkülün bu tarihte toplam tahmini nüfusu ise 119.227 kişiden müteşekkildi (Bkz. Tablo 1-5). Ayrıca aşağıdaki grafik ve tabloda XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar Ulu Yörük teşekküllerinin nüfus artış oranları ayrıntılı olarak verilmiştir

Şekil 4: XV ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörüklerin Nüfus Durumu.

Tablo 2: 1485, 1520 ve 1575 Tarihleri Arasında Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Artış Oranları.

Bölükler	1485	1520	1485-1520 %'lik artış/azalış	1575	1520-1575 %'lik artış/azalış
	Nefer	Nefer		Nefer	
1 Akkuzulu	190	93	-51%	341	267%
2 Koyunculu Tâbi Akkuzulu	175	172	-2%	277	61%
3 Âdillü Tâbi Akkuzulu	x	x	x	393	x
4 Aksalur	240	228	-5%	803	252%
5 Akçakoyunlu	115	579	403%	685	18%
6 Ali Beylü	126	377	199%	572	52%
7 Ballu	205	471	130%	1459	210%
8 Çakır Alilü	156	51	-67%	600	1076%
9 Çapanlu	x	312	x	779	150%
10 Çavureci	51	137	169%	309	126%
11 Çepni	433	432	0%	2905	572%

12	Çomaklu	48	138	188%	x	x
13	Çungar	441	x	x	x	x
14	Aşağı Çungar	x	324	x	1142	252%
15	Yukarı Çungar	x	579	x	3911	575%
16	Dodurga	x	x	x	967	x
17	Gökçelü	x	x	x	282	x
17	İkizlü	97	70	-28%	318	354%
19	İlbeylü	311	921	196%	3830	316%
20	İzzeddinlü ve İdrisli	62	242	290%	398	64%
21	Kabasakallu	x	67	x	122	82%
22	Karafakihlü	128	222	73%	514	132%
23	Karakeçilü	469	889	90%	3824	330%
24	Kabil?	x	x	x	445	x
25	Kızıklı	212	529	150%	1743	229%
26	Kiranpa	249	191	-23%	1019	434%
27	Kulağuzlu	135	298	121%	786	164%
28	Kuru Göllü	253	383	51%	1843	381%
29	Özli	72	557	674%	1691	204%
30	Pireveklü	100	80	-20%	200	150%
31	Sıraçlı	105	122	16%	x	x
32	Tatlı	442	246	-44%	817	232%
33	Şerafeddinlü Tâbi Tatlı	x	211	x	745	253%
34	Turgutlu	73	220	201%	365	66%
35	Ulu Kamanlı	222	783	253%	855	9%
36	Ustacalı	x	x	x	93	x
37	Ütüklü	x	48	x	x	x
38	İnallı	351	508	45%	3030	496%
TOPLAM		5461	10480	92%	38063	263%

Ulu Yörük teşekküllerinde gerçekleşen nüfus artışını 1485-1520 ile 1520-1575 olmak üzere iki dönemde ele almak gerekir. Çünkü ilk tarihlerde nüfus artış oranı ve hızıyla ikinci tarihler arasındaki artış oranı ve hızı farklılık göstermektedir. 1485-1520 tarihleri arasında nüfusun artmasına etki eden faktörlerin başında mücerredler ile bölgedeki konar-göçerlerin daha ayrıntılı kaydedilmesi gelmektedir.⁸⁵⁷ Burada mevcut olmayan bir nüfustan ziyade bölgede bulunan ama kayıtlara geçmemiş nüfus kastedilmektedir. Nüfus artışını olumlu yönde etkileyen ikinci faktör Ulu Yörük'ün

⁸⁵⁷ Ali Açıklık, Tekin Susam, *a.g.m.*, s. 12; Mücerredler kaydedilirken gereken ihtimamın gösterilmediği 1485 tarihli tahrirde açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Ballu, Tatlı Çomaklı, İnallı Turgutlu, Özli ve Çomaklı bölüklerinde hiç bekâr nüfusa tesadüf edilmemektedir. BOA. TD. nr. 19, s. 339-397.

yaşam tarzıydı (konar-göçerlik). Konar-göçer yaşam, kitlesel ölümlere yol açan deprem ve veba gibi doğal afetlere karşı büyük avantajlar sağlamaktaydı. Bu avantajlar, konar-göçer taifeleri adı geçen doğal afetlere karşı korumuş ve yerleşikler kadar etkilenmemesine neden olmuştur. Nitekim 1509 tarihinde gerçekleşen ve Anadolu'da küçük kıyamet olarak adlandırılan deprem, Eyalet-i Rum'u da içine alan Anadolu coğrafyasında yüksek oranda can kaybına neden olmuştu. Özellikle Rum Beylerbeyliği topraklarında büyük nüfus zayıyatına yol açan depremde Çorum şehri halkının yaklaşık üçte ikisinin öldüğü ifade edilmiştir.⁸⁵⁸ Fakat can kaybına neden olmayacak barınaklarda (çadır) ikamet eden Ulu Yörük teşekküllerinin bu depremden etkilenmediği açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim Hoca Sadettin Efendi büyük depremde insanların çadırlara çıktığını ve buralarda iki üç ay kaldığını ifade etmektedir.⁸⁵⁹

Ayrıca konar-göçer yaşam tarzının salgın hastalık riskini azalttığı iddia edilmektedir. Çünkü yerleşim merkezlerinin seyrek olduğu alanlarda hareket eden konar-göçerlerin salgın hastalıklara maruz kalma ihtimalleri yerleşiklere göre daha düşüktür. Ayrıca vebaya yakalanmış veya vebadan ölmüş kişilerin geride bırakılması, bir nevi karantina uygulaması, vebanın cemaatler arasında yayılmasını önlemiştir.⁸⁶⁰

⁸⁵⁸ Mustafa Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi C.II, TTK, Ankara, 2011, s. 696, 697. Zikredilen depremin tarihini İ. Hakkı Uzunçarşılı 1498 olarak vermiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, TTK, Ankara, 1975, s. 233.

⁸⁵⁹ Hoca Sadettin Anadolu'da meydana gelen depremlerden birini şu şekilde anlatmıştır. "Amasya ile Tokat illerinden Kastamonu'ya varınca ve Bursasa'ya gelinceye kadar olan alanda şiddetli bir deprem olmuş bölgede yaşayan halk çadırlara çıkarak üç ay süre ile açıkta otumak zorunda kalmıştır." Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih C.II*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 95.

⁸⁶⁰ Ancak bu iddiaların aksine mühimme defterlerinden vebanın Yörükleri de etkilediği anlaşılıyor ;Ömer Düzbakar, *a.g.m.*, s. 69; "Yörük muharriri olan Katip Hamza'ya hüküm ki: Mektup gönderip, Yörük

Yine keçi ve atların kokusunun salgın hastalıkları bulaştıran pireleri ve benzeri haşereleri öldürdüğü de öne sürülmüştür.⁸⁶¹ Fakat yukarıdaki dipnotta (860) vebanın Yörükleri de etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde salgın hastalıkların her halükarda toplumun bütün katmanlarını etkilediği anlaşılıyor. Ancak konar-göçer yaşam tarzının, veba (taun) gibi salgın hastalıklara karşı doğal karantina ortamı oluşturduğu ve salgın riskini azalttığı söylenebilir. Bu bakımdan salgın hastalıklardan Ulu Yörük teşekküllerinin nüfusunun yerleşikler kadar etkilenmediği, döneme ait tahrir verilerine göre, tahmin edilmektedir.

Üçüncü faktör ise Orta Anadolu'da gerçekleşen Kızılbaş isyanları olup, bu isyanlar köylülerin ekonomik ve sosyal hayatlarına kuvvetli bir şekilde tesir etmiştir. Bu durum ise onların köylerini boşaltarak dağlık alanlara ve eski yaşamlarına (konar-göçerlik) dönmelerine neden olmuştur.⁸⁶² Dolayısıyla 1485 ile 1520 tarihleri arasında Sivas Sancağı'nda Zile,⁸⁶³ Turhal,⁸⁶⁴ Artukabad⁸⁶⁵ ve Sonisa⁸⁶⁶ kazalarının kırsal

taifesi taun olmağa ekseri fevt olup eşkinci yamaklarından cüzi kimesne kalup haymaneleri dahi vefa eylemeyüp eşkincileri yamakları fakr u kalil olup hıdmet dahi ziyade olup hıdmete kudretleri olmayup birkaç nefer dahi ziyade yamak tayin olunmasın bildirmişsin..." BOA. MD. nr. 12, Hüküm: 572, Ankara 1996, s. 383.

⁸⁶¹ Leila Erder, "The Measurement of Preindustrial Population Change: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Century", *Middle Eastern Studies*, Vol 11, No, 3, October 1975, s. 293. (ss. 284-301); Ömer Düzbakar, "Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler", *Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 4, 2003/1, s. 69

⁸⁶² Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskân Coğrafyası*, İstanbul, 1967, s. 15, 16; İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 77; XVII. asırda "Sivas sancağının Şarkpare kazasına tâbi Ulu Kaman ve Akçakoyunlu oymakları, Türkmen ve levend taifelerinin tegallübelerinden etrafa dağılıp perişan oldular, köyleri harap ve yerleri boş kalmıştı." Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 43, dn.61.

⁸⁶³ Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı İdaresinde Zile Şehri", s. 235,

⁸⁶⁴ Alparslan Demir, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Turhal Kazası'nda Nüfus Toprak İlişkisi", s. 66, 67.

⁸⁶⁵ Ali Açıklı- Tekin Susam, *a.g.m.*, s. 13.

yerleşik nüfusu belli oranda azalırken, aynı bölgedeki kırsal Ulu Yörük (konar-göçer) nüfusu artmıştır.

Yukarıdaki tablodan hareketle 1485-1520 tarihleri arasında Ulu Yörük teşekküllerinin nüfusu genel olarak artarken, Çakır Alilü, Akkuzulu, Aksalur, İkizli, Kiranpa, Pirevlekli ve Tatlı bölüklerinin nüfusunun gerilediği, Çepni bölüğünün nüfusunun ise durağan seyrettiği göze çarpmaktadır (bkz. tablo 1 ve 2). Bu duruma umumiyetle bölüklerin arasındaki geçişkenlik neden olmaktadır, diyebiliriz. Yani Tatlı bölüğüne ait bir kışlak Kiranpa bölüğü altında veya Ulu Kamanlı bölüğüne bağlı bir kışlak İlbeyli bölüğü altında kaydedilebiliyordu. Ayrıca bölükler içerisindeki bazı cemaatler, bağlı oldukları bölüklerden ayrılarak yeni bölükler oluşturulmuştur. Örneğin 1485 tarihinde Tatlı bölüğüne tâbi Hayreddin veledi Şerafeddin cemaati, 1520 tarihinde Şerafeddinli tâbi Tatlı adıyla yeni bir bölüğe dönüştürülmüştür.⁸⁶⁷ Yine Çepni bölüğüne tâbi Ütüklü cemaati 1520 tarihinde müstakil bir bölük olarak karşımıza çıkmaktaydı.⁸⁶⁸ Aynı tarihte bölgeye sonradan geldiği veya herhangi bir bölükten ayrıldığı düşünülen Kabasakallı ve Çapanlı bölükleri tesis edilmiştir.⁸⁶⁹ Ayrıca yukarıdaki idari düzenlemelerin yanında İzzeddinli bölüğüne İdrisli dâhil edilmiş, Çungar bölüğü; Aşağı ve Yukarı Çungar olarak ikiye ayrılmış, Koyunculu ise Akkuzulu bölüğüne tâbi olarak kaydedilmiştir.⁸⁷⁰

Bazı bölüklerdeki nüfusun azalmasını sadece idari düzenlenmelerle açıklamak mümkün değildir. Nitekim Trabzon'un fethini takip eden yıllarda Amasya, Tokat, Çorum ve Samsun'dan Orta ve Doğu Karadeniz bölgesine zorunlu Türkmen muhacereti

⁸⁶⁶ İsmail Kıvrım, *a.g.e.*, s. 75, 76.

⁸⁶⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 376-378; BOA. TD. nr. 79, s. 419-422.

⁸⁶⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 384, 385; BOA. TD. nr. 79, s. 404, 405.

⁸⁶⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 403, 404, 449-450.

⁸⁷⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 422, 459, 462, 487.

gerçekleşmiştir.⁸⁷¹ Bize göre Karadeniz bölgesine göçürülen Türkmen oymaklarının büyük bir bölümünü Çepniler oluşturmaktaydı. Ulu Yörük içindeki Çepni bölüğünün nüfusunun durağan seyretmesi de bu durumla ilgili olmalıdır.

Ulu Yörük'ün faaliyet gösterdiği Sivas, Tokat, Amasya, Çorum ve Yozgat vilayetleri, Osmanlı ve Safevi devletlerinin siyasi çekişmesinin odak noktalarından birini teşkil etmekteydi. Dolayısıyla Şah İsmail tarafından gönderilen halifeler bölgedeki Kızılbaşları yanlarına çekip Osmanlı Devletine karşı isyan ediyorlardı. Mesela 1512'de Şah İsmail'in emriyle, Osmanlı topraklarına gönderilen Rumlu Nur Ali Halife, Orta Anadolu'nun kuzeyindeki Kızılbaşları ayaklandırarak, Şebinkarahisar, Malatya, Tokat ve Niksar havalisinde büyük bir tahribata yol açmıştır. Ayrıca Tokatta Şah İsmail adına hutbe okutulmuştur.⁸⁷² Yine Ulu Yörük teşekküllerinin bulunduğu alanlardan birini teşkil eden Turhal ve havalisinde Bozok Türkmenlerinden Celal adında bir sipahi, yanına topladığı yirmi bin kişiyle isyan etmiştir.⁸⁷³

Öte yandan Ulu Yörük içerisinde zikredilen Ustacalı, Çepni, Turgutlu, Kiranpa, İnallı, Akçakoyunlu ve Çapanlı taifelerinin, Safevi Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde yer aldıkları görülüyor.⁸⁷⁴ Dolayısıyla bölgedeki nüfusun bir bölümünün İran taraflarına kaydığı düşünülmektedir. Özellikle Erzincan'da Ustacalılardan bin

⁸⁷¹ Ali Açıknel,-Tekin Susam; *a.g.m.*, s. 13; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" *İÜİFM*, C. XV, 1953-54, (1-4), s. 17, 18.

⁸⁷² Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, s. 144, 145.

⁸⁷³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlilik Kavgası "Celali İsyamları"*, İstanbul, 1995, s.115-122.

⁸⁷⁴ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 44-47, 50, 51, 165, 166, 174, 186. Faruk Sümer, Anadolu'dan İran taraflarına giden Akçakoyunlu cemaatlerinin Boz-ok kolundan, Turgutluların ise Karaman İlinden olduklarını bildirmişti. Ayrıca müellif Ulu Yörük'ün Ortapare koluna mensup Çapanlu Bölüğünü Çayanlu şeklinde okumuştur. Aynı eser, s. 44, 51, 174; Anadolu'dan İran'a giden cemaatler arasında Çapanlu'da da zikredimiştir. Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, TTK, Ankara, 2013, s. 14.

kişinin aileleriyle birlikte Şah İsmail'e katıldıkları ve bu olayı duyup gelenlerle birlikte sayının yedi bine ulaştığı ifade edilmiştir.⁸⁷⁵ Ulu Yörük içerisinde nüfusu azalan Kiranpa bölüğünün izlerini ise İran'a giden Ustacalı oynağının içerisinde görmekteyiz⁸⁷⁶ ki, bu cemaatin Ustacalılarla birlikte Erzincan'da Şah İsmail tarafına katıldıkları anlaşılıyor. Kiranpa cemaatinin Şah İsmail'e katıldığını 1485-1520 arasındaki nüfus hareketlerinden ayrıca görmek mümkündür.⁸⁷⁷ Öyle ki Kiranpa bölüğünün boşalttığı alanlara Tatlı bölüğünün cemaatleri sevk edilmiş ve Tatlı bölüğüne tâbi pek çok cemaat Kiranpa bölüğünün altında kaydedilmiştir.⁸⁷⁸ Yine Aşağı ve Yukarı Canik bölgesindeki Çepni boylarına mensup cemaatlerin İran'a gittiği kaynaklar tarafından ifade edilmektedir.⁸⁷⁹ Ez cümle 1485 ile 1520 arasında bazı bölüklerin nüfusunun azalmasına; idari düzenlemeler, isyanlar, siyasi çekişmeler, göçler ve sürgünler neden olmuştur diyebiliriz.

XVI. yüzyılın ortalarına ait tahrir kayıtlarına tesadüf edilmediğinden Ulu Yörük için bu döneme dair bir nüfus değerlendirmesi yapamıyoruz. Fakat Alparslan Demir, Tokat kazasının 1520-54 arasındaki nüfus artış hızının %014,72 iken 1554-75 arasında %023,10'a yükseldiğini ifade etmişti. Aynı yazar benzer bir artışın Sivas kırsalında da yaşandığını belirtmiştir.⁸⁸⁰ Dolayısıyla Tokat ve Sivas kırsalındaki bu verilerden hareketle Ulu Yörük teşekküllerinde de büyük nüfus artışının XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleştiği iddia edilebilir. Buna göre 1575'te bir önceki tahrir olan 1520'ye göre nefer sayısı %263'lük bir artışla 38.063'e, hane sayısı %163'lük bir artışla 20.291'e, mücerred sayısı ise %543'lük bir artışla 17.772'ye yükselmiştir (bkz. tablo 1).

⁸⁷⁵ *Tarih- Kızılbaşan*, s. 75

⁸⁷⁶ Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, s. 165, 166.

⁸⁷⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 339-341; BOA. TD. nr. 79, s. 416-418.

⁸⁷⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 416-418, KKA. TD. nr. 16, v. 55b-60b.

⁸⁷⁹ *Tarihi Kızılbaşan*, s. 46.

⁸⁸⁰ Alparslan Demir, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Turhal Kazası'nda Nüfus Toprak İlişkisi, s. 68.

Teşekkülün bu tarihte toplam tahmini nüfusu ise 119.227 kişidir. Ulu Yörük teşekküllerinde elli beş yıllık bir zaman zarfında büyük bir nüfus artışının meydana geldiği görülürken, özellikle bekâr nüfus (mücerred) oranındaki yüksek artış ayrıca dikkat çekmektedir. 1485-1520 arasındaki bekâr nüfustaki artışın temel sebebini mücerredlerin daha ayrıntılı ve dikkatli kaydedilmesi olabileceğini belirtmiştik. Ancak 1520-1575 tarihleri arasında mücerred nüfustaki %543'lük olağanüstü artışın hangi saiklere dayandığı kesin olarak bilinmese de, Oktay Özel Amasya bölgesindeki mücerred nüfus artışı hakkında bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur.

Oktay Özel bekâr nüfus artışını topraksızlaşma ve fakirleşmeden dolayı evliliklerin ertelenmesine ya da hiç evlilik yapılmamasına yorarken, küçük yaştaki erkek çocukların devlete gelir getirmesi adına mücerred statüsünde usulsüzce kaydedildiği görüşüne ise katılmamıştır.⁸⁸¹ Yazar bu görüşü temellendirirken geçim sıkıntısı çeken fakir köylülerin buna mücadele etmeyeceğini, velev ki etse dahi bunun kayıtlara geçmesinin mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁸⁸² Bu cümleden olarak Ankara bölgesindeki Yörüklerin şikâyetlerinden vergi memurlarının usulsüz bir şekilde çocukları mücerred statüsünde kaydetmeye çalıştıkları, ancak bu usulsüz girişimlerin devlet nezdinde bir karşılığı olmadığı anlaşılıyor. Zira bu vergi görevlilerinin derhal teftiş edilerek, durum vaki ise görevlerine son verilmesi istenmiştir.⁸⁸³ Sonuçta bu tür usulsüz girişimler mücerred vergisi tahsil edilen yerlerde olsa da bunun XVI. yüzyıldaki genel bekâr nüfus patlamasını etkilediği düşünülemez. Ayrıca Eyalet-i Rum'da bulunan

⁸⁸¹ Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 108-110.

⁸⁸² Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 111.

⁸⁸³ “Ankara Sancağı Beyi ve Ankara ve Yüzdepare kadılarına hüküm ki; Yüzdepare kadısına tâbi yüzdeciyân taifesinden Baylanlı nam cemaatten Gazi nam kimesne gelüp koyunu olanlar adet-i ağnam verüb, koyunu olmayanlar on ikişer akçe resm-i bennak vermişler iken, emin olanlar adet-i ağnam verenden dahi resm-i bennak aldıklarından ve küçük çocuklarından resm-i mücerred talep ettiklerinden şikâyet etmekle şer ile teftiş idüb doğru ise men edilmesi...” BOA. *MD. nr. 41*, Hüküm: 434, s. 191, (991).

Ulu Yörük teşekküllerinden mücerred vergisi de talep edilmiyordu.⁸⁸⁴ Dolayısıyla mezkur bölgede tespit edilen mücerred nüfusun daha gerçekçi olduğu düşünülebilir.

1575 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerindeki nüfus artışına etki eden faktörlerin başında daha önce teşekkül içerisinde görmediğimiz bazı bölük ve cemaatlerin teşekküle dâhil edilmesi gelmekteydi. Örneğin 1455'ten itibaren müstakil kaydedilen Turhal Yörükleri zikredilen tarihte Dodurga ismiyle Ulu Yörük'e dâhil edilmiştir. Yine önceki tahrirlerde tesadüf edemediğimiz Âdilli tâbi Akkuzulu, Ustaclu, Kabil? ve Gökçeli bölükleri ihdas edilmiştir. Bu bölüklerin izlerine 1485 ve 1520 arasında rastlanmaması, bunların bölgeye sonradan geldiklerini veya başka bölüklerden ayrılarak yeni bir ünite teşkil ettiklerini göstermektedir.

Ulu Yörük teşekküllerine mahsus bir durum olmayan XVI. yüzyıldaki bu anormal nüfus artışı, hemen hemen Osmanlı Devleti'nin tüm bölgeleri için geçerliydi. Nitekim Huricihan İslamoğlu, Orta Anadolu'nun kuzeyindeki on nahiyenin 1520 ve 1575 tarihleri arasındaki nüfus artış hızını yılda yaklaşık %2 olarak ifade etmiş, ancak bu nüfus artış hızının doğal artıştan kaynaklanmadığını belirtmiştir. Yazar bu artışın bir kısmını, yüksek ölümlere neden olan savaş, salgın hastalık ve kıtlıkların XVI. yüzyılda görülmemesiyle açıklarken, bir kısmını da (asıl faktör) Orta Anadolu'ya gerçekleşen iç göç ile açıklamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Safevi politik mücadelesinin Doğu Anadolu'ya kayması, bölgeden Orta Anadolu'ya çok sayıda nüfusun akmasına neden olmuştur.⁸⁸⁵ Nitekim Sivas Yörükân defterinde bir grup Ekrad taifesinin Diyarbekir

⁸⁸⁴ “Ve defterde hâlî ‘an’ir-rüsûm kayd olunan Müslüman mücerredlerden nesne alınmaz...”, Ahmet Akgündüz, *Kanunlar*, C. 5, s. 203.

⁸⁸⁵ Orta Anadolu'nun kuzeyinde nüfus artışına etki eden faktörler için bkz. Huricihan İslamoğlu, *a.g.e.*, s. 219-227; Ali Açık- Tekin Susam, *a.g.m.*, s. 14; Alparslan Demir, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Turhal Kazası'nda Nüfus Toprak İlişkisi”, s. 68, 69.

eyaletinden Ortapare Kazası'na geldikleri görülüyor.⁸⁸⁶ Ayrıca zikredilen defterde Amasya, Samsun, Mecidözü, Sonisa, Arım, Lâdik, Taşabad ve Budaközü kazalarında Bozulus Türkmenlerinden Danişmendlü, Ekrad ve Lek taifelerine tesadüf edilmektedir. Yine doğudan göç ettiklerini düşündüğümüz Sonisa, Samsun ve Niksar kazalarının muhtelif köylerinde sakin olan ve Perakende-i Şarki olarak adlandırılan cemaatler bulunmaktadır.⁸⁸⁷ Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Osmanlı-Safevi siyasi çekişmesinden dolayı bölgede faaliyet gösteren Bozulus Türkmenlerinin Orta Anadolu'ya göçtükleri Tufan Gündüz tarafından da ifade edilmiştir.⁸⁸⁸ Fakat bu göçlerin Ulu Yörük nüfusunu ne kadar etkilediği ise pek sarih değildir.

Orta Anadolu nüfusunun gelişimi hakkında çalışmalar yapan araştırmacıların kahir ekseriyeti, XV ve XVI. yüzyıllarda siyasi ve toplumsal istikrar koşullarındaki değişim ile nüfustaki dalgalanmalar arasında kuvvetli bir ilişkinin varlığından hareketle, bölgedeki nüfus artışını Osmanlı-Safevi mücadelesinin sona ermesine bağlamışlardır. Dolayısıyla bu mücadele döneminde bölgeden ayrılan nüfusun tekrar dönmesi nüfusu etkilemiş olabilir.⁸⁸⁹ Bölgedeki huzur ve güvenliğin sağlanması, şehir ve kırsal alanlarda üretimi artırırken, refah düzeyinin yükselmesine de neden olmuştur. Dolayısıyla refah

⁸⁸⁶ “*Vilayet-i Anadolu'da Diyarbekir Eyaleti'nde Kara Hamid Sancağı'nda Çakallu nam karyede sakin olan Ekrad taifesi mukaddema eşkiya istilasından her biri bir canibe perakende ve perişan olmuşlar iken hala mezburlar İçel'de vaki Ortapare nam mahalle gelüp kırk nefer kimesneler bir yere cem olup vaki olan külli ve cüzi hukuk ve rüsumların Ortapare Voyvodalarına eda eyleyüp aherden dahl olunmamak üzere müekked emr-i şerif sadaka buyrulma rica ederler bu babda emrü ferman saadetlü padişahıdır*”; KKA. TD. nr. 16, v. 1b.

⁸⁸⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 148a-161a.

⁸⁸⁸ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 85-87. Aynı Yazar, *Bozkırın Efendileri*, s. 82-86.

⁸⁸⁹ Huricihan İslamoğlu İnan, *a.g.e.*, s. 222-224; Alparıslan Demir, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Turhal Kazası'nda Nüfus Toprak İlişkisi”, s. 67, 68; Ali Açıkiet-Tekin Susam, *a.g.m.*, s. 14; Mehmet Şimşirgil, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Turhal Kazası”, s. 467. Burada ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile doğum oranları arasında ters orantının olduğu unutulmamalıdır.

düzeyinin yükselmesine paralel olarak, yaşam süresinin uzaması nüfus artışını da beraberinde getirmiş olmalıdır.⁸⁹⁰ Ulu Yörük teşekküllerini meydana getiren bölüklerin 1485, 1520 ve 1575 tarihlerindeki nüfusları tablolarda daha ayrıntılı gösterilmiştir.

Tablo 3: 1485 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.

ULU YÖRÜKLER (1485)						
	Bölükler	Cenaat Sayısı	Nefer	Hane	Mücerred	Toplam Tahmini Nüfus
1	Akkuzulu	3	190	182	8	918
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	3	175	149	26	771
3	Aksalur	6	240	196	44	1024
4	Akçakoyunlu	1	115	115	x	575
5	Ali Beylü	2	126	124	2	622
6	Ballu	12	205	205	x	1025
7	Çakır Alilü	2	156	115	41	616
8	Çavurcu	1	51	51	x	255
9	Çepni	3	433	382	51	1961
10	Çomaklu	5	48	47	1	236
11	Çungar	2	441	401	40	2045
12	İkizlü	1	97	96	1	481
13	İlbeylü	1	311	311	x	1555
14	İzzeddinlü	2	62	62	x	310
15	Karafakihlü	1	128	103	25	540
16	Karakeçilü	14	469	377	92	1977
17	*Kızıklı	1	212	193	19	984
18	Kiranpa	9	249	222	27	1137
19	Kulağuzlu	1	135	135	x	675
20	Kuru Göllü	3	253	252	1	1261
21	Özrü	3	72	72	x	360
22	Pireveklü	2	100	89	11	456
23	Sıraçlı	1	105	104	1	521
24	Tatlu	4	442	441	1	2206
25	Turgutlu	1	73	73	x	365
26	Ulu Kamanlu	2	222	220	2	1102
27	İnallu	12	351	347	4	1739
TOPLAM		98	5461	5064	397	25717

(Toplam Tahmini Nüfus: Hanex5+mücerred formülünden hesaplanmıştır.) *Nüfus hesaplanırken, Kızıklı bölükteki şeyh olarak kaydedilen 3 nefer hane statüsünde değerlendirilmiştir

⁸⁹⁰ Ali Tanaoğlu, *a.g.e.*, s. 41.

Tablo 4: 1520 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.

ULU YÖRÜKLER (1520)						
Bölükler		Cemaat Sayısı	Nefer	Hane	Mücerred	Toplam Tahmini Nüfus
1	Akkuzulu	6	93	87	6	441
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	7	172	133	39	704
3	Aksalur	6	228	191	37	992
4	Akçakoyunlu	16	579	355	224	1999
5	Ali Beylü	15	377	267	110	1445
6	Ballu	13	471	250	221	1471
7	Çakır Alilü	2	51	34	17	187
8	Çapanlu	8	312	265	47	1372
9	Çavurcu	4	137	86	51	481
10	Çepni	17	432	305	127	1652
11	Çomaklu	6	138	111	27	582
12	Aşağı Çungar	9	324	229	95	1240
13	Yukarı Çungar	34	579	455	124	2399
14	İkizlü	4	70	57	13	298
15	İlbeylü	45	921	756	165	3945
16	İzzeddinlü ve İdrislü	8	242	137	105	790
17	Kabasakallu	5	67	54	13	283
18	Karafakihlü	11	222	167	55	890
19	Karakeçilü	35	889	707	182	3717
20	Kızıklı	19	529	408	121	2161
21	Kıranpa	12	191	137	54	739
22	Kulağuzlu	18	298	280	18	1418
23	Kuru Göllü	22	383	286	97	1527
24	Özlü	10	557	363	194	2009
25	Pireveklü	4	80	80	x	400
26	Sıraçlu	1	122	90	32	482
27	Tatlu	23	246	212	34	1094
28	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu +Sipahizade	12	211	189	22	967
29	Turgutlu	10	220	154	66	836
30	Ulu Kamanlu	26	783	472	311	2671
31	Ütüklü	5	48	40	8	208
32	İnallu	21	508	361	147	1952
TOPLAM		434	10480	7718	2762	41352

Tablo 5: 1575 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinin Nüfus Durumu.

ULU YÖRÜKLER (1575)						
Bölükler		Cemaat Sayısı	Nefer	Hane	Mücerred	Toplam Tahmini Nüfus
1	Akkuzulu	6	341	230	111	1261
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	7	277	187	90	1025
3	Âdillü Tâbi Akkuzulu	7	393	186	207	1137
4	Aksalur	6	803	363	440	2255
5	Akçakoyunlu	15	685	370	315	2165
6	Ali Beylü	13	572	301	271	1776
7	Ballu	14	1459	724	735	4355
8	Çakır Alilü	8	600	268	332	1672
9	Çapanlu	8	779	414	365	2435
10	Çavurcu	3	309	184	125	1045
11	Çepni	43	2905	1481	1424	8829
12	Aşağı Çungar	12	1142	539	603	3298
13	Yukarı Çungar	55	3911	2158	1753	12543
14	Dodurga	8	967	523	444	3059
15	Gökçelü	5	282	167	115	950
16	İkizlü	4	318	158	160	950
17	İlbeylü	77	3830	2164	1666	12486
18	İzzeddinlü ve İdrislü	7	398	193	205	1170
19	Kabasakallu	5	122	78	44	434
20	Karafakihlü	10	514	265	249	1574
21	Karakeçilü	43	3824	2066	1758	12088
22	Kabil?	5	445	251	194	1449
23	Kızıklı	21	1743	973	770	5635
24	Kiranpa	28	1019	629	390	3535
25	Kulağuzlu	23	786	517	269	2854
26	Kuru Göllü	32	1843	1017	826	5911
27	Özlü	26	1691	905	786	5311
28	Pirevleklü	3	200	91	109	564
29	Tatlu	23	817	523	294	2909
30	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	16	745	510	235	2785
31	Turgutlu	10	365	192	173	1133
32	Ulu Kamanlu	18	855	417	438	2523
33	Ustacalu	2	93	56	37	317
34	İnallu	28	3030	1191	1839	7794
TOPLAM		591	38063	20291	17772	119227

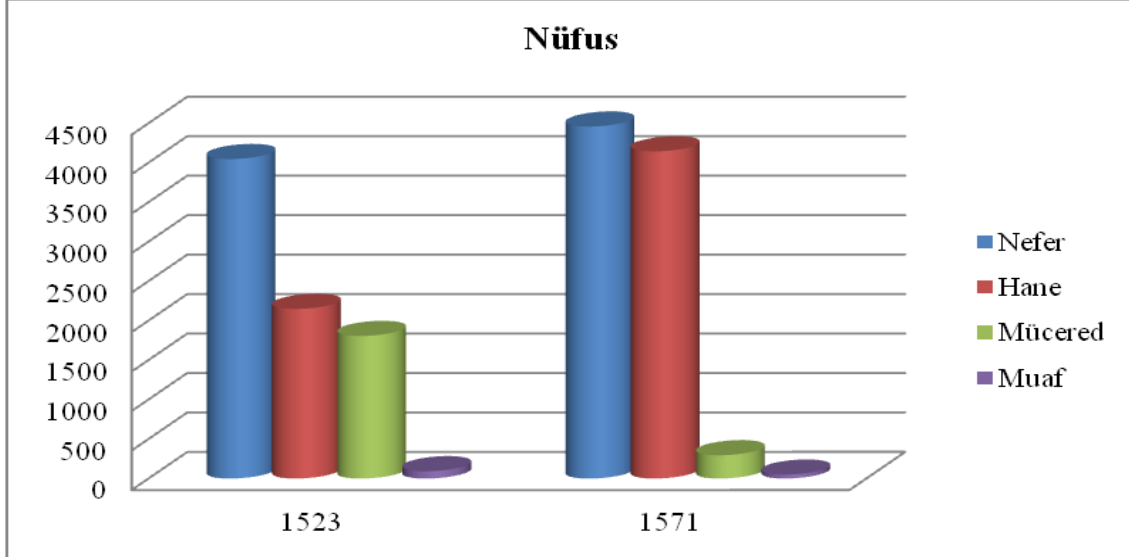
* Nüfus hesaplamasında Ballu bölümünde sipahizadeganlar hane statüsünde değerlendirildi.

Ankara'dan Batı Anadolu'ya kadar uzanan bölgede, ana gövdeden ayrılmış ve Ankara Yörüklerine dâhil edilmiş büyük bir Ulu Yörük topluluğu daha bulunmaktaydı. Buna göre 1523 tarihinde Ankara Yörükânı içerisindeki Ulu Yörük cemaatlerinde 4.047 nefer yer alırken, bunların 2.149'u hane, 1.806'sı mücerred ve 92'si muaf idi.⁸⁹¹ 1575 tarihinde ise 4.144' hane, 295'i mücerred ve 50'si muaf olmak üzere toplam 4.459 nefer yer almaktaydı (bkz. tablo 6).

Tablo 6: 1523 ve 1571 Tarihleri Arasında Ankara Yörükân-ı İçindeki Ulu Yörük Cemaatlerinin Nefer, Hane, Mücerred ve Muaf Sayıları ve Yüzdellik Artışları.

ULU YÖRÜKLER (Ankara Yörükânı)			
Tarihler	1523	1571	%'lik artış
Nefer	4047	4459	10%
Hane	2149	4144	93%
Mücerred	1806	295	-84%
Muaf	92	50	-46%

Şekil 5: XVI. Yüzyılda Ankara Yörükân-ı İçindeki Ulu Yörük Cemaatlerinin Nüfusu.

Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinin nüfus eğilimleri Eyalet-i Rum'da bulunan ana gövdeden farklılık arz etmekteydi. Nitekim aynı dönemde Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörük teşekküllerinin nefer sayısında %263'lük bir artış söz konusu iken Ankara bölgesinde bu artış sadece %10 civarındaydı. Burada dikkat çeken bir

⁸⁹¹ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508.

husus ta Orta Anadolu bölgesinde mücerred nüfusta patlama yaşanırken,⁸⁹² Ankara Yörükâmı içerisindeki Ulu Yörük cemaatlerinde bulunan mücerred nüfusun 1.806'dan %84'lük bir azalmaya 295'e gerilemesiydi (bkz tablo 6).

1523-1571 arasında Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinin nefer sayısı sadece %10 artarken, hane sayısının %93 arttığı, mücerred sayısının ise %84 azaldığı görülmüyordu (bkz. tablo 6). Dolayısıyla nefer sayısındaki kısmi artışa rağmen, hane sayısındaki büyük artış ile mücerred sayısındaki azalma oranlarının birbirine yakın olmasından dolayı ikisi arasında bir ilişki olabilir. Aradaki yaklaşık %10'luk bir farkın doğal artıştan kaynaklandığını düşünürsek, bu rakamlar bizlere 1523 tarihinden sonra mücerred nüfusun evlenmek ve kendini geçindirebilecek bir sürüye sahip olmak suretiyle hane statüsüne geçtiklerini de göstermektedir.

Anadolu'da Ulu Yörük ismine rastladığımız bir başka nokta Teke Sancağı idi. Buradaki Ulu Yörük cemaatlerinin nüfusu 1530 tarihinde 775 hane ve 104 mücerred olmak üzere toplam 879 neferden oluşurken, 1568 tarihinde 848 hane ve 676 mücerred olmak üzere 1.524 neferden müteşekkil idi.⁸⁹³

Sonuç olarak Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya bir yay çizen hat boyunca uzanan Ulu Yörük teşekküllerinin nüfusu, XV. yüzyılın sonlarından XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar sürekli artmıştır. Bu durum XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Tüm Akdeniz dünyasında büyük bir nüfus atışı gerçekleştiği görüşüne de paralellik göstermektedir.⁸⁹⁴

⁸⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 387-505; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b.

⁸⁹³ BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578; KKA. TD. nr. 107, vr. 41b-53b. Ayrıca bkz. Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92-94.

⁸⁹⁴ Fernand Braudel, *a.g.e.*, s. -269-276; Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 10-26.

4.2.2 Nüfusun Yapısı

Osmanlı tahrir sistemi klasik nüfus sayımından ziyade, vergi ödemekle yükümlü kişilerin; işlediği toprak büyüklüğünü, mesleki durumunu, dini statüsünü, muafiyet durumu ve askeri görevini gösterir kayıtlar olduğundan, bu kayıtların izin verdiği ölçüde nüfusun özelliklerini çıkartabiliyoruz.⁸⁹⁵ Osmanlı Devleti kırsal alanlardaki toplumsal tabakalaşmasını çift-hane adı verilen mali sistem etrafında şekillendiriyordu.⁸⁹⁶ Bu bağlamda yerleşik köylüler, çift, nim-çift (yarım çift), bennak (topraksız evli köylü), mücerred (bekâr), caba ve kara (topraksız köylü) vergisi ödeyenler şeklinde bir iktisadi sınıflandırmaya tâbi tutulmuştu.⁸⁹⁷ Nitekim yerleşik zirai organizasyonlara göre düzenlenmiş olan bu kavramlar, koyun miktarı üzerinden konar-göçer reayaya uyarlanmıştır.⁸⁹⁸

Buna göre Ulu Yörük teşekküllerindeki nüfus, tahrir defterlerine vergiye esas hane ve mücerred olarak yazılmıştır. Yalnız teşekkülde çift, nim-çift gibi kategorilere tesadüf edilmezken, yeteri kadar koyunu olanlar genel olarak hane, koyunu olmayanlar da kara veya bennak olarak vasıflandırılmışlardır. Ulu Yörük teşekküllerinin yer aldığı ilk tahrirlerde vergi veren nüfusun statüsünü gösterir imgeler bulunmazken, 1575 tarihinde mali gücü yetersiz olan haneler kara ve bennak, yerleşik hayata geçmiş ve tımar reayası olan İnallı cemaatindeki bazı haneler ise ekinli olarak kaydedilmiştir.

İktisadi olarak bu şekilde sınıflandırılan Ulu Yörük teşekküllerinde sipahi, sipahizade, kethüda, muhassıl, imam, hatip, pir-i fani, şeyh, malul, kötürüm, âmâ doğancı, duagûy ve kürekçi gibi toplumun değişik sosyal sınıflarına mensup kişilere

⁸⁹⁵ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları”, s. 9; Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 54; Mehmet Öz, *a.g.e.*, s. 41

⁸⁹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, s. 194.

⁸⁹⁷ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.I, s. 194.

⁸⁹⁸ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 111-119.

rastlanmaktadır.⁸⁹⁹ Bu kişiler vergilerden muaf tutulduklarına dair ellerine berat-ı hümayun verildiğinden “berat ehli” bir başka deyişle muaf reaya olarak da adlandırılmaktadır.⁹⁰⁰ Bu berat ehli kişilerin pek çoğu vergilerden muaf olsa dahi bir aile sahibi olma ihtimallerinden dolayı nüfus hesaplanırken hane olarak düşünülmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira Ulu Yörük’ün Şerafeddinli bölümünde sipahizadegan olarak kaydedilen 11 neferlerin 4’ü hane, 7’si mücerred idi.⁹⁰¹

Zikredilen imtiyazlı grupların başında tımar sahiplerinin bakmakla yükümlü olduğu askeri sınıftan sipahiler ve sipahizadeler geliyordu. Bu sınıfa mensup olanlara devlet berat vererek vergiden muaf saymış, ancak bir yeri tasarruf ettiklerinde o yerin vergisini talep etmiştir. Osmanlı sosyal yapısının gereği olarak imtiyazlı sınıfın çocuklarına da aynı hak tanınıyordu. Bu cümleden olan sipahizadeler, babalarının vazifeleri dolayısıyla berat verilerek imtiyazlı gruba dâhil edilmiştir.⁹⁰² Ulu Yörük teşekküllerine baktığımızda 1485 tarihinde Pirevlekli bölümünde, düşkün olarak nitelendirilen sadece 2 sipahi bulunmaktaydı.⁹⁰³ 1520’de 16’sı sipahi ve 17’si sipahizade olmak üzere toplam 33 askeri nefer yer almaktaydı.⁹⁰⁴ 1575 tarihinde ise teşekkülde 18’i sipahi ve 59’u sipahizade olmak üzere toplam 77 sipahi ve sipahizade kaydedilmiştir.⁹⁰⁵ Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük cemaatlerinde 1523 tarihinde toplam 38 sipahizade yer alırken, 1573 tarihinde ise bu rakam 36 olarak tespit

⁸⁹⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 87b, 88a, 125b, 168, 111b, 112a; BOA. TD. nr. 117, s. 459-462, 503.

⁹⁰⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, İstanbul, 1993, s. 49-53.

⁹⁰¹ KKA. TD. nr. 16, v. 63b.

⁹⁰² Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 61; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 49-52.

⁹⁰³ BOA. TD. nr. 19, s. 374.

⁹⁰⁴ BOA. TD. nr. 79, s. 390, 394, 421, 422, 444, 491, 492.

⁹⁰⁵ KKA. TD. nr. 16, v.15b, 16a, 23a, 23b, 58a, 61b, 63b, 84b, 85a, 88a, 88b 93b, 94a, 108a, 108b, 116b, 119b, 121a, 121b, 132a, 135b-136a, 161b -162b, 168a, 168b, 171a, 171b.

edilmiştir.⁹⁰⁶ Teke bölgesinde ise 1530 tarihinde 5 sipahi yer alırken, 1568’de bu rakam 2’ye düşmüştür.⁹⁰⁷

Diğer yandan Bozok bölgesinde faaliyet gösteren Yukarı Çungar bölüğü içerisinde 1575 tarihinde “müselleman” olarak kaydedilmiş 7 nefer yer alıyordu. Bu müsellemler “*resm-i hane ve adet-i ağnam ve tekâliften muaf olup sefer vaki oldukça emri şerif ile be nevbet eşeler deyu defteri atik mukayyet olmağın defteri cedide dahi teksip mezbur kayd olundu*” ifadesi gereğince her türlü vergiden muaf olup sefer zamanı görev yapmaktaydılar.⁹⁰⁸ Ulu Yörük içerisinde yönetici sınıfı oluşturan ve berat verilen bir diğer grup ta kethüdalar idi. Cemaat içinden seçilip devlet tarafından onaylanan kethüdalar, cemaatlerin idaresinden sorumlu kişilerdi. Ulu Yörük teşekküllerinde hemen hemen her bölük veya kışlak bir kethüda tarafından idare edilmekteydi.

Ulu Yörük içerisinde rastladığımız imtiyazlı neferlerden biri de muhassıllardı. Muhassıl: hâsıl eden, husule getiren, tahsildar ve emvâl-i mîriyeyi tahsile memur adam anlamlarına gelmekteydi. Daha çok tekâlifi örfiye niteliğindeki vergileri yani doğrudan hazineye ait olması gereken vergileri toplamakla görevlidirler.⁹⁰⁹ 1575’te Ballı, Kuru Göllü ve İnallı bölüklerinde 1’er muhassıl bulunuyordu.⁹¹⁰ Ankara Yörükânı içerisindeki Ulu Yörüklerde 1523 tarihinde 22 muhassıl bulunurken, 1571’de bu sayı 3’e inmiştir. 1530 tarihinde Teke bölgesinde 4 muhassıl kaydedilirken, 1568’de bu sayı 1’e gerilemiştir.⁹¹¹ Son dönemlerde Eyalet-i Rum ve diğer bölgelerde muhassıl gibi iktisadi vazifelere haiz kişilere pek rastlanılmamaktaydı. Bu durumun sebebini

⁹⁰⁶ BOA. TD. nr. 117, s. 475,476, 490, 491, 503,504, 505; KKA. TD. nr. 76, v. 8a, 17b.

⁹⁰⁷ BOA. TD. nr. 166, s. 578; KKA. TD. nr. 107, v. 46b.

⁹⁰⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 423; KKA. TD. nr. 16, v. 76a.

⁹⁰⁹Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 818; Yunus Koç, *a.g.e.*, s. 63.

⁹¹⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 87a, 88a, 125b, 161b-162b.

⁹¹¹ BOA. TD. nr. 117, s. 447, 450-451, 453, 459-462, 465-466, 466-468, 503, 506; KKA. TD. nr. 76, v. 11b-12a, 13b-14a, 17b; BOA. TD. nr. 166, s. 578, KKA. TD. nr. 107, v. 52a-52b.

merkezden Amasya mukataa müfettişi Hacı Muslihiddin'e, Ortapare ve Yüzdepare kadılarına gönderilen hükümden anlamak mümkündür. Buna göre Vilayet-i Rum'da olan Ulu Yörük'e tâbi Ortapare ve Yüzdepare ve Şarkpare mukataalarının reayası, kendi aralarından bazı kimseleri naip yapmışlardı. Mültezimler para tahsiline gittiklerinde, bu naipler kendilerinin ve akrabalarının vergilerini aldırılmayıp, hazineyi pek çok zarara uğratmışlardı. Bunun üzerine şer'i meseleleri (mesaili şer'iyeye) bilmez Yörük taifesinden naip tayin edilmemesi istenmiştir.⁹¹² Dolayısıyla bu hüküm naipler için gönderilse de hükmün Yörük taifeleri içindeki muhassıllar başta olmak üzere diğer tüm görevliler için geçerli olduğu anlaşılıyor.

Ulu Yörük teşekküllerinin nüfus yapısını şekillendiren bir diğer grup da dini görevlilerdi. Dini görevlilerin başında ise imamlar gelmekteydi. Buna göre Sivas Sancağında bulunan Ulu Yörük taifeleri arasında 1485'te 33, 1520'de 292, 1575'te ise 27 imam tespit edilmiştir.⁹¹³ Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük taifelerinde 1523'te 15, 1571'de 5 imam bulunuyordu. Teke bölgesinde 1530'da 10 imam yer alırken 1568'de bu sayı 1'e düşmüştü.⁹¹⁴ XVI. yüzyılın sonlarına doğru yapılan tahrirlerde imam sayısında büyük bir düşme yaşandığı görülmektedir. Bunun sebebi ise tahrirler yapılırken imam statüsünün pek fazla dikkate alınmaması olmamalıdır.

İmamlardan başka dini görevliler arasında hatipler yer almaktaydı. Camide hutbe okumakla görevli bu kişilere Ulu Yörük içerisinde de tesadüf ediliyordu. Buna göre Çepni bölüğünde 2, Ballı, Akçakoyunlu ve İnallı bölüklerinde 1'er hatip bulunuyordu. Çepni bölüğünün Kabil Oğlu kışlağında yer alan hatip, aynı zamanda

⁹¹² BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 437, s. 192, (987).

⁹¹³ BOA. TD. nr. 19, s. 341-390; BOA. TD. 79, 387-505, KKA. TD. nr. 16, v. 8a-171b.

⁹¹⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-505; KKA. TD. nr. 76, 6a-17b; BOA. TD. nr. 166, s. 578; KKA. TD. nr. 107, v. 49b.

duagûy olarak vazifelendirilmiştir.⁹¹⁵ Ankara bölgesinde ise 1523'te 2 hatip yer alırken, 1571'de bu rakam 1'e düşmüştür. İmam ve hatipten başka ilimle uğraşan hoca ve müderrislere de rastlanılmaktaydı. Buna göre 1575 tarihinde Kulağuzlu bölüğünde 1 nefer havace (hoca), 1568'de Teke bölgesinde 1 hoce yer alırken, Ankara bölgesindeki Surudak ve İsa Beylü cemaatlerinde birer nefer müderris kaydedilmiştir.⁹¹⁶

Ulu Yörük Teşekkülleri arasında bir tekkeye, zaviyeye veya şeyhe bağlı kimseler de bulunuyordu. Bu cümleden 1485 tarihinde Kızıklı bölüğünde Dervişanı Şeyh Nasranî ismiyle kaydedilen 3 nefer yer almaktaydı.⁹¹⁷ 1575 tarihinde İnallı bölüğünün Pirce Pınarı kışlağında, an Evlad-ı Şeyh Kulağuz ismiyle 10 nefer mevcuttu. Bu neferlerin 6'sı hane, 4'ü mücerred iken, neferlerden 3'ü duagûy olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Kızıklı bölüğünde de 1 nefer duagûy kaydedilmiştir.⁹¹⁸ 1530 tarihinde Teke bölgesinde 3 nefer zaviye şeyhi var iken, 1571 tarihinde Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinden İdris Muradcılar'da 7 nefer vakıf sahibi, 1530'da Teke bölgesinde 2 nefer zaviye sahibi olarak belirtilmiştir.⁹¹⁹

Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde bulunan berat ehli diğer neferlerin durumu ise şu şekildeydi. 1485 tarihinde Eyalet-i Rum'da bulunan Ulu Yörük teşekküllerinden Kuru Göllü bölüğünde şehzade hükmüyle 5 nefer muaf olarak kaydedilmiştir. 1520 tarihinde Çepni bölüğünde 1 malul, Özlü bölüğünde 1 divane, Ulu Kamanlı bölüğünde

⁹¹⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 30b-31a, 32b, 85a-85b, 117b-118a, 161b-162b; Du'â-gûyân, duacı, dua eden, vakıftan muhassas vazifeye mukabil dua etmekle mükellef fukaradan kimse.

⁹¹⁶ KKA. TD. nr. 16, s. 42a; KKA. TD. nr. 107, v. 51b; KKA. TD. nr. 76, v. 11b, 14b, 15a.

⁹¹⁷ BOA. TD. nr. 19, s. 350.

⁹¹⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 172a, 111b, 112a.

⁹¹⁹ BOA. TD. nr. 166, s. 578; KKA. TD. nr. 76, v. 8a.

1 piri fani yer alırken, 1575 tarihinde Akkuzulu bölüğünde 3 nefer gedik olarak kaydedilmiştir.⁹²⁰

1523 tarihinde Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinden Toy Kocalu'da 1 divane, Tayyib Fakihlü ve Toy Kocalu cemaatinde 1'er nefer abdal, Atluca Menteşe cemaatinde 1 âmâ, İsa Hacılı, Çanakçılar ve Kırgençlü cemaatlerinde 1'er kötürüm, Diğer İsa Beylü cemaatinde 2 nefer doğancı ve 2 nefer kürekçi olarak ifade edilmişlerdir.⁹²¹ Teke bölgesinde 1530 tarihinde 3 meremetçi, 1 ahi, 1 mütevellî, 1 âli resul, 13 kadimi, 3 kötürüm, 1 mecnun yer alırken, 1568'de 3 kötürüm, 2 kadimizade, 2 âli resul bulunuyordu.⁹²²

Ulu Yörük teşekküllerinin nüfus yapısı yukarıdaki gibi şekillenirken, teşekkülü meydana getiren neferlerin almış oldukları isim ve lakaplar da Ulu Yörük ve bölgenin sosyolojisi hakkında bizlere bazı ipuçları verebilir. Buna göre, 1485 tarihinde Akkuzulu, Ballı, Karakeçili, Ulu Kamanlı ve Çepni bölüklerinde bazı neferler x Yörük, x Türkmen ya da x veledi Türkmen, x veledi Yörükân şeklinde kaydedilmiştir.⁹²³ Konar-göçer zümre içindeki neferlerin ayrıca Yörük ve Türkmen olarak belirtilmesi dikkat çekmektedir.

Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatleri içerisinde bazı neferler ise x mutak-ı y şeklinde kaydedilmişti. Azat edilmiş, azatlı köle anlamına gelen mutakların sayısı

⁹²⁰ BOA. TD. nr. 19, s. 388-390; BOA. TD. nr. 79, s. 402, 433, 494,495; KKA. TD. nr. 16, v. 47b; Gedik: Büyük devairde ve alehusus Saray-ı Hümayunda bir hizmet-i mahsusanın başlığı vazife ve imtiyazı, esnafa kendi başlarına icra-yı sanat etmek üzere verilen ruhsat ve imtiyaz, patente: Esnaf gediği, bazı mülki müsakkafatın canib-i vakfa ait resm-i: o dükkanın gediği vardır; gedikler kalemi katibi. Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 370.

⁹²¹ BOA. TD. nr. 117, s. 450, 458, 459-462, 470, 471, 471-473, 480, 481, 503.

⁹²² BOA. TD. nr. 166, s. 578; KKA. TD. nr. 107, v. 42b, 45b,46b, 53a.

⁹²³ "Musa Türkman, Osman Türkman, Halil veledi Türkman, Mustafa veledi Türkman, Ömer Yörük, İsmail Yörük, Seyid Ali Yörük vb." BOA. TD. nr. 19, s. 352, 353, 354, 367, 368, 369-371, 372-374.

1523'te 71, 1571'de 45 olarak tespit edilirken, Teke bölgesinde 4 nefer mutak olarak belirtilmiştir.⁹²⁴ Bunların yanı sıra Ulu Yörük teşekküllerinde, özellikle Eyalet-i Rum bölgesinde pir, fakih, hacı, piri, şeyh, şah, hoca, abdal gibi isim veya unvanlar oldukça yaygın olarak kullanılmaktaydı.⁹²⁵

4.2.3 Nüfusun Bölgelere ve Bölüklere Dağılımı

Nüfusun yeryüzüne dağılımını yeryüzü şekilleri, iklim-bitki örtüsü ve akarsular gibi doğal faktörlerin yanı sıra beşeri ve ekonomik faktörler de etkilemektedir.⁹²⁶ Yaz aylarında belirli bir yükseltinin üstüne çıkan, kış aylarında ise belirli bir yükseltinin altına inerek yaylak-kışlak hayatı süren konar-göçer nüfusun dağılımını, şüphesiz doğa unsurları daha fazla etkiliyordu. Hayvanlarını otlatılabileceği geniş meraların olduğu yerler ile hayvanların suya kolay ulaşabilecekleri sahalar konar-göçer nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerdi. Orta Anadolu'nun yayla özelliği, karasal iklimi ve bozkır bitki örtüsü, geniş platolar ve ovaların yanı sıra hayvanların kolayca suya ulaşabileceği irili ufaklı birçok akarsuyun bulunması, bölgenin konar-göçer nüfus açısından yoğun olmasına neden olmuştur.⁹²⁷ Bu bağlamda Orta ve İç-Kuzey Anadolu bölgesi, Ulu Yörük başta olmak üzere Ankara Yörükleri, Bozok ve Yeni İl Türkmenleri gibi büyük konar-göçer teşekküllere ev sahipliği yapıyordu.

Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya yay çizen hat üzerinde faaliyet gösteren Ulu Yörük teşekkülleri, hem idari hem de coğrafi olarak üç bölgede bulunuyordu. Bunlardan ilki ve ana gövdeyi oluşturan kısım; Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat, Kırşehir vilayetlerinin bulunduğu Eyalet-i Rum bölgesinde yer almaktaydı.⁹²⁸ Bu bölgedeki Ulu Yörük Sivas Sancağı'na bağlı müstakil bir kaza hüviyetine sahipti. İkincisi Anadolu

⁹²⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-506; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-31b; KKA. TD. nr. 107, v. 41b, 42b, 53a.

⁹²⁵ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b.

⁹²⁶ Osman Gümüşçü, a.g.e, s. 145; Ayrıca bkz. Ali Tanoğlu, a.g.e, s. 69-72.

⁹²⁷ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 15, 16.

⁹²⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 339-397; BOA. TD. nr. 79, s. 387-505; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161-173b.

Eyaleti'nin Ankara, Sultanönü ve Hüdavendigâr sancaklarında faaliyet gösteren Ankara Yörükleri içerisinde büyük bir grubu teşkil ediyordu.⁹²⁹ Üçüncüsü ise yine Anadolu Eyaleti'nin Teke Sancağı'nın muhtelif kazalarında bulunuyordu.⁹³⁰ Buna göre Ulu Yörük cemaatlerinin sahip olduğu nüfusun bölgelere dağılımı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: XV. Yüzyılın Sonlarından XVI. Yüzyılın Sonlarına Kadar Ulu Yörük Nüfusunun Bölgelere Dağılımı

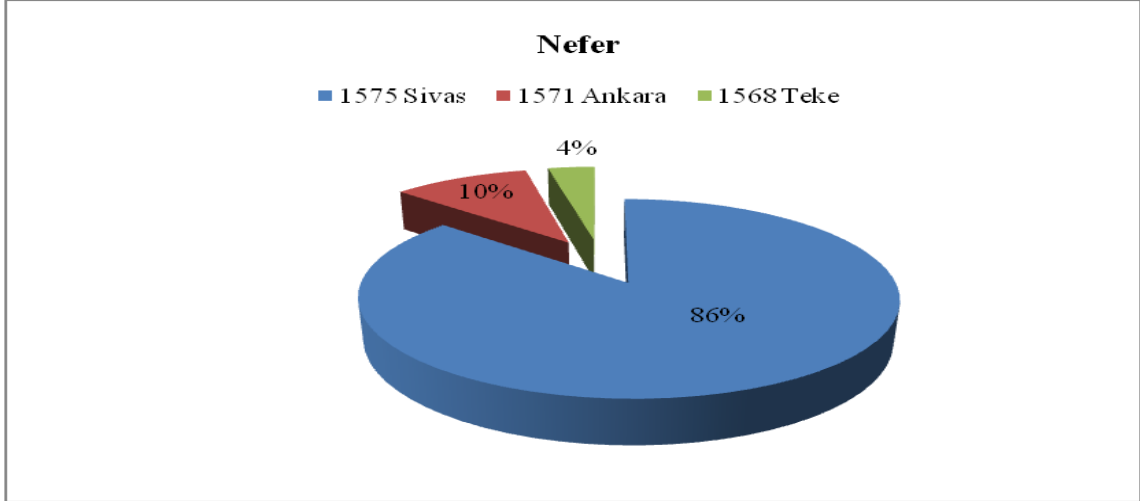
ULU YÖRÜKLER		
Tarihler	Bölgeler	Nefer
1485	Rum Eyaleti (Sivas Sancağı)	5.461
1520		10.480
1575		38.063
1523	Anadolu Eyaleti (Ankara, Sultanönü ve Hüdavendigâr Sancakları)	4.047
1571		4.459
1530	Anadolu Eyaleti (Teke Sancağı)	879
1568		1.524

XVI. yüzyılın sonunda Anadolu'nun üç farklı bölgesindeki Ulu Yörük nüfusunun %86'lık ana gövdesi, Eyalet-i Rum'un muhtelif sancak ve kazalarında bulunuyordu. Ana gövdeden ayrılmış olan %10'luk bir kısmı ise Ankara Yörükleri içerisinde ve Anadolu Eyaletinin Ankara, Sultanönü, Beypazarı, Ayaş, Seferihisar ve Mihaliç kazalarında sakinlerdi. %4'lük küçük bir bölüm ise Teke Sancağının Antalya, Karahisar, Elmalu, Alanya kazalarıyla, Hamid ve Biga livalarının muhtelif karye ve mezralarına yayılmışlardır (bkz. tablo 7, şekil 6).

⁹²⁹ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

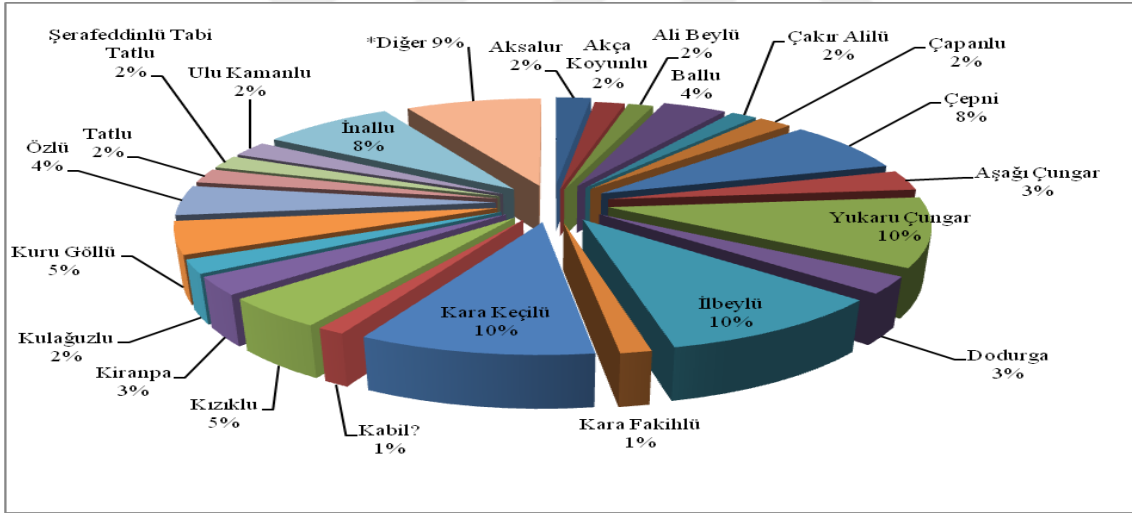
⁹³⁰ BOA. TD. nr. 166, s. 222, 578; KKA. TD. nr. 107, v. 41b-53b.

Şekil 6: XVI. Yüzyılın Sonlarında Ulu Yörük Nüfusunun Bölgelere Dağılımı.

Ulu Yörüklerin bölgelere dağılımından sonra Sivas Sancağına tâbi kaza hüviyetindeki ana gövdenin nüfusunun bölüklere dağılımı aşağıdaki grafikte ayrıntılı olarak verilmiştir.

Şekil 7: : 1575 Tarihinde Sivas Sancağındaki Ulu Yörük Nüfusunun Bölüklere Dağılımı.

*Grafikte 400 neferin altındaki ve Diğer olarak ifade ettiğimiz bölükler: İkizlü, Gökçelü, Çavurcu, Akkuzulu, Kabasakallu, Koyunculu tâbi Akkuzulu, Ustacalu, Pirevleklü, Âdillü Tâbi Akkuzulu, Turgutlu, İzzeddinlü ve idrislü bölükleridir.

Ulu Yörük nüfusunun zirveye ulaştığı XVI. yüzyılın son çeyreğinde bazı bölüklerin nüfusunun oldukça büyük oranlara ulaştığı görülüyor. Zira bu dönemde Ulu Yörük teşekküllerinde toplam 38.063 nefer yer alırken, Yukarı Çungar bölümünde 3.911, İlbeyli bölümünde 3.830 ve Karakeçili bölümünde 3.824 nefer yer alıyordu ki, bu bölükler teşekkül içinde en fazla nüfusa sahip şubelerdi. Ulu Yörük'ün toplam

nüfusunun %50'sini Çungar, İlbeyli, Karakeçili, Çepni, İnallı bölükleri oluşturmaktaydı
(bkz. tablo 7, şekil 7).

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ FAALİYETLER

Ulu Yörük teşekkülleri hayatlarını idame ettirmek için Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya uzanan bir hat boyunca temelini hayvancılığın oluşturduğu bir takım iktisadi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Ayrıca hayvancılığa bağlı olarak gelişen et, süt, deri, yün, kilim, keçe gibi sektörler bütün konar-göçerlerde olduğu gibi, Ulu Yörüklerin de iktisadi faaliyet sahası içindeydi. Özellikle büyük şehirler ile Osmanlı ordusunun et, süt ve süt ürünleri ihtiyacı konar-göçerlerin besledikleri sürülerden karşılanmaktaydı.⁹³¹ Öte yandan konar-göçerler deri ve dokuma sektörünün hammadde tedarikçisi olmalarının yanında Yörük kadınlarının dokudukları kilimler de pazarlarda büyük rağbet görüyordu.⁹³²

Ulu Yörük teşekkülleri ve diğer Yörük gruplarının ürettikleri emtiaları nasıl pazarladıkları konusunda fazla bilgi olmamasına rağmen, yaylak pazarlarında, panayırlarda ve şehirlere yakın yerlerde piyasaya sürdükleri söylenebilir.⁹³³ Ulu Yörük teşekküllerinin dağıldığı alanlar Sivas, Tokat ve Kayseri gibi önemli ticaret merkezlerinin bulunduğu ve uluslar arası kervan yollarının geçtiği yerleri içine alıyordu.

⁹³¹ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 123, 124. Aynı Yazar, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 68-72; Çorum, Osmancık, Zile Turhal ve Ortapare kadılarına gönderilen hükümde, veziriazamın maiyeti ile Amasya'ya geleceğinden Türkmen ve kasap taifesinden toplam bin koyunun kazaları dâhilinden Amasya'ya sevki istenmiştir. BOA. MD. nr. 59, Hüküm: 155, s. 33; Yine İnallu-Ballu ve Ortapare kadılıkları başta olmak üzere bölgedeki diğer tüm kadılıklara gönderilen hükümde, Amasya'ya gelecek olan ordu için kazalardan un, arpa, bal ve yağların çıkartılıp Amasya'ya gönderilmesi talep edilmiştir. BOA. MD. nr. 59, Hüküm: 292, s. 68.

⁹³² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 75-80. Aynı Yazar, "The Yürüks", s. 51-58. Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 71, 72.

⁹³³ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 124.

Bu bölgeler doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarının kesiştiği yerlerdi.⁹³⁴ Ayrıca bölge Selçuklular döneminde “Yabanlu Pazarı” adıyla anılan ve kırk gün sürdüğü söylenen beynelmilel bir fuara ev sahipliği yapıyordu. Yabanlu Pazar’a doğudan batıya, kuzeyden güneye pek çok ulusa ve devlete mensup çok sayıda tacir gelir ve burada geniş çapta mal alışverişi yapardı.⁹³⁵ Dolayısıyla teşekkülün kervan yollarına ve uluslar arası ticaret merkezlerine yakın olması üretilen malların dış pazarlara ulaştırmasını sağlamıştır diyebiliriz. Ayrıca Ulu Yörük’ün yayıldığı Eyalet-i Rum’da pazar kurulabilecek idari merkezlerin çokluğu da üretilen emtiaların pazara ulaştırılmasını kolaylaştırmış olmalıdır.

Ulu Yörük teşekküllerine yerleşmek amacıyla tahsis edilen kışlak, mezra ve karyelerde hayvancılığı tamamlayıcı olarak zirai faaliyetler de söz konusuydu. Bu zirai faaliyetler arpa, buğday, pamuk, pirinç vb. tarım ürünlerinden oluştururken, değirmen gibi küçük işletmelerin de Ulu Yörük teşekkülleri tarafından işletildiği anlaşılmaktaydı. Bu yerlerden elde edilen ürünlerin behresini (vergi) ise kazada bulunan sipahiler tahsil etmekteydi.

⁹³⁴ Selçuklular döneminde iki önemli ticaret yolunun güzergahı şu şekilde idi. “Doğu-batı yolu Antalya’dan başlayıp, Burdur, Isparta, Konya, Aksaray ve Kayseri’yi geçtikten sonra Sivas’ta kuzey-güney yolu ile birleşerek Erzurum’a, oradan da Tebrize ulaşmaktaydı. Bu yol umumen İran, Kuzey Irak, Azerbaycan ve Tiflis (Gürcü) tacirleri tarafından kullanılıyordu. Kuzey-güney yolu ise Sinop limanından başlayarak Tokat’tan geçip Sivas’ta doğu-batı yolu ile birleştikten sonra Malatya üzerinden Haleb’e uzanıyordu.” Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, TDAV, İstanbul, 1995, s. 4, 5.

⁹³⁵ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 11-24. Yazar, Yabanlu Pazarı olarak anılan yeri, Kayseri’nin Pınarbaşı kazasına bağlı Pazarören kasabası olarak belirlemiştir.

5.1 ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE ÜRETİM

5.1.1 Hayvancılık

Bozkır coğrafyasının bir gereği olarak göçer toplumların iktisadi faaliyetlerinin temelini hayvancılık oluşturmaktaydı. Çünkü konar-göçer hayat tarzının tâbii gereği ve en pratik, en uygulanabilir geçim kaynağı hayvancılıktı. Bu bakımdan atlı göçebe Türk kültüründe at ve koyun başta olmak üzere keçi, deve ve sığırın büyük önemi vardı. Nitekim milletlerin kültürlerine ait hayvanlar sayılırken at ve koyunun Türklere ait olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan eski zamanlardan günümüze kadar konar-göçer Türk toplumlarının birincil iktisadi faaliyeti hep hayvancılık olmuştur.⁹³⁶

XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan konar-göçer teşekküller de atalarından devraldıkları bu iktisadi alışkanlıkları devam ettirmişlerdir. Bu cümleden olan Ulu Yörüklerin iktisadi faaliyetlerinin temelini küçükbaş hayvan besiciliği oluşturmaktaydı. Teşekkülde, coğrafyanın gereği ve ekonomik katkılarının fazlalığı sebebiyle koyun tercih edilirken, Anadolu’da coğrafi ve iklim şartlarına göre keçinin beslendiği yerler de mevcuttur.⁹³⁷ Diğer yandan El Ömeri Anadolu’da yapılan hayvancılık faaliyetinin ne derecede olduğunu şu satırlarla ifade etmiştir. El Ömeri “*Diyar-ı Rum’da (Anadolu) bulunan at, koyun ve sığırların sayısı hesaba kitaba sığmaz. Sayıca en fazla ve en doğurgan olanı koyundur. Bu yüzden dağ taş koyun doludur. Keçilerin neredeyse en yumuşak ipekle yarışacak kadar ince kolları vardır. Suriye, Diyar-ı Bekir, Irak ve İran sakinlerinin sürüleri ve et ihtiyaçlarının ağırlıklı kesimi Diyar-ı Rum’da yetiştirilen ve her yıl ihraç edilen bu sürülerden karşılanır*”⁹³⁸ der.

⁹³⁶ İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e*, s. 317, 318; Salim Koca, *a.g.e*, s. 127-139.

⁹³⁷ İlhan Şahin, *a.g.m*, s. 387; Sadullah Gülten, *Atayuttan Anayurda Yörükler*, s. 97, 98; Cumhuriyet Döneminde Sarıkeçili Yörükleri’nin Keçi beslemeyi tercih ettiklerine dair bilgi için bkz. Hayati Beşirli, “Sarıkeçili Yörüklerinde Hayvancılık”, *Anadolu’da Yörükler*, Edit. Hayati Beşirli, İbrahim Erdal, Phoenix, Ankara, 2007, s. 125-129.

⁹³⁸ El Ömeri, *a.g.e*, s. 144, 145.

XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük teşekküllerinin hangi ırka mensup koyun veya keçi beslediğine dair herhangi bir bilgiye tesadüf edilmiyordu. Fakat Gıda Tarım ve Havyacılık Bakanlığı'nın Anadolu'daki yerli koyun ve keçi ırklarına ait çalışmasından, teşekkülün yayıldığı alanlardaki koyun ve keçilerin günümüzdeki cinslerini tanıyabiliyoruz. Muhtemelen burada belirtilen koyun ve keçi ırkları, Ulu Yörük ve diğer konar-göçer teşekküllerin XV ve XVI. yüzyıllarda beslediği koyun ve keçilerin günümüzdeki adlandırmalarıydı.

Günümüzdeki yerli koyun ırklarından *Akkaraman*; Orta Anadolu'nun komşu bölgeleriyle kesiştiği yerlerde, *Kangal Akkaraman*; İç Anadolu bölgesi ve çevre illerde, *Dağlıç*; İç Batı Anadolu bölgesinde, *Güney Karaman*; Antalya, Mersin, Hatay ve Gaziantep illerinde, *Karagül*; Tokat ve çevresinde, *Herik*; Amasya ve ilçelerinde, *Malya*; başta Kırşehir ve çevresi olmak üzere tüm Orta Anadolu'da, *Acıpayam*; Denizli, Afyon, Isparta ve Antalya illerinde, *Karakaya*; Karadeniz'in kıyı ve dağlık kesimleri ile bölgenin İç Anadolu ile kesiştiği Tokat ve Amasya çevresinde, *Anadolu Merinosu*; İç Anadolu bölgesinin batı kısımlarında, *Orta Anadolu Merinosu*; Orta Anadolu bölgesinde, *Ramlıç*; Orta Anadolu ile Batı Anadolu'nun geçit bölgelerinde, *Pırlak*; İç Batı Anadolu ile Batı Akdeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Ulu Yörük'ün faaliyet sahasındaki günümüz yerli keçi ırkları ise; *Ankara Keçisi*; Ankara başta olmak üzere İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinin bazı illerinde, *Kıl Keçisi*; Ege, Akdeniz, Marmara, Doğu, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde, *Honamlı Keçisi*; Toros Dağları etekleriyle Antalya, Isparta ve Konya üçgeninde bulunuyordu.⁹³⁹

XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük teşekküllerinin önemli miktarlarda koyun besledikleri görülüyor. Ancak beslenen bu koyun sürülerinin artan nüfusu ne kadar

⁹³⁹ *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın, Türkiye Evcil Hayvan Genetik Kaynakları*, GTHB TAPGEM, Ankara, Aralık-2009 verilerinden hazırlanmış olduğu Türkiye'de yerli koyun ırkları için, bkz. www.tarim.gov.tr. 25.02.1017.

beslediği ve sürülerde ne kadar kişinin oban olarak istihdam edildiği ve geriye kalan işsiz nüfusun ne yaptığı Ulu Yörük için önemli bir konudur. Bu bakımdan bir hanenin beslediği ortalama koyun miktarının bilinmesi zikredilen tarihlerde sürülerde bir küçülmenin yaşanıp yaşanmadığı noktasında bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlayacaktır. Buna göre iki koyuna bir akçe hükmü gereğince teşekkldeki koyun miktarı şu şekildeydi.

1485 tarihinde Sivas Sancağı'nda bulunan Ulu Yörük teşekküllerinin vergileri toplu olarak ifade edildiği için, toplam yekn içerisindeki ganem miktarının ne kadar olduğunu bilemiyoruz. Zikredilen tarihte sadece Ulu Yörük'e tâbi İnalı Etrakinin koyun vergisi ayrı kaydedildiğinden bu grupta 25.520 adet koyun bulunmaktaydı. 1520 tarihide Ulu Yörük teşekküllerinde 681.022, 1575'te ise 856.696 koyun besleniyordu. Buna göre iki tarih arasında teşekkülün beslediği koyun miktarında %26'lık bir artış söz konusu idi. Bu artışın bütün bölüklerde gerekleşmeği tespit edilmiştir. Koyun miktarı İlbeyli, Çepni, İnalı, Kulağuzlu ve Kuru Gll bölüklerinde önemli derece artarken, Turgutlu, zlı, Kızıklı, Alibeyli bölüklerinde büyük miktarlarda düşüşler meydana gelmiştir (bkz. tablo 8).

Ankara Yörükleri içerisinde bulunan Ulu Yörük taifesinin beslediği koyun miktarına baktığımızda 1523 tarihinde 193.820, 1571 tarihinde ise 110.424 koyun beslenmekteydi. Buna göre zikredilen taifenin beslediği koyun miktarında %43'lk bir azalma meydana gelmiştir. Zikredilen tarihlerde Ankara Yörükleri içindeki Ulu Yörük taifesine mensup Toy Kocalu, Ali Hocalu, Saru Obası, Aygırlar, İsa Beylü, Atluca Menteşe, anaklar ve İsa Hacılu en fazla koyunun beslendiği cemaatlerdi.⁹⁴⁰ Bu verilerden hareketle Ulu Yörük taifelerinin beslediği toplam koyun miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

⁹⁴⁰ BOA. *TD. nr. 117*, s. 459-462, 490, 492, 498-500, 503; KKA. *TD. nr. 76*, v. 11a-11b, 16b-17a, 17b-18a, 22b-24a, 30b-31a.

Tablo 8: Eyalet-i Rum'daki Ulu Yörük Teşekküllerinin Koyun Miktarının Bölüklere Dağılımı.

ULU YÖRÜKLER			
Bölükler		1520	1575
		Ganem Miktarı	Ganem Miktarı
1	Akkuzulu	11502	11406
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	5284	12700
3	Âdillü Tâbi Akkuzulu	x	21634
4	Aksalur	10600	19256
5	Akçakoyunlu	15100	9754
6	Ali Beylü	20136	8076
7	Ballu	20900	20148
8	Çakır Alilü	10950	31972
9	Çapanlu	15200	11462
10	Çavurcu	4000	4996
11	Çepni	53494	98604
12	Çomaklu	14000	x
13	Aşağı Çungar	27700	14762
14	Yukarı Çungar	65000	57122
15	Dodurga	x	13070
16	Gökçelü	x	4764
17	İkizlü	1400	4092
18	İlbeylü	43916	189778
19	İzzeddinlü ve İdrislü	11000	4978
20	Kabasakallu	3606	4358
21	Karafakihlü	11300	7810
22	Karakeçilü	77200	56510
23	Kabil?	x	6582
24	Kızıklı	43900	26112
25	Kiranpa	14600	16844
26	Kulağuzlu	6712	43012
27	Kuru Göllü	14180	26714
28	Özlü	40640	21196
29	Pirevleklü	5000	3286
30	Sıraçlu	12100	x
31	Tatlu	11800	20766
32	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	14400	13986
33	Turgutlu	20200	5566
34	Ulu Kamanlu	58700	46220
35	Ustacalu	x	1564
36	Ütüklü	5902	x
37	İnallu	10600	17596
TOPLAM		681.022	856.696

Tablo 9: XVI Yüzyıllarda Ulu Yörük Teşekküllerinin Sahip Olduğu Toplam Koyun Miktarı.

ULU YÖRÜKLER		
Tarih	Bölge	Koyun Adedi
1520	Sivas	681.022
1575	Sivas	856.696
1523	Ankara	193.820
1571	Ankara	110.424

XVI. Yüzyılda Ulu Yörük taifesinin sahip olduğu koyun miktarı bu şekilde iken Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde bulunan diğer büyük teşekküllerin sahip olduğu koyun miktarı ise kıyaslanması açısından aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10: XVI Yüzyılda Büyük Konar-göçer Teşekküllerde Bulunan Koyun Miktarları.

Tarih	Teşekkülün Adı	Koyun Adedi
1540	Bozulus Türkmenleri	1.998.264
1596	Halep Türkmenleri	2.000.000
1575	Ulu Yörük	856.654
1580	Dulkadirli Türkmenleri	804.700
1529	Bozok Türkmenleri	700.000
1571	Ankara Yörükleri	374.368
1656	Danişmendli Türkmenleri	205.478
1630	Yeni İl Türkmenleri	1.502.274

Yukarıdaki tabloda Osmanlı coğrafyasında bulunan büyük konar-göçer teşekküllere ait koyun miktarları verilmiştir.⁹⁴¹ Buna göre Anadolu'nun farklı bölgelerinde faaliyet gösteren büyük teşekküllerin sahip olduğu koyun miktarının önemli rakamlara ulaştığı ve dolayısıyla konar-göçer toplulukların temel geçim kaynağının küçükbaş hayvancılık olduğunu, bu rakamlar bizlere bir kez daha göstermektedir.

⁹⁴¹ Bozulus için bkz. Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 57; Dulkadirli, Halep ve Bozok Türkmenleri için bkz. Arif Sarı, *a.g.t.*, s. 43-47; Ankara Yörükleri için bkz. Emine Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı", *Anadolu'da Yörükler (Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler)*, Phoenix, Ankara, 2007, s. 38; Danişmendli Türkmenleri için bkz. Tufan Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 69, Yeni İl Türkmenleri için bkz. İlhan Şahin, *a.g.t.*, s. 195.

Büyükbaş hayvanların bakımının zor ve zahmetli olması konar-göçerler tarafından tercih edilmemesine neden oluyordu.⁹⁴² Bu açıdan Ulu Yörük teşekküllerinin sığır cinsinden büyük baş hayvan beslediklerine dair herhangi bir kayıt bulunmuyordu. Tahrirlerde Ulu Yörük'ün sahip olduğu büyükbaş hayvanlara ait bilgiler yoksa da, XVI. yüzyılda teşekkülün mezraları ekenek olarak kullandıkları bilinmektedir. İnallı Etraki'nin tarımsal faaliyetleri ise hayvancılığın önüne geçmişti. Dolayısıyla tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği tarlalar bir çift öküzle sürüldüğünden, Ulu Yörük teşekküllerinde az da olsa büyük baş hayvan varlığından söz edebiliriz.⁹⁴³

Taşımacılık sektöründe kullanılmak üzere konar-göçer taifeler tarafından yetiştirilen hayvanların başında develer gelmekteydi. Bu develer biyolojik bakımdan her türlü açlığa, susuzluğa ve uzun mesafeli yola dayanabildiğinden devlet veya özel sektörün askeri ve ticari kervanları ile konar-göçerlerin yaylak-kışlak arasındaki yüklerinin taşınmasında kullanılıyordu. Eski Türklerden itibaren taşıyıcı unsur olarak yetiştirilen bu develer Orta Asya'da, çift hörgüçlü iken Anadolu'da genelde tek hörgüçlü idi. Ayrıca Anadolu'da yetiştirilen deve ırkları arasında Tüylü (Tülü), Teke ve Tevsi gibi türler bulunuyordu.⁹⁴⁴ Ulu Yörük teşekküllerinin deve beslediğine dair kayıtlara tesadüf edilmese de mühimme kayıtlarından bölgede develerin mevcudiyetini anlıyoruz. Öyle ki merkezden tüm Orta Anadolu kadılıklarına gönderilen hükümde, şehirlerinde kışlayacak olan miri develere çayır tedarikiyle hayvanların yeşil ot yemelerinin temin edilmesi istenmişti. Yine Ortapare kazasında Divane Nasuh'un çiftlikte beslediği at ve develer için Hüseyinabad kazası ahalisinden arpa buğday ve para istendiğine dair şikâyetin değerlendirilmesi emredilmişti. Bu hükümlerden bölgede

⁹⁴² Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s.70,71; İlhan Şahin, *a.g.m.*, s. 387.

⁹⁴³ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b, 161b-173b.

⁹⁴⁴ Salim Koca, *a.g.e.*, s. 138, 139; Hayati Beşirli, *a.g.m.*, s. 114, 115; Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 144-159.

develerin olduğu anlaşılmaqla birlikte, ancak bunların sayılarının ne kadar olduğu bilinmemektedir.⁹⁴⁵

1520 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerinden tahsil edilen küvvere resm-inden arıcılık faaliyetlerinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sadece iki kışlakta rastladığımız küvvere resm-inden anlaşıldığı kadarıyla Ulu Yörük teşekküllerinin sahip olduğu arının ekonomik değeri bulunmuyordu. Bu cümleden olarak, Aksalur bölüğünün İleminlü cemaatinde 21, Ali Beyli bölüğünün Köse Algn kışlağında ise 332 kovan bulunuyordu. Bir kovandan iki akçe hükmünden hareketle, bu iki kışlakta toplam 353 kovan bulunurken, 706 akçe resm-i küvvere tahsil edilmekteydi.⁹⁴⁶

5.1.1.1 Ulu Yörük Teşekküllerinde Nüfus-Koyun İlişkisi

XVI. yüzyılda meydana gelen büyük nüfus artışının tüm Akdeniz havzasındaki ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin şehir ve kırsalında da yaşandığı birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur.⁹⁴⁷ Bu araştırmacılardan biri olan Cook, konuyu nüfus ve nüfusu besleyen toprak miktarı bağlamında değerlendirerek nüfus yoğunluğuna yeni bir bakış açısı getirmiştir. Yazar Hamid, Aydın ve Tokat şehirlerinden seçmiş olduğu 700 köy ve mezra üzerinde yaptığı değerlendirmede, kırsal nüfusun birim olarak 10'dan 17'ye çıkarken, nüfusu besleyen ekilebilir toprak miktarının 12'de kaldığını ifade etmiştir. Bu durum ise Osmanlı kırsalında bir nüfus baskısı oluşturmak suretiyle tarımsal nüfus yoğunluğunu artırmış ve bölgedeki insanların geçim sıkıntısına düşmesine neden olmuştu.⁹⁴⁸ Bu yaklaşımın Orta Anadolu'nun kuzeyi için söz konusu olmayacağını ifade eden Huri İslamoğlu İnan,

⁹⁴⁵ BOA. MD. nr. 39, Hüküm: 529, s. 276; BOA. MD. nr. 71, Hüküm: 133, s. 65, (1002).

⁹⁴⁶ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, C. I, İstanbul, 2001, s. 79, 80; BOA. TD. nr. 79, s. 412, 477, 458.

⁹⁴⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", s. 15.

⁹⁴⁸ M. A. Cook, *Popilation Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, Londra, 1972, s. 10.

zikredilen bölgedeki köylülerin, toprak üzerindeki nüfus baskısını, yeni teknikler kullanmak suretiyle üretimi artırarak karşıladığını belirtmiştir.⁹⁴⁹

Osmanlı kırsal kesiminin yerleşik ziraatçı unsurlarının nüfus-toprak ilişkisi yukarıdaki gibi ifade edilirken, kırsal kesimin diğer unsuru olan konar-göçerlerde bu ilişki nasıldı? Tâbi ki konar-göçer nüfusun yerleşik nüfus kriterlerine göre değerlendirilip, toprakla olan ilişkisini ortaya koymak mümkün değildir. Ancak Osmanlı Devleti konar-göçerlerin sahip olduğu koyun miktarını, yerleşik köylülerin toprağı gibi değerlendirip, bunun üzerinden vergi reayası olarak kabul etmiştir. Biz de Cook'un yapmış olduğu değerlendirmeyi Ulu Yörük özelinde nüfus ve nüfusu besleyen koyun miktarı üzerinden açıklamaya çalışacağız. Yani Ulu Yörük teşekküllerinde nüfus ve nüfusu besleyen koyun miktarının paralel oranda artıp artmadığını, nedenleriyle birlikte ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken de hane/vergi nüfusunu temel alacağız.

Tablo 11: Ulu Yörük Teşekküllerinin Hane ve Koyun Sayısındaki Yüzdelik Artış. 1523 ve 1571 Tarihleri Ankara Yörükân-ı İçindeki Ulu Yörük Taifesinin Tahrir Tarihleridir.

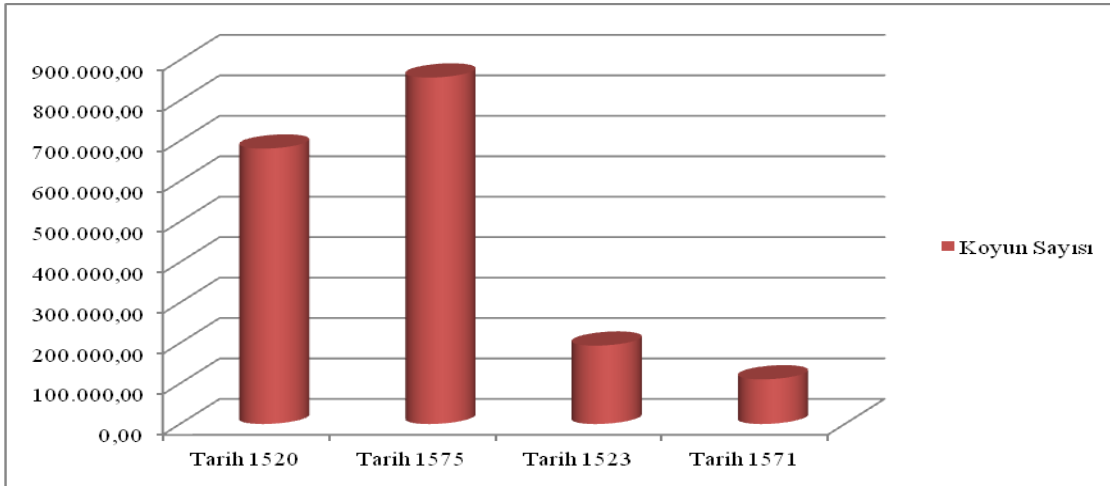
ULU YÖRÜKLER						
	Hane Sayısı			Koyun Sayısı		
	1520/23	1575/71	%'lik artış Hane	1520/23	1575/71	%'lik artış Koyun
Sivas	7.718	20.291	163%	681.022	856.696	26%
Ankara	2.149	4.144	93%	193.820	110.424	-43%

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı coğrafyasında gerçekleşen nüfus patlaması, kırsal kesimin bir diğer unsuru olan konar-göçerlerde de meydana gelmişti. Ulu Yörük teşekküllerinde hane nüfusu XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde 7.718 iken, aynı yüzyılın son çeyreğinde %163 artarak 20.291'e yükselmiştir. Ankara Yörükleri içerisinde bulunan Ulu Yörük taifesinin hane nüfusu ise 2.149'dan, %93

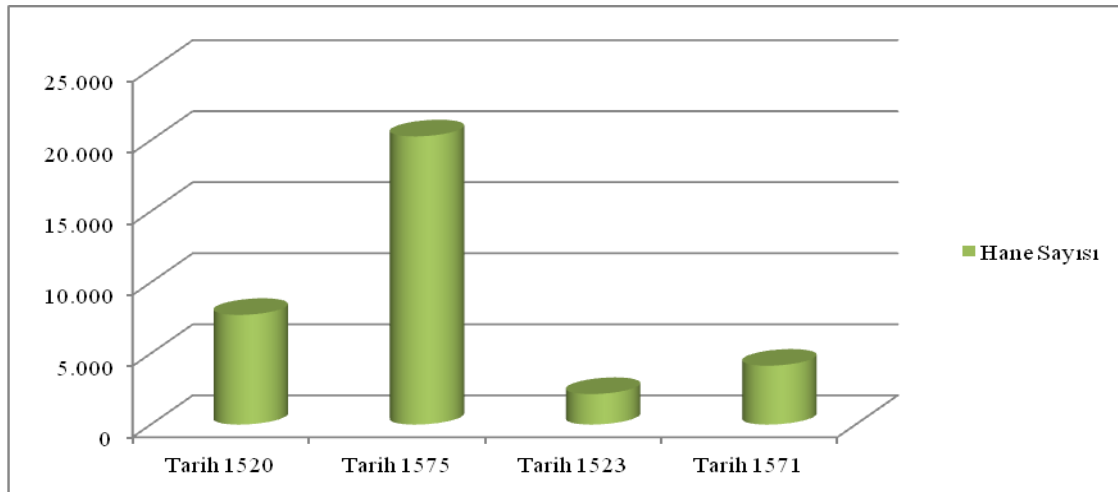
⁹⁴⁹ Huricihan İslamoğlu İnan, "16. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması", *Osmanlı'da Toprak Mükliyeti ve Ticari Tarım*, Edit. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 68, 69.

artarak 4.144'e çıkmıştır. Aynı dönem içerisinde Sivas Sancağı dâhilindeki Ulu Yörük taifelerinin beslediği koyun miktarı ise 1520 tarihinde 681.022 iken, 1575'te %26 artarak 856.696'ya yükselmiştir. Ankara Yörükleri içerisindeki Ulu Yörük taifelerinin beslediği koyun miktarında ise tersine bir durum söz konusuydu. Taifedeki koyun miktarı 1523 tarihinde 193.820 iken 1571'de %43 azalarak 110.421'e gerilemiştir.

Şekil 8: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerindeki Koyun Sayısı.1523 ve 1571 Tarihleri Ankara Yörükân-ı İçerisindeki Ulu Yörük Taifesinin Tahrir Tarihleridir.

Şekil 9: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerindeki Hane Sayısı. 1523 ve 1571 Tarihleri Ankara Yörükân-ı İçerisindeki Ulu Yörük Taifesinin Tahrir Tarihleridir

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden anlaşıldığı üzere Sivas Sancağı'ndaki Ulu Yörük teşekküllerinin hane ve koyun sayılarında yukarı yönlü bir artış söz konusuydu. Ancak buradaki esas mesele hane sayısı %163 artarken, haneyi besleyen koyun miktarının sadece %26 artmasıydı. Ankara bölgesinde ise hane ile koyun miktarı

arasında ters orantı söz konusuydu. Buna göre buradaki hane sayısı %93 artarken, koyun miktarı %43 azalmıştı.

Tablo 12: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinde Hane Başına Düşen Koyun Miktarı

ULU YÖRÜKLER				
Tarih	Bölge	Hane Sayısı	Koyun Adedi	Hane Başına Düşen Koyun Adedi
1520	Sivas	7.719	681.022	88
1575		20.291	856.696	42
1523	Ankara	2.149	193.820	90
1571		4.144	110.424	27

Sivas bölgesinde XVI. asrın ilk çeyreği ile son çeyreği arasında Ulu Yörük teşekküllerinde hane başına düşen ortalama koyun miktarında yaklaşık yarı yarıya, Ankara bölgesinde ise yaklaşık üçte bir oranında bir azalma meydana gelmiştir. Buna göre 1520 tarihinde hane başına ortalama 88 koyun düşerken, 1575'te 42 koyun düşüyordu. Ankara'da ise 1523 tarihinde hane başına ortalama 90 koyun düşerken 1571 tarihinde bu rakam 27'ye gerilemiştir. Bahsedilen bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte, koyun üzerinden hesaplanan hane bütçelerinin bir hayli daraldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca 1575 tarihinde hiç koyunu olmayan ya da 26/24'ten az koyunu olan, kara veya bennak olarak ifade edilen hanelerin sayısı da azımsanmayacak derecedeydi. Nitekim Sivas Sancağı'ndaki Ulu Yörük teşekküllerinde tespit edilen 20.291 hanenin 7.501'i kara olarak ifade edilmişti. Ankara Yörükânı içerisinde faaliyet gösteren Ulu Yörük taifelerinde ise 1523 tarihinde 899, 1571'de 815 bennak yer almaktaydı. Bu durum evdeki bekârların evlenmek suretiyle sürülerden pay alarak yeni bir hane vücuda getirdiğini de göstermektedir. Dolayısıyla yeni hanelerin almış olduğu koyunlar, sürülerin küçülmesinde önemli rol oynamış olmalıdır.

XVI. yüzyılda gerçekleşen büyük nüfus artışının bir sonucu olarak Ulu Yörük teşekküllerindeki hane başına düşen koyun miktarının yaklaşık yarı yarıya gerilemesi, Cook'un yerleşik karyeler üzerindeki nüfus artışıyla nüfusu besleyen tarım alanlarının

aynı oranda artmadığı tezine paralellik göstermektedir.⁹⁵⁰ Ulu Yörük teşekküllerinde de nüfus artarken, nüfusu besleyen koyun miktarı aynı oranda artmamıştır. Bu bağlamda Ulu Yörük teşekkülleri için bir nüfus baskısının olduğu görülmektedir. Yaptığımız bu değerlendirmeler, o dönemdeki bir konar-göçer hanenin fakirlik alt sınırı ile zenginlik üst sınırının kaç akçeye tekabül ettiği göz önüne alınmadan yapılmıştır. Ancak Lindner Saçı Karalı Yörüklerinde 50 koyunun bir ailenin ekonomik bağımsızlığı için yeterli olacağını belirtmiştir.⁹⁵¹ Öte yandan klasik dönemde 26/24'ten bir fazla koyunun bir konar-göçer haneyi teşekkül etmeye yeterli olduğundan geçimlilik alt sınırının bu rakamlara tekabül ettiği anlaşılabilir.

Yukarıda bahsettiğimiz durumun hayvancılığın aleyhine dönmesinde nüfus artışının yanı sıra otlak ve meraların tarım alanlarına ve yerleşim merkezlerine dönüştürülmesi de önemli rol oynamıştır.⁹⁵² Bu bakımdan XVI. yüzyılda meydana gelen büyük nüfus artışı, marjinal ya da daha önce kullanılmayan arazilerde yeni yerleşimler kurmayı zorunlu hale getirirken, köylülerin ve konar-göçerlerin ekenek olarak kullandıkları mezralar ile kışlaklar zamanla sabit nüfus barındıran köyler haline gelmiştir.⁹⁵³

Yerleşik kırsal nüfusun konar-göçerlerin otlak olarak kullandıkları araziler aleyhine genişlemesi, bazen bölgedeki konar-göçerler ile yerleşik ve idareci kesim

⁹⁵⁰ M. A. Cook, *a.g.e.*, s. 10.

⁹⁵¹ R.P. Lindner, *a.g.e.*, s. 105; “Barth, Basserilerde asgari sürü büyüklüğünü 60 hayvan olarak belirtiyor”, Aynı yazar, *a.g.e.*, s. 105, dn. 48.

⁹⁵² Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 128; R. P. Lindner, *a.g.e.*, s. 100.

⁹⁵³ Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 104, 105; Yeni Yerleşim merkezlerinin ortaya çıkması hakkında “ 1529 ve 1542 tarihlerinde Bozok sancağında toplam 11 köy bulunurken, bu rakamın 1556 tarihinde 711’ e yükselmesi dikkat çekicidir.” Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 63. Yazar bu durumun Osmanlı kayıt sistemiyle alakalı olduğunu, artık yaylak, kışlak ve mezralarda kalıcı hale gelen konar-göçerlerin yaşadıkları yerlerin karye olarak kaydedilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.

arasında anlaşmazlığa neden olmaktadır. Rum Beylerbeyine ve Yeni İl kadısına gönderilen hükümde, kimsenin tasarrufunda olmayan bazı yerlere karye kurularak, deftere kaydedildikten sonra, Bozok'tan Divane Alilü cemaatinin bu karyeyi yakıp, yağma ettiği bildirilmiş ve işi yapanların teftiş edilerek cezalandırılmaları emredilmiştir.⁹⁵⁴ Bir başka örnekte Türkmen taifesinin oturduğu yerlerin şenlenmeye açılması için Ayaş Beyine ferman verilmesi üzerine bölgedeki Türkmenlerin saldırıya geçtiği ve çok sayıda kişiyi öldürdükleri bildirilmişti. Bozok Beyi ile Sivas ve Tokat kadılarının burayı teftiş edip, meraların Türkmenlere mi yoksa Ayaş Beyi'ne mi ait olduğunun tespiti istenmişti.⁹⁵⁵ Yine Tokat Kazası dâhilinde Alâeddin karyesi halkı ile Yörük taifesinden Emir Seyidlü cemaati arasındaki mera ihtilafının halledilmesi istenmekteydi.⁹⁵⁶

Nüfus artışına paralel olarak artan mekânsal yoğunluğun yanı sıra ekilebilir toprak üzerindeki nüfus baskısını kırmak için yapılan tarımsal faaliyetler de hayvancılık açısından hayati öneme sahip olan mera ve otlaklara etki etmekteydi. Artan nüfus karşısında tarımsal üretimin artması için kullanılmayan hali ve harap alanlar ile ormanlık alanların tarıma açılması sürülerin hareket kabiliyetini düşürmekteydi. Bundan dolayı sürü sahipleri sürülerini küçültme yoluna gitmiş olmalıdır. Oktay Özel, *Tarım toplumunun ve arazilerinin göçebe yaylak ve kışlaklarıyla meralar aleyhine genişlemesi, göçebe Türkmen cemaatlerinin hareket ve yaşam alanlarını giderek daraltmaktaydı* der.⁹⁵⁷ Dolayısıyla köylüler lehine yapılan bu faaliyetler nüfus baskısını kırarken, konar-göçer nüfus üzerinde yeni bir baskıya yol açıyordu.

⁹⁵⁴ BOA. MD. nr. 58, Hüküm: 641, s. 252, (993).

⁹⁵⁵ BOA. MD. nr. 48, Hüküm: 880, s. 300, (991).

⁹⁵⁶ BOA. MD. nr. 1, Hüküm: 1380 s. 240, (962).

⁹⁵⁷ Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 114.

Tarım toplumunun ve arazilerinin, konar-göçerlerin yaylak, kışlak ve meraları aleyhine büyümesinden dolayı, XVI. yüzyılın sonlarına doğru bölgede yerleşiklik ile konar-göçerlik arasındaki kalın çizgiler kaybolmaya başlamıştır.⁹⁵⁸ XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde bile Ulu Yörük teşekkülleri yerleşik hayata meyilli olarak kışlak esasına göre düzenlenmiştir.⁹⁵⁹ Buna göre Ulu Yörük'e bağlı bazı cemaatler buldukları kazalarda mezra ve karyeler oluşturmak ya da kiralamak suretiyle zirai faaliyette bulunuyorlardı. Zamanla bu faaliyetin önem kazanması, teşekkülün iktisadi faaliyet alanına hayvancılığın yanında tarımı da eklemiştir. Doğal olarak bir ailenin hem tarım hem de hayvancılıkla uğraşması hane gücünün ikiye bölünmesi anlamına geliyordu. Bu durumdan ötürü haneler sürü sayısını azaltma yoluna gitmiş olabilirler. Örneğin teşekküle tâbi İnallı Etraki'nin ganem vergisinin yanı sıra Katar ve Karahisar-ı Demirli bölgesinde ziraatla uğraştığı, vergilerini hububat ve bakliyat üzerinden verdiği aşikârdır.⁹⁶⁰ Öte yandan Ulu Yörük teşekküllerinden Çungar cemaatlerinde değirmenlerin mevcut olması da teşekkülün konar-göçer kimliğini yavaş yavaş yerleşikliğe bırakmaya başladığını göstermekteydi. Zaten Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatleri de bir karye ya da mezrada mütemekkin olarak bulunuyordu.

İklim değişikliğine bağlı olarak erken bir don olayı veya havadaki ani bir değişiklik sürünün sağlığı açısından zararlı sonuçlar doğurabiliyordu. Mevsimlere bağlı olarak aşırı kar yağışının olduğu yerlerde hayvanların besleneceği otun uzun süre kar altında kalması, aşırı sıcak ve yağışsız bölgelerde bozkır bitki örtüsünün çabuk kuruması, hayvanların yetersiz beslenmesine neden olmaktaydı. Öte yandan hayvansal

⁹⁵⁸ Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 63, 64.

⁹⁵⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 387-505.

⁹⁶⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

hastalıkların sebep olduğu toplu hayvan ölümleri de sürülerin küçülmesine etki etmiş olabilir.⁹⁶¹

Ulu Yörük teşekküllerindeki büyük nüfus artışıyla beraber, tarım ekonomisinin biraz daha ön plana çıkması, hayvanların otlayabileceği meraların sınırlandırılması ve iklimsel olaylar hane başına düşen koyun miktarını eksi yönde etkilemiştir. Artan nüfus karşısında küçülen sürüler hane halkının iş gücünü karşılayamaz hale gelmiş ve büyük bir iş gücü fazlalığı oluşmuştur. Bunun sonucunda Ulu Yörük teşekküllerinin faaliyet gösterdiği kışlak ve mezralar yerleşim merkezlerine dönüştürülerek, hayvancılıktan eksilen gelirlerin tarımsal faaliyetlerden telafi edilmesi yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla burada nüfus artışının getirdiği temel iktisadi faaliyetlerdeki (hayvancılık) daralmanın, Ulu Yörük teşekküllerini yerleşik hayata yönelik bir değişim geçirmeye zorladığını söyleyebiliriz.

5.1.2 Ulu Yörük Teşekküllerinde Zirai Üretim

Bütün konar-göçerlerde olduğu gibi Ulu Yörük teşekküllerinde de hayvancılığın yanı sıra küçük çaplı zirai faaliyetlerin olduğu görülüyor. Ancak bu zirai faaliyetler ekonomik gelir sağlamaktan ziyade, teşekkülün ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında, hayvancılığı tamamlayıcı faaliyetlerdi. Sipahinin toprağını kiralamak suretiyle mezra ve karyelerde veya bunlara yakın yerlerde tarımla uğraşan bölükler, elde ettikleri ürünlerin vergilerini kiralama bedeli olarak bölgenin sipahisine veriyordu. Dolayısıyla bazı cemaatlerin tasarruf ettiği yerlerin vergileri bir köyün veya mezranın vergileri ile beraber tahsil edilebiliyordu.

Ulu Yörük teşekküllerinin tasarruf ettiği bu sahalarda arpa, buğday gibi ürünlerin yanı sıra teşekküle tâbi İnallı Etrakinde nohut, mercimek, burçak ve pamuk üretimi yapılıyordu. Osmanlı Devleti üretimi yapılan bu zirai ürünleri Eyalet-i Rum

⁹⁶¹ R. Paul Lindner, *a.g.e.*, s. 100, 101; Orta Anadolu'da İklim Değişikliği için bkz. Oktay Özel, *a.g.e.*, s. 170-175.

bölgesinde beşte bir oranında vergilendirilmiştir.⁹⁶² Dolayısıyla 1/5 oranında tahsil edilen öşür miktarından Çorum Sancağının Katar ve Karahisar-ı Demirli kazalarında toprak tasarruf eden ve tımar reayası olan İnallı Etraki'nin ihtihsal ettiği ürünlerin toplam miktarını bulabiliriz. Buna göre 7.235 kile hınta/buğday, 5.890 şair/arpa, 2110 kile burçak, 1.835 kile mercimek ve nohud ihtihsal edilmekteydi. Ayrıca İnallı taifelerinin 2.978 akçe vergi ödeyecek kadar pamuk tarımı da yaptıkları görülmektedir. istihsal edilmekteydi. Diğer yandan Orta Anadolu'nun muhtelif kışlak, mezra ve karyelerinde toprak tasarruf eden diğer bölüklerin ne kadar ürün istihsal ettikleri bilinmemektedir.

5.2. ULU YÖRÜK TEŞEKKÜLLERİNDE VERGİLER

Devletin önemli gelir kalemlerinden birini oluşturan konar-göçerler, has, zeamet ve vakıf reayaları olarak Osmanlı Devleti'nin iktisadi sistemine dâhil edilmişlerdir.⁹⁶³ Zikredilen kategorilere dâhil olan konar-göçerler, vergilerini bağlı buldukları iktisadi dairenin sahiplerine veriyordu. Ulu Yörük gibi büyük teşekküller genelde has reayası durumundaydı. Bu teşekküllerden elde edilen vergi gelirlerinin yüksekliği, has reayası olarak tercih edilmelerinde önemli rol oynamaktaydı.⁹⁶⁴ Öte yandan Ulu Yörük teşekküllerinin ilk iktisadi kayıtlarına rastladığımız 1485 tarihinden itibaren şehzade hassı olarak kaydedilmişlerdi.⁹⁶⁵ Buna göre mühimme kayıtlarından yaptığımız tespitte, Ulu Yörük teşekküllerinin H.959/M.1552 tarihinde Şehzade Mustafa'ya, H. 968/M.1589 tarihinde ise Şehzade Selim'e has olarak tevcih edildiği anlaşılıyor.⁹⁶⁶

⁹⁶² Adnan Gürbüz, *a.g.t.*, s. 175; Bahaeddin Yediyıldız, *a.g.e.*, s. 118.

⁹⁶³ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 186, 187.

⁹⁶⁴ İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 186, 187.

⁹⁶⁵ “Etrak-i Yörükân-ı Büzürk Hassı Şehzade Tale Bekahu”; BOA. TD. nr. 19, s. 339.

⁹⁶⁶ “Atai Bey'e hüküm ki, dergâhı muallâma mektup gönderip ferzendei ercümend erşadı esad **oğlum Mustafa** tale bekahunun haslarından olan **Ulu Yörükler** hususu...”Abid Yaşaroğlu, *888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript)*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek

Ulu Yörük teşekkülleri şehzade hasları içerisinde yer alırken, teşekküle tâbi İnallı Etraki bu statünün dışında tutulmuştur. 1455'te müstakil olarak kaydedilen bu grup 1485 tarihinde Ulu Yörük'e dâhil edilmiş ve *Etrakiye-i İnallu an Yörük ü Büzürk, amma Şehzade hassı değildir*⁹⁶⁷ şeklinde tarif olunmuştur. Aynı tarihte İnallı Etrakinin Kula ve Azak cemaatleri, Saru veledi Kara Köse'ye divani tımar olarak verilirken, Çakırlı, Karlu Hacılı, Sultan Ahmed, Kurdlar ve Koyunluca cemaatleri, Sultan Bayezid Han hükmü şerifi mucibince, Melik Kasım Bey bin Cafer Paşa'ya dirlik olarak tevdi edilmişti. 1485 tarihinde İnallı Etrakinden, haric ez defter olarak kaydedilen ve 114 neferin bulunduğu beş cemaat ise mirliha hassı olarak kaydedilmişti.⁹⁶⁸ 1520 tarihinde "*Etrakiye-i İnallu an Yörükân-ı Büzürk tâbi Kaza-i Katar, İnaloğulları tasarruf eder ve eşerler*"⁹⁶⁹ ifadeleri kullanılmıştır. 1575 tarihinde ise herhangi bir notun düşülmediği oymakta, diğer bölüklerden farklı olarak, vergilerinin tarım ürünleri üzerinden tahsil edilmesi, onların tımar reayası olduklarını göstermektedir.⁹⁷⁰ Yine 1455'ten 1575'e kadar müstakil kaydedilen Turhal Yörükleri, ikinci tarihte Dodurga ismiyle Ulu Yörük teşekküllerine katılmıştır. Mezkûr Yörükler, 1455'te Seydi Bey veledi Şatırı? Subaşına tımar olarak verilirken, 1485'ten itibaren şehzade haslarına dâhil edilmiştir.⁹⁷¹

Lisans Tezi), İstanbul, 1995, s. 400, Hüküm: 882, Ayrıca 859 ve 861 numaralı hükümler de aynı konuyla ilgilidir; "*Ulu Yörük cemaati, Tokat mukatası ve Niksar çeltiği Şehzade Selim'in haslarından olup...*" BOA. MD. nr. 4, Hüküm: 1539, s. 152, (963); Yine şehzade Selim'e hasların tevcih edilmesi hususunda "*...ve Rûm haslarından dahi mahsûl-i cemâ'at-i UluYörük ... hâslar dahi havâss-ı hümâyûnumdan ifrâz olunup hâslarına ber-vech-i terakki ilhâk olunmak emr idüp...*" BOA. MD. nr. 3, Hüküm: 1117, (968).

⁹⁶⁷ BOA. TD. nr. 02, s. 256; BOA. TD. nr. 19, s. 394.

⁹⁶⁸ BOA. TD. nr. 19, s. 394, 456, 457.

⁹⁶⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 498.

⁹⁷⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

⁹⁷¹ BOA. TD. nr. 02, s. 235; BOA. TD. nr. 19, s. 198; BOA. TD. nr. 79, s. 326; BOA. TD. nr. 16, v. 96b.

Ulu Yörük teşekküllerinin uzandığı bir diğer bölge Anadolu Eyaleti idi. Ankara Yörükleri içerisinde bulunan Ulu Yörük cemaatleri, gelirlerinin Anadolu Beylerbeyine tahsis edildiği anlaşılıyor.⁹⁷² İktisaden Anadolu Beylerbeyine bağlı bulunan Ankara Yörükânı içerisindeki Ulu Yörük taifeleri, hukuken Yörük kadısına bağlıydılar.⁹⁷³ Kanunnamelerden anlaşıldığı kadarıyla zikredilen teşekküle tâbi cemaatlerin Osmanlı idaresi nazarında büyük ayrıcalıkları vardı. Buna Göre;

“Mezkûrun Ulu Yörük taifesi âmmeten ve Gencelü (Gençlü) hassaten kadimden yaylaklarında ve kışlaklarında ve güzlelerinde oturup ve varup geldiği yollarda ve suvadlarında kimesne mâni’ ve müzahim olmaya.” “Ve şol yaylaklar ve kışlaklar ki, kimesnenin üzerine rüsum kayd olunmamış ola, anın gibi yaylalardan ve kışlalardan ve güzlelerden rüsum vermeyeler deyu ellerinde selâtin-i maziyeden hükm-i hümayunları vardır deyu defter-i köhnede mukayyed, yine kemakân mukarrer.”

“Mezkûrun Ulu Yörük ta’ifesini bi- esrihim ulakdan ve gayrıdan ve cerehordan ve salgundan ve hisar yapmasından ve sürgünden ve kara tahılından ve doğancıdan ve angaryadan ve fi’l-cümle mecmu’ avarız-ı divaniyeden mu’af ve müsellemler ola. Hiç ehad bunları avarıza katmaya ve incindirmeye ve üşendirmeye deyu merhum Sultan Murad ve Sultan Mehmed ve sultan Bayezid ve Sultan Selim -Tale serahüm- nişan-ı şerif verüb ve berat-ı padişahımız azze nasruhu hazretleri mukarrer dutup bunlar efrad-ı bi’z-zikr ev bi’l-misl hilafı emr min ba’d bunlara teklif-i avarız edüb muzayaka te’ab verdirmeyüb üşendirmeyesiz.”

⁹⁷² BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a; Emine Erdoğan, “Ankara Yörükleri”, s. 124.

⁹⁷³ Emine Erdoğan, “Ankara Yörükleri”, s. 125.

“Her kim ki, eslemeyüb gerü bunlara teklif ve te’addi etmek isterlerse, men’ ve def’ edüb memnu’ olmazlarsa yazub kapuma arz edesiz, bir dürlü dahi etmeyisiz deyu hükm-i hümayunun verilmeğın deftere sebt olundu.”⁹⁷⁴

Ulu Yörük cemaatlerine rastladığımız bir başka nokta Teke bölgesinin, Alaiye, Antalya, Elmalı ve Karahisar kazalarının muhtelif karye ve mezralarıydı. Buradaki Ulu Yörük ismi altında kaydedilen cemaatler ise sancakbeyi hasları içerisindeydi.⁹⁷⁵ 1554 tarihinde cemaatin vergileri, mukataaya verilmek suretiyle tahsil ediliyordu. Bu tarihte Cemaat-i Ulu Yörük Mukataası, Teke Livası Hassa-yı Cedid Emanetine tâbiydi. 1729 yılında ise Kürd nahiyesine tâbi Ulu Yörük cemaatinin vergi gelirleri sancak beyi haslarından ayrılarak, Dergâh-ı Mualla müteferrikalarından Hasan’ın zeametına verilmişti.⁹⁷⁶

Eyalet-i Rum’un mali işleri 1584 ya da hemen öncesinde Rum Hazinesi Defterdarlığı tarafından yürütülürken, 1659 tarihinde Tokat Voyvodası ihdas edilerek hassa-i hümayun gelirleri bir bütün olarak iltizama verilmeye başlanmıştır.⁹⁷⁷ Zira Ulu Yörük teşekküllerinin vergilerinin de H.931/M.1524-25 ve H.959/1551-52 tarihlerinde mukataalara verilmek suretiyle tahsil edildiği anlaşılıyor.⁹⁷⁸ Hazine-i hümayun gelirleri arasında olan mukataalar, vergi gelirlerinin ihale karşılığında kiraya (iltizama) verilmesi anlamına geliyordu. Devlet bu uygulamayla hazineye daha kolay ve direkt gelir sağlamayı amaçlıyordu. Bu bakımdan devlet hazinesine mukataadan en fazla gelir

⁹⁷⁴ Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C.5, s. 69.

⁹⁷⁵ BOA. TD. nr. 166, s. 578; BOA. TD. nr. 107, v. 41b-53b; “Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92.

⁹⁷⁶ Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92-94.

⁹⁷⁷ Mehmet Beşirli, *a.g.e.*, s. 22, 23. “Rum Hazinesi Defterdarlığı kurulmadan önce eyalete mahsus hazine işleri nazır-ı emvallerce görülmektedir. Nezaretin başında bulun şahsa nazır-ı emval ya da nazır-ı emval-i hassa adı veriliyordu. Rum Vilayetinde defterdar tayin olunmadan önce nezaret-i emval makamını ise kadılar işgal ediyordu”; Erol Özvar, *a.g.t.*, s. 18, 19, 37.

⁹⁷⁸ BOA. MAD. nr. 160, s. 12; TSA. nr. 2194, s. 11b.

getirmeyi teklif eden kişi mukataanın kiracısı oluyordu. Fakat bu vergi toplama sistemi, mültezimlerin kendi kârları ile devlete taahhüt ettikleri miktarı karşılamak adına reayadan haksız kazanç elde etme yoluna gittiklerinden aşağıda görüleceği üzere reaya ile mültezim arasında pek çok sıkıntıya yol açmaktaydı.⁹⁷⁹

Ulu Yörük teşekküllerine tâbi kazaların vergileri, mukataalara verilmek suretiyle tahsil edilmesi, zaman zaman sıkıntılara yol açmaktaydı. Bu cümleden Vilayet-i Rum'da bulunan mukataalar müfettişine, Amasya kadısı Mevlana Hacı Muslihiddin'e, Ortapare ve Yüzdepare kadılarına gönderilen hükümde, Ulu Yörük teşekküllerine tâbi Ortapare, Yüzdepare ve Şarkpare mukataalarının reayası kendi içlerinden naipler seçtiği, bu naiplerin kendilerinin ve akrabalarının vergilerini almayıp hazineyi zarara uğrattığı ve bunun üzerine şer'i meseleleri bilmez Yörük taifesinden naip yapılmaması gerektiği ilgili makamlara iletilmişti.⁹⁸⁰

Yukarıdaki hükümde görüldüğü üzere tahsildarların iltimasları sonucu hazinenin zarara uğratılmasının yanı sıra mukataa sahiplerinin ve tahsildarların reayadan haksız vergi talep ettikleri de görülmekteydi. Öyle ki, 1592 tarihli hükümde Şarkpare kazasının mültezimleri Şenlik, Zerbal, Bali ve adamlarının eşkıyadan oldukları, soygunculuk ve adam katlettikleri tespit edilerek cezalandırılmaları istenmiştir.⁹⁸¹ Mukataalar müfettişine ve Ortapare kadısına gönderilen bir diğer hükümde Ortapare haslarına mültezim olan Osman'ın, Tat-1 Alevi kabilesi Yörüklerinden defterde yazılı olandan daha fazla resm-i kara, bennak ve ganem aldığına dair şikâyette bulunulmuştu. Bunun

⁹⁷⁹ Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, s. 334-358; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C. I, s. 93-105.

⁹⁸⁰ BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 437, s.192, (987).

⁹⁸¹ BOA. MD. nr. 69, Hüküm: 423, s. 213, (1001).

üzerine konunun tahkik edilerek kanundan fazla bir akçe dahi aldırılmaması istenmiştir.⁹⁸²

Vergi tahsilâtı konusunda, Şarkpare kazasının mültezimi Yakup ile vergi reayası arasında büyük anlaşmazlıkların olduğu görülmekteydi. Bu cümleden olarak Ulu Yörük'e tâbi Şarkpare cemaatinin vergilerine mültezim olan Yakup, vergi tahsili için gittiğinde, bazı kimselerin silahlı saldırısına uğradığından vergi tahsil edemediğini bildirmişti. Bunun üzerine yetkililere olayın tetkik edilip, Yakup'un zimmetinde olan paranın tahsil edilmesi ve olaya karışanların isimlerinin bildirilmesi emredilmişti. Bir başka yerde havas-ı hümayundan olan Çungar cemaatinin itaatsizlikle, miriye ait hukuk ve rüsumu yerine getirmedeği Kıran, Kılıç ve Hüseyin adlı elebaşların küreğe konulmaları için Bozok Sancak Beyi Çerkes Bey'e ve Sivas kadısına haber gönderilmişti.⁹⁸³

5.2.1 RA'İYYET RÜSÛMU (Kişiyeye Bağlı Vergiler)

Şahsa bağli vergilendirme sisteminin temelini, emek kapasitesine dayalı çift hane sistemi oluşturuyordu. Şahısların tasarruf ettikleri toprak miktarıyla, medeni durumlarının belirleyici olduğu bu sistemde köylüler çift, nim çift, bennak ve mücerred gibi vergi statülerine ayrılıyordu.⁹⁸⁴ Çift hanesinin toprak miktarı, toprağın verimlilik durumuna göre bölgeden bölgeye değışiklik gösterirken, bu miktar Eyalet-i Rum'da has yerde seksen, mutavassıt yerde yüz ve edna yerde yüz otuz dönüm idi. Bu miktarların

⁹⁸² BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 331, s. 148, (987).

⁹⁸³ BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 823, s. 375, (987); BOA. MD. nr. 53, Hüküm: 80 s. 31; BOA. MD. nr. 53, Hüküm: 708, s. 245, (993).

⁹⁸⁴ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 31-46; Aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 194-199.

yarısını işleten haneye de nim çift adı verilmekteydi. Ayrıca Eyalet-i Rum'da bir tam çiftlik tasarruf eden raiyetten elli yedi akçe resm-i çift alınır.⁹⁸⁵

Çift hane sistemi içerisinde nim çiftten az toprağı olan reayaların rüsumları belirlenirken medeni durumları da göz önüne alınmaktaydı. Bu cümleden evli olan ve nim çiftten az toprağı olan veya hiç toprağı olmayan reyaya, bennak denilmekteydi. Bennaklar da ekinlü ve caba olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Nim çiftten az toprağı olanlar ekinlü bennak, elinde toprağı yoksa caba bennak olarak adlandırılırdı. Bekâr anlamına gelen mücerred ise, bazı bölgelerde vergiye tâbi değilken, bazı bölgelerde kar u kisbe kadir duruma geldiklerinde 6 akçelik resm-i mücerred vergisine veriyorlardı.⁹⁸⁶ Bu sitem içerisinde iktisadi faaliyetlere doğrudan katılanlar çift hane içerisinde değerlendirilirken, sağlık, sosyal ve askeri durumlarından ötürü berat verilenler (berat ehli) vergilerden muaf tutuluyorlardı.⁹⁸⁷

Kırsal kesimin yerleşik ziraatçı ahalileri için düzenlenen çift hane sisteminde konar-göçerler hangi saiklerle yer alıyordu? Bu cümleden olarak Osmanlı Devleti, konar-göçerleri temel geçim kaynağı olan koyun üzerinden hane olarak kabul etmiş ve bu hane birimini adet-i ağnam adı altında vergilendirilmişti. Yerleşik ziraatçı reayanın ödediğı resm-i çiftin karşılığı olarak konar-göçerlerde 24 ila 33 koyunu olan ailelerden resm-i ganem/adet-i ağnam tahsil edilirken, mali gücünü kaybeden ve 24'ten az koyunu olan haneler kara veya bennak olarak vasıflandırılmıştır. Konar-göçer reaya içindeki bekâr erkekler de yerleşikler gibi mücerred olarak kaydedilmişti.⁹⁸⁸ O halde yerleşik

⁹⁸⁵ Ahmet Akgündüz, *Kanunlar*, C.5, s. 203, 204; Eyalet-i Rum kanunnamesinde bir dönüm miktarı, “ve dönüm dahi hatavât-ı müte’arefe ile tülen ve arzen kırk hatve yerdir”, yani enine boyuna kırk adım yerdir şeklinde ifade edilmiştir.

⁹⁸⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 41-46; Kar u kisbe kadir duruma gelme, kimi yerde ergenlik çağı, kimi yerde 20 yaş olarak ifade edilmektedir. aynı yer.

⁹⁸⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 52,53.

⁹⁸⁸ Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 113 -116.

reaya için hane ünitesi; hane halkı, bir çift öküz ve zirai üretimin yapıldığı tarladan oluşurken⁹⁸⁹, konar-göçer hane ünitesi; hane halkı, hane halkını besleyebilecek koyun ve koyunların otlayabileceği otlak ve meradan oluştuğunu ifade etsek yanlış bir yorum yapmış olmayız.

İncelediğimiz tahrirlerde Ulu Yörük teşekküllerinin ağnam vergisi üzerinden şekillenen hane ünitelerinin statüleri hakkında, tahrir defterlerinde bir işaretleme sözü konusu olmadığı için herhangi bir yorum yapmak mümkün değildir. Ancak XVI. yüzyılın son çeyreğinde Eyalet-i Rum'da adet-i ağnam vergisinin yanı sıra koyunu olmayan haneden resm-i kara ve Ankara Yörüklerinden resm-i bennak alınmaktaydı.⁹⁹⁰ Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, 1575 tarihinde Ulu Yörük'e tâbi İnallı Etraki'nin iktisadi statüsünün farklılığı dolayısıyla haneler ekinlü ve bennak diye sınıflandırılmıştı.⁹⁹¹ Belirttiğimiz gibi bunların dışında kalan hanelerin çift mi yoksa nim çift mi? olduğu anlaşılammıştır.

5.2.1.1 Resm-i Çift

Genellikle ekonomisi tarıma dayalı yerleşik köylülerden alınan çift vergisine, bir konar-göçer teşekkül olan Ulu Yörük içerisinde de tesadüf edilmektedir. Bu durum Ulu Yörük taifelerinin buldukları kışlaklarda ziraat ettiklerinin ve yerleşmeye başladıklarının bir göstergesidir. Çift vergisi, adı geçen teşekkülün tamamından ziyade sadece birkaç şubesinden tahsil edilmiştir. Buna göre 1520 tarihinde Ak Salur bölüğünden 360 akçe, Kiranpa bölüğünden 321 akçe, Ali Beyli bölüğünün Köse Algın

⁹⁸⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 190; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 113.

⁹⁹⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b; BOA. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

⁹⁹¹ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

kışlağından 954, İkizli bölüğünden 425 akçe ve Koyunculu tâbi Akkuzulu bölüğünden 492 akçe olmak üzere toplam 2.552 akçe çift vergisi alınmıştır.⁹⁹²

5.2.12 Resm-i Kara

Bütün konar-göçerlerde olduğu gibi Ulu Yörük teşekküllerindeki hane ünitesinin iktisadi statüsünü, koyun (ağnam) miktarı şekillendirmekteydi. Koyunu kırılan ya da yirmi altıdan az koyunu olan hanelere kara denildiği⁹⁹³ gibi bazen mücerred ve bennaklar için de kara tâbiri kullanılmaktaydı.⁹⁹⁴ Bu bağlamda Kara resm-i Yeni İl kanunnamesinde “...ve yörüğün koyunu kırılıb hiç kalmasa veyahud resm-i ganem resm-i caba mikdarına olup, yani koyunu 26 olup andan ziyade olmasa onun gibilere kara tesmiye olunur, 13'er akçe resm-i kara alınıp koyun resm-i deyü ziyade nesne alınmamak kanunu ma'ruf olmağın...” şeklinde tarif olunmuş ve Sivas Yörükân defterinde ise “resm-i kara, koyunu olmayandan hane, fi on üç” şeklinde ifade edilmişti.⁹⁹⁵ Bu hükümler çerçevesinde kara resm-ine Ulu Yörük'ün 1485 ve 1520 tahrirlerinde rastlanmazken, aynı vergiye 1575 tarihli tahrirde tesadüf ediliyordu. Buna göre teşekkülde toplam 7.501 hane resm-i kara olarak belirtilmiş ve bu hanelerden 97.318 akçe vergi tasarruf edilmişti (bkz. tablo 13). Bu tarihte teşekkülün tamamında toplam 20.291 hanenin bulunduğunu göz önüne alırsak, bu hanelerin yaklaşık üçte bire yakını kara hane olarak ifade edilmiştir. Ulu Yörük'ü meydana getiren her bir bölükte

⁹⁹² BOA. TD. nr. 79, s. 412, 428, 458, 476, 489.

⁹⁹³ Tufan Gündüz Hüdavendigâr kanunnamesinden hareketle 24'ten az koyunu olan hanelerin kara olarak tesmiye edileceğini ve bunların 12 akçe vergi verdiğini belirtmişti. Ancak Yeni İl kanunnamesinde koyun sayısı 26'dan az olan hanelerin kara tesmiye edildiği ve 13 akçe vergi alındığı belirtilmişti. Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri*, s. 114; Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, C. I, s. 445.

⁹⁹⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 42; Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 187; Feridun Emecen, “Bennak”, *DİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 458, 459.

⁹⁹⁵ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, C. I, s. 445; KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146b.

bulunan kara hene ile bunlardan tasarruf edilen kara resm-i tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 13: 1575 Tarihinde Ulu Yörük Teşekküllerinde Bulunan Kara Haneler ile Bunlardan Alınan Vegi Miktarları.

ULU YÖRÜKLER			
	Bölükler	Kara Hane	Resm-i Kara
1	Akkuzulu	51	663
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	83	1079
3	Âdillü Tâbi Akkuzulu	58	754
4	Aksalur	94	1222
5	Akçakoyunlu	148	1924
6	Ali Beylü	120	1560
7	Ballu	272	3432
8	Çakır Alilü	140	1690
9	Çapanlu	159	2067
10	Çavureci	71	943
11	Çepni	641	8292
12	Aşağı Çungar	223	2899
13	Yukarı Çungar	739	9607
14	Dodurga	223	2899
15	Gökçelü	44	572
16	İkizlü	71	923
17	İlbeyli	1120	14398
18	İzzeddinlü ve İdrislü	66	858
19	Kabasakallu	19	247
20	Karafakihlü	126	1638
21	Karakeçilü	832	10816
22	Kabil?	102	1326
23	Kızıklı	378	5205
24	Kiranpa	176	2288
25	Kulağuzlu	123	1586
26	Kuru Göllü	405	5266
27	Özlü	418	5434
28	Pirevleklü	36	468
29	Tatlu	120	1556
30	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	150	1950
31	Turgutlu	86	1118
32	Ulu Kamanlu	188	2391
33	Ustacalu	19	247
TOPLAM		7.501	97.318

5.2.1.3 Resm-i Bennak

Evli olan ve nim çiftten az toprağı olan veya hiç toprağı olmayan reayaya, bennak denilmekteydi. Bazı kanunnamelerde nim çiftten az toprağı olanlar ekinlü bennak, elinde toprak yoksa veya mücerred ise caba bennak diye adlandırılırdı.⁹⁹⁶ “ve ekinlü bennak deyü öküzlükten ekall olan yere derler; ana on sekiz akçe harac bağıludur; on üç akçesin sipahi, beş akçesin sahib-i niyabet alur.” “ve bir mikdar yer tasarruf eden ekinlü bennakden on sekiz akçe ve caba kayd olunan bennakden ki, ez’af-ı re’ayaya himayet olunmak emr-i müstahsendir. Kanun-ı kadim üzere on üç akçe alınur.” şeklinde Eyalet-i Rum kanunnamesinde bennakların hukuki durumu ortaya konulmuştu. Genellikle 12 akçe olan bennak vergisi Eyalet-i Rum’da 13 olarak tespit edilmişti.⁹⁹⁷

Bu vergi çift hane sistemi içerisinde, toprağı dayalı bir vergi olsa da konar-göçerler için de uygulanıyordu. Elinde koyunu bulunmayan ya da 24 ten az koyunu olan Yörük taifeleri bennak ya da kara vergisi ödemekle mükelleftiler.⁹⁹⁸ Bundan dolayı Bennak resm-ine Ulu Yörük teşekküllerinde de tesadüf edilmekteydi. Eyalet-i Rum’da bulunan Ulu Yörük’e tâbi İnallı Etraki’nde hane halkı ekinlü ve bennak diye ikiye ayrılmıştı. Buradaki ekinlü kavramı toprakla iştilal eden reaya için kullanılmakta ve beher haneden on sekiz akçe vergi alınmaktaydı. Bennak ise kanunnamedeki cabaya karşılık gelmekte ve on üç akçe vergi tahsil edilmekteydi. Bennak vergisine rastladığımız bir diğler bölge ise Ulu Yörük teşekküllerinin bulunduğu Ankara’ydi.

⁹⁹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 44-46; Feridun Emecen, “Bennak”, s. 458,459. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğundan Alınan Vergi ve Resimler”, *DTCF. Dergisi*, VI (Ocak-Şubat), s. 491, 492. Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 186.

⁹⁹⁷ Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C.5, s. 203, 213.

⁹⁹⁸ Tufan Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 82; Aynı yazar, *Bozkırın Efendileri*, s. 115, Emine Erdoğan, “XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı”, s. 35.

Buradaki teşekkülde, koyunu olmayan ya da kırılan Yörüklerden on iki akçe bennak vergisi tahsil ediliyordu.⁹⁹⁹

Ulu Yörük teşekküllerindeki ekinlü ve bennak vergilerinin durumuna gelince; 1575 tarihli verilere göre İnallı Etrakinde 801 hane ekinlü olarak ifade edilirken, bunlardan 13.888 akçe vergi tasarruf ediliyordu. Yine aynı oymakta 230 hane bennaktan 3.085 akçe vergi alınıyordu.¹⁰⁰⁰ İnallı içerisindeki Köse Bekir, Tanguş, Oraklu, Kara Göz, Kurdlar ve Poladluca Kışlakları en fazla ekinlü ve bennak vergisinin tasarruf edildiği yerlerdi.

Ankara bölgesinde ise 1523 tarihinde 2.149 hanenin 899'u bennak olarak vasıflandırılmış ve bu bennaklardan 10.800 akçe vergi tasarruf edilmişti. Tarihler 1571'i gösterdiğinde bennak hane sayısı 799'a, vergi tutarı 9.784'e gerilemişti (bkz. tablo 14). 1523 tarihinde Ankara yörükânı içerisindeki Ulu Yörük cemaatlerinden Aydın Fakihlü, Aygırlar, Saru Obası ve Çanakçılar cemaatleri en fazla bennak vergisinin tahsil edildiği cemaatler iken, 1571'de Toy Kocalu, Tur Ali Hacı ve Atluca Mentese en fazla bennak vergisinin tahsil edildiği cemaatlerdi Ankara bölgesindeki hane sayısının yaklaşık iki kattan fazla artış göstermesine rağmen, bennak hanelerin ve resimlerinin düşüş göstermesi dikkat çekicidir. Yörükler için koyun miktarıyla bennak vergisini ters orantılı düşündüğümüzde koyun miktarı düşerken, bennak vergisinin yükselmesi gerekirdi. Ancak koyun miktarıyla birlikte bennak vergisi de düşüş göstermiştir. Bu durumun başlıca nedenleri arasında cemaat sayısının düşmesinin yanı sıra daha önce belirttiğimiz gibi, tahsildarların haksız yere vergi talep etmeleri gösterilebilir.¹⁰⁰¹

⁹⁹⁹ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b; BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32b.

¹⁰⁰⁰ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

¹⁰⁰¹ BOA. MD. nr. 41, Hüküm: 434, s. 191, (987).

Tablo 14: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Bennak Vergisi.

Tarih	İnallu Etraki				
	Toplam Hane	Ekinlü Hane	Resm (akçe)	Bennak Hane	Resm (akçe)
1575	1.191	801	13.888	230	3.085
Ankara Yörükânına Tâbi Ulu Yörük Taifeleri					
1523	2.149	x	x	889	10.800
1571	4.151	x	x	779	9.874

5.2.14 Resm-i Mücerred

Ailenin erkek evladı kazanç getirecek (kar u kisbe kadir) duruma geldiği zaman geçimini sağlayabilecek bir işi varsa mücerred olarak nitelendirilir ve 6 akçe vergi alınır.¹⁰⁰² Fakat Osmanlı Devleti'nde mücerred için uygulanan kanunlar bölgeden bölgeye farklılık gösterebiliyordu. Örneğin Rum kanunnamesinde “*ve defterde hali ‘an’ir-rüsûm kayd olunan Müslüman mücerredlerden nesne alınmaz. Ve mücerred olan te’ehhül etse caba resm-i alınur*” hükmü uyarınca Eyalet-i Rum’da herhangi bir mücerred vergisi söz konusu değilken, XVI. yüzyılın sonlarında Ankara Yörükânına tâbi Ulu Yörükler için 6 akçelik bir mücerred vergisi söz konusuydu.¹⁰⁰³ Buna göre 1571 tarihinde adı geçen taifede toplam 295 mücerred bulunurken, bunlardan 1.772 akçe vergi alınmaktaydı. Aynı tarihte Ulu Yörük cemaatlerinden Toy Kocalu, Atluca Mentеше ve İdris Muradcılar cemaatleri en fazla mücerred vergisi ödeyen cemaatler arasındaydı.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 42, 43. Kazanç sahibi olacak yaşa gelmek (Kar u Kisbe Kadir) bazı kanunlarda, ergenlik (buluğ) çağı, yirmi yaş olarak belirtilmişti. Aynı yer.

¹⁰⁰³ Ahmet Akgündüz, *Kanunlar*, C.5, s. 203; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32b.

¹⁰⁰⁴ KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32b.

5.2.2 HAYVANCILIK VE TARIMSAL FAALİYETLERE DAİR VERGİLER

5.2.2.1 Koyun Vergisi

Yukarıda belirttiğimiz gibi Ulu Yörük teşekküllerinin iktisadi faaliyetleri küçükbaş hayvancılığa dayanıyordu. Dolayısıyla konar-göçerler hayvancılıktan elde ettikleri gelirin bir kısmını devlete vergi olarak veriyordu. “Resm-i Ganem” ya da “Adet-i Ağnam” adı altında kaydedilen bu vergi, genellikle koyun kuzuladıktan sonra nisan veya mayıs aylarında alınır, kuzulu koyun ise kuzusu ile bir hesaplanırdı. Resm-i ganem miktarı Fâtih kanunnamesinde üç koyundan bir akçe iken, daha sonra iki koyundan bir akçe olarak tespit edilmişti. Ancak bu miktar bölgelerin özelliklerine göre değişebiliyordu.¹⁰⁰⁵

Öte yandan Yüzdeciler ismiyle anılan Yörükler her yüz koyuna kırk akçe verdikleri için bu adla anılmışlardı.¹⁰⁰⁶ Lindner’in Bertold Spuler’e dayandırdığı ifadesine göre bu vergilerin temeli, yüzden fazla hayvanı bulunan sürü sahiplerinin %1 vergi verdiği, yüz hayvandan az olan sürü sahiplerinin vergi dışı kaldığı ilk dönem Moğol vergi uygulamasına dayanıyordu.¹⁰⁰⁷ Bu açıdan Yüzdeciler olarak bilinen bazı konar-göçer grupların Ulu Yörük içerisinde de yer aldıkları görülmektedir. Zira 1485 tarihli defterinin fihristinde *Etrakiye-i Büzruk maa Yüzdecian* ifadesi yer alırken, aynı tarihte teşekkülün Kuru Göllü, Özlü, Çomaklu ve Çavurcu bölükleri “*Cemaat-i Yüzdecian Etrakiye-i Hass-ı Şehazade Tale Bekahu*” başlığı altında kaydedilmişlerdi.¹⁰⁰⁸ Ayrıca 1485 tarihinde Çavurcu cemaatleriyle ilgili Halife Cafer Bey Hazretleri bunları

¹⁰⁰⁵ Feridun Emecen, “Ağnam Resm-i”, s. 478; Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 485-487.

¹⁰⁰⁶ Feridun Emecen “Ağnam Resm-i”, s. 479; Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 5, s. 204.

¹⁰⁰⁷ Rudi Paul Lindner, *a.g.e.*, s. 98; “Nomadların yegâne gelir vergisi olarak kobçur tespit edildi. Ve senevî muntazam tediye göz önünde tutulmakla beraber tebaanın vergi ödeme kabiliyetini lüzumundan fazla yormamak için tahsilât hususunda çok himayekâr davranacaktı. Bu vergi sadece yüz hayvanlık sürü sahiplerinden alınacak ve bunlar mallarının %1’ini verecekti.” Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 336, 337.

¹⁰⁰⁸ BOA. *TD. nr. 19*, s. 1, 388-393.

isimleriyle görüp, yüz koyunda bir koyun vereler diye ellerine mektup vermişti şeklinde bir ifade yer almaktaydı.¹⁰⁰⁹ Tarihler 1520'yi gösterdiğinde Kuru Göllü, Çomaklu ve Çavurcu bölüklerinde *yüzdecilermiş şimdi iki koyuna bir akçe verirler* şeklinde notlar düşülürken, İzzeddinli ve İdrisli bölüğünde Yüzdeciyân ismiyle iki cemaat bulunmaktaydı. Bu cemaatlere de “şimdi iki koyuna bir akçe verirler notu düşülmüştü.¹⁰¹⁰

Adet-i ağnam vergisi Yeni İl kanunnamesinde “*ve adet-i ağnam yörükde ve yerlüde iki koyuna bir akçe olub kuzu bile sayılıb abril evvelinde resm alınub ve yörüğün koyunu kırılıb hiç kalmasa, veyahud resm-i ganem resm-i caba mikdarına olub yani koyunu yirmi altı olub andan ziyade olmasa, anun gibilere kara tesmiye olunur, on üçer akçe resm-i kara alınub koyun resm-i deyü ziyade nesne alınmamak kanun-u ma'ruf olmağın bunda dahi ol kanun mu'teber görülüb kayd olundu.*” ve Eyalet-i Rum kanunnamesinde ise “*ve yüzdecinin her yüz koyununda kırk akçe alınmak vaz' olmuştur ve abril ayında almak mukarrer olmuştur.*” şeklindeki belirlenmişti¹⁰¹¹. Tüm bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Ulu Yörük teşekküllerinin bazıları 1485'te adet-i ağnam vergisini yüz koyunda kırk akçe üzerinden öderken, 1520 ve 1575 tarihlerinde iki koyunda bir akçe olarak ödüyordu.

Ulu Yörük teşekküllerinin iki koyuna bir akçe hükmü gereğince, devlete ödediği vergi miktarı şu şekildeydi. 1485 tarihinde Eyalet-i Rum'da bulunan Ulu Yörük teşekküllerinin vergileri toplu olarak ifade edildiği için, toplam içerisindeki resm-i ganem miktarının ne kadar olduğunu bilemiyoruz. Bu tarihte sadece Ulu Yörük'e tâbi

¹⁰⁰⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 393.

¹⁰¹⁰ BOA. TD. nr. 79, s. 435, 436, 463, 464, 481.

¹⁰¹¹ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunnameler*, C. I, s. 77; Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 5, s. 204.

İnallı Etrakinde ganem resm-i ayrı olarak kaydedilmişti. Buna göre zikredilen gruptan 12.760 akçe vergi tasarruf edilmekteydi.¹⁰¹²

Tarihler 1520'yi gösterdiğinde Ulu Yörük teşekküllerinden tahsil edilen resm-i ganem miktarı 340.511 akçe olarak tespit edilirken, bu rakam büyük nüfus artışının meydana geldiği XVI. yüzyılın son çeyreğinde 428.348'e akçeye yükselmiştir.¹⁰¹³ Öte yandan 1520 ve 1575 tarihlerinde İlbeyli, Karakeçili, Kızıklı, Özlü, Ulu Kamanlı, Yukarı Çungar, Çepni ve Kulağuzlu bölükleri en fazla koyun vergisinin tahsil edildiği bölüklerdi (bkz. tablo 16).

1523 tarihinde Ankara Yörükânına tâbi Ulu Yörük cemaatlerinden 96.910 akçe koyun resm-i tahsil edilirken, bu rakam 1571 tarihinde 55.212 akçeye gerilemiştir. Cemaatler özelinde 1523'te Toy Kocalu, Ali Hocalu, Saru Obası, Aygırlar ve İsa Beylü cemaatleri, 1571'de ise Toy Kocalu, Aygırlar, Atluca Menteşe, Çanakçılar ve İsa Hacılu cemaatleri en fazla koyun resm-i ödeyen cemaatlerdi.¹⁰¹⁴

Görüldüğü üzere Eyalet-i Rum'da bulunan Ulu Yörük teşekküllerinde koyun sayısının artmasına paralel olarak resm-i ganem tutarı da artmıştı. Ancak hane nüfusunun artması, hane başına ödenen ortalama verginin yarı yarıya düşmesine neden olmuştur. Ankara Yörükleri içindeki Ulu Yörük taifesinin koyun resm-i koyun sayısının gerilemesine paralel olarak azaldığı görülüyor. Buradaki hanelerin ödediği vergi miktarı da üç kattan fazla azalmıştı (bkz. tablo15).

Tablo 15: XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Koyun Vergisi.

ULU YÖRÜKLER				
Tarih	Bölge	Hane Sayısı	Koyun Resm-i	Hane Başına Düşen Ortalama Koyun Resm-i
1520	Sivas	7.718	340.511	44
1575		20.291	428.348	21
1523	Ankara	2.149	96.910	45
1571		4.144	55.212	13

¹⁰¹² BOA. TD. nr. 19, s. 393, 394-397.

¹⁰¹³ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-173b.

¹⁰¹⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

Tablo 16: 1520 ve 1575 Tarihlerinde Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Resm-i Ganem Miktarı.

ULU YÖRÜKLER			
Bölükler		1520	1575
		Resm-i Ganem	Resm-i- Ganem
1	Akkuzulu	5751	5703
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	2642	6350
3	Âdillü Tâbi Akkuzulu	x	10817
4	Aksalur	5300	9628
5	Akçakoyunlu	7550	4877
6	Ali Beylü	10068	4038
7	Ballu	10450	10074
8	Çakır Alilü	5475	15986
9	Çapanlu	7600	5731
10	Çavurcu	2000	2498
11	Çepni	26747	49302
12	Çomaklu	7000	x
13	Aşağı Çungar	13850	7381
14	Yukarı Çungar	32500	28561
15	Dodurga	x	6535
16	Gökçelü	x	2382
17	İkizlü	700	2046
18	İlbeylü	21958	94889
19	İzzeddinlü ve İdrislü	5500	2489
20	Kabasakallu	1803	2179
21	Karafakihlü	5650	3905
22	Karakeçilü	38600	28255
23	Kabil?	x	3291
24	Kızıklı	21950	13056
25	Kiranpa	7300	8422
26	Kulağuzlu	3356	21506
27	Kuru Göllü	7090	13357
28	Özlü	20320	10598
29	Pirevleklü	2500	1643
30	Sıraçlu	6050	x
31	Tatlu	5900	10383
32	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	7200	6993
33	Turgutlu	10100	2783
34	Ulu Kamanlu	29350	23110
35	Ustacalu	x	782
36	Ütüklü	2951	x
37	İnallu	5300	8798
TOPLAM		340511	428348

5.2.2.2 Kışlak Vergisi/Resm-i Dud

Kanunnamelerde resm-i dud, resm-i duhan, resm-i tütün, tütüncük ya da kışlak resm-i gibi muhtelif isimlerle anılan dud resm-i, daha ziyade bir sipahinin toprağına kışlamak için gelen, fakat ziraat yapmayan Yörük, Yüzdeci, Yağcı, Küreci, Tatar, Türkmen gibi hariç raiyyetten alınan vergiye denilmekteydi. Mart ayında toplanan Dud vergisinin miktarı, bölgeden bölgeye 3 ila 60 akçe arasında değişiyordu.¹⁰¹⁵ Aydın kanunnamesinde “*Ahar sancaklardan gelüb bir tımarı yurd idinüb kışlar olsa resm-i duhan üç akçe alınur.*” Erzurum kanunnamesinde ise “*Faslı Kışlak: bir kimesne sipahinin tımarında kışlasa evli olsa resm-i kışlak altı akçe alına ve mücerred olub tütünü olsa resm-i dud üç akçe alına ve kışlayan kimesne dahi kışladığı yerde ziraat ider olsa resm-i zamin virüb resm-i kışlak virmeye ve kışlakçı olan kimesne üç yıla dek resm-i kışlak verip üç yıldan ziyade olursa resm-i bennak alına*” şeklindeki hükümler Resm-i Dud vergisinin çerçevesini çizmişti.¹⁰¹⁶ 1520 tarihinde Ulu Yörük teşekküllerinin kışlak vergisi olarak ödediği anlaşılan Resm-i Dud miktarı, her haneden 3 akçeydi.¹⁰¹⁷ 1520 tarihinde teşekkülün ödediği toplam Resm-i Dud miktarı 23.406 akçe olarak tespit edilirken, bu rakam 1575’te 55.893 akçeye erişmişti. Görüldüğü üzere tahsil edilen Resm-i dud vergisinin tutarı, kışlak sayısının yükselmesine paralel olarak iki kattan fazla artmıştı. 1520 ve 1575’te adı geçen teşekküle tâbi Karakeçili, Yukarı Çungar, Ulu Kamanlu, İlbeyli ve Çepni bölükleri en fazla Resm-i Dud ödeyen bölüklerdi. Teşekkülün ödemiş olduğu dud resm-inin bölüklere dağılımı ise tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir (bkz. tablo 17).

¹⁰¹⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, s. 48; Neşet Çağatay, *a.g.m.*, s. 505, 506, Ayrıca bkz. Tufan Gündüz, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, s. 69.

¹⁰¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, *Kanunlar*, C.1, s. 12, 67.

¹⁰¹⁷ KKA. TD. nr. 16, v. 2b-173b.

Tablo 17: 1520 ve 1575 Tarihlerinde Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Kışlak Vergisinin Bölüklere Dağılımı.

ULU YÖRÜKLER			
Bölükler		Resm-i Dud	Resm-i Dud
1	Akkuzulu	261	684
2	Koyunculu Tâbi Akkuzlu	452	503
3	Âdillü Tâbi Akkuzlu	x	552
4	Aksalur	582	1086
5	Akçakoyunlu	1018	1080
6	Ali Beylü	693	882
7	Ballu	750	2136
8	Çakır Alilü	108	798
9	Çapanlu	995	1227
10	Çavurcı	249	530
11	Çepni	981	4361
12	Çomaklu	435	x
13	Aşağı Çungar	775	1597
14	Yukarı Çungar	1352	6369
15	Dodurga	x	1529
16	Gökçelü	x	489
17	İkizlü	189	462
18	İlbeylü	2285	6297
19	İzzeddinlü ve İdrislü	408	576
20	Kabasakallu	165	225
21	Karafakihlü	801	770
22	Kara Kaçılı	2142	6149
23	Kabil	x	729
24	Kızıklı	1212	2889
25	Kiranpa	408	1815
26	Kulağuzlu	280	1515
27	Kuru Göllü	748	2967
28	Özlu	1086	2679
29	Pireveklü	234	231
30	Sıraçlu	270	x
31	Tatlu	582	1469
32	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	726	1332
33	Turgutlu	528	573
34	Ulu Kamanlu	1419	1230
35	Ustacalu	x	162
36	Ütüklü	147	x
37	İnallu	1125	x
TOPLAM		23.406	55.893

5.2.2.3 Kovan/Küvvare Vergisi

Arıcılık faaliyetlerine Ulu Yörük Teşekkülleri arasında da rastlamak mümkündür. Sadece iki kışlakta rastladığımız bu vergiden anlaşıldığı kadarıyla Ulu Yörük teşekküllerinin sahip olduğu arının ekonomik değeri bulunmuyordu. Bu cümleden olarak vergileri yazılan Aksalur Bölüğünün İleminlü cemaatinde 42, Ali Beyli bölüğünün Köse Eyüb kışlağında ise 664 akçe olmak üzere toplam 706 akçe Resm-i küvvare tahsil edilmekteydi. Bir kovana iki akçe hükmünden hareketle bu iki kışlakta toplam 353 kovanın bulunduğunu söyleyebiliriz.¹⁰¹⁸

5.2.2.4 Arpa/Cev Vergisi

Tahrir defterlerinde “cev ya da şa’ir” olarak geçen kelime, arpa anlamına gelmekteydi.¹⁰¹⁹ Buğdaydan sonra en fazla ekimi yapılan arpanın, genelde hayvan yemi olarak kullanılmasının yanı sıra, buğday ununa katılarak ekmek yapımında da kullanıldığı görülmekteydi.¹⁰²⁰ Ulu Yörük teşekküllerinden tahsil edilen arpa vergisine gelecek olursak, teşekküllün ilk tahririnde böyle bir vergi söz konusu değildi. Ancak XVI. yüzyılın son çeyreğinde her (beher) haneden 2 akçe alınmak üzere resm-i cev vergisi ihdas edilmişti. Ancak cev vergisinin bir tarımsal vergiden ziyade hane vergisi olduğu anlaşılıyor.

Resm-i cev vergisiyle alakalı olarak Sivas Yörükân Defterinde şu ifadeler yer almaktaydı. “*Liva-i mezburda vaki olan Yörük taifesinin her beher hanesine ikişer akçe resm-i cev deyu vilayet kâtibi eski deftere muhalif yazmağın reaya şikayet etmeğın paye-i serir-i alaya arz olunub zulümleri ref olunub defter sebt olunmak ferman olundu. Fi 22 muharrem sene 983.*” “*Ulu Yörük taifesine dizdarzade defterinde resm-i cev yazılmayub, Atayi Bey tahrir ettikte haric ez defter deyu resm-i cev takdir edüb, Ömer*

¹⁰¹⁸ Ömer Lütü Barkan, *Kannameler*, C. I, s. 79, 80; BOA. TD. nr. 79, s. 412, 477, 458.

¹⁰¹⁹ Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 174, 1112; Mehmet Öz, *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰²⁰ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 194.

Bey dahi Atayi Bey defterine tâbi olub der-i defter eylemiş reaya şikâyet edüb arz-ı hal eylediklerinde paye-i serir-i alaya arz olundukda Atayi Bey defterinden mukaddem olan (yırtık) ref olunmak ferman olunur deftere (yırtık) Zilka'de Fi 26 muharremül haram sene (yırtık)." Görüldüğü üzere her haneden 2 akçe cev resm-i ahalinin şikâyetlerine rağmen deftere kayıt olunmuştu.¹⁰²¹ Buna göre XVI. yüzyılın son çeyreğinde Ulu Yörük teşekküllerinden toplam 37.935 akçe Resm-i Cev tahsil edilmiştir.¹⁰²²

5.2.2.5 Değirmen/Asiyab Vergisi

Değirmenler, genellikle tahıl ürünlerinin öğütülmesinde kullanılan, kır iskân merkezlerinin en küçük zirai işletmeleri olarak bilinmektedir.¹⁰²³ Zirai faaliyetlerin bir yan kolu olarak değerlendirilen bu işletmeler, akarsu ve sel olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Bir akarsuyun gücü ya da sel sularının değirmen arklarına yönlendirilmesi sonucu çalışan işletmeler, yılın belirli zamanlarında çalışmakta ve çalıştığı bu zaman dilimi çerçevesinde vergilendirilmekteydi. Genellikle her ay için 5 akçe hesabına göre, tam yıl çalışan değirmenden 60 akçe, altı ay çalışan değirmenden 30 akçe bir vergi tahsil ediliyordu. Defterlerde yürüyen (çalışan) değirmenlerin yanı sıra harab değirmenlerde kaydedilmekteydi.¹⁰²⁴ Bozok Sancağı Kanunnamesinde "*Resm-i asiyab yıl yürüyen değirmenden her ayda beşer akçe hesabı üzere altmış akçe ve altı ay yürüyen değirmenden otuz akçe alına ziyade tea'ddi olunmaya*" hükmü mucibince yıllık 60 akçe olarak belirtilmişti.¹⁰²⁵ Yukarı Çungar cemaatleri, Bozok Sancağı dâhilinde faaliyet göstermelerinden ötürü bu hükme tâbiydiler.

¹⁰²¹ KKA. TD. nr. 16, v. 2b.

¹⁰²² KKA. TD. nr. 16, v. 2b-146a.

¹⁰²³ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 210.

¹⁰²⁴ Üçler Bulduk, *a.g.e.*, s. 210; Emine Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı", s. 45.

¹⁰²⁵ Ömer Lütü Barkan, *Kanunlar*, s. 29.

1575 tarihinde Karakeçili bölüğünün Dilkü Çay kışlağında 1 adet, yine Yukarı Çungar bölüğünün Dostı karyesi ile Kargalu, Amad Oğlu, Çaloğlu, Asayışlü ve Güdül kışlaklarında toplam 10 adet değirmen tespit edilmişti. Resim miktarı 480 akçe olan Yukarı Çungar bölüğündeki bu değirmenlerin gelirleri, Sultan Emirci Vakfı'nın tasarrufundaydı.¹⁰²⁶ Mecidözünde kaydedilen Mustafa değirmeni, Şarkpare Kazası'na tâbi Hacı Hamza kışlağında bulunuyordu. Değirmenden (fi 6 eşhür) 45 akçe alınmaktaydı.¹⁰²⁷ Ulu Yörük teşekküllerdeki değirmen işletmelerinin mevcudiyeti, onların yerleşik düzene geçmeye başladıklarının bir göstergesi olması açısından önemlidir.

5.2.2.6 Diğer Zirai Vergiler

Ulu Yörük'ü meydana getiren bölüklerde tarıma dayalı vergiye rastlanmazken, 1575 tarihinde İnallı Etraki'in vergileri tarım ürünleri üzerinden tahsil ediliyordu. Bu ürünler hinta, şair, burçak mercimek, nohud ve pembe idi. Kile başına hinta, mercimek ve nohuttan 6, şair ve burçaktan 5 akçe resm alınıyordu. Bu veriler çerçevesinde, hintadan 8.802 akçe, şairden 5.380 akçe, burçak ve gayriden 2.436 akçe, mercimek, nohud ve gayriden 2.408 akçe, pembedeb ise 2.978 akçe öşür tahsil edilmekteydi. İnallı Etraki'nin istihsal ettiği ürün miktarları hakkında cemaatler kısmında ayrıntılı verilmiştir.¹⁰²⁸

Ayrıca Çomaklu bölüğünden 1520 tarihinde hububat vergisi olarak 1500 akçe/15 müd buğday, 400 akçe/5 müd arpa vergisi tahsil edilmiştir. Yine Koyunculu tâbi Akkuzulu bölüğünde “gaile-i an müzevvec iki çift, 10 müd, 802” şekline bir vergi kaydedilirken, Şerafeddinli tâbi Tatlı bölüğünde “mahsul-ü müzevvec, 720” şeklinde

¹⁰²⁶ KKA. TD. nr. 16, v. 66a-70a, 144b.

¹⁰²⁷ KKA. TD. nr. 12, v. 124a.

¹⁰²⁸ KKA. TD. nr. 16, v. 161b-173b.

kaydedilen bir vergiye tesadüf edilmiştir.¹⁰²⁹ Bu vergiler muhtemelen ziraat eden ve evli olan reayadan tasarruf ediliyordu.

5.2.3. ARIZİ VERGİLER

5.2.3.1 Bad-ı Heva ve Arusane

Osmanlı mali sistemi içerisinde zuhurata bağlı durumlara göre ne zaman ve ne kadar tahsil edileceği belli olmayan vergilerin genel adına bad-ı heva denilmekteydi. Resm-i arus, cürm-ü cinayet, resm-i yava, deştibani gibi vergiler bu tür vergilerdendi.¹⁰³⁰ Sivas Sancağı Kanunnamesinde Bad-ı heva, “*Bad-ı heva deyu defterde kayd olunan resm-i arusane ve cürm ü cinayet ve ev tapusu ve ev yeri tapusu ve haricden gelip kışlayanların düttün resm-idir.*” şeklinde tarif olunmuştur.¹⁰³¹ Resm-i Arusane ise düğün sahibinin kadıya ve sancakbeyine ödediği gerdek vergisi idi.¹⁰³² Kanunname “*ve resm-i arusane mücehheze kızdandan altmış akçe ve avrattan otuz akçe ve yerlüde avretin resm-i nikâhında ve arusanesinde toprak muteberdir. Yörükde lâmekân olduğu sebepten atasına tâbi olmakta bakire ile seyyibe (dul) birdir.*” şeklinde bad-ı heva ve arusane vergilerinin hukuki tanımları yapılmıştı.¹⁰³³

Yukarıdaki hükümler çerçevesinde birden fazla verginin genel ismi olarak tarif edilmesinin yanı sıra, tek başına da kullanılan bad-ı heva, bazı tahrirlerde resm-i arusane ile birlikte verilmişti. Nitekim Ulu Yörük teşekkülleri için XVI. yüzyılın son çeyreğinde durum bu şekildeydi.

¹⁰²⁹ BOA. TD. nr. 79, s. 421, 435, 489.

¹⁰³⁰ Halil Sahillioğlu” Bad-ı heva”, *DİA*. C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 416-418; Üçler Bulduk, *a.g.e*, s. 212.

¹⁰³¹ Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 8, s. 436.

¹⁰³² Neşet Çağatay, *a.g.m*, s. 506, 507.

¹⁰³³ Ahmet Akgündüz, *Kanunnameler*, C. 5, s. 206.

Tablo 18: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Bad-ı Heva ve Arusane Vergilerinin Bölüklere Dağılımı.

ULU YÖRÜKLER				
	Bölükler	Bad-ı Heva	Arusiye	Bad-ı Heva ve Arusiye
1	Akkuzulu	900	429	1005
2	Koyunculu Tâbi Akkuzulu	1750	690	777
3	Âdillü Tâbi Akkuzlu	x	x	753
4	Aksalur	1200	680	1519
5	Akçakoyunlu	6640	900	1586
6	Ali Beylü	2390	690	1467
7	Ballu	3280	1250	3073
8	Çakır Alilü	350	190	1241
9	Çapanlu	2150	300	1676
10	Çavurcu	850	400	646
11	Çepni	4145	1880	6246
12	Çomaklu	1600	300	x
13	Aşağı Çungar	3270	900	2214
14	Yukarı Çungar	4000	1900	8987
15	Dodurga	x	x	1965
16	Gökçelü	x	x	687
17	İkizlü	600	180	741
18	İlbeyli	4724	4386	8455
19	İzzeddinlü ve İdrislü	1860	600	716
20	Kabasakallu	400	180	362
21	Karafakihlü	1350	300	1322
22	Karakeçilü	9000	2460	9375
23	Kabil?	x	x	1033
24	Kızıklı	8100	1540	3981
25	Kiranpa	2000	900	3359
26	Kulağuzlu	1500	900	2756
27	Kuru Göllü	2210	2220	4099
28	Öztlü	5010	2700	4176
29	Pirevleklü	500	300	520
30	Sıraçlı	1200	936	x
31	Tatlu	3390	2200	2302
32	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	2700	1110	2049
33	Turgutlu	2130	1267	838
34	Ulu Kamanlu	10850	2780	1982
45	Ustacalu	x	x	240
36	Ütüklü	396	240	x
37	İnallu	2600	840	4271
TOPLAM		93045	36548	86419

Buna göre 1520 tarihinde Eyalet-i Rum'da bulunan Ulu Yörük teşekküllerinden 93.045 akçe bad-ı heva ve 36.548 akçe resm-i arusane tahsil edilmekteydi. İki verginin

toplam miktarı ise 129.593 akçeydi. Tarihler 1575'e geldiğinde bad-ı heva ve arusane vergilerinin 86.419 akçeye gerilediği görülmekteydi (bkz. tablo 18). Ankara bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinde 1523 tarihinde 11.415 akçe bad-ı heva vergisi alınırken, bu rakam 1571 tarihinde 52.336 akçeye yükselmiştir. Yalnız 1523 tarihinde arusane resm-ine rastlanmazken, 1575 tarihinde bad-ı heva ile birlikte (bad-ı heva ve arusiye) yazılmıştır.¹⁰³⁴

5.2.3.2 Resm-i Avarız

Osmanlı Devletinin olağan üstü hallerde özellikle savaş zamanlarında ihdas etmiş olduğu her türlü hizmet, eşya ve para cinsinden ödenen vergiye avarız-ı divaniye denilmekteydi. Her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra bölgenin özelliğine göre, bu nüfusun kaç avarız hanesi addedileceği tayin ve tespit edilirdi. Bu cümleden olarak dört veya beş gerçek hane bir avarız hanesi sayılmakta ve belirlenen avarız miktarı hanelerin arasında paylaştırılmaktaydı.¹⁰³⁵

Mehmet Öz, XVII. yüzyılda avarız hanesinin, birden fazla gerçek haneden oluşan bir vergi birimini ifade ederken, XVI. yüzyılda gerçek hane ile eş anlamlı ve gerçek haneyi karşıladığını ifade eder. 1520 tahririnde Ulu Yörük'ün vergi hülasasının verildiği bölümde, gerçek haneler de bu cümleden haneler olarak belirtilmişti.¹⁰³⁶ Ayrıca olağanüstü hallerde tahsil edilen bu vergi, savaşların sürekliliği sebebiyle daimi hale getirilmişti.¹⁰³⁷

XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Ulu Yörük teşekküllerinin avarız vergisinden sorumlu oldukları anlaşılıyordu. 1520 tarihinde avarız vergisiyle ilgili "*Zikrolunan mir ü mirandan sabıka seferi hümayun vaki olduğunda yüz akçe sefer harcı alınmış, haliya*

¹⁰³⁴ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

¹⁰³⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Avarız", *MEBİA*, C. 2. s. 13; Halil Sahillioğlu, "Avarız", *DİA*. C.IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 108, 109.

¹⁰³⁶ Mehmet Öz, *a.g.e.*, s. 47; BOA. TD. nr. 79, s. 497, 498.

¹⁰³⁷ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 71.

müzevec hane sal be sal altmış akçe bedel-i avarız vireler...” şeklinde teşekküldeki hanelerin sorumlu olduğu avarız bedeli belirtilmişti. Ulu Yörüklerin yükümlü olduğu avarız bedeli nakdi olarak tahsil edilmesinin yanında arpa cinsinden de tahsil ediyordu. Öyle ki zikredilen tarihte “*Mahsulu Cev, haric ez defter her müzevec haneden buçuk kile arpa subaşıları almak kanunları olduğu sebti defter olundu. Hâsıl 3.999.*” şeklinde her hanenin buçuk kile arpayı Subaşıya vermeleri salık verilmişti. Yine Ulu Yörük teşekküllerine bağlı oturak Yörükler, hangi kadılıkta oturlarsa, o kadılığın reayasıyla birlikte avarızlarını vermekteydiler. Oturak Yörüklerin hasılı ise 42.495 akçe idi.¹⁰³⁸

5.2.4 ULU YÖRÜK’ÜN VERGİ YEKÛNLARI

XVI. yüzyılda has reyası içinde bulunan Ulu Yörük teşekküllerinden oldukça yüklü meblağlarda vergi tahsil edildiği görülmekteydi. Buna göre teşekkülden 1485 tarihinde toplam 700.000 akçe¹⁰³⁹, 1520 tarihinde 497.329 akçe ve 1575 tarihinde 748.077 akçe vergi elde edilmişti (bkz. tablo 19). Ankara Yörükleri içerisinde bulunan Ulu Yörük taifelerinden 1523 tarihinde 118.457 akçe, 1571 tarihinde 120.135 akçe vergi alınıyordu.¹⁰⁴⁰ Teke bölgesindeki Ulu Yörük cemaatlerinden ise 1530 tarihinde 30.000, 1568 tarihinde 28.000 akçe tahsil edilmekte idi.¹⁰⁴¹

Aşağıdaki grafiğe baktığımızda teşekkülün 1485 ile 1520 arasındaki ödediği toplam vergi yekûnunda yaklaşık 200.000 akçelik bir düşüş meydana gelmişti. Bu durumun sebebi ise bölgedeki siyasi ve sosyal karışıklıklar idi. Zikredilen tarihler arasında bölgede meydana gelen Osmanlı Safevi rekabetinin Ulu Yörük’ün vergi yekûnuna büyük oranda etki ettiği görülmekteydi. Ankara ve Teke bölgelerindeki Ulu Yörük cemaatlerinin vergi yekûnunda ise kayda değer bir değişme görünmemektedir.

¹⁰³⁸ BOA. TD. nr. 79, s. 497, 498; BOA. TD. nr. 387 C. II, s. 492.

¹⁰³⁹ BOA. TD. nr. 19, s. 397.

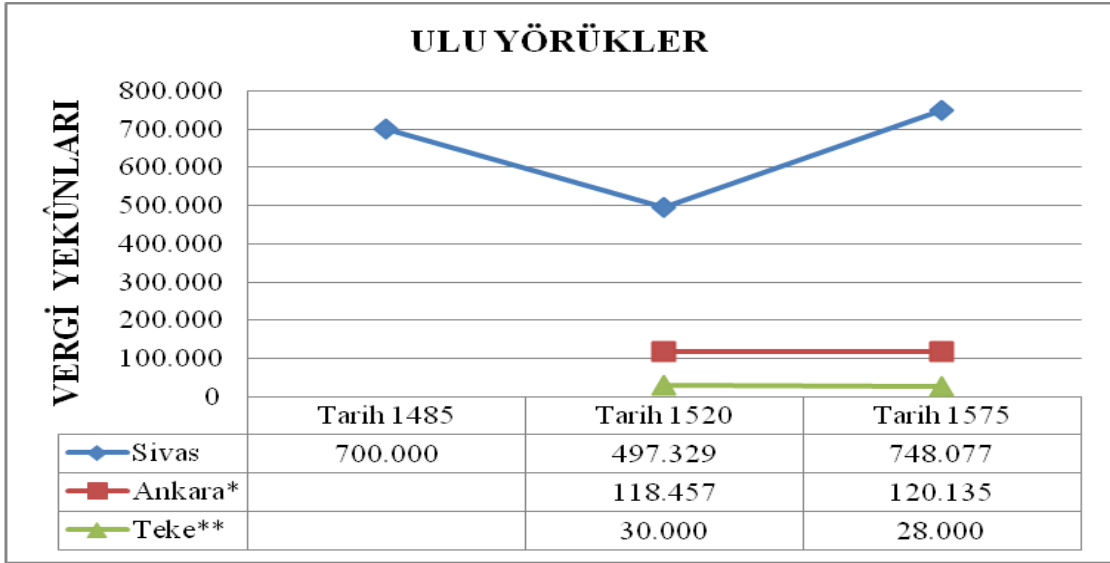
¹⁰⁴⁰ BOA. TD. nr. 117, s. 447-508; KKA. TD. nr. 76, v. 2b-32a.

¹⁰⁴¹ BOA. TD. nr. 166, s. 578; Abdüllatif Armağan, *a.g.m.*, s. 92, 93.

Tablo 19: Ulu Yörük Teşekküllerinden Tahsil Edilen Vergi Yekûnlarının Bölüklere Dağılımı.

ULU YÖRÜKLER			
Bölükler		1520	1575
		Yekûn	Yekûn
1	Akkuzulu	7341	8481
2	Koyunculu Tâbi Akkuzlu	6828	8965
3	Âdillü Tâbi Akkuzulu	x	12244
4	Aksalur	8164	14123
5	Akçakoyunlu	16108	10255
6	Ali Beylü	15459	8512
7	Ballu	15730	20159
8	Çakır Alilü	6123	20245
9	Çapanlu	11045	11592
10	Çavurcu	3499	5353
11	Çepni	33753	70899
12	Çomaklu	9234	x
13	Aşağı Çungar	18975	15129
14	Yukaru Çungar	39752	57746
15	Dodurga	x	13954
16	Gökçelü	x	4453
17	İkizlü	2094	4376
18	İlbeylü	32253	128523
19	İzzeddinlü ve İdrislü	8368	5024
20	Kabasakallu	2548	3154
21	Karafakihlü	8101	8169
22	Karakeçilü	52202	58460
23	Kabil?	x	6765
24	Kızıklı	32802	27748
25	Kiranpa	10929	17086
26	Kulağuzlu	6036	29372
27	Kuru Göllü	12268	27715
28	Özlü	29116	25614
29	Pireveklü	3534	2616
30	Sıraçlu	8456	x
31	Tatlu	12072	16414
32	Şerafeddinlü Tâbi Tatlu	12456	13242
33	Turgutlu	14025	5618
34	Ulu Kamanlu	44399	29528
35	Ustacalu	x	1539
36	Ütüklü	3734	x
37	İnallu	9925	55004
TOPLAM		497329	748077

Şekil 10: XV ve XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekküllerinin Vergi Yekûnları.

*Anakara bölgesinin tahrirleri 1523/1571, **Teke bölgesinin tahrirleri 1530/1568 tarihliDir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin sosyal sınıflarından birini teşkil eden konar-göçerlerin ilk devirlerde neden göçer hayat tarzında ısrar ettikleri irdelenmesi gereken bir konudur. Buna göre Anadolu'ya gelen Oğuz/Türk boylarının göçer yaşamlarına devam etmelerinin altında bir çok neden yatmakla birlikte bazı tarihi ve kültürel kodların etkili olduğu görülüyor. Bu tarihi kodların temelinde ise yerleşik kültürün göçebe fatihini fethedeceği inancı yatmaktadır. Bu bakımdan Orhun yazıtlarında bozkırın siyasi varlığı, yerleşik hayatın büyümesine kapılmadan, ancak hayvancılığa dayanan bozkır hayat tarzını devam ettirmekle mümkün olacağı belirtilmiş ve ovaya konmanın yok olmak anlamına geldiği ifade edilmiştir. Yerleşik kültür içinde kaybolma korkusu Cengiz yasalarına da yansımış ve Moğollar daima şehirlerden/yerleşik kültürden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Bozkır kültürünün süreklilik arzertmesi gerektiği yönündeki bu salıklar, daha beriki dönemde, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in öğüsünde karşımıza çıkmaktadır. “*Merhum Kara Osman (Akkoyunlu) dahi sürekli bu öğüdü oğullarına verir imiş; olmayınız oturak! Olunuz ki beylik, Türkmenlik ve Yörüklük edenlere kalır*” düşüncesi¹⁰⁴² Anadolu'ya gelmiş Oğuz/Türk boylarının neden klasik göçer yaşama devam ettiklerinin anlaşılması bakımından önemli örneklerdir.

Ulu Yörük veya daha eski ve asıl adlandırmayla Etrak-ı Büzürk, Köseadağ Savaşı sonucunda Anadolu Selçuklularını hâkimiyetleri altına alan Moğol/İlhanlı döneminin bir yadigârıdır. Muhtemelen Sivas, Tokat, Amasya gibi Selçuklu devletinin önemli merkezlerinde idareyi ele geçiren veya istediklerini idareye geçiren Moğollar, kendileriyle birlikte Anadolu'ya gelen Türk ve Tatar konar-göçer gruplarını askeri güç olarak kullandıkları gibi, sözü edilen coğrafyanın belirli bölgelerini onlara yurtluk olarak vermişlerdi. Bu konar-göçerler zaman içerisinde farklı siyasi oluşumların

¹⁰⁴² Örnekler için bkz. Abdullah Gündoğdu, “Bozkırın Egemenlik Anlayışı”, *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 130, 131.

içersinde yer alıp rol oynadılar. Özellikle İlhanlı hâkimiyetinin sona erdiği zamanlarda, Karamanoğulları, Eretna ve Kadı Burhaneddin devletleri, Kara ve Ak Koyunlu Türkmenlerinin siyasi tarihlerinde yer aldılar. Yıldırım Bayezit zamanında ise Osmanlıların bölgeyi ele geçirip burayı Eyalet-i Rum adıyla bir beylerbeyliğine dönüştürmelerinden itibaren ise Osmanlı idari sisteminin parçası oldular. Eski siyasi güçlerini ve önemlerini kaybettikleri için daha çok içtimai ve iktisadi saiklerle bir idari ünite içerisinde yer aldılar. Bu nedenle siyasi geçmişlerini hatırlatan Etrak-ı Büzürk yerine göçerliklerine vurgu yapan Ulu Yörük adıyla daha çok anıldılar. Nitekim Osmanlı yönetimi onların köklü hatıralarına ve göçer yaşayışlarına izafeten, belirli muafiyetleri kendilerine tanımıştır. Ulu Yörük taifesinin angaryalardan ve bütün avarız-ı divaniyelerden muaf ve müsellemler olduklarına dair ellerinde II Murat, II. Mehmet, II. Bayezit ve Sultan Selim'den nişanları olup kendilerine hüküm-i hümayun verildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

XV ve XVI. yüzyılda Osmanlı idaresindeki en büyük konar-göçer teşekküllerinden biri olan Ulu Yörükler, Rum ve Anadolu eyaletlerinin muhtelif sancak ve kazalarına dağılmışlardır. Nitekim Ulu Yörük'ün ana kütlesi Sivas sancağı merkezli olarak Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Kırşehir bölgelerinde bulunmaktaydı. Ana kütlede ayrılmış bir diğer kol, Ankara Yörüklerine tâbi olarak, Ankara, Sultanönü ve Hüdavendigar sancaklarına kadar uzanıyordu. Öte yandan Biga livası ile Teke sancağının Elmalı, Alaiye, Karahisar ve Antalya kazalarında Ulu Yörük adlı konar-göçerlere tesadüf edilmiştir.

Daha önce konar-göçer teşekküllere isim verilirken, onların bağlı oldukları boy, bey veya ilden ilham alındığını veya sosyal ve ekonomik vasıflarına göre adlandırıldıklarını belirtmiş idik. Etrak-ı Yörükân-ı Büzürk/Ulu Yörük Türkleri adının bu isimlendirme hususiyetlerinin dışında ayrıca tarihsel bir arka planı olduğunu da görmekteyiz. İdari ve sosyal teşkilatlandırılması bölük esasına dayanan Ulu Yörüklerin

sadece Oğuz boyları ile sınırlı tutulması mümkün değildir. Çünkü bu tür büyük teşekküller farklı boylara mensup grupların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş organizasyonlardı.

XVI. Yüzyılda Ulu Yörüklerin iktisadi ve içtimai bütünlüklerinin muhafazası ve vergi kaybının önlenmesi için onlara kaza statüsü verilmiş ve Sivas Sancağının bir idari ünitesi haline getirilmiştir. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren artık Ulu Yörük kazası, Yüzdepare, Ortapre, Şarkpare, İlbeyli, İnallı-Ballı, Çepni-Çungar ve Karakeçili gibi daha küçük kazalara ayrılmaya başlamıştır.

Ulu Yörük'e bağlı taifelerinin buldukları alanların şenlendirilmesine büyük katkılar sağladıkları kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Nitekim 1455 ve 1485 tarihlerinde Zile, Hüseyinabad, Özü Kavağı, Karahisar-ı Behramşah, Turhal ve Mecidözü nahiyelerine bağlı bazı köy ve mezraların Ulu Yörük'e mensup olduğu ayrıca belirtilmiştir. Dolayısıyla bu durum Ulu Yörük yerleşmelerinin Kadı Burhaneddin veya daha geç bir dönemden itibaren başladığını göstermektedir. Ayrıca Ankara Yörükleri içerisinde bulunan Ulu Yörük taifeleri de muhtelif karye ve mezralarda mütemekkin idiler. Ulu Yörük teşekküllerinin tahrir kayıtlarına yansıyan nüfusları, sürekli artış eğilimi gösterdiğinden Akdeniz ve Osmanlı dünyasına ait genel nüfus değerlendirmeleriyle paralellik göstermektedir. Ancak bu tesbitin dışında göçer nüfusta zaman zaman eksi veya artı yönde büyük oynamalar da dikkati çekmektedir. Defterlerin tutulma biçimi veya özen/özensizliğinden, idari yapıdaki düzenlemelerden ve iktisadi, siyasi değişikliklerden kaynaklanabilecek bu demografik hareketlilik Ulu Yörükler için de geçerlidir. Bir örnek vermek gerekirse, Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde bir takım oymakların Safevi Devleti'ne iltica ettikleri anlaşılıyor. Dolayısıyla nüfusun bir bölümünün İran'a kaydığını söyleyebiliriz.

Ulu Yörük teşekküllerinin iktisadi bakımdan şehzade hasları içerisinde olduğu ancak, İnallı oymağının bu statünün dışında tutularak tımar reayası olarak kaydedildiği

tespit edilmiştir. Ayrıca teşekkülün vergilerinin mukataalara verildiğine dair de kayıtlar bulunmaktadır. Orta Anadolu bölgesinin coğrafi ve iklim şartları, Ulu Yörük teşekküllerinin iktisadi faaliyetlerini çeşitlendirmiştir. Nitekim genel olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmalarının yanında kendilerine tahsis edilen kışlak, mezra ve karyelerde hayvancılığı tamamlayıcı olarak ziraatla da uğraşmaktaydılar. Öte yandan Ulu Yörük teşekküllerinde birincil iktisadi faaliyetin hayvancılık olmasından dolayı çok sayıda koyun beslenmekteydi. Ancak bu koyun sürülerinin artan nüfusu ne kadar beslediği ve ne kadar istihdam sağladığı önemli bir soru idi. Yaptığımız değerlendirmelerde Ulu Yörük teşekküllerinde nüfus ile nüfusu besleyen koyun miktarının aynı oranda artmadığı tespit edilmiştir. Bu durum adı geçen taife üzerinde bir nüfus baskısını da beraberinde getirmiştir. Fakat Ulu Yörük teşekkülleri nüfus artışından dolayı hane başına düşen gayri safi milli hâsılasını tarımsal alanlardan tamamlama yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bu durum, Ulu Yörük taifelerinin iktisadi faaliyetlerine çeşitlilik kazandırırken, yerleşiklik ile konar-göçerlik arasındaki kalın çizginin yavaş yavaş kaybolmasına neden olmuştur.

ÖZET

Şahbaz, Davut, XVI. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk),
Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Üçler Bulduk.

Kösedağ Savaşı'nı müteakiben Anadolu'ya gelmiş Moğol/Tatar ve Türkmen oymakları, XV ve XVI. yüzyıllarda Ulu Yörük Türkleri olarak adlandırılmışlardır. Bu adlandırmada hem sosyal yaşayış hem de siyasi kültür etkili olmuştur. Dolayısıyla Ulu Yörüklerin idari yapılanmasında İlhanlı döneminden izler bulunması ve içerisinde bir çok Moğol/Tatar bakiyesinin yer alması, teşekkülün köklerinin İlhanlı/Eratna dönemine kadar götürülmesine neden olmaktadır. XV ve XVI. yüzyılda Ulu Yörük Türkleri olarak adlandırılan konar-göçerler, Sivas Sancağı'nın bir idari ünitesini teşkil etmekteydi. Bu teşekkül kendi içinde Şarkpare, Ortapare ve Yüzdepare şeklinde kollara ayrılırken, bu kollar da İlhanlı döneminden itibaren İran'da idari ve mali birim anlamında kullanılan bölüklere ayrılmaktaydı.

Ulu Yörüklerin ana kütleleri Sivas merkezli olarak Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat ve Kırşehir sancaklarında bulunmaktaydı. Ayrıca ana kütlede ayrılmış bir kol Ankara Yörükleri içerisinde Ankara, Sultanönü ve Hüdavendigâr sancaklarına uzanıyordu. Yine Biga ve Teke bölgelerinde bazı cemaatlerin Ulu Yörük adı altında kaydedildikleri tespit edilmiştir. Tahrir defterlerine yansıdığı kadarıyla büyük bir nüfus kesafetine sahip olan Ulu Yörük teşekkülleri iktisadi bakımdan şehzade hasları içerisinde yer almaktaydı. Ulu Yörüklerin birincil geçim kaynağını koyun yetiştiriciliği teşkil ederken, hayvancılığı tamamlayıcı olarak da ziraatle uğraşmaktaydılar. Ayrıca zikredilen konar-göçer taifeye mensup oymaklar, erken dönemlerden itibaren yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır.

Şahbaz, Davut, In The XVI. Centuries Ulu Yörük Formation (Etrak-ı Büzürk),
Doctoral Thesis, Advisor Prof. Dr. Üçler Bulduk.

ABSTRACT

Following the Köseadağ War, Mongol/Tatar and Turkmen tribes who came to Anatolia, They are called Ulu Yörük Turks in XV and XVI. centuries. Both the social life and the political culture were influential in this name. Therefore, the fact that the administrative structures of the Ulu Yörükler have traces from the period of Ilkhanid and the presence of many Mongolian/Tatar ministers cause the roots of the organization to be taken to İlhanlı/Eratna period. The nomadic people, called the Ulu Yörük Turks in the XV and XVI. century, constituted an administrative unit of Sivas Sanjak. While this organization was divided into branches in the form of Şarkpare, Ortapare and Yüzdepare, these branches were divided into troops the administrative and financial units used in Iran since Ilkhanid period.

The main masses of the Ulu Yörüks were based in Sivas, in Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat and Kırşehir sanjaks. In addition, a branch separated from the mainstream was extended to Ankara, Sultanönü and Hüdavendigâr sanjaks within the Ankara nomads. It has also been found that some of the congregations in the regions of Biga and Teke were recorded under the name of Ulu Yörük. As far as the Tahrir records are concerned, the Ulu Yörük organizations, which have a large population concentration, were included in the prince owned lands has in economic terms. The primary source of income for the Ulu Yörükler is sheep breeding, while animal husbandry is a supplement to agriculture. In addition, the tribes of the mentioned immigrants started to settled down from the earliest times.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

02 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Sivas).

19 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Sivas).

79 Numaralı Mufassal Tahrir Defter (Sivas).

117 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Ankara).

287 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Tokat/Sivas).

Maliyeden Müdevver Defterler

160 Numaralı Maliyeden Müdevver Defter.

619 Numaralı Maliyeden Müdevver Defter.

253 Numaralı Maliyeden Müdevver Defter.

Mühümme Defterleri

1, 3, 41, 92, 4, 59, 39, 71, 58, 48, 69, 53 Numaralı Mühümme Defterleri.

2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi

16 Numaralı Mufassal Yörükân Defteri (Sivas).

76 Numaralı Mufassal Yörükân/Haymana Defteri (Anakara).

10 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Sivas).

107 Numaralı Mufassal Tahrir Defteri (Teke).

3. Topkapı Sarayı Arşivi

929 Numaralı Kadı Tevcih Defteri.

5335 Numaralı Kadı Tevcih Defteri.

2194 Numaralı Mukataat ve Haslar Defteri.

Yayınlanmış Tahrir Defterleri

12 Numaralı Sivas Mufassal Tahrir Defteri (TKGM. KKA, Ankara 2014).

38 Numaralı Çorum Mufassal Tahrir Defteri (TKGM. KKA, Ankara 2014).

Defteri Mufassal-ı Livâ-i Amasya Cildü'l-Evvel (TKGM. KKA, Ankara, 2015).

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Karaman ve Rum İcmal Defteri II (BOA, Ankara 1997).

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu İcmal Defteri (BOA, Ankara 1995).

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri I (BOA, Ankara, 1993).

Belgeler

BOA, *Dosya No: 64, 1255, z.29,3156.*

BOA, *Dosya No: 5, 1103, c.5,426.*

BOA, *Dosya No:3, 953 z.29,151.*

BOA, *Fon Kodu: AE. SAMD, Dosya No: 108, Gömlek No: 10682, Tarih: H. 1125. C. 01.*

BOA, *Fon Kodu: AE. SABH. Dosya No: 178, Gömlek No: 11869, Tarih H. 1192. M. 01.*

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Kırşehir İl Yıllığı, Komisyon Başkanı F. Remzi Sadi, Ankara, 1993.

Sivas İl Yıllığı Cumhuriyetin 75. Yılında Sivas, Edit. Zeki Ekmekçioğlu, Ankara 1998.

AÇIKEL, Ali – SUSAM, Tekin, “Artukabad Kazasının Yerleşim ve Nüfus Yapısı”, *Tarih İnceleme Dergisi*, C. XVIII, S. 2, Aralık, 2003, s. 1-23.

—, *Changes in Settlement Patterns, Popilation and Society in Nort Central Anatolia: A Case Study of The District (Kaza) Of Tokat (1574-1643)*, The University Of Manchester, (Basılmamış Doktora Tezi), London, 1999.

AFYONCU, Erhan, “Ulu Yörük (1584-1574)”, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus, 2000, s. 1-7, (Ayrı Basım TTK. Kütüphanesi).

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlilik Kavgası “Celali İsyamları”*, İstanbul, 1995.

—, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi I, II*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Merkezi ve Umumi Kanunnameler*, C. 3, 4, 5, 7, İstanbul 1991.

- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 1995.
- AKYILDIZ, Erhan, *Taş Çağından Osmanlıya Anadolu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997.
- ARMAĞAN, Abdüllatif, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağında Konar-Göçerler: Sosyo-Ekonomik ve Demografik Durumları”, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler*, Ankara, 2008, s. 71-136.
- ARSLAN, Hüseyin, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün*, İstanbul, 2001.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. H. Nihal Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.
- ATALAY, İbrahim, *Türkiye Coğrafyası*, İzmir, 1997.
- Aziz B. Erdeşir-i Esterebadi, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Avarız” *MEBİA* C. II, İstanbul 1979, s. 13-19.
- , “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler” *İÜİFM*, C. XV, 1953-54, (1-4), s. 209-237.
- , “Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistikî Defter”, *İÜİFM*, C. II/I, 1940, s. 20-59; C. II/II, 1941, s. 214-247.
- , “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, 1953, s. 1-26.
- , *Kanunlar (Tıpkıbasım)*, C. I, İstanbul, 2001.
- BARTOLD, W, “İlhanlılar Devrinde Mali Vaziyet”, *THTM*, C. I, İstanbul, 1931, s. 135-159.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Tahsimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- BEŞİRLİ, Hayati, “Sarıkeçili Yörüklerinde Hayvancılık”, *Anadolu'da Yörükler*, Phoenix, Ankara, 2007, s. 111-132.
- BEŞİRLİ, Mehmet, *Orta Karadeniz Kentler Tarihi-I Tokat (1771-1853)*, Tokat, 2005.

BOSTAN, Hanefi, “Anadolu’da Çepni İskânı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI. s. 488-512.

BRAUDEL Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. I. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul, 1989.

BULDUK, Üçler, “Akkoyunlulardan Koyun Baba’ya: Sosyal Hayat ve Din İlişkisi İçinde Türklerde Koyun Kültürü”, *Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum, 2016, s. 363-372.

—, “Çorum Sancağı I: Çorum Sancağı’nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri” *OTAM Dergisi*, S. 6, Ocak, 1995, s. 129-167.

—, “İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri” *DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 30, 1997, s. 37-52.

—, “Kaşgarlı Mahmud’da Sosyal Hayat, Dil ve Türklük”, *Kaşgarlı Mahmud Kitabı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 477-481.

—, “Oğuznamelere Göre, Üç-ok ve Boz-ok veya İç-Oğuz Dış-Oğuz Meselesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, 1997, s. 109-116.

—, “Osmanlı Beyliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri”, *Osmanlı*, C. I, Ankara, 1999, s. 161-166.

—, “Osmanlı Kroniklerinde Türk-Oğuz Şecereleleri ve Kayıtlar”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 1999, s. 129-139.

—, “Sosyal Yaşayış, Konar-Göçerlik ve Etnisite”, *Uyan Türkiyem II. Yörük-Türkmen Büyük Kurultayı ve Bilim Şenliği (3-4 Mayıs 2008)*, Ankara 2008, s. 216-223.

—, *Karahisar-ı Sahib (Afyon Karahisar Sancağı)*, TTK, Ankara, 2013.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Erol Üveypazarcı, İstanbul 2000.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi C.II*, TTK, Ankara, 2011.

COOK, M. A, *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, Londra, 1972.

Cumhuriyetin 75. Ankara İl Yıllığı, Ankara, 1973.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğundan Alınan Vergi ve Resimler”, *DTCF Dergisi*, V/I (Ocak-Şubat), s. 483-511.

ÇELİK, Ali, “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 513-533.

ÇETİNTÜRK, Selahaddin, “Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *DTCF Dergisi*, S. 2, Ankara 1943, s.107-116.

ÇUBUK, Vahid, “Yörükler”, *MEB. İA*, C. 13, İstanbul 1986, s. 430-435.

DARKOT, Besim, *Türkiye Coğrafyası*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1942.

—, *Türkiye’nin İktisadi Coğrafyası*, İstanbul Matbaası, İstanbul, ?.

DEMİR, Alparslan, *XVI. Yüzyılda Samsun Ayıntap Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomi*, A.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

—, “XV-XVI. Yüzyılda Turhal Kazası’nda Nüfus-Toprak İlişkisi” *OTAM Dergisi*, 27/Bahar, Ankara, 2010, s. 59-88.

DÜZBAKAR, Ömer, “Hüdavendigâr Sahasında Konar-Göçerler”, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 4, 2003/1, s. 61-74.

DOĞRU, Halime, *XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı*, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebu’l Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime*, Hazı. Zuhâl Kargı Ölmez, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, Ankara, 1996.

Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, Çev. Rıza Nur, Sadelerştiiren, Yunus Yiğit, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

El Ömeri, *Mesaliku’l Ebsar (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım)*, Çev. Ahsen Batur, Selenge, İstanbul, 2014.

Elmar, Schwertheim, *Antik Çağda Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

EMECEN, Feridun “Ağnam Resm-i”, *DİA*, C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, 478-479.

- , “Bennak”, *DİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 458-459.
- ERDOĞAN, Emine, “Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, *OTAM. Dergisi*, S. 18, 2005, s. 119-135.
- , “XVI. Yüzyılda Ankara Yörüklerinin İktisadi Hayatı”, *Anadolu’da Yörükler (Tarihi ve Sosyolojik İncelemeler)*, Phoenix, Ankara, 2007, s. 31-49.
- , *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri’nin Analizi*, G.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2004.
- ERÖZ, Mehmet, “Türk Köy Sosyolojisi Meselesi ve Yörük-Türkmen Köyleri”, *Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Dergisi*, S. 81, 1967, s. 119-154.
- , *Yörükler*, TDAV. Yayınları, İstanbul, 1991.
- GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul, 2000.
- GÖDE, Kemal, *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK, Ankara, 2000.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum”, *Vakıflar Dergisi*, C. VI, İstanbul, 1995, s. 51-61.
- , *Rumelide Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtiyhân*, İstanbul, 1957.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Hane Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, S. XXXII, Mart 1975, (Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzun Çarşılı Hatıra Dergisi), s. 331-348.
- GÜLTEN Sadullah, “XVI. Yüzyıl Anadolu’sunda Moğol Bakiyeleri: Çungarlar”, *History Studies*, Volüme 9, Issue 4, November 2017, s. 53-61.
- , “Çorum’da Kalenderi Geleneğinden Bir Abdal: Kutbu’l-Büdelâ Abdal Ata ve Zaviyesi”, *Eşref Buharalı’ya Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar II*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 423-434.
- , “Batı Anadolu’da Bir Yörük Grubu: XVI. Yüzyılda Karaca Koyunlular”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 22, Aralık 2009, s. 192-215.
- , “Yörük Adına Dair Bazı Düşünceler”, *AKEV. Akademi Dergisi*, S. 39, 2009, s. 1-10.

- , *Atayurttan Anayurda Yörükler*, Gece Yayınları, Ankara, 2016.
- , *Bozok Türkmenleri*, Pervane Yayınları, İstanbul, 2015.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, “Osmanlı Mufassal Defterlerinin Türkiye’nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemi”, *XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1321-1337.
- , *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, TTK, Ankara, 2001.
- GÜNDOĞDU, Abdullah, “Bozkırın Egemenlik Anlayışı”, *Kafalı Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 127-136.
- , “Türk dünyasında Dini Hayat Üzerinde Cengiz Etkisi”, *Orta Asyada İslam Ansiklopedisi*, C. II, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara-Türkistan, 2012, s. 1037-1052.
- GÜNDÜZ, Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe, İstanbul, 2010.
- , *Bozkırın Efendileri*, Yeditepe, İstanbul, 2012.
- , *Danışmendli Türkmenleri*, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2016.
- , *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe, İstanbul, 2010.
- GÜNGÖR, Kemal, *Cenubi Anadolu Yörüklerinin Etno- Antropolojik Tetkiki*, DTCE. Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1941.
- GÜNGÖRDÜ, Ersin, *Türkiye’nin Coğrafyası*, Ankara, 2006.
- GÜRBÜZ, Adnan, *Toprak-Vakıf İlişkisi İçerisinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, A.Ü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1993.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Anadolu’da Aşiretler Cemaatler ve Oymaklar (1453-1650)*, C. I, TTK, Ankara, 2009.
- , *XIV ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK, Ankara, 2014.
- , *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, TTK, Ankara, 2014.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih C.II*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Irene Beldiceanu- Steinherr, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (4-8 Ekim 1999)*, TTK, Ankara, 2002, s. 1315-1319.

İbn Battuta Seyehatnamesi, C. I, Çev. A. Sait Aykut, YKY. İstanbul, 2000.

İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2014.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)*, Çeviri ve Notlar Ahsen Batur, SelengeYayınları, İstanbul, 2012.

İNALCIK, Halil, “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *Oriental Carpet and Textile Studies*, London, 1996, s. 39-65.

—, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, YKY., İstanbul, 2014.

—, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. I, Eren Yayınları, İstanbul, 2000.

—, *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*, İstanbul, 1993.

İSLAMOĞLU, Huricihan, “16. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüleri, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması”, *Osmanlı'da Toprak Mükliyeti ve Ticari Tarım*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 57-79.

—, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

KAFALI, Mustafa, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, Atatürk Kùltür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

KAFESOĞLU, İbrahim “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti” *Belleten*, C. LXIX, S. 254, Ankara, 2005, s. 121-133.

—, *Türk Milli Kùltürü*, Ötüken, 2005.

- KARACA, Behset, *XV ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun, 1997.
- KARADENİZ, H. Basri, *Atçeken Oymakları (1500-1642)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1995.
- KASABA, Reşat, *Bir Konargöçer İmparatorluk Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it-Türk*, Çev. Besim Atalay, TDK, Ankara, 2006.
- Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *Müsameretül-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000.
- KIVRIM, İsmail, *Taşova-Erbaa Yerleşme-Nüfus ve Ekonomi (15-16 Yüzyıl)*, Kitabevi, İstanbul, 20104.
- KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, C. II, Ankara, 2003.
- KOÇ Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 32, Ankara, 200, s. 599-613.
- , *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, İstanbul 2015.
- KUNT, Metin, *Sancaktan Eyalete*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- KURAT, Akdes Nimet, *IV. XVII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri*, TTK, Ankara, 1972.
- LİNDNER, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, C. I, Haz. Faik Reşit Unat- Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara, 2014.
- MEMİŞ, Ekrem, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2007.

METİN, Rafet, *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, GÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

Muhammed Bin Hüdavendşah Bin Mahmud Mirhand, *Ravzatus'-safa (Tabaka-i Selçukiyye)*, Tercüme ve Notlar Erkan Göksu, TTK, Ankara, 2015.

Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, TTK, Ankara, 1987.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğun'da Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1976.

—, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1987.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara, 1994.

Oruç Bey Tarihi, Hazırlayan, Hüseyin Nihal Atsız, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.

ÖGEL, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 22, 1991, s. 429-439;

—, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara, 1999.

ÖZÇELİK, İsmail, “Oğuz Geleneği ve Karakeçililer”, *Tarihten Günümüze Karakeçililer*, Kırıkkale, 2003, s. 89-96.

ÖZEL, Oktay, “Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)”, *Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, Timaş Yayınları, Ankara, 2015, s. 557-591.

—, *Goşanın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, ME. Basımevi, İstanbul, 1983.

REFİK, Ahmet, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 1930.

Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-tevarih (İlhna Kısım)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara, 2013.

- SAHİLLİOĞLU, Halil “Bad-ı heva”, *DİA*. C. IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 1991, s. 417-419.
- , “Avarız”, *DİA*. C.IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 108-109.
- SAKİN, Orhan, *Anadolu’da Türkmenler ve Yörükler*, İstanbul, 2012.
- SARI, Arif, *XVI. Yüzyılda Dulkadırlı Türkmenleri*, G.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015.
- SAVAŞ, Saim, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, TTK, Ankara, 2013.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK, Ankara, 2014.
- , *Malazgirt Meydan Muharebesi*, TTK, Ankara, 1971.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, TTK. Ankara, 2011.
- SUN, İbrahim Hayrullah, *Karakeçililer*, Siverek Kaymakamlığı Yayınları Nu:2, 2003.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, TTK, Ankara, 1970, s. 1-147.
- , “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar” *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü: Anma Kitabı*, DTCF. Yayınları, Ankara, 1974.
- , “Bozoklu Oğuz Boylarına Dair”, *DTCF. Dergisi*, C. XI, (I. Sayıdan Ayrı Basım), TTK, Ankara, 1953, s. 65-103.
- , “Üçoklu Oğuz Boylarına Dair”, *İÜ. İFM*, (XI. ciltten ayrı basım), İstanbul, 1952, s. 437-508.
- , “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irakt’a Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış”, *İÜİFM*, C. XI, Ekim 1949-Temmuz 1950, s. 509-523.
- , “Yörükler”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 570-573.
- , *Çepniler*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul, 1992.
- , *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV. Yayınları, İstanbul, 1999.
- , *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara, 1999.

- , *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara, 1990.
- , *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, TDAV., İstanbul, 1995.
- , “Kayı” *MEBİA*. C. VI. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 459-462.
- ŞAHİN Cemalettin, *Türkiye Fiziki Coğrafyası*, Ankara, 2006.
- ŞAHİN, İlhan, “Göçebeler” *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 32, İstanbul, 2000, s. 379-387.
- , *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayınları, İstanbul, 2011.
- , *Yeni İl Kazası ve Yenil İl Türkmenleri (1548-1653)*, İÜEF. Yeniçağ Tarihi Kürsüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1980.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK, Ankara, 2010.
- Şikari, *Karamanname*, Haz. Metin Sözen, İbrahim Solakoğlu, Karaman Valiliği ve Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Osmanlı İdaresinde Zile Şehri (1455-1574)”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 6, 1992, s. 221-243.
- , “Osmanlı Taşra Teşkilatında Rum Beylerbeyliği”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Ankara, 1989, s. 289-299.
- , “Turhal Kazası”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 1997, s. 463-494.
- TANOĞLU, Ali, “İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metot”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XI, 1954, s. 1-35.
- , *Beşeri Coğrafya Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul, 1966.
- Tarih-i Kızılbaşan*, Tercüme ve Notlar, Tufan Gündüz, Yedi Tepe Yayınları, İstanbul, 2015.
- TAŞ, Hülya, *XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK, Ankara, 2014.
- TEMİR, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din'in 1272 Tarihli Arapça Moğolca Vakfiyesi*, TTK, Ankara, 1989.

- TOGAN Z. Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *THTM*, C. I, İstanbul, 1931. s. 1-42.
- , “Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’ya Ait Kayıtlar” *İÜİFM*, C. XV, (1-4), İstanbul, 1953-54, s. 33-49.
- , *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.
- TUNÇDİLEK, Necdet, *Türkiye İskân Coğrafyası*, İstanbul, 1967.
- TURAN, Osman, “Kılıçarslan II”, *MEB. İA*, C. 6, İstanbul, 1977, s. 688-703.
- , *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul, 1969.
- TURHAN, Ahmet Nezihi, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, TTK, Ankara, 2012.
- TÜRKAY, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul, 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekaleti, *Son Teşkilat-ı Mükiyede Köylerimizin Adları*, 1928.
- Urfalı Mateos Vekayinamesi*, Çev, Hrant Andreasyan, TTK, Ankara, 2000.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, “Emir Çoban, Soldos ve Demirtaş”, *Bellekten*, XXXI/124, 1967, s. 602-646.
- , *Anadolu Beylikleri ve Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 1969.
- , *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.
- , *Osmanlı Tarihi I*, TTK, Ankara, 1988.
- , *Osmanlı Tarihi II*, TTK, Ankara, 1975.
- YAZICI, Hakkı, *İç Anadolu Bölgesi Coğrafyası*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.
- YAZICIZADE Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- YİNANÇ Mükrimin Halil, “Danişmendliler” *MEB. İA*, C. 3, İstanbul, 1978, s. 468-479.

—, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul, 1944.

YÖRÜK, Doğan, “Aksaray Sancağı’ndaki Konar-Göçer Teşekküller (1500-1584)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, 2002, s. 385-401.

YUVALI, Abdulkadir, “İlhanlıların Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli” *XI. Türk Tarih Kongresi*, TTK, Ankara, 1994, s. 580-600.

YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti (1344-11398)*, DTCF. Yayınları, Ankara, 1970.

—, *Mutahharten ve Erzincan Emirliği*, DTCF, Ankara, 1992.

YAŞAROĞLU, Abid, *888 Numaralı Mühimme Defteri (1a-260a Tahlil ve Transkript)*, İÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

www.cekerek.gov.tr.

www.osmanlicaturkce.com. (14.05.2017).

www.tarim.gov.tr. (25.02.1017).

www.tdk.gov.tr. (Büyük Türkçe Sözlük ve Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü).

www.yerelnet.org.tr. (07. 01.2018).

www.goynucek.gov.tr/koylerimiz; (21.04.2018).